BIBLIOTECA POLIROM

Andreï Makine

Testamentul francez

POLIROM

ANDREÏ MAKINE

Testamentul francez

Traducere şi postfaţă
de Virginia Baciu

POLIROM
2002

Andreï Makine s-a impus în literatura franceză actuală la cinci ani de la debutul din 1990, după imensul succes internaţional al celui de-al patrulea roman, *Testamentul francez*, multipremiat şi tradus prompt în peste treizeci de limbi. Născut la Krasnoiarsk, în Siberia, în 1957, Andrei Makine, după studii de limbă şi literatură franceză, desăvârşite printr-un doctorat şi urmate de o scurtă experienţă didactică în Uniunea Sovietică, emigrează în Occident în 1987, la treizeci de ani, stabilindu-se în Franţa, la Paris. În ţara de adopţie, Makine susţine un nou doctorat, la Sorbona, cu o teză despre Ivan Bunin. Predă câtva timp la Sciences-Po, dedicându-se apoi exclusiv scrisului.

A publicat până acum şapte romane, toate scrise în franceză: *Fiica unui erou al Uniunii Sovietice* (1990), *Confesiunea unui stegar destituit* (1992), *Pe vremea fluviului Amur* (1994), *Testamentul francez* (1995), *Crima Olgăi Arbelina* (1998), *Recviem pentru Est* (2000) şi *Muzica unei vieţi* (2001). Considerat iniţial scriitor rus şi încadrat pripit în literatura Europei de Est, Makine este asimilat cu entuziasm ca romancier francez după ce *Testamentul francez* este încununat, în mod cu totul excepţional, cu cele mai prestigioase premii literare franceze: Prix Goncourt, Prix Medicis şi Prix Goncourt des Lycéens. Ultimului roman, *Muzica unei vieţi*, i se decernează, la doar două luni de la apariţie, Grand Prix RTL/Lire – marele premiu al cititorilor.

Prin gravitatea şi actualitatea temelor abordate (nemurirea, căutarea identitară, demitizarea comunismului, paralela dintre Orient şi Occident, exilul, viitorul Franţei şi al Europei de Vest), prin pledoaria pentru valorile spirituale şi pentru „adevărata literatură”, prin diversitatea

structurilor narative, prin frumuseţea imaginilor occidentale şi orientale, prin stilul poetic şi insolita osmoză între limbile rusă şi franceză şi, nu în ultimul rând, prin muzicalitatea frazelor din ultimele patru romane, Andreï Makine, deşi foarte tânăr, este unul dintre cei mai originali, mai profunzi şi mai renumiţi scriitori francezi contemporani.

Roman al dublului exil, meditaţie tulburătoare asupra identităţii Franţei, asupra chintesenţei civilizaţiei franceze, dar şi asupra libertăţii individului, asupra violenţei totalitarismului, asupra depersonalizării şi a tentaţiei gregare, *Testamentul francez* este totodată un elogiu adus cărţii, spiritualităţii salvatoare.

Pentru Marianne Véron şi Herbert Lottman
Pentru Laura si Thierry de Montalembert
Pentru Jean-Christophe

„[...] cu o plăcere copilărească şi cu o profundă emoţie, neputându-i pomeni pe atâţia alţii care au însemnat la fel de mult şi prin care a dăinuit Franţa, transcriu aici numele lor adevărat [...]”

MARCEL PROUST
Timpul regăsit

„Oare siberianul o să-i pretindă cerului măslini sau provensalul răchiţele?”

JOSEPH DE MAISTRE
Serile din Sankt-Petersburg

„L-am întrebat pe scriitorul rus care e metoda lui de lucru şi m-am mirat că nu-şi făcea el singur traducerile, căci vorbea o franceză foarte pură, cu o oarecare încetineală datorată subtilităţii spiritului său.

Mi-a mărturisit că Academia şi dicţionarul ei îl îngheaţă.”

ALPHONSE DAUDET
Treizeci de ani la Paris

I

1

Încă de copil ghiceam că zâmbetul acela aparte însemna pentru fiecare femeie o mică şi ciudată victorie. Da, o revanşă efemeră asupra dezamăgirilor, asupra grosolăniei oamenilor, asupra rarităţii lucrurilor frumoase şi adevărate din această lume. Dacă aş fi ştiut să o spun pe vremea aceea, aş fi numit „feminitate" felul acela de a zâmbi. Dar limbajul meu era atunci prea concret. Mă mulţumeam să cercetez, în albumele noastre cu fotografii, chipurile femeilor şi să regăsesc licărirea aceea de frumuseţe pe unele dintre ele.

Căci femeile acelea ştiau că, pentru a fi frumoase, trebuia, cu câteva clipe înainte ca bliţul să le orbească, să pronunţe tainicele silabe franţuzeşti cărora puţine dintre ele le cunoşteau înţelesul: „pe-tite-pomme…" Ca prin farmec gura, în loc să li se întindă în semn de mulţumire voioasă sau să se crispeze într-un rictus neliniştit, se rotunjea graţios. Astfel tot chipul le rămânea transfigurat. Sprâncenele li se arcuiau uşor, ovalul feţei se alungea. Spuneau „petite pomme" şi o undă de fericire îndepărtată, de vis, le voala privirea, trăsăturile, lăsând să plutească pe clişeu lumina palidă a zilelor de demult.

O astfel de vrajă fotografică cucerise încrederea celor mai felurite femei. A rudei noastre de la Moscova, de pildă, de pe singura fotografie colorată din albumele noastre. Căsătorită cu un diplomat, ea vorbea fără să-şi descleşteze dinţii şi ofta de plictiseală deja înainte de a te asculta. Dar în fotografie desluşeam imediat efectul „petite pomme".

Îi vedeam nimbul pe chipul unei provinciale şterse, vreo mătuşă anonimă, căreia nu i se pomenea numele decât când se vorbea despre

femeile rămase fără soţ după hecatomba masculină din ultimul război. Chiar şi Glaşa, singura ţărancă din familia noastră, arbora, în puţinele poze care ne rămăseseră de la ea, acel zâmbet miraculos. Mai era, în fine, un roi de tinere verişoare care-şi umflau buzele încercând să ţină în loc, preţ de câteva interminabile clipe de pozat, acel trecător farmec franţuzesc. Murmurând „petite pomme” încă mai credeau că viaţa ce avea să vină va fi urzită numai din asemenea clipe de graţie…

Perindarea aceea de priviri şi de chipuri era curmată din când în când de figura unei femei cu trăsături regulate şi fine, cu ochi mari, cenuşii. Mai întâi tânără, în albumele mai vechi, cu zâmbetul pătruns de vraja misterioasă a lui „petite pomme”. Apoi, cu vârsta, în albumele din ce în ce mai noi şi mai apropiate de vremurile noastre, expresia aceea se estompa, nuanţându-se cu un văl de melancolie şi de simplitate.

Femeia aceea, franţuzoaica aceea rătăcită în imensitatea înzăpezită a Rusiei le învăţase pe celelalte cuvântul care te face frumoasă. Bunica mea din partea mamei… Se născuse în Franţa, la începutul secolului, în familia lui Norbert şi Adrienne Lemonnier. Taina acelui „petite pomme” a fost probabil prima legendă care ne-a încântat copilăria. Şi, totodată, unul dintre primele cuvinte din această limbă pe care mama mea o numea glumind – „limba ta strămaternă”.

Într-o zi am dat de o fotografie pe care n-ar fi trebuit să o văd… Îmi petreceam vacanţa la bunica, în oraşul acela de la marginea stepei ruseşti, în care nimerise după război. Era într-un amurg de vară cald şi leneş, care îneca odăile într-o lumină liliachie. Lumina aceea puţin cam ireală se aşternea pe fotografiile pe care le cercetam în faţa unei ferestre deschise. Erau cele mai vechi poze din albumele noastre. Imaginile din ele treceau dincolo de hotarul imemorial al revoluţiei de la 1917, înviau vremea Ţarilor, ba

chiar mai mult, străbăteau cortina de fier atât de solidă în perioada aceea, ducându-mă când în piaţa din faţa unei catedrale gotice, când pe aleile unei grădini a cărei vegetaţie mă lăsa perplex prin geometria ei infailibilă. Mă cufundam în preistoria familiei noastre…

Deodată, fotografia aceea!

Am văzut-o când, din pură curiozitate, am deschis un plic mare, strecurat între ultima pagină şi copertă. În el era acel inevitabil set de poze pe care nu le consideri demne să figureze pe cartonul aspru al filelor, peisaje pe care nu mai izbuteşti să le identifici, chipuri lipsite de relieful afecţiunii sau al amintirilor. Un set din care îţi spui de fiecare dată că ar trebui, într-o bună zi, să alegi, hotărând soarta tuturor acelor suflete rătăcite…

Am văzut-o în mijlocul unor oameni necunoscuţi şi al unor peisaje căzute în uitare. O femeie tânără, a cărei haină nu se potrivea nicidecum cu eleganţa personajelor ce se profilau în alte fotografii. Purta o pufoaică gri-murdar, o şapcă rusească de bărbat cu clapele lăsate în jos. Stătea strângând la piept un copilaş înfofolit într-o pătură de lână.

„Cum a putut oare să se furişeze, m-am întrebat cu stupoare, printre bărbaţii aceia în frac şi femeile în toaletă de seară?” În plus, în jurul ei, în alte fotografii, bulevarde majestuoase, colonade, privelişti mediteraneene. Prezenţa ei era anacronică, deplasată, inexplicabilă. În trecutul nostru familial, avea aerul unei intruse cu echipamentul acela, purtat în zilele noastre doar de femeile care, iarna, curăţă troienele de zăpadă de pe drum…

N-am auzit-o pe bunica intrând. Şi-a pus mâna pe umărul meu. Am tresărit, apoi, arătându-i fotografia, am întrebat-o:

— Cine-i femeia aceasta?

O licărire de spaimă s-a ivit în privirea întotdeauna calmă a bunicii. Cu o voce aproape

nepăsătoare, mi-a răspuns printr-o întrebare:

— Care femeie?

Am tăcut amândoi ciulind urechea. Un fâlfâit bizar umplea încăperea. Bunica s-a întors şi a exclamat bucuroasă:

— Un cap-de-mort! Uite, un cap-de-mort!

Am văzut un fluture mare, cafeniu, un sfinx crepuscular care vibra, străduindu-se să pătrundă în adâncurile înşelătoare ale oglinzii. M-am repezit la el, cu mâna întinsă, presimţind deja în palmă gâdilarea aripilor lui catifelate… Atunci mi-am dat seama ce nefiresc de mare era. M-am apropiat şi nu mi-am putut stăpâni un strigăt:

— Dar sunt doi! Sunt doi fluturi siamezi!

Într-adevăr, cei doi fluturi păreau lipiţi unul de celălalt. Iar trupurile lor erau însufleţite de palpitaţii febrile. Spre surprinderea mea, sfinxul acela dublu nu-mi dădea nicio atenţie şi nici nu încerca să scape. Înainte de a-l prinde, am avut timp să-i zăresc petele albe de pe spate, faimosul cap de mort.

N-am mai vorbit despre femeia în pufoaică… Am urmărit cu privirea zborul sfinxului eliberat – pe cer, el s-a despărţit în doi fluturi şi am înţeles, aşa cum poate să înţeleagă un copil de zece ani, de ce fuseseră uniţi. Tulburarea bunicii mele îmi părea acum logică.

Capturarea sfincşilor împerecheaţi mi-a readus în minte două amintiri foarte îndepărtate, cele mai misterioase din copilăria mea. Prima, de pe la opt ani, se rezuma la câteva cuvinte dintr-un cântec vechi pe care bunica mi-l murmura mai degrabă decât mi-l cânta, uneori, aşezată în balconul ei, cu capul plecat spre o haină căreia îi cârpea gulerul sau îi întărea nasturii. Cele care mă umpleau de încântare erau chiar ultimele versuri din cântecul ei:

... Şi-acolo vom dormi pân-la sfârşitul lumii.

Somnul celor doi îndrăgostiţi, care urma să dureze aşa de mult, depăşea puterea mea copilărească de înţelegere. Ştiam deja că oamenii care mor (ca vecina aceea bătrână a cărei dispariţie, iarna, îmi fusese aşa de bine explicată) adorm pentru totdeauna. Ca îndrăgostiţii din cântec? Dragostea şi moartea alcătuiau un amestec ciudat în mintea mea crudă. Iar frumuseţea melancolică a melodiei nu făcea decât să-mi sporească tulburarea. Dragostea, moartea, frumuseţea… Şi cerul acela de seară, vântul acela, mireasma aceea de stepă, pe care, datorită cântecului, o simţeam de parcă viaţa mea abia începuse în clipa aceea.

A doua amintire nu putea fi datată, atât era de îndepărtată. Nici măcar nu era un „eu" precis în nebulozitatea ei. Doar senzaţia intensă de lumină, mirosul înţepător al ierburilor şi nişte dâre argintate străbătând desimea albastră a aerului – cu mulţi ani mai târziu aveam să-mi dau seama că erau funigei. Insesizabilă şi confuză, sclipirea aceea avea să-mi devină totuşi dragă, căci reuşisem să mă conving că era vorba de o reminiscenţă prenatală. Da, de un ecou pe care mi-l trimitea ascendenţa mea franţuzească. Asta pentru că într-o istorisire a bunicii regăseam toate elementele acelei amintiri: soarele de toamnă din călătoria ei în Provenţa, parfumul lanurilor de lavandă şi chiar funigeii aceia unduind în văzduhul înmiresmat. N-aveam să îndrăznesc niciodată să-i vorbesc despre preştiinţa mea de copil.

În cursul verii următoare, sora mea şi cu mine am văzut-o într-o zi pe bunica plângând… Pentru prima oară în viaţa noastră.

Ea era în ochii noştri un fel de divinitate dreaptă şi binevoitoare, mereu stăpână pe sine şi extraordinar de senină. Povestea ei, devenită de atunci o legendă, o punea mai presus de grijile muritorilor de rând. Nu, nu i-am văzut nicio

lacrimă. Doar o crispare dureroasă a buzelor, un freamăt fugar al pleoapelor…

Eram aşezaţi pe covorul presărat cu ghemotoace de hârtie şi ne dedam unui joc pasionant: scoţând pietricelele din învelitoarele lor albe, le comparam – când un ciob de cuarţ, când o pietricică rotundă, netedă şi plăcută la pipăit. Pe hârtie erau însemnate nume pe care, neştiutori, le luasem drept enigmatice denumiri mineralogice: Fecamp, La Rochelle, Bayonne. Într-una dintre învelitori, am descoperit chiar o bucăţică feroasă şi aspră cu urme de rugină. Am crezut că citeam numele acelui metal ciudat: „Verdun"… Mai multe piese din colecţia aceea au fost astfel despuiate. Când a intrat bunica, jocul luase de câtva timp o întorsătură mai agitată. Ne certam pentru pietrele cele mai frumoase, le încercam duritatea lovindu-le unele de altele, spărgându-le câteodată. Cele care ni se păreau urâte – ca „Verdun", de pildă – fuseseră aruncate pe fereastră pe un strat de dalii. Mai multe învelitori ajunseseră să fie sfâşiate…

Bunica a înlemnit în faţa acelui câmp de bătaie presărat cu băşici albe. Am ridicat amândoi ochii. Şi atunci, privirea ei cenuşie parcă s-a îmbibat cu lacrimi – atât cât să-i facă strălucirea insuportabilă pentru noi.

Nu, bunica noastră nu era o zeiţă impasibilă. Aşadar, şi ea putea să cadă pradă suferinţei, nefericirii neaşteptate. Ea, care părea să înainteze atât de lin prin şirul domol al zilelor, era uneori şi ea gata să plângă!

Din vara aceea, viaţa bunicii mele mi-a dezvăluit faţete noi, neaşteptate. Şi, mai ales, mult mai personale.

Înainte, trecutul său se rezuma la câteva talismane, la câteva relicve de familie, ca evantaiul de mătase care îmi amintea de o frunză subţire de arţar sau ca faimoasa „poşetuţă de pe Pont-Neuf". Conform legendei familiale, fusese găsită pe podul

amintit de către Charlotte Lemonnier, atunci în vârstă de patru ani. Alergând prin faţa mamei sale, fetiţa se oprise brusc şi exclamase: „O poşetă!” Şi, după mai bine de jumătate de secol, vocea ei limpede a răsunat ca un ecou mai stins într-un oraş pierdut în inima nemărginirii ruseşti, sub soarele stepei. În poşeta aceea din piele de porc şi cu plăcuţe de email albastru pe închizătoare îşi păstra bunica mea colecţia de pietre de odinioară.

Poşeta aceea veche marca una dintre primele amintiri ale bunicii, iar pentru noi, geneza lumii minunate a memoriei sale: Paris, Pont-Neuf… O uimitoare galaxie în gestaţie, care îşi schiţa contururile încă vagi în faţa privirii noastre fascinate.

Exista, de altfel, printre vestigiile trecutului (îmi amintesc voluptatea cu care mângâiam cotoarele aurite şi netede ale volumelor roz: *Memoriile unui caniş*, *Sora lui Gribouille*…) o mărturie şi mai veche. O fotografie, făcută deja în Siberia: Albertine, Norbert şi, în faţa lor, pe un suport foarte artificial, aşa cum e întotdeauna mobilierul la fotograf, pe un fel de măsuţă rotundă, foarte înaltă – Charlotte, copil de doi ani, purtând o boneţică împodobită cu dantele şi o rochie de păpuşă. Poza aceea pe carton gros, cu numele fotografului şi efigiile medaliilor pe care le obţinuse, ne intriga foarte tare: „Ce are în comun femeia aceea fermecătoare, cu chipul pur şi delicat, încununat de bucle mătăsoase, cu bătrânul cu barbă albă, despicată în două fuioare ţepene, asemănătoare cu colţii unei morse?”

Ştiam deja că bătrânul acela, străbunicul nostru, avea cu douăzeci şi şase de ani mai mult decât Albertine. „Ca şi cum s-ar fi însurat cu propria lui fiică!” îmi spunea sora mea ofuscată. Căsătoria aceea ni se părea suspectă, nesănătoasă. Toate culegerile noastre de texte de la şcoală erau pline de istorioare despre căsătorii dintre fete fără zestre şi bătrâni bogaţi, zgârciţi, jinduind la

tinereţe. Aşa încât orice alianţă conjugală, în societatea burgheză, ne părea imposibilă. Ne străduiam să descoperim în trăsăturile lui Norbert o răutate vicioasă, o strâmbătură de satisfacţie prost ascunsă. Dar expresia lui rămânea simplă şi loială, ca a îndrăzneţilor exploratori din ilustraţiile cărţilor noastre de Jules Verne. În plus, bătrânul acela cu barbă lungă şi albă nu avea pe atunci decât patruzeci şi opt de ani…

Cât despre Albertine, pretinsa victimă a moravurilor burgheze, ea avea să se afle puţin după aceea pe marginea alunecoasă a unei gropi deschise în care zburau deja primele lopeţi de pământ. Avea să se zbată cu atâta violenţă între mâinile care o ţineau, să scoată strigăte atât de sfâşietoare, încât până şi cortegiul funerar al ruşilor din cimitirul acelui îndepărtat orăşel siberian avea să rămână înmărmurit. Deşi obişnuiţi cu strălucirea tragică a funeraliilor din ţara lor, cu lacrimile năvalnice şi cu bocetele răscolitoare, oamenii aceia stăteau încremeniţi în faţa frumuseţii chinuite a tinerei franţuzoaice. Ea se zbătea deasupra gropii strigând în limba ei sonoră: „Aruncaţi-mă şi pe mine! Aruncaţi-mă!”

Acel cutremurător strigăt de jale a răsunat multă vreme în urechile noastre de copii.

— Poate că ea… l-a iubit…, mi-a spus într-o zi sora mea, mai mare decât mine. Şi a roşit.

Dar mai mult decât cuplul acela nefiresc al lui Norbert şi Albertine, în fotografia aceea de la începutul secolului, Charlotte era cea care îmi trezea curiozitatea. Mai ales degetuţele ei goale de la picioare. Printr-o simplă ironie a sorţii sau dintr-o cochetărie involuntară, le îndoise mult spre talpa piciorului. Amănuntul acela neînsemnat îi conferea fotografiei, la urma urmei cât se poate de obişnuită, o semnificaţie aparte. Neştiind să-mi formulez gândul, mă mulţumeam să repet în sinea mea, visător: „Fetiţa aceasta care se afla, nu se ştie de ce, pe o măsuţă curioasă, în ziua aceea

dispărută pentru totdeauna, în acel 22 iulie 1905, în străfundurile Siberiei. Da, franţuzoaica aceasta mititică ce-şi sărbătorea în ziua aceea cei doi anişori, copila ce-l priveşte pe fotograf şi, dintr-un capriciu inconştient, îşi crispează degetele incredibil de mici de la picioare, permiţându-mi astfel să mă strecor în ziua aceea, să-i simt atmosfera, timpul, culoarea…”

Închideam ochii, atât de ameţitor mi se părea misterul acelei prezenţe copilăreşti.

Copila aceea era… bunica noastră. Da, ea era, femeia aceea pe care am văzut-o în seara cu pricina chircindu-se şi începând în linişte să adune cioburile pietrelor risipite pe covor. Uluiţi şi ruşinaţi, ne ridicarăm, sora mea şi cu mine, cu spatele la perete, neîndrăznind să murmurăm niciun cuvânt de scuză sau să o ajutăm pe bunica să adune talismanele risipite. Ghiceam că în ochii ei plecaţi mijeau lacrimile…

În faţa noastră, în seara jocului nostru profanator, vedeam nu zâna binevoitoare de altădată, care ne povestea despre Barbă-Albastră sau despre Frumoasa din pădurea adormită, ci o femeie rănită şi sensibilă, în ciuda tăriei sale de caracter. Aceea a fost pentru ea clipa de spaimă în care, dintr-o dată, adultul se trădează, lasă să i se vadă slăbiciunea, simţindu-se ca un rege gol în ochii atenţi ai copilului. Asemenea unui dansator pe sârmă care tocmai a făcut un pas greşit şi, timp de câteva clipe de dezechilibru, se agaţă doar de privirea spectatorului stânjenit de această putere neaşteptată…

Bunica a închis „poşeta de pe Pont-Neuf”, a dus-o în camera ei, apoi ne-a chemat la masă. După un moment de tăcere, a început să vorbească cu o voce stăpânită şi calmă, în franţuzeşte, în timp ce ne turna ceai cu gesturile ei obişnuite:

— Printre pietrele pe care le-aţi aruncat este una pe care m-aş bucura să o primesc înapoi…

Şi tot pe tonul acela neutru, tot în franţuzeşte, deşi în timpul mesei (din pricina prietenilor sau a vecinilor care veneau adesea pe neaşteptate) vorbea în cea mai mare parte a timpului ruseşte, ne-a relatat defilarea Marii Armate şi povestea pietricelei cafenii numită „Verdun”. Abia dacă înţelegeam tâlcul spuselor ei – tonul a fost cel care ne-a subjugat. Bunica ne vorbea ca unor oameni mari. Noi vedeam doar un ofiţer frumos cu mustaţă, desprinzându-se din coloana care defila triumfal, ca să vină spre o tânără prinsă în îmbulzeala unei mulţimi entuziaste şi să-i ofere o bucăţică de metal cafeniu…

După cină, înarmat cu o lanternă, degeaba am cercetat amănunţit stratul de dalii din faţa imobilului nostru, „Verdun” nu era acolo. Aveam să-l găsesc a doua zi dimineaţă pe trotuar – o pietricică feroasă printre mucuri de ţigară, cioburi de sticlă, dâre de nisip. Sub privirea mea, parcă s-a smuls din vecinătatea aceea banală, asemenea unui meteorit căzut dintr-o galaxie necunoscută, cât pe-aci să se confunde cu pietrişul de pe alee…

Astfel, am ghicit lacrimile tăinuite de bunica noastră şi am presimţit că în inima ei exista acel îndepărtat iubit francez care-l precedase pe bunicul nostru Fiodor. Da, un ofiţer chipeş din Marea Armată, bărbatul care strecurase în palma Charlottei ciobul colţuros „Verdun”. Descoperirea aceea ne tulbura. Ne-am simţit legaţi de bunica printr-un secret la care nimeni altcineva din familie nu avea, poate, acces. Dincolo de datele şi anecdotele legendei noastre familiale, vedeam acum ivindu-se viaţa în deplina ei frumuseţe dureroasă.

Seara, ne-am alăturat bunicii în balconaşul apartamentului ei. Împodobit cu flori, balconul părea atârnat deasupra aburului cald din stepă. Un soare de aramă încinsă a atins linia orizontului, rămânând o clipă nehotărât, apoi s-a scufundat repede. Pe cer au fremătat primele stele. Miresme

puternice, pătrunzătoare au urcat până la noi o dată cu briza de seară.

Tăceam. Cât timp a fost lumină, bunica a cârpit o bluză întinsă pe genunchi. Apoi, când văzduhul s-a amestecat cu umbra ultramarin, a ridicat capul, lăsând deoparte lucrul, cu ochii pierduţi în depărtările ceţoase ale câmpiei. Neîndrăznind să rupem tăcerea, îi aruncam din când în când priviri pe furiş: oare avea să ne facă o nouă confidenţă, şi mai tainică, sau, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, avea să ne citească, aducându-şi lampa cu abajur turcoaz, câteva pagini din Daudet sau din Jules Verne, care însoţeau adesea lungile noastre seri de vară? Fără să ne-o mărturisim, îi pândeam primul cuvânt, intonaţia. În aşteptarea noastră – aşteptarea spectatorului în faţa unui dansator pe sârmă – se îmbina o curiozitate destul de crudă cu o vagă stânjeneală. Aveam impresia că o încolţim pe femeia aceea singură din faţa noastră.

Cu toate acestea, ea nici nu părea să observe prezenţa noastră încordată. Mâinile îi rămâneau mai departe nemişcate pe genunchi, privirea i se topea pe cerul străveziu. Licărirea unui surâs îi lumina chipul…

Puţin câte puţin, ne-am lăsat în voia acelei linişti. Aplecaţi peste balustradă, cu ochii larg deschişi, încercam să vedem cât mai mult cer. Balconul se legăna uşor, fugindu-ne de sub picioare, începând să plutească. Orizontul s-a apropiat de noi ca şi cum ne-am fi avântat spre el prin răsuflarea nopţii.

În zare am desluşit sclipirea aceea stinsă – ai fi zis că erau paietele unor valuri mici de pe suprafaţa unui râu. Neîncrezători, am scrutat întunericul care se revărsa pe balconul nostru zburător. Da, o întindere de apă întunecată scânteia în adâncurile stepei, urca, răspândea prospeţimea aprigă a ploilor năprasnice. Pânza ei părea să se limpezească treptat sub lumina mată de iarnă.

Vedeam acum ieşind din mareea aceea fantastică conglomeratele negre ale clădirilor, turlele catedralelor, stâlpii felinarelor – un oraş întreg! Uriaş, armonios în ciuda valurilor care-i inundau bulevardele, un oraş-fantomă ieşea la iveală sub privirea noastră…

Deodată, ne-am dat seama că cineva ne vorbea de câtva timp deja. Bunica ne vorbea!

— Aveam pe atunci cam aceeaşi vârstă ca şi voi. Era în iarna lui 1910. Sena se transformase într-o adevărată mare. Parizienii mergeau cu barca. Străzile semănau cu nişte râuri, pieţele – cu nişte lacuri mari. Şi ceea ce mă mira cel mai mult era liniştea…

În balconul nostru auzeam liniştea aceea somnoroasă a Parisului inundat. Nişte valuri clipocind la trecerea unei bărci, o voce înăbuşită la capătul unui bulevard scufundat.

Franţa bunicii noastre, asemenea unei Atlantide ceţoase, ieşea din valuri.

2

— Chiar şi preşedintele era nevoit să mănânce hrană rece!

Aceasta a fost cea dintâi replică ce a răsunat în capitala Franţei – Atlantida noastră. Ne imaginam un bătrân venerabil – ale cărui trăsături îmbinau nobila prestanţă a străbunicului nostru Norbert şi solemnitatea faraonică a unui Stalin –, un bătrân cu barba de omăt, aşezat la o masă luminată trist de o lumânare.

Vestea ne-o dăduse bărbatul acela de vreo patruzeci de ani, cu ochi ageri şi aer hotărât, care apărea în fotografiile din cele mai vechi albume ale bunicii. Acostând în barcă la zidul unei clădiri, el proptea o scară şi se căţăra spre una dintre ferestrele de la etajul întâi. Era Vincent, unchiul Charlottei şi reporter la *Excelsior*. De la începutul potopului, străbătea astfel străzile capitalei în căutarea evenimentului-cheie al zilei. Hrana rece a preşedintelui era un astfel de eveniment. Şi din barca lui Vincent era făcută fotografia aceea năucitoare pe care o cercetam pe o tăietură de ziar îngălbenită: trei bărbaţi într-o ambarcaţiune precară străbătând o vastă întindere de apă mărginită de clădiri. O legendă dădea următoarea explicaţie: „Domnii deputaţi se duc la sesiunea Adunării Naţionale”…

Vincent încăleca pe pervazul ferestrei şi sărea în braţele surorii lui, Albertine, şi ale Charlottei, care se refugiaseră la el în timpul şederii lor la Paris… Atlantida, tăcută până atunci, se umplea de sunete, de emoţii, de vorbe. În fiecare seară, istorisirile bunicii noastre descătuşau încă o fărâmă din universul acela înghiţit de vreme.

A mai fost şi comoara ascunsă. Cufărul plin de hârtii vechi care, când ne aventuram sub patul cel mare din camera Charlottei, ne înspăimânta prin masivitatea lui obtuză. Trăgeam sertarele, ridicam capacul. Ce de hârţoage! Viaţa de adult, cu toată plictiseala şi cu toată seriozitatea ei neliniştitoare, ne tăia respiraţia cu mirosul de închis şi de praf… Puteam oare să bănuim măcar că printre ziarele acelea vechi, printre scrisorile acelea ce purtau date inimaginabile bunica avea să găsească pentru noi fotografia celor trei deputaţi din barcă?

Vincent îi transmisese Charlottei gustul crochiurilor publicistice şi o îndemnase să le colecţioneze decupând din ziare acele reflexe efemere ale realităţii. Cu timpul, credea el probabil, aveau să capete cu totul alt relief, ca obiectele de argint colorate de patina veacurilor.

Într-una din serile de vară îmbibate de răsuflarea înmiresmată a stepei, ne-a smuls din visare replica unui trecător de sub balconul nostru.

— Ba nu, jur că au spus la radio: a ieşit în spaţiu!

Şi o altă voce, neîncrezătoare, răspundea îndepărtându-se:

— Crezi că-s prost sau ce? „A ieşit…” Dar acolo sus nu este nimic unde să poţi ieşi. E ca şi cum ai sări din avion fără paraşută.

Discuţia aceea ne-a readus la realitate. În jurul nostru se întindea imperiul enorm, care era deosebit de mândru de explorarea cerului de nepătruns de deasupra capetelor noastre. Imperiul cu armata lui de temut, cu spărgătoarele de gheaţă atomice care spintecau Polul Nord, cu uzinele lui care, în curând, aveau să producă mai mult oţel decât toate ţările din lume laolaltă, cu holdele lui de grâu care unduiau de la Marea Neagră până la Pacific… Cu stepa aceea fără de hotar.

Şi, în balconul nostru, o franţuzoaică ne vorbea despre barca ce străbătea un oraş mare, inundat şi acosta la zidul unei clădiri… Am tresărit încercând să înţelegem unde eram. Aici? Acolo? În urechile noastre se stingea şoapta valurilor.

Nu, nu era pentru prima oară că remarcam dedublarea aceea în viaţa noastră. Să trăieşti lângă bunica însemna deja să te simţi altundeva. Ea traversa curtea fără să se aşeze vreodată pe banca băbuţelor, instituţie fără de care o curte rusească este de neînchipuit. Asta nu o împiedica să le salute foarte prieteneşte, să întrebe de sănătatea celei pe care nu o văzuse de câteva zile şi să le facă un mic serviciu spunându-le, de pildă, cum putea fi îndulcit gustul cam acru al râşcovilor muraţi. Dar când le adresa cuvintele acelea amabile, rămânea în picioare. Iar bătrânele limbute din curte acceptau această diferenţă. Toată lumea pricepea că Charlotte nu era chiar o băbuţă rusoaică.

Asta nu însemna că trăia ruptă de lume sau că avea vreo prejudecată socială. Dimineaţa devreme, eram smulşi uneori din somnul nostru de copii de un strigăt ce răsuna în mijlocul curţii:

— Hai la lapte!

Printre vise, recunoşteam vocea şi mai ales intonaţia inimitabilă a Avdotiei, lăptăreasa, care venea din satul vecin. Gospodinele coborau cu bidoanele lor către două enorme recipiente din aluminiu pe care ţăranca aceea vânjoasă le căra de la o casă la alta. Într-o zi, trezit de chemarea ei, nu am mai adormit la loc… Am auzit uşa noastră trântindu-se încet şi nişte voci înăbuşite pătrunzând în sufragerie. În clipa următoare, una dintre ele a şoptit fericită, uitând de sine:

— Oh, ce bine-i la tine, Şura! Parcă aş fi culcată pe un nor…

Intrigat de cuvintele acelea, am aruncat o privire după perdeaua care despărţea sufrageria de

camera noastră. Avdotia era culcată pe duşumea, cu braţele şi picioarele desfăcute, cu ochii pe jumătate închişi. Tot trupul ei – de la picioarele goale pline de praf şi până la părul răsfirat pe jos – se tolănea într-o odihnă adâncă. Un zâmbet absent îi colora buzele întredeschise.

— Ce bine-i la tine, Şura! a repetat ea foarte încet, chemând-o pe bunica cu diminutivul acela care înlocuia de obicei pentru oamenii de la noi prenumele ei neobişnuit.

Ghiceam oboseala acelui trup mare de femeie întins pe jos în mijlocul sufrageriei. Înţelegeam că Avdotia nu-şi putea permite o asemenea uitare de sine decât în apartamentul bunicii mele. Căci era sigură că nu avea să fie nici repezită, nici judecată cu asprime… Îşi termina periplul ei istovitor, îndoită sub povara bidoanelor enorme. Şi când se termina tot laptele, urca la „Şura”, cu picioarele amorţite, cu braţele înţepenite. Duşumeaua, întotdeauna curată, goală, păstra încă o plăcută răcoare matinală. Avdotia intra, o saluta pe bunica şi, scoţându-şi încălţările ei mari, mergea să se întindă direct pe jos. „Şura” îi aducea un pahar cu apă, se aşeza lângă ea pe un scăunel. Şi vorbeau amândouă încetişor înainte ca Avdotia să aibă curajul de a porni din nou la drum.

În ziua aceea, am auzit câteva cuvinte pe care bunica i le adresa lăptăresei întinse pe jos în fericita ei uitare de sine. Cele două femei au pomenit de muncile câmpului, de recolta de hrişcă… Şi am fost stupefiat ascultând-o pe Charlotte cum vorbea despre viaţa de ţăran în deplină cunoştinţă de cauză. Dar mai ales rusa ei, întotdeauna pură, foarte subtilă, nu era deloc nepotrivită cu limbajul picant, aspru şi colorat al Avdotiei. Discuţia lor a ajuns şi la război, subiect inevitabil: bărbatul lăptăresei fusese ucis pe front. Seceriş, hrişcă, Stalingrad… Iar seara, bunica avea să ne vorbească despre Parisul inundat sau să ne citească câteva pagini din Hector Malot! Simţeam

un trecut îndepărtat, obscur – un trecut rusesc, de data aceasta – reînviind din străfundurile vieţii ei de altădată.

Avdotia se ridica, o săruta pe bunica şi îşi relua drumul care o ducea printre holde nesfârşite, sub soarele stepei, într-o căruţă înecată în oceanul de ierburi înalte şi de flori… De data aceasta, când ieşea din încăpere, am văzut-o atingând cu degetele ei butucănoase de ţărancă, cu o grijă şovăielnică, statueta delicată de pe comoda din antreul nostru: o nimfă cu trupul unduitor pe care îl înlănţuiau lujeri întortocheaţi, figurina aceea de la începutul secolului, una dintre rarele splendori de odinioară păstrate printr-o minune…

Oricât ar putea să pară de ciudat, mulţumită beţivului local Gavrilici am putut noi să pătrundem în înţelesul acelui altundeva neobişnuit pe care-l purta în ea bunica. Acesta era un om la care te temeai până şi de silueta împleticită ce se ivea de după plopii din curte. Un om care-i sfida pe miliţieni blocând circulaţia de pe strada principală cu zigzagul capricios al mersului său, un om care tuna şi fulgera împotriva autorităţilor şi care, prin înjurăturile lui răsunătoare, făcea să zăngăne geamurile şi mătura şirul de băbuţe de pe banca lor. Or, acelaşi Gavrilici, când o întâlnea pe bunica, se oprea şi, încercând să-şi ţină răsuflarea duhnind a votcă, rostea cu un vizibil respect:

— Bună ziua, Charlota Norbertovna!

Da, era singurul, din curtea aceea, care o chema pe numele ei franţuzesc, uşor rusificat, e drept. Ba mai mult, ţinuse minte, nu se mai ştia nici de când, nici cum, prenumele tatălui Charlottei şi alcătuia numele acela exotic – „Norbertovna” –, culmea politeţei şi a curtoaziei în gura lui. Ochii lui tulburi se luminau, trupul lui de uriaş îşi regăsea un oarecare echilibru, capul i se clătina de câteva ori uşor şi puţin dezordonat, iar el îşi silea limba macerată în spirt să execute numărul acela de acrobaţie sonoră:

— Ce mai faceţi bine, Charlota Norbertovna?

Bunica îi răspundea la salut, ba mai şi schimba cu Gavrilici câteva cuvinte nu lipsite de intenţii educative ascunse. Curtea avea, în acele momente, o înfăţişare cu totul aparte: băbuţele, alungate de furtunoasa intrare în scenă a beţivului, se refugiau pe treptele casei mari de lemn din faţa imobilului nostru, copiii se ascundeau pe după copaci, la ferestre se vedeau feţe pe jumătate curioase, pe jumătate speriate. Iar în arenă, bunica discuta cu un Gavrilici îmblânzit. De altfel, el nu era prost. Înţelesese de mult că rolul lui trecea dincolo de beţie şi de scandal. Se simţea oarecum de neînlocuit pentru echilibrul psihic al curţii. Gavrilici devenise un adevărat personaj, un tip, o curiozitate – purtătorul de cuvânt al destinului imprevizibil, schimbător, atât de drag sufletului rus. Şi, deodată, franţuzoaica aceea cu privirea liniştită a ochilor ei cenuşii, elegantă în ciuda simplităţii rochiei sale, subţirică şi atât de diferită de femeile de vârsta ei, băbuţele pe care el tocmai le alungase de pe stinghia lor.

Într-o zi, vrând să-i spună Charlottei ceva mai mult decât un simplu bună ziua, a tuşit uşor în pumnii lui mari şi a mormăit:

— Aşa, Charlota Norbertovna, eşti singură de tot aici, în stepa noastră…

Datorită acelei replici stângace puteam deodată să mi-o imaginez (ceea ce nu făcusem niciodată până atunci) pe bunica fără noi, iarna, singură în camera ei.

La Moscova sau la Leningrad totul s-ar fi petrecut altfel.

Amestecul pestriţ de oameni dintr-un oraş mare ar fi şters diferenţa dintre Charlotte şi ceilalţi. Dar ea nimerise în mica Saranza, ideală pentru a trăi zile care semănau una cu alta. Viaţa ei de altădată rămânea intens prezentă, parcă trăită ieri.

Aşa era Saranza: încremenită la marginea stepei într-o adâncă mirare în faţa nemărginirii care începea la porţile ei. Străzi cotite, prăfoase, care urcau întruna pe dealuri, garduri vii înecate în verdeaţa grădinilor. Soare, privelişti somnoroase. Şi trecători care, când se iveau la capătul unei străzi, păreau că înaintează veşnic fără să ajungă vreodată în dreptul tău.

Casa bunicii se afla la marginea oraşului, în locul numit „Luminişul din Vest": o astfel de coincidenţă (Vest-Europa-Franţa) ne distra grozav. Clădirea aceea cu trei etaje, construită prin 1910, trebuia să inaugureze, conform planului unui guvernator ambiţios, un întreg bulevard purtând amprenta stilului modern. Da, clădirea era o replică îndepărtată a modei de la începutul secolului. Ai fi zis că toate sinuozităţile, reliefurile şi curbele acelei arhitecturi şiroiseră pornind de la izvorul lor european şi, atenuate, pe jumătate şterse, ajunseseră până în străfundurile Rusiei. Iar în vântul îngheţat al stepei, şiroirea aceea încremenise într-o clădire cu stranii ferestruici ovale, cu lujeri de trandafiri decorativi care înconjurau intrările… Planul guvernatorului luminat eşuase. Revoluţia din Octombrie a curmat toate acele tendinţe decadente ale artei burgheze. Iar clădirea – o bucată îngustă din bulevardul visat – rămăsese unică în felul ei. De altfel, după nenumărate reparaţii, nu mai păstra decât umbra stilului său iniţial. Îndeosebi campania oficială de luptă „împotriva supraabundenţei arhitecturale" (la care, în fragedă copilărie, fusesem martori) îi dăduse lovitura fatală. Totul părea „supraabundent": muncitorii smulseseră lujerii trandafirilor, astupaseră ferestruicile… Şi cum întotdeauna se găsesc persoane care ţin să facă exces de zel (datorită lor reuşesc cu adevărat campaniile), vecinul de dedesubt se străduise să desprindă de pe zid surplusul arhitectural cel mai flagrant: două chipuri frumoase de bacante care îşi

zâmbeau melancolic de o parte şi de alta a balconului bunicii noastre. Ca să reuşească, a trebuit să înfăptuiască nişte acte de vitejie foarte riscante, cocoţat pe pervazul ferestrei lui, cu o unealtă lungă de oţel în mână. Cele două chipuri, unul după altul, se desprinseseră de pe zid şi căzuseră jos. Unul dintre ele se sfărâmase în mii de cioburi pe asfalt, celălalt, urmând o traiectorie diferită, se cufundase în verdeaţa stufoasă a daliilor, amortizându-şi căderea. La venirea nopţii l-am recuperat şi l-am dus la noi. De atunci, în timpul lungilor noastre seri de vară din balcon, chipul acela de piatră cu zâmbetul lui obosit şi ochii lui galeşi ne privea printre ghivecele cu flori şi parcă asculta istorisirile Charlottei.

De cealaltă parte a curţii umbrite de frunzişul teilor şi al plopilor se înălţa o casă mare de lemn cu două etaje, înnegrită de timp, cu ferestre mici, întunecate şi bănuitoare. Pe asta şi pe semenele ei voia guvernatorul să le înlăture cu limpezimea graţioasă a stilului modern. În clădirea aceea, veche de două secole, locuiau băbuţele cele mai pitoreşti, ieşite direct din poveşti – cu broboadele lor groase, cu feţele livide ca moartea, cu mâinile ciolănoase, aproape vinete zăcându-le pe genunchi. Când ni se întâmpla să pătrundem în lăcaşul acela întunecos, întotdeauna mă îneca mirosul înţepător, greu, dar nu întru totul neplăcut, care plutea pe coridoarele ticsite. Era mirosul vieţii de altădată, întunecate şi foarte primitive în felul ei de a primi moartea, naşterea, dragostea, durerea. Un fel de atmosferă apăsătoare, dar plină de o stranie vitalitate, oricum, singura care se putea potrivi cu locuitorii acelei izbe uriaşe. Suflul rusesc... Înăuntru, eram miraţi de numărul şi de asimetria uşilor care se deschideau spre încăperi cufundate într-o umbră afumată. Simţeam, aproape fizic, densitatea carnală a vieţilor care se amestecau acolo. Gavrilici trăia în pivniţa pe care

o împărţeau cu el trei familii. Fereastra îngustă a camerei sale se afla aproape de pământ şi, cum venea primăvara, era astupată de buruieni. Băbuţele, aşezate pe banca lor, la câţiva metri mai încolo, aruncau din când în când priviri neliniştite – nu arareori vedeai printre tulpini, la fereastra deschisă, faţa lată a „scandalagiului”. Capul lui ieşea parcă din pământ. Dar în clipele acelea de contemplaţie, Gavrilici stătea întotdeauna liniştit. Îşi dădea capul pe spate, ca şi cum ar fi vrut să vadă cerul şi strălucirea asfinţitului printre crengile plopilor… Într-o zi, ajungând până-n podul acelei mari izbe negre, sub acoperişul încălzit de soare, am împins oblonul greu al luminatorului. În zare, un incendiu înspăimântător încingea stepa, iar fumul avea să eclipseze în curând soarele…

În cele din urmă, revoluţia nu izbutise să facă decât o singură schimbare în colţul acela liniştit din Saranza. Biserica, situată la unul dintre capetele curţii, s-a pomenit fără cupolă. A fost înlăturată şi catapeteasma şi în locul ei a fost pus un pătrat mare de mătase albă – ecranul, făcut din perdelele rechiziţionate într-unul dintre apartamentele burgheze din clădirea „decadentă”. Cinematograful *Baricada* era gata să-şi primească primii spectatori…

Da, bunica era femeia care putea să vorbească liniştit cu Gavrilici, femeia care ţinea piept tuturor campaniilor şi care, într-o bună zi, ne-a spus făcând cu ochiul, în timp ce ne vorbea despre cinematograful nostru: „Biserica aceasta decapitată…” Şi am văzut înălţându-se deasupra clădirii îndesate (al cărei trecut ne era necunoscut) silueta zveltă a unei cupole aurite şi a unei cruci.

Mult mai mult decât hainele sau înfăţişarea ei, semnele acelea mărunte erau cele care ne arătau cât era ea de deosebită. Cât despre franceză, o consideram mai degrabă graiul nostru familial. La urma urmei, fiecare familie îşi are micile ei manii verbale, ticurile ei de limbaj şi poreclele care nu

trec niciodată dincolo de pragul casei, argoul ei intim.

Imaginea bunicii noastre era întreţesută cu aceste ciudăţenii anodine – originalitate în ochii unora, extravaganţă pentru ceilalţi. Până în ziua în care am descoperit că o pietricică acoperită de rugină putea să facă să-i mijească lacrimile printre gene şi că franceza, graiul nostru de acasă, putea – prin vraja sunetelor sale – să smulgă din apele negre şi vijelioase un oraş legendar care se trezea încet la viaţă.

Dintr-o doamnă de obscură obârşie nerusească, Charlotte s-a prefăcut, în seara aceea, într-un sol al Atlantidei înghiţite de timp.

3

Neuilly-Sur-Seine era alcătuit din vreo douăsprezece case din bârne. Adevărate izbe cu acoperişul din scânduri argintate de intemperiile iernii, cu ferestre cu chenare de lemn lucrate frumos, cu garduri vii pe care se uscau rufele. Femeile tinere duceau cu cobiliţa găleţi pline din care cădeau câteva picături în praful de pe uliţa mare. Bărbaţii încărcau saci grei cu grâu într-o căruţă. O cireadă se strecura cu o încetineală leneşă către grajd. Auzeam sunetul înăbuşit al tălăngilor, cântecul răguşit al unui cocoş. Mirosul plăcut al unui foc de lemne – mirosul cinei care se apropie – plutea în aer.

Căci bunica ne spusese clar într-o zi, vorbind despre oraşul ei natal:

— Oh! Pe vremea aceea, Neuilly era doar un sat…

O spusese în franceză, dar noi nu cunoşteam decât satele ruseşti. Iar satul, în Rusia, era neapărat un şir de izbe – chiar cuvântul *derevnia* vine de la *derevo* – copac, lemn. Confuzia a fost tenace în ciuda lămuririlor pe care le aduceau după aceea istorisirile Charlottei. La numele de „Neuilly” se ivea numaidecât satul cu casele lui de lemn, cu cireada şi cocoşul. Iar când, în vara următoare, Charlotte ne-a vorbit pentru prima dată despre un oarecare Marcel Proust, „apropo, era văzut jucând tenis la Neuilly, pe Bulevardul Bineau”, ni-l imaginam pe acel *dandy* cu ochi mari, languroşi (bunica ne arătase fotografia lui) printre izbe!

Realitatea rusă se întrezărea adesea sub patina delicată a vocabulelor noastre franţuzeşti. Preşedintele Republicii nu scăpa de ceva stalinist în portretul pe care i-l schiţa imaginaţia noastră.

Neuilly se popula cu colhoznici. Iar Parisul care ieşea încet din apă purta în el o emoţie foarte rusească – răgazul trecător de după încă un cataclism istoric, bucuria de a fi pus capăt unui război, de a fi supravieţuit unor represiuni ucigaşe. Am rătăcit pe străzile lui încă ude, acoperite de nisip şi de mâl. Locuitorii îngrămădeau în faţa uşilor mobile şi haine ca să le usuce – cum fac ruşii după o iarnă pe care încep să o creadă veşnică.

Şi pe urmă, când Parisul a strălucit din nou în prospeţimea aerului său primăvăratic căruia îi ghiceam intuitiv mireasma – un convoi feeric, tras de o locomotivă împodobită cu ghirlande, a încetinit şi s-a oprit la porţile oraşului, în faţa pavilionului gării Ranelagh.

Un bărbat tânăr purtând o simplă tunică militară a coborât din vagon mergând pe purpura întinsă la picioarele lui. Era însoţit de o femeie, foarte tânără şi ea, în rochie albă, cu un boa din pene de struţ în jurul gâtului. Un bărbat mai în vârstă, în ţinută de gală, cu o mustaţă falnică şi cu o frumoasă panglică albastră pe piept, s-a desprins dintr-un grup impresionant adunat sub porticul pavilionului şi a pornit în întâmpinarea acelei perechi. Un vânt uşor mângâia orhideele şi amarantele care împodobeau coloanele, învolbura egreta de pe pălăria de catifea albă a tinerei femei. Cei doi bărbaţi şi-au strâns mâna.

Stăpânul Atlantidei ieşite din apă, preşedintele Félix Faure, îi primea pe Ţarul tuturor Rusiilor, Nicolae al II-lea, şi pe soţia lui.

Perechea imperială, înconjurată de elita Republicii, a fost cea care ne-a călăuzit prin Paris… Câţiva ani mai târziu, aveam să aflăm adevărata cronologie a acelei vizite auguste: Nicolae şi Alexandra veniseră nu în primăvara lui 1910, după potop, ci în octombrie 1896, anume cu mult înainte de renaşterea Atlantidei noastre

franceze. Însă prea puţin ne păsa de logica aceasta reală. Pentru noi conta doar cronologia lungilor istorisiri ale bunicii: într-o zi, în vremurile lor legendare, Parisul se ivea din apă, soarele strălucea şi, în acelaşi moment, auzeam strigătul încă îndepărtat al trenului imperial. Acea ordine a evenimentelor ne părea la fel de legitimă ca şi apariţia lui Proust printre ţăranii din Neuilly.

Balconul îngust al Charlottei plutea sub suflarea înmiresmată a câmpiei, la hotarul unui oraş adormit, rupt de lume de către veşnicia tăcută a stepei. Fiecare seară semăna cu o fabuloasă retortă de alchimist în care se înfăptuia o uimitoare transmutaţie a trecutului. Elementele acelei magii erau pentru noi la fel de misterioase ca şi componentele pietrei filosofale. Charlotte despăturea un ziar vechi, îl apropia de lampa ei cu abajur turcoaz şi ne anunţa meniul banchetului dat în onoarea suveranilor ruşi la sosirea lor la Cherbourg:

Supă
Supă-cremă de creveţi
Casolete Pompadour
Păstrăv din Loara înăbuşit cu vin de Sauternes
Fileu de berbec sărat cu mânătărci
Prepeliţă de podgorie à la Lucullus
Găini îndopate din Mans Cambacérès
Îngheţată cu vin de Lunel
Punci à la romaine
Potârnichi şi ortolani fripţi cu trufe
Pate de ficat de gâscă de Nancy
Salată
Sparanghel cu sos muslin
Îngheţată Succes
Desert

Cum puteam oare să descifrăm acele formule cabalistice? Potârnichi şi ortolani! Prepeliţe de podgorie *à la Lucullus*! Bunica, înţelegătoare, căuta echivalente evocând alimentele foarte

rudimentare ce se găseau încă în magazinele din Saranza. Încântaţi, gustam din acele mâncăruri imaginare agrementate de răcoarea ceţoasă a oceanului (Cherbourg!), dar trebuia deja să pornim din nou pe urmele Ţarului. Ca şi el, pătrunzând în palatul Élysée, ne-am fâstâcit la vederea tuturor acelor haine negre care au încremenit la apropierea lui – gândiţi-vă puţin, mai mult de două sute de senatori şi de trei sute de deputaţi! (Care, conform cronologiei noastre, doar cu câteva zile în urmă se duceau cu toţii cu barca la sesiune…) Vocea bunicii, mereu liniştită şi puţin visătoare, se colora în clipa aceea cu o uşoară vibraţie dramatică:

— Înţelegeţi, s-au pomenit faţă în faţă. (Uitaţi-vă la fotografia aceasta. Păcat că ziarul a stat împăturit atâta timp…) Da, Ţarul, monarhul absolut şi reprezentanţii poporului francez! Reprezentanţii democraţiei…

Înţelesul adânc al acelei confruntări ne scăpa, dar desluşeam acum, printre cele cinci sute de priviri aţintite asupra Ţarului, pe acelea care, fără a fi răuvoitoare, refuzau entuziasmul general. Şi care, mai ales, din cauza acelei misterioase „democraţii”, puteau să şi-o permită! Această nepăsare ne consterna. Scrutam şirurile de haine negre pentru a-i descoperi pe posibilii zurbagii. Preşedintele ar fi trebuit să-i identifice, să-i dea afară îmbrâncindu-i de pe peronul Élysée-ului!

În seara următoare, lampa bunicii s-a aprins din nou pe balcon. Am văzut în mâinile ei câteva pagini din ziarele pe care tocmai le scosese din cufărul siberian. Ne-a vorbit, balconul s-a desprins încet de zid şi a plutit cufundându-se în umbra înmiresmată a stepei.

... Nicolae era aşezat la masa de onoare împodobită cu minunate ghirlande de *mediolla*. Auzea când o replică graţioasă a doamnei Faure, aşezată în dreapta lui, când vocea catifelată de bariton a Preşedintelui, care i se adresa Împărătesei. Sclipirile cristalului şi scânteierea

argintului masiv îi uimeau pe oaspeţi… La desert, Preşedintele s-a sculat în picioare, şi-a ridicat paharul şi a declarat:

— Prezenţa Majestăţii Voastre printre noi a pecetluit, în aclamaţiile unui popor întreg, legăturile care unesc cele două ţări într-o armonioasă activitate şi într-o încredere reciprocă în destinele lor. Alianţa dintre un puternic imperiu şi o republică laborioasă… Consolidată printr-o fidelitate încercată… Ca reprezentant al întregii naţiuni, reînnoiesc în faţa Majestăţii Voastre… Pentru măreţia domniei Voastre… Pentru fericirea Majestăţii Sale Împărăteasa… Ridic paharul în onoarea Majestăţii Sale Împăratul Nicolae şi a Majestăţii Sale Alexandra Feodorovna.

Orchestra gărzii republicane a intonat imnul rusesc… Iar seara, marele spectacol de gală de la Operă a fost o apoteoză.

Precedată de doi purtători de torţe, perechea imperială a urcat scara. Parcă înainta printr-o cascadă vie: rotunjimile albe ale umerilor femeilor, florile deschise de pe corsaje, strălucirea parfumată a coafurilor, scânteierea bijuteriilor de pe decolteuri, toate acestea pe fundalul uniformelor şi al fracurilor. Puternicul strigăt „Trăiască Împăratul!” înălţa prin ecourile lui tavanul majestuos, contopindu-l cu cerul… Când, la sfârşitul spectacolului, orchestra a atacat *La Marseillaise*, Ţarul s-a întors spre Preşedinte şi i-a întins mâna.

Bunica a stins lampa şi am petrecut câteva clipe în întuneric. Cât să lase să zboare toate musculiţele care-şi căutau o moarte luminoasă sub abajur. Puţin câte puţin, ochii noştri au reînceput să vadă. Stelele şi-au alcătuit din nou constelaţiile. Calea Lactee s-a îmbibat cu fosfor. Iar într-un colţ al balconului nostru, printre tulpinile încâlcite de măzăriche, bacanta detronată ne trimitea zâmbetul ei de piatră.

Charlotte s-a oprit în prag şi a suspinat uşor:

— Ştiţi, de fapt, *La Marseillaise* era un marş militar, nimic mai mult. Cam ca şi cântecele revoluţiei ruse. Sângele nu înfricoşa pe nimeni pe vremea aceea…

A intrat în încăpere şi de acolo am auzit venind versetele pe care le recita în şoaptă, ca pe o ciudată litanie a trecutului:

— ... *Stindardu-nsângerat e înălţat… Un sânge impur s-adape brazdele noastre…*

Am aşteptat ca ecoul acelor cuvinte să se stingă în întuneric, apoi, într-un singur glas, am exclamat:

— Dar Nicolae? Dar Ţarul? El ştia despre ce era vorba în cântec?

Franţa-Atlantida se înfăţişa ca o gamă sonoră, colorată, înmiresmată. În funcţie de călăuzele noastre, descopeream diferitele tonuri care alcătuiau acea misterioasă esenţă franţuzească.

Palatul Élysée apărea în toată strălucirea lustrelor şi a oglinzilor sale. Opera ne uluia cu goliciunea umerilor femeilor, ne îmbăta cu parfumul răspândit de splendidele coafuri. Notre-Dame a însemnat pentru noi o senzaţie de piatră rece sub un cer învolburat. Da, aproape că pipăiam zidurile acelea zgrunţuroase, poroase – o stâncă uriaşă, modelată, parcă, de o ingenioasă eroziune a veacurilor…

Aceste faţete sensibile trasau contururile încă vagi ale universului franţuzesc. Continentul ivit din apă se umplea de lucruri şi de fiinţe. Împărăteasa îngenunchea pe un enigmatic „prie-Dieu” care nu evoca pentru noi nicio realitate cunoscută. „Este un fel de scaun cu picioarele tăiate”, explica Charlotte, şi imaginea mobilei mutilate ne lăsa perplecşi. Ca şi Nicolae, ne-am stăpânit dorinţa de a pipăi mantaua de purpură cu fireturi de aur stins care-i slujise lui Napoleon în ziua încoronării. Aveam nevoie de pipăitul acela profanator. Universul în gestaţie era

încă lipsit de materialitate. În Sainte-Chapelle, un pergament zgrunţuros a fost cel care a trezit dorinţa aceea – Charlotte ne-a destăinuit că literele alungite, scrise cu mâna, fuseseră trasate, în urmă cu o mie de ani, de către o regină a Franţei care era totodată o rusoaică, Anna Iaroslavna, soţia lui Henric I.

Dar cel mai exaltant era că Atlantida se înălţa sub ochii noştri. Nicolae apuca mistria de aur şi împrăştia mortarul pe un bloc mare de granit – prima piatră a podului Alexandru al III-lea… Şi îi întindea mistria lui Félix Faure: „E rândul dumneavoastră, domnule Preşedinte!” Iar vântul slobod care vălurea apele Senei ducea cu el cuvintele pe care le rostea energic ministrul Comerţului, luptându-se cu fâlfâitul drapelelor:

— Sire! Franţa a vrut să dedice memoriei Augustului Vostru Tată unul dintre marile monumente ale capitalei sale. În numele guvernului Republicii, o rog pe Majestatea Voastră Imperială să binevoiască să consacre acest omagiu pecetluind, împreună cu preşedintele Republicii, prima piatră a Podului Alexandru al III-lea, care va lega Parisul de expoziţia din 1900, şi să acorde astfel măreţei opere de civilizaţie şi de pace pe care o inaugurăm înalta aprobare a Majestăţii Voastre şi graţiosul patronaj al Împărătesei.

Abia a apucat Preşedintele să aplice două lovituri simbolice pe blocul de granit, că s-a produs un incident incredibil. Un individ care nu aparţinea nici suitei imperiale, nici notabililor francezi s-a proţăpit în faţa perechii imperiale, l-a tutuit pe Ţar şi, cu iscusinţă foarte mondenă, i-a sărutat mâna ţarinei! Înmărmuriţi de atâta dezinvoltură, ne-am ţinut respiraţia…

Puţin câte puţin scena s-a precizat. Cuvintele intrusului, învingând depărtarea trecutului şi lacunele francezei noastre, şi-au regăsit claritatea. Febril, le captam ecoul:

Très illustre Empereur, fils D'Alexandre Trois!
La France, pour fêter ta grande bienvenue,
Dans la langue des Dieux par ma voix te salue,
Car le poète seul peut tutoyer les rois.[1]

Am scos un oftat de uşurare. Fanfaronul insolent nu era altul decât poetul al cărui nume ni-l dezvăluia Charlotte: José Maria de Heredia!

Et Vous, qui pres de lui, Madame, à cette fête
Pouviez seule donner la supreme beauté,
Souffrez que je salue en Votre Majesté
La divine douceur dont votre grâce est faite![2]

Cadenţa strofelor ne-a ameţit. Rezonanţa rimelor celebra în urechile noastre extraordinare îmbinări de cuvinte îndepărtate: *fleuve – neuve, or – encor*… Simţeam că numai artificiile acelea verbale puteau să exprime exotismul Atlantidei noastre franceze:

Voici Paris! Pour vous les acclamations
Montent de la cité riante et pavoisée
Qui, partout, aux palais comme á l'humble croisée,
Unit les trois couleurs de nos deux nations…

Sous les peupliers d'or, la Seine aux belles rives
Vous porte la rumeur de son peuple joyeux,
Nobles Hôtes, vers vous les coeurs suivent les yeux,
La France vous salue avec ses forces vives!

La Force accomplira les travaux éclatants
De la paix, et ce pont jetant une arche immense

Du siècle qui finit a celui qui commence,
Est fait pour relier les peuples et les temps…

Sur la berge historique avant que de descendre
Si ton généreux coeur aux coeurs français répond,
Médite gravement, rêve devant ce pont,
La France le consacre à ton père Alexandre.

Tel que ton père fut, sois fort et sois humain
Garde au fourreau l'épée illustrement trempée,
Et guerrier pacifique appuyé sur l'épée,
Tsar, regarde tourner le globe dans ta main.

Le geste impérial en maintient l'équilibre,
Ton bras doublement fort n'en est point fatigue,
Car Alexandre, avec l'Empire, t'a légué
L'honneur d'avoir conquis l'amour d'un peuple libre![3]

„Onoarea de a fi cucerit dragostea unui popor liber", replica aceea, care mai întâi era gata să treacă neobservată în curgerea melodioasă a versurilor, ne-a frapat. Francezii, un popor liber… Acum înţelegeam de ce îndrăznise poetul să-i dea sfaturi stăpânului celui mai puternic imperiu din lume. Şi de ce era o onoare să fii iubit de cetăţenii liberi. Libertatea aceea, în seara aceea, în aerul încins al nopţii de stepă, ne-a apărut ca o aprigă şi proaspătă adiere a vântului care învolbura Sena şi care ne-a umplut plămânii cu un suflu îmbătător şi puţin nebunesc…

Mai târziu, aveam să ne dăm seama cât de greoaie şi de pompoasă era declaraţia aceea. Dar pe atunci, emfaza ei de circumstanţă nu ne

împiedica să descoperim în strofele ei acel „ceva franţuzesc” care rămânea pe moment fără nume. Spiritul francez? Politeţea franceză? Încă nu ştiam să o spunem.

Între timp, poetul s-a întors spre Sena şi a întins mâna arătând pe malul opus Domul Invalizilor. Discursul său rimat ajungea la un punct foarte dureros al trecutului franco-rus: Napoleon, Moscova în flăcări, Berezina… Alarmaţi, muşcându-ne buzele, îi pândeam vocea în locul acela al tuturor riscurilor. Chipul Ţarului s-a întunecat. Alexandra şi-a plecat ochii. N-ar fi fost mai bine să îl treacă sub tăcere, să procedeze ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic şi de la Petru cel Mare să treacă direct la Antanta cordială?

Dar Heredia părea chiar să ridice vocea:

Et sur le ciel, au loin, ce Dôme éblouissant
Garde encor des héros de l'époque lointaine
Ou Russes et Français en un tournoi sans haine,
Prévoyant l'avenir, mêlaient déjà leur sang.[4]

Năuciţi, nu încetam să ne punem următoarea întrebare: „De ce oare îi urâm atât de mult pe nemţi amintindu-ne la fel de agresiunea teutonică de acum şapte secole, sub Alexandru Nevski, şi de ultimul război? De ce nu putem niciodată să uităm de jafurile cotropitorilor polonezi şi suedezi, vechi de trei secole şi jumătate? Fără să mai vorbim de tătari… Şi de ce amintirea cumplitei catastrofe din 1812 nu a pătat reputaţia francezilor în minţile ruseşti? Poate tocmai din cauza eleganţei verbale a acelui «Turnir fără de ură»!”

Dar acel „ceva franţuzesc” s-a dovedit a fi îndeosebi prezenţa feminină. Alexandra era acolo, concentrând asupra persoanei sale o atenţie discretă, salutată în fiecare discurs, mai puţin grandilocvent decât soţul ei, dar cu atât mai

curtenitor. Ba chiar şi între zidurile Academiei Franceze, unde ne-a înecat mirosul mobilelor vechi şi al tomurilor groase pline de praf, acel „ceva" i-a permis să rămână femeie. Da, era femeie chiar şi în mijlocul acelor bătrâni pe care îi bănuiam morocănoşi, pedanţi şi puţin surzi din cauza perilor din urechi. Unul dintre ei, directorul, s-a ridicat şi, cu o expresie posacă, a declarat deschisă şedinţa. Apoi a tăcut ca şi cum şi-ar fi adunat gândurile care, eram sigur de asta, aveau negreşit să-i facă pe ascultători să simtă duritatea scaunelor lor de lemn. Mirosul de praf devenea tot mai puternic. Deodată, bătrânul director şi-a ridicat capul – o sclipire de maliţiozitate i s-a aprins în privire – şi a spus:

— Sire, Doamnă! Cu aproape două sute de ani în urmă, a sosit într-o zi pe neaşteptate Petru cel Mare, în locul unde se reuneau membrii Academiei şi li s-a alăturat în activităţile lor… Majestatea Voastră face şi mai mult astăzi: adaugă o onoare la altă onoare, nevenind singură (întorcându-se spre Împărăteasă): prezenţa dumneavoastră, Doamnă, aduce în sobrele noastre şedinţe ceva cu totul neobişnuit… Farmecul.

Nicolae şi Alexandra au schimbat repede o privire. Iar oratorul, ca şi cum ar fi simţit că era timpul să evoce esenţialul, şi-a amplificat vibraţiile vocii, întrebându-se extrem de retoric:

— Îmi va fi îngăduit să o spun? Această dovadă de simpatie nu se adresează numai Academiei, ci înseşi limbii noastre naţionale… care nu este pentru domniile voastre o limbă străină, şi simţim aici ca o dorinţă de a vă împărtăşi mai adânc din gustul şi spiritul francez…

„Limba noastră!" Pe deasupra paginilor pe care ni le citea bunica, sora mea şi cu mine ne-am privit frapaţi de aceeaşi străfulgerare: „ …care nu este pentru domniile voastre o limbă străină". Asta era, aşadar, cheia Atlantidei noastre! Limba, această materie misterioasă, invizibilă şi

omniprezentă, ce ajungea prin esenţa ei sonoră în fiecare cotlon al universului pe care tocmai îl exploram. Limba aceasta care modela oamenii, sculpta obiectele, şiroia în versuri, răcnea pe străzile invadate de mulţime, o făcea să zâmbească pe tânăra ţarină venită de la capătul lumii… Dar, mai ales, palpita în noi, în inimile noastre, asemenea unei grefe miraculoase, deja plină de frunze şi de flori, purtând în ea rodul unei întregi civilizaţii. Da, grefa aceasta era franceza.

Şi gratie acestei ramuri înflorite în noi am pătruns, seara, în loja pregătită să primească perechea imperială la Comedia-Franceză. Am despăturit programul: *Un capriciu* de Musset, fragmente din *Cidul*, actul al treilea din *Femeile savante*. Pe atunci nu citisem nimic din toate acestea. O uşoară schimbare a timbrului vocii Charlottei ne-a permis să ghicim importanţa acestor nume pentru locuitorii Atlantidei.

S-a ridicat cortina. Toată trupa era pe scenă, în mantii de ceremonie. Decanul ei de vârstă a înaintat, s-a înclinat şi a vorbit despre o ţară pe care n-am recunoscut-o imediat:

Il est un beau pays aussi vaste qu'un monde,
Où l'horizon lointain semble ne pas finir
Un pays à l'âme féconde,
Très grand dans le passé, plus grand dans l'avenir.

Blond du blond des épis, blanc du blanc de la neige,
Ses fils, chefs ou soldats, y marchent d'un pied sûr.
Que le sort clément le protège,
Avec ses moissons d'or sur un sol vierge et pur![5]

Pentru prima oară în viaţa mea, îmi priveam ţara din exterior, de departe, ca şi cum nu-i mai

aparţineam. Transpus într-o mare capitală europeană, mă întorceam să contemplu imensitatea lanurilor de grâu şi a câmpiilor înzăpezite sub clar de lună. Vedeam Rusia în franceză! Eram altundeva, în afara vieţii mele ruseşti. Şi sfâşierea aceea era atât de dureroasă şi totodată atât de exaltantă, încât a trebuit să închid ochii. Mi-a fost teamă că n-am să mai pot să-mi revin, că am să rămân acolo, în seara aceea pariziană. Strângând din pleoape, am respirat adânc. Vântul cald al nopţii de stepă se răspândea din nou în mine.

În ziua aceea am hotărât să-i fur vraja. Am vrut să i-o iau înainte Charlottei, să pătrund înaintea ei în oraşul în sărbătoare, să mă alătur suitei Ţarului, fără să aştept nimbul hipnotic al abajurului turcoaz.

Ziua era liniştită, cenuşie – o zi de vară, incoloră şi tristă, una dintre cele care, surprinzător, rămân în amintire. Aerul mirosind a pământ ud umfla perdeaua albă de la fereastra deschisă – pânza prindea viaţă, căpăta volum, apoi cădea la loc lăsând să intre în încăpere pe cineva invizibil.

Fericit că eram singur, mi-am dus planul la îndeplinire. Am tras cufărul siberian pe covor, lângă pat. Închizătorile au sunat cu clinchetul uşor pe care îl aşteptam în fiecare seară. Am ridicat capacul acela mare, m-am aplecat asupra hârtiilor vechi ca un pirat – asupra comorii dintr-un sipet…

La suprafaţă, am recunoscut câteva fotografii, i-am revăzut pe Ţar şi pe Ţarină în faţa Panteonului, apoi pe malul Senei. Nu, ceea ce căutam eu se afla mai la fund, în mulţimea compactă, înnegrită a caracterelor tipografice. Dădeam la o parte, ca un arheolog, strat după strat. Nicolae şi Alexandra au apărut în locuri care mi-erau necunoscute. Un nou strat şi i-am pierdut din vedere. Am zărit atunci lungi cuirasate pe o mare liniştită, aeroplane cu aripi scurte, ridicole, soldaţi în tranşee. Încercând să regăsesc urmele

perechii imperiale, scotoceam acum în dezordine, amestecând paginile decupate. Ţarul a reapărut pentru o clipă, călare, cu o icoană în mâini, în faţa unui rând de infanterişti îngenuncheaţi… Chipul lui mi-a părut îmbătrânit, întunecat. Eu îl voiam iarăşi tânăr, însoţit de frumoasa Alexandra, aclamat de mulţime, glorificat în strofe entuziaste.

Numai la fundul cufărului am dat, în sfârşit, de urmele lui. Titlul cu litere mari nu putea să păcălească: „Glorie Rusiei!" Am despăturit pagina pe genunchi, cum făcea Charlotte şi, cu jumătate de glas, am început să silabisesc versurile:

Oh! Grand Dieu, quelle bonne nouvelle,
Quelle joie fait vibrer tous nos coeurs
Voir crouler enfin la citadelle
Où l'esclave gémit de douleur!
Voir un peuple relever la tête,
Et du droit porter le flambeau!
Ami, n'est-ce pas un jour de fête,
Sur nos palais faites hisser les drapeaux![6]

M-am oprit numai când am ajuns la refren, cuprins de îndoială: „Glorie Rusiei"? Dar unde este oare ţara aceea blondă, blondă ca spicele, albă, albă ca zăpada? Ţara aceea cu sufletul bogat? Şi ce caută acolo sclavul care geme de durere? Şi cine este tiranul căruia i se sărbătoreşte căderea?

Încurcat, am început să recit refrenul:

Salut, salut à vous
Peuple et soldats de la Russie!
Salut, salut à vous
Car vous sauvez votre Patrie!
Salut, gloire et honneur
A la Douma qui, souveraine,
Va, demain, pour votre bonheur
À tout jamais briser vos chaînes.[7]

Deodată, mi-au sărit în ochi nişte titluri mari, care se aflau deasupra versurilor:

ABDICAREA LUI NICOLAE AL II-LEA. REVOLUŢIA: ANUL ’89 RUSESC. RUSIA DESCOPERĂ LIBERTATEA. KERENSKI – DANTON-UL RUS. CĂDEREA ÎNCHISORII PETRU ŞI PAVEL, BASTILIA RUSEASCĂ. SFÂRŞITUL REGIMULUI AUTOCRATIC…

Cele mai multe dintre cuvintele acelea nu-mi spuneau nimic. Dar înţelegeam esenţialul: Nicolae nu mai era ţar, iar ştirea căderii lui provoca o explozie de bucurie delirantă la cei care, încă ieri seară, îl aclamau urându-i o domnie îndelungată şi prosperă. Realmente, îmi aminteam foarte bine vocea lui Heredia, al cărei ecou mai răsuna pe balconul nostru:

Oui, ton Père a lié d’un lien fraternel
La France et la Russie en la même espérance,
Tsar, écoute aujourd’hui la Russie et la France
Bénir, avec le tien, le saint nom paternel![8]

O asemenea răsturnare îmi părea de neconceput. Nu puteam să cred într-o trădare atât de josnică. Mai ales din partea unui preşedinte de Republică!

S-a trântit uşa de la intrare. Am adunat în grabă toate hârtiile, am închis cufărul şi l-am împins sub pat.

Seara, din cauza ploii, Charlotte şi-a aprins lampa înăuntru. Ne-am aşezat lângă ea imitând ceasurile de veghe de pe balcon. Îi ascultam istorisirea: Nicolae şi Alexandra, în loja lor, aplaudând *Cidul*. Le cercetam chipurile cu o tristeţe dezamăgită. Eram cel care întrevăzuse viitorul. Cunoaşterea aceea îmi apăsa grozav inima mea de copil.

„Unde este adevărul?”, m-am întrebat urmărind distrat istorisirea (suveranii se ridică, publicul se întoarce pentru a-i ovaţiona). „Spectatorii aceştia o să-i blesteme în curând. Şi nu va rămâne nimic din acele câteva zile feerice! Nimic…”

Sfârşitul acela pe care eram condamnat să-l cunosc dinainte mi-a părut dintr-o dată atât de absurd şi de nedrept, mai ales în plină sărbătoare, în mijlocul luminilor Comediei-Franceze – încât am izbucnit în hohote de plâns şi, împingându-mi scăunelul, am fugit în bucătărie. Niciodată nu plânsesem atât de mult. Îndepărtam cu furie mâinile surorii mele, care încerca să mă consoleze (îmi era aşa de ciudă pe ea, care încă nu ştia nimic!) Printre lacrimile mele, au răzbătut câteva strigăte disperate:

— Totul este fals! Trădătorilor, trădătorilor! Mincinosul ăsta cu mustăţi… Halal Preşedinte! Minciuni…

Nu ştiu dacă Charlotte ghicise motivul deznădejdii mele (probabil observase dezordinea provocată de scotocirile mele în cufărul siberian, poate că şi găsise pagina fatidică). Oricum, mişcată de criza aceea neaşteptată de lacrimi, a venit să se aşeze pe patul meu, mi-a ascultat un moment suspinele sacadate, apoi, găsindu-mi palma în întuneric, mi-a strecurat în ea o pietricică zgrunţuroasă. Am strâns-o în mână. Fără să deschid ochii, pe pipăite, am recunoscut „Verdun”-ul. De acum înainte, era al meu.

4

La sfârşitul vacanţei o părăseam pe bunica. Atlantida era voalată atunci de ceţurile toamnei şi de primele viscole – de viaţa noastră rusească.

Căci oraşul în care ne întorceam nu avea nimic comun cu liniştita Saranza. Oraşul acela se întindea pe cele două maluri ale Volgăi şi, cu cei un milion şi jumătate de locuitori ai săi, cu uzinele lui de armament, cu bulevardele largi cu clădiri mari în stil stalinist, întruchipa puterea imperiului. O gigantică hidrocentrală în aval, un metrou în construcţie, un enorm port fluvial acreditau în ochii tuturor imaginea compatriotului nostru – învingând forţele naturii, trăind în numele unui viitor radios, fără să-i pese deloc, în efortul lui dinamic, de ridicolele vestigii ale trecutului. În plus, oraşul nostru, din cauza uzinelor lui, era interzis străinilor… Da, era un oraş în care se simţea foarte puternic pulsul imperiului.

Ritmul acela, de îndată ce ne reîntorceam, începea să ne cadenţeze gesturile şi gândurile. Ne contopeam cu respiraţia înzăpezită a patriei noastre.

Grefa franceză nu ne împiedica, nici pe sora mea, nici pe mine, să ducem o existenţă asemănătoare cu a colegilor noştri: rusa devenea pentru noi limba curentă, şcoala ne forma după tiparul tinerilor sovietici model, jocurile paramilitare ne obişnuiau cu mirosul puştii, cu exploziile grenadelor de manevră, cu ideea duşmanului din Apus, împotriva căruia va trebui să luptăm într-o bună zi.

Serile din balconul bunicii nu mai erau, parcă, decât un vis de copil. Şi, când, în timpul lecţiilor noastre de istorie, profesorul ne vorbea despre

„Nicolae al II-lea, poreclit de popor Nicolae cel Crud”, nu făceam nicio legătură între călăul acela vestit şi tânărul monarh care aplauda Cidul. Nu, erau doi oameni care nu se cunoşteau.

Într-o zi, totuşi, mai degrabă din întâmplare, apropierea aceasta s-a produs în capul meu: fără să fiu întrebat, am început să vorbesc despre Nicolae şi Alexandra, despre vizita lor la Paris. Intervenţia mea a fost atât de neaşteptată, iar detaliile biografice, atât de abundente, încât profesorul a părut încurcat.

Chicote nedumerite au străbătut clasa: elevii nu ştiau dacă trebuia să considere discursul meu un act provocator sau un simplu delir. Dar deja profesorul stăpânea din nou situaţia subliniind:

— Ţarul a fost răspunzător de cumplita învălmăşeală de pe câmpia Hodinka – mii de oameni călcaţi în picioare. El a ordonat să se deschidă focul asupra manifestaţiei paşnice din 9 ianuarie 1905 – sute de victime. Regimul lui s-a făcut vinovat de Masacrele de pe fluviul Lena – o sută două persoane ucise! De altfel, nu este o întâmplare că marele Lenin s-a numit aşa – el voia să înfiereze crimele ţarismului chiar prin pseudonimul lui!

Totuşi, ceea ce m-a impresionat cel mai mult nu a fost tonul vehement al acelei diatribe. Ci o întrebare derutantă care s-a conturat în capul meu în timpul recreaţiei, pe când ceilalţi elevi mă asaltau cu batjocurile lor („Uitaţi-vă! Dar are o coroană ţarul ăsta!”, striga unul dintre ei, trăgându-mă de păr). Întrebarea aceea, în aparenţă, era foarte simplă: „Da, ştiu că era un tiran sângeros, e scris în manualul nostru. Dar cum rămâne atunci cu vântul acela proaspăt, mirosind a mare, care sufla pe Sena, cu răsunetul versurilor ce-şi luau zborul în bătaia vuitului, cu scrâşnetul mistriei de aur pe granit – cum rămâne cu ziua aceea îndepărtată? Căci îi simt atmosfera atât de intens!”

Nu, nu-mi puneam problema să-l reabilitez pe Nicolae al II-lea. Mă încredeam în manualul şi în profesorul meu. Dar ziua aceea îndepărtată, vântul acela, văzduhul acela însorit? Mă încurcam în reflecţii fără şir – pe jumătate gânduri, pe jumătate imagini. Tot împingându-i pe colegii mei care râdeau, mă înhăţau şi mă asurzeau cu zeflemelele lor, am simţit deodată o invidie grozavă faţă de ei: „Ce bine e să nu porţi în tine ziua aceea cu vânt puternic, trecutul acela atât de dens şi aparent atât de inutil. Da, să priveşti viaţa într-un singur fel. Să nu vezi cum văd eu…"

Ultimul gând mi-a părut atât de neobişnuit că am încetat să mai resping atacurile celor ce râdeau de mine, întorcându-mă spre fereastra dincolo de care se întindea oraşul înzăpezit. Deci vedeam altfel! Era oare un avantaj? Sau un handicap, o tară? Nu ştiam deloc. Am crezut că pot să explic dubla perspectivă prin cele două limbi ale mele: într-adevăr, când pronunţam în rusă „ŢAR"[9], în faţa mea se ivea un tiran crud; în timp ce cuvântul „tsar" în franceză se umplea de lumini, de zgomote, de vânt, de scânteierea lustrelor, de strălucirea umerilor goi ai femeilor, de parfumuri amestecate – de atmosfera aceea inimitabilă a Atlantidei noastre. Am înţeles că va trebui să ascund cea de-a doua privire asupra lucrurilor, căci nu putea stârni decât batjocuri din partea celorlalţi.

Sensul acela secret al cuvintelor mi s-a dezvăluit, mai târziu, încă o dată, într-o situaţie la fel de tragicomică precum cea de la lecţia noastră de istorie.

Stăteam la o coadă interminabilă, care şerpuia în apropierea unui magazin alimentar, apoi, trecându-i pragul, se încolăcea înăuntru. Era vorba probabil de ceva marfă rară iarna – portocale sau pur şi simplu mere, nu-mi mai amintesc. Depăşisem deja limita psihologică cea mai importantă a aşteptării aceleia – uşa magazinului,

în faţa căreia zeci de oameni înotau încă într-o zăpadă noroioasă. În momentul acela a venit lângă mine sora mea: fiind doi, aveam dreptul la o cantitate dublă de marfă pe cartelă.

N-am înţeles ce a provocat deodată mânia mulţimii. Oamenii care stăteau în spatele nostru au crezut, poate, că sora mea voia să se strecoare fără să stea la coadă – o crimă de neiertat! Au izbucnit strigăte arţăgoase, şarpele acela lung s-a încordat, am fost înconjuraţi de chipuri ameninţătoare. Am încercat amândoi să explicăm că eram frate şi soră. Dar mulţimea nu-şi recunoaşte niciodată greşeala. Cei care nu trecuseră încă de prag, cei mai acriţi, au scos urlete indignate, fără să ştie prea bine împotriva cui. Şi cum orice mişcare de masă exagerează absurd efectul efortului său, pe mine m-au scos din rând de data aceasta. Şarpele a tresărit, umerii au înţepenit. Un zvâcnet, şi m-am trezit în afara cozii, lângă sora mea, în faţa unui rând strâns de chipuri pline de ură. Am încercat să-mi reiau locul, dar coatele lor alcătuiau un şir de scuturi. Rătăcit, cu buzele tremurânde, am întâlnit privirea surorii mele. Inconştient, am ghicit că ea şi cu mine eram foarte vulnerabili. Cu doi ani mai mare, sora mea urma să împlinească cincisprezece ani şi deci nu avea încă niciun atu de tânără femeie, pierzându-şi în schimb avantajele copilăriei, care ar fi putut înduioşa mulţimea aceea blindată. La fel era şi cu mine: cu cei doisprezece ani şi jumătate ai mei, nu puteam să mă impun ca băieţandrii de patrusprezece sau cincisprezece ani, puternici în agresiva lor iresponsabilitate de adolescenţi.

Ne-am strecurat de-a lungul cozii sperând să fim acceptaţi măcar cu câţiva metri mai departe de locul pierdut… Dar trupurile se strângeau unul lângă altul când treceam noi şi, curând, ne-am trezit afară, în zăpada topită. În ciuda strigătului unei vânzătoare: „Hei, cei de dincolo de uşă, nu

mai aşteptaţi, n-o să ajungă pentru toată lumea!" oamenii continuau să se îmbulzească.

Stăteam la capătul cozii, hipnotizaţi de puterea anonimă a mulţimii. Mi-era teamă să ridic ochii, să mişc, mâinile, înfundate în buzunare, îmi tremurau. Şi, venind parcă de pe o altă planetă, am auzit brusc vocea surorii mele – câteva cuvinte coloratele o melancolie surâzătoare:

— Îţi aminteşti: *potârnichi şi ortolani fripţi umpluţi cu trufe*…?

A râs uşor.

Iar eu, privindu-i chipul palid cu ochii în care se oglindea cerul de iarnă, mi-am simţit plămânii umplându-se cu un aer foarte proaspăt – aerul de la Cherbourg – cu miros de ceaţă sărată, de pietricele ude şi cu ţipete răsunătoare de pescăruşi din nemărginirea oceanului. Am rămas o clipă orbit. Coada înainta şi mă împingea uşor spre uşă. Mă lăsam în voia ei fără să mă desprind de clipa luminoasă care se dilata în mine.

Potârnichi şi ortolani… Am zâmbit, făcându-i surorii mele discret cu ochiul. Nu, nu ne simţeam superiori oamenilor care se împingeau la coadă. Eram ca şi ei, poate trăiam chiar mai modest decât mulţi dintre ei. Aparţineam cu toţii aceleiaşi clase a oamenilor care înotau în zăpada călcată în picioare, în mijlocul unui mare oraş industrial, la uşa unui magazin, sperând să-şi umple sacoşele cu două kilograme de portocale.

Şi totuşi, auzind acele cuvinte fermecate, învăţate la banchetul de la Cherbourg, m-am simţit altfel decât ei. Nu din cauza erudiţiei mele (nu ştiam, pe atunci, cu ce semănau potârnichile şi ortolanii aceia faimoşi). Pur şi simplu, clipa aceea care era în mine – cu luminile ei ceţoase şi cu mirosurile ei marine – transformase în ceva relativ tot ce ne înconjura: oraşul şi înfăţişarea lui stalinistă, aşteptarea nervoasă şi violenţa obtuză a mulţimii. În loc de mânie împotriva oamenilor care mă împinseseră afară, simţeam acum o ciudată

compasiune: ei nu puteau, strângând uşor din pleoape, să pătrundă în ziua aceea plină de miresmele proaspete ale algelor, de ţipetele pescăruşilor, de un soare voalat… M-a apucat o poftă grozavă să le-o spun tuturor. Dar cum să le spun? Trebuia să inventez o limbă inedită din care nu cunoşteam deocamdată decât primele două vocabule: potârnichi şi ortolani…

5

După moartea străbunicului meu Norbert, nemărginirea albă a Siberiei a împresurat-o încet pe Albertine. Desigur, ea s-a mai întors de vreo două sau trei ori la Paris, ducând-o acolo pe Charlotte. Dar planeta zăpezilor nu dezrobea niciodată sufletele subjugate de spaţiile ei fără repere, de timpul ei adormit.

De altfel, fiecare şedere la Paris era marcată de o amărăciune pe care istorisirile bunicii nu izbuteau să o ascundă. Vreo neînţelegere de familie ale cărei cauze nu ne era dat să le cunoaştem? Sau o răceală foarte europeană în relaţiile dintre cei apropiaţi, de neconceput pentru noi, ruşii, cu colectivismul nostru debordant? Sau, pur şi simplu, atitudinea uşor de înţeles a oamenilor modeşti faţă de una dintre cele patru surori, aventuriera familiei, care, în locul unui vis frumos de aur, aducea cu ea, de fiecare dată, frământările unei ţări sălbatice şi ale vieţii ei distruse.

În orice caz, faptul că Albertine prefera să trăiască în apartamentul fratelui ei şi nu în casa familială de la Neuilly nu a trecut neobservat, nici măcar de noi.

La fiecare reîntoarcere în Rusia, Siberia îi părea din ce în ce mai fatală – inevitabilă, contopindu-se cu destinul ei. Acum nu doar mormântul lui Norbert o lega de tărâmul acela de gheaţă, ci şi tenebroasa viaţă rusească, a cărei otravă ameţitoare o simţea strecurându-i-se în vine.

Dintr-o soţie de medic respectabil, cunoscut în tot oraşul, Albertine se transformase într-o văduvă foarte ciudată – o franţuzoaică parcă

incapabilă de a se hotărî să se întoarcă acasă la ea. Ba mai rău, revenea de acolo de fiecare dată!

Era încă prea tânără şi prea frumoasă ca să poată evita clevetirile lumii bune din Boiarsk. Prea neobişnuită ca să poată fi acceptată aşa cum era. Şi curând, prea săracă.

Charlotte a remarcat că, după fiecare călătorie la Paris, se instalau într-un apartament din ce în ce mai mic. La şcoala unde fusese primită datorită unui pacient al tatălui său, devenit repede „Lemonnier aia". Într-o bună zi, „doamna ei de clasă", cum era numită diriginta înainte de revoluţie, a scos-o la tablă – dar nu ca s-o asculte… Când Charlotte s-a ridicat în faţa ei, doamna s-a uitat la picioarele fetiţei şi, cu un zâmbet dispreţuitor, a întrebat-o:

— Cu ce eşti încălţată, domnişoară Lemonnier?

Cele treizeci de eleve s-au ridicat de pe scaunele lor, întinzând gâtul, holbând ochii. Pe parchetul bine ceruit, au văzut doi cipici de lână, două „încălţări" pe care Charlotte şi le încropise singură. Strivită de toate privirile acelea, Charlotte a lăsat capul în jos şi şi-a crispat involuntar degetele de la picioare în cipici, ca şi cum ar fi vrut să-i dispară picioarele.

Pe atunci, trăiau deja într-o izbă veche la marginea oraşului. Charlotte nu se mai mira să-şi vadă mama zăcând mereu pe un pat ţărănesc înalt, după o perdea. Când Albertine se scula, în ochii ei, deşi erau deschişi, colcăiau umbrele negre ale viselor. Nici nu mai încerca să-i zâmbească fetei sale. Cu un polonic de aramă, lua apă dintr-o găleată, bea îndelung şi pleca. Charlotte ştia deja că de mult supravieţuiau doar datorită sclipirii câtorva bijuterii din sipetul cu incrustaţii de sidef…

Îi plăcea izba aceea, departe de cartierele elegante din Boiarsk. Mizeria lor era mai puţin bătătoare la ochi pe străzile acelea cotite, înecate

în zăpadă. Şi-apoi, era aşa de bine, la întoarcerea de la şcoală, să urci treptele vechi de lemn care scârţâiau sub paşi, să străbaţi antreul întunecos, ai cărui pereţi din bârne erau acoperiţi cu o blană groasă de promoroacă, şi să împingi uşa grea care ceda cu un icnet scurt foarte viu. Iar acolo, în încăpere, puteai să stai o clipă fără să aprinzi lampa, privind ferestruica joasă inundată lent de amurgul violet, ascultând cum şuieră la geam rafalele ninsorii. Cu spatele rezemat de soba încălzită, Charlotte simţea cum îi pătrunde încet căldura sub palton. Îşi lipea mâinile îngheţate de piatra călduţă şi soba era parcă inima uriaşă a acelei izbe vechi. Iar sub talpa cizmelor ei de pâslă se topeau ultimii ţurţuri.

Într-o zi, un ciob de gheaţă i s-a spart sub picior cu un zgomot neobişnuit. Charlotte a fost surprinsă – se întorsese deja de vreo jumătate bună de ceas, toată zăpada de pe palton şi de pe şapcă i se topise şi se uscase de atunci. Pe când ţurţurele acela… S-a aplecat să-l ia de pe jos. Era un ciob de sticlă! Un ciob foarte subţire dintr-o fiolă de medicament spartă…

Aşa a intrat în viaţa ei teribilul cuvânt „morfină”. Şi explicaţia tăcerii de după perdea, a umbrelor ce colcăiau în ochii mamei ei, Siberia aceea absurdă şi inevitabilă ca şi destinul.

Albertine nu mai avea nimic de ascuns fiicei sale. De acum încolo Charlotte era văzută intrând în farmacie şi murmurând timid: „Pentru medicamentul doamnei Lemonnier…”

Întotdeauna se întorcea acasă singură, traversând maidane întinse care despărţeau mahalaua lor de ultimele străzi ale oraşului, cu magazinele şi cu luminile sale. Adeseori, deasupra întinderilor acelora moarte, se dezlănţuia viscolul. Sătulă să lupte împotriva vântului plin de ace de gheaţă, asurzită de şuierul lui, Charlotte s-a oprit într-o seară în mijlocul pustietăţii de zăpadă, întorcând spatele rafalelor, cu privirea pierdută

spre zborul ameţitor al fulgilor. Şi-a simţit intens viaţa, căldura trupului slab concentrat într-un eu minuscul. Percepea gâdilarea unei picături care îi aluneca pe sub clapa şepcii şi bătaia inimii sale, iar lângă inimă – prezenţa fragilă a fiolelor pe care tocmai le cumpărase. „Eu, a răsunat deodată în ea o voce înăbuşită, eu, care stau aici, în viscolul ăsta, la capătul lumii, în Siberia asta, eu, Charlotte Lemonnier, eu, care n-am nimic comun cu locurile acestea sălbatice, nici cu cerul, nici cu pământul acesta îngheţat. Nici cu oamenii ăştia. Sunt aici, singură de tot, şi îi duc morfină mamei mele…” A crezut că mintea i-o lua razna, înainte de a se prăbuşi într-o prăpastie în care toată absurditatea revelată subit avea să devină firească. S-a scuturat: nu, pustietatea aceea siberiană trebuia, totuşi, să se sfârşească undeva, iar acolo exista un oraş cu bulevarde largi, mărginite de castani, cu cafenele iluminate, apartamentul unchiului său cu toate cărţile care se deschideau asupra cuvintelor atât de dragi, fie şi numai prin aspectul literelor lor… Exista Franţa…

Oraşul cu bulevardele mărginite de castani s-a transformat într-o paietă fină de aur care îi strălucea în privire fără ca cineva să-şi dea seama. Charlotte îi desluşea scânteierea până şi-n luciul frumoasei broşe de pe rochia unei tinere domnişoare cu zâmbet capricios şi trufaş, aşezată într-un fotoliu frumos, în mijlocul unei încăperi mari, cu mobile elegante, cu perdele de mătase la ferestre.

— *La raison du plus fort est toujours meilleure*[10], declama tânăra cu o voce înţepată.

— ... *est toujours LA meilleure*[11], corecta discret Charlotte şi, cu ochii plecaţi, adăuga:

— Ar fi mai corect să pronunţaţi *meilleure* şi nu *meillaire*. *Meill-eu-eure*…

Îşi rotunjea buzele şi prelungea sunetul acela care se pierdea într-un „r” catifelat. Tânăra recitatoare, cu o mutră îmbufnată, reîncepea să declame:

— *Nous l'allons vous montrer tout à l'heure…*[12]

Era fiica guvernatorului Boiarsk-ului. Charlotte îi dădeai lecţii de franceză în fiecare miercuri. Sperase la început că se va împrieteni cu adolescenta aceea foarte îngrijită, puţin mai mare decât ea. Acum nu mai spera nimic, se străduia doar să facă o lecţie bună. Rapidele priviri dispreţuitoare ale elevei sale nu o mai atingeau. Charlotte o asculta, intervenea din când în când, dar privirea i se cufunda în sclipirea frumoasei broşe de chihlimbar. Numai fiica guvernatorului avea voie să poarte, la şcoală, o rochie cu guler răsfrânt, cu podoaba aceea în mijloc. Conştiincios, Charlotte sublinia toate greşelile de accent sau de gramatică. Din adâncurile aurii ale chihlimbarului se ivea pe neaşteptate un oraş cu frunzişuri frumoase de toamnă. Ştia că va trebui să îndure o oră întreagă micile strâmbături ale acelei copile mari şi grăsuţe, îmbrăcată superb, apoi, într-un colţ al bucătăriei, avea să primească, înmânat de o cameristă, un pachet, resturile de la prânz, iar pe stradă va aştepta o ocazie potrivită ca să fie singură cu farmacista şi să-i murmure: „Medicamentul doamnei Lemonnier, vă rog…” Bruma de aer cald furată din farmacie avea să fie alungată repede de sub paltonul ei de suflul îngheţat de pe maidane.

Când Albertine a apărut pe trepte, birjarul a ridicat din sprâncene şi s-a sculat de pe capră. Nu se aştepta. Izba aceea cu acoperişul surpat şi plin de muşchi, scările acelea mâncate de carii, năpădite de urzici. Şi mai ales în mahalaua aceea cu străzile cufundate în nisipul cenuşiu…

S-a deschis uşa şi, în deschizătura ei strâmbă, s-a ivit o femeie. Purta o rochie lungă cu o croială

foarte elegantă, o rochie cum birjarul văzuse numai la doamnele frumoase care ieşeau de la teatru, seara, în plin centrul Boiarsk-ului. Părul îi era strâns într-un coc – o pălărie mare îl încununa. Vântul primăvăratic ondula vălul aruncat peste borurile largi îndoite graţios.

— Mergem la gară! a spus ea şi l-a uimit şi mai mult pe birjar cu sonoritatea vibrantă şi foarte străină a vocii ei.

— ... La gară, a repetat fetiţa care-l chemase adineaori pe stradă. Ea vorbea foarte bine ruseşte, cu o urmă de accent siberian…

Charlotte ştia că apariţia Albertinei pe trepte fusese precedată de o luptă lungă şi dureroasă, întretăiată de mai multe recidive. Ca şi lupta bărbatului ce se zbătea printre sloiuri de gheaţă, într-o spărtură neagră, văzut de Charlotte într-o zi, primăvara, când trecea pe pod. Agăţat de o creangă lungă împinsă spre el, se căţăra pe panta lunecoasă a malului, cădea pe burtă pe suprafaţa aceea îngheţată, înainta centimetru cu centimetru şi îşi întindea deja mâna înroşită, atingându-le pe ale salvatorilor lui. Deodată, fără să se înţeleagă de ce, trupul îi tresărea şi începea să alunece, pomenindu-se din nou în apa neagră. Curentul îl ducea puţin mai departe. Trebuia să ia totul de la capăt… Da, ca şi bărbatul acela.

Dar în după-amiaza aceea de vară, plină de lumină şi de verdeaţă, doar sprinteneala le călăuzea gesturile.

— Şi cufărul cel mare? a exclamat Charlotte când s-au instalat pe banchetă.

— Îl lăsăm. Nu sunt decât nişte hârtii vechi şi toate ziarele acelea ale unchiului tău… O să ne întoarcem într-o bună zi ca să-l luăm.

Au traversat podul, au trecut pe lângă casa guvernatorului. Oraşul siberian parcă se întindea deja într-un trecut straniu în care era uşor să ierţi zâmbind…

Da, exact privirea aceea lipsită de ranchiună au aruncat-o asupra Boiarsk-ului o dată stabilite din nou la Paris. Iar când, vara, Albertine avea să dorească iarăşi să se întoarcă în Rusia pentru a termina definitiv cu perioada siberiană din viaţa ei, credeau cei apropiaţi), Charlotte a fost puţin invidioasă pe mama ei: şi ei i-ar fi plăcut să stea o săptămână sau două în oraşul populat de-acum încolo cu personaje din trecut, cu case, printre care şi izba lor, ce deveneau monumente din vremurile de altădată. Un oraş în care nimic nu mai putea să o rănească.

— Mamă, nu uita să vezi dacă mai este cuibul acela de şoareci acolo, lângă sobă, mai ştii? i-a spus ea mamei sale care stătea la geamul coborât al vagonului.

Era în iulie 1914. Charlotte avea unsprezece ani.

Viaţa ei nu a cunoscut nicio ruptură. Numai că ultimele ei cuvinte („Nu uita de şoareci!") îi păreau, cu timpul, din ce în ce mai stupide, mai copilăreşti. Ar fi trebuit să tacă şi să scruteze chipul de la fereastra vagonului, să-şi sature privirea cu trăsăturile lui. Treceau luni, ani de zile şi ultima replică avea mereu aceeaşi rezonanţă de fericire neghioabă. Aşteptarea devenea unicul timp din viaţa Charlottei.

Timpul acela („în timpul războiului", scriau ziarele) semăna cu o după-amiază cenuşie, o duminică pe străzile pustii ale unui oraş de provincie: o rafală de vânt apare pe neaşteptate pe după colţul unei case, ridică un vârtej de praf, un oblon se zbate în linişte, omul se mistuie uşor în atmosfera incoloră, dispare fără motiv.

Aşa a dispărut unchiul Charlottei – „căzut pe câmpul de onoare", „mort pentru Franţa", potrivit formulei din ziare. Şi expresia aceea îi făcea absenţa şi mai năucitoare – ca şi ascuţitoarea de pe masa lui de lucru, cu un creion vârât în gaură şi

câteva aşchii subţiri, nemişcate de la plecarea lui. Astfel s-a golit încetul cu încetul casa din Neuilly – femei şi bărbaţi se aplecau să o sărute pe Charlotte şi, cu un aer foarte grav, îi spuneau să se poarte frumos.

Timpul acela straniu îşi avea capriciile lui. Pe neaşteptate, cu repeziciunea săltăreaţă din filme, una dintre mătuşi s-a îmbrăcat în alb, s-a lăsat înconjurată de rude adunate în jurul ei cu graba din cinematograful de epocă, pentru a se îndrepta în pas vioi şi sacadat spre biserica în care s-a pomenit lângă un bărbat cu mustaţă, cu părul lins, dat cu briantină. Şi aproape imediat – în memoria Charlottei nu au avut timp nici măcar să părăsească biserica – tânăra mireasă se înveşmânta în negru şi nu-şi mai putea ridica ochii grei de lacrimi. Ai fi putut crede, atât de rapidă a fost schimbarea, că, deja la ieşirea din biserică, era singură, în mare doliu şi îşi ferea de soare ochii înroşiţi. Cele două zile se contopeau într-una singură – colorată de un cer strălucitor, însufleţită de clopote şi de vântul de vară care accelera parcă şi mai mult du-te-vino-ul invitaţilor. Iar adierea caldă lipea de obrazul tinerei femei când vălul alb de mireasă, când vălul negru de văduvă.

Mai târziu, timpul acela năstruşnic şi-a reluat mersul lui regulat şi a fost ritmat de nopţi fără somn şi de o lungă perindare de trupuri mutilate. Orele aveau acum rezonanţa sălilor mari de clasă de la liceul din Neuilly, transformat în spital. Primul trup de bărbat cunoscut a fost o masă de carne sfârtecată şi sângerândă… Iar cerul nocturn al acelor ani s-a umplut pentru totdeauna cu monstruozitatea spălăcită a două zeppeline nemţeşti printre stalagmitele luminoase ale proiectoarelor.

În sfârşit, a existat o zi, acel 14 iulie 1919, în care nenumărate şiruri de soldaţi au traversat Neuilly-ul îndreptându-se spre capitală. Traşi la patru ace, cu privirea semeaţă şi cu încălţările bine

lustruite – războiul îşi relua aerul de paradă. Se afla oare printre ei şi ostaşul acela care avea să strecoare în mâna Charlottei o pietricică maro, schija de obuz acoperită de rugină? Erau oare îndrăgostiţi? Logodiţi?

Întâlnirea aceea nu a schimbat cu nimic hotărârea Charlottei, luată cu mulţi ani înainte. La prima ocazie ivită, ocazie miraculoasă, a plecat în Rusia. Nu exista încă nicio legătură cu ţara aceasta devastată de războiul civil. Era în 1921. O misiune a Crucii Roşii se pregătea pentru o călătorie în regiunea Volgăi, unde foametea făcuse sute de mii de victime. Charlotte a fost primită ca infirmieră. Candidatura ei fusese reţinută rapid: voluntarii pentru expediţia aceea erau rari. Dar, mai ales, ea vorbea ruseşte.

Acolo a crezut că a ajuns în iad. De departe, semăna cu paşnicele sate ruseşti – izbe, puţuri, garduri vii – cufundate în ceaţa marelui fluviu. De aproape, încremenea în instantanee pe care le decupa din zilele acelea spălăcite fotograful misiunii: un grup de ţărani şi de ţărănci în cojoace, înţepeniţi în faţa unui morman de carcase omeneşti, de trupuri ciopârţite, de bucăţi de carne de nerecunoscut. Apoi, un copil gol aşezat pe zăpadă – păr lung, încâlcit, privire pătrunzătoare de bătrân, un trup de insectă. În sfârşit, pe un drum îngheţat – doar un cap, cu ochii deschişi, sticloşi. Cel mai rău era că instantaneele acelea nu rămâneau nemişcate. Fotograful îşi strângea trepiedul, iar ţăranii ce părăseau cadrul fotografiei – a cumplitei fotografii cu canibali – reîncepeau să trăiască în derutanta simplitate a gesturilor zilnice. Da, continuau să trăiască! O femeie se apleca spre un copil şi îşi recunoştea în el fiul. Şi nu ştia ce să facă cu acel bătrân-insectă, ea, care se hrănise timp de câteva săptămâni cu carne de om. Atunci, din gâtlejul ei a pornit un urlet de lup. Nicio fotografie nu putea fixa strigătul acela… Un ţăran s-a uitat

suspinând în ochii capului aruncat pe drum. Apoi s-a aplecat şi, cu o mână stângace, l-a împins într-un sac mare de pănură. „Am să-l îngrop, a mormăit el. Noi nu suntem tătari, totuşi…”

Şi trebuia să intri în izbele din iadul acela liniştit ca să descoperi că bătrâna care scruta uliţa prin geam era mumia unei fete moarte cu câteva săptămâni în urmă, aşezată în faţa ferestrei cu speranţa deşartă de a fi salvată.

Charlotte a părăsit misiunea de îndată ce s-a întors la Moscova. Ieşind de la hotel, s-a cufundat în mulţimea pestriţă de pe stradă şi a dispărut. În piaţa Suharevska, unde domnea trocul, a schimbat cinci franci de argint (negustorul a încercat moneda cu măseaua, apoi a ciocănit-o de lama unei securi) pe două pâini mari şi rotunde, care trebuiau să-i ajungă în primele zile de călătorie. Era deja îmbrăcată ca o rusoaică, iar la gară, în asaltul violent şi dezordonat asupra vagoanelor, nimeni nu a luat-o în seamă pe femeia aceea tânără, care, aranjându-şi raniţa pe spate, se zbătea în zvârcolirile frenetice ale şuvoiului omenesc.

A plecat şi a văzut tot. A sfidat nemărginirea acelei ţări, spaţiul de necuprins în care se împotmolesc zilele şi anii. Înainta, totuşi, bâjbâind în timpul acela stătător. Cu trenul, cu căruţa, pe jos…

A văzut tot. Cai înhămaţi, o întreagă herghelie, care galopau fără călăreţi pe o câmpie, se opreau o clipă, apoi, speriaţi, îşi reluau cursa nebunească, fericiţi şi îngroziţi de libertatea recâştigată. Unul dintre fugari a atras privirea tuturor. O sabie, adânc înfiptă în şa, se înălţa pe spinarea lui. Calul galopa şi lunga lamă înţepenită în pielea lui groasă se mlădia strălucind în soarele scăpătat. Oamenii i-au urmărit din ochi sclipirile stacojii care se pierdeau puţin câte puţin în ceaţa de pe câmp. Ei ştiau că sabia aceea, cu mânerul umplut cu plumb, tăiase un trup în două – de la umăr până la pântece – înainte de a se încastra în

piele. Şi cele două jumătăţi alunecaseră în iarba călcată în picioare, de o parte şi de alta.

A văzut şi caii morţi pe care-i scoteau din fântâni. Şi noile fântâni pe care le săpau în pământul gras şi greu. Parii de la cuşca pe care ţăranii o coborau în fundul puţului miroseau a lemn proaspăt.

A văzut un grup de săteni care, conduşi de un bărbat cu haină neagră de piele, trăgeau de o funie groasă înfăşurată în jurul cupolei unei biserici, în jurul crucii. Trosnetele repetate păreau să le aţâţe entuziasmul. Şi, într-un alt sat, dis-de-dimineaţă, a zărit o bătrâna, îngenuncheată în faţa turlei unei biserici zvârlite printre mormintele unui cimitir fără gard, deschis în sonoritatea firavă a câmpului.

A traversat sate pustii cu livezi gemând de fructe prea coapte, care cădeau în iarbă sau se uscau pe crengi. A poposit într-un oraş unde, într-o bună zi, la piaţă, un precupeţ a mutilat un copil care încercase să-i fure un măr. Toţi oamenii pe care îi întâlnea păreau că se năpustesc spre un ţel necunoscut, asaltând trenurile, strivindu-se pe ambarcadere, sau aşteptau nu se ştie pe cine – în faţa uşilor închise ale prăvăliilor, lângă porţile păzite de soldaţi şi, uneori, pur şi simplu pe marginea drumului.

Spaţiul pe care îl înfrunta nu cunoştea calea de mijloc: incredibila înghesuială omenească ceda pe neaşteptate locul unui pustiu desăvârşit în care imensitatea cerului, adâncimea pădurilor făceau prezenţa omului de neconceput. Şi vidul acela, brusc, dădea într-o îmbulzeală sălbatică de ţărani care frământau malul clisos al unui fluviu umflat de ploile de toamnă. Da, Charlotte a văzut şi asta. I-a văzut pe ţăranii mânioşi care, cu nişte prăjini lungi, împingeau o barjă de unde urca o tânguire interminabilă. Se vedeau nişte siluete care, de pe marginea ei, îşi întindeau spre mal mâinile descărnate. Erau bolnavii de tifos, părăsiţi, pe care îi ducea apa, în cimitirul lor plutitor, de mai multe

zile. La fiecare încercare de a acosta, locuitorii de pe mal se străduiau să-i împiedice. Barja îşi relua plutirea funebră, oamenii mureau, acum şi de foame. Curând, nu mai aveau puterea de a încerca o nouă escală, iar ultimii supravieţuitori, treziţi într-o zi de zgomotul puternic şi regulat al valurilor, aveau să vadă orizontul indiferent al Mării Caspice…

La marginea unei păduri, într-o dimineaţă sclipind de promoroacă, a văzut nişte umbre atârnând de copaci, rânjetele supte ale spânzuraţilor, pe care nimeni nu se gândea să-i îngroape. Şi, foarte sus, în albastrul însorit al cerului, un stol de păsări migratoare dispărea încet, subliniind liniştea prin ecoul ţipetelor lor înalte.

Suflul greu şi sincopat al lumii ruse nu o mai îngrozea. Învăţase atâtea de la plecarea ei încoace. Ştia că este practic, într-un vagon sau într-o căruţă, să ţii un sac umplut cu paie, cu câteva pietre chiar la fund. Pe acesta îl smulgeau bandiţi în raitele lor nocturne. Ştia că locul cel mai bun de pe acoperişul unui vagon era lângă gura unui ventilator: la deschizătura aceea erau agăţate frânghiile care-ţi permiteau să cobori şi să urci înapoi rapid. Şi când, din fericire, găsea loc pe un culoar ticsit, nu era de mirare dacă vedeai un copil speriat pe care oamenii ghemuiţi pe jos îl dădeau unii altora spre ieşire. Cei care se chirceau în apropierea uşii aveau să o deschidă şi să ţină copilul deasupra scării, cât să-şi facă nevoile. Mişcarea aceea părea mai degrabă să-i amuze, zâmbeau, înduioşaţi de micuţa fiinţă ce se lăsa în voia lor fără să spună nimic, impresionaţi de nevoia aceea atât de firească în universul acela inuman… Nicio surpriză, nici când, în ţăcănitul şinelor, noaptea, străbătea o şoaptă: se anunţa moartea unui pasager îngropat în densitatea vieţilor învălmăşite.

O singură dată, în decursul acelei lungi traversări jalonate de suferinţă, de sânge, de boli, de noroi, i s-a părut că întrevede un crâmpei de seninătate, de înţelepciune. Era deja de cealaltă parte a Uralului. La ieşirea dintr-un târg pe jumătate mistuit de un incendiu, a zărit câţiva oameni aşezaţi pe un tăpşan presărat cu frunze moarte. Chipurile lor palide întoarse spre soarele blând de toamnă târzie exprimau o linişte plină de fericire. Ţăranul care mâna caii a ridicat capul şi a exclamat cu jumătate de glas: „Bieţii oameni! Sunt vreo duzină care dau târcoale acuma pe aici. Azilul lor a ars. Da, nişte nebuni, ce mai…"

Nu, nimic nu mai putea să o surprindă.

Adesea, înghesuită în întunericul irespirabil al vreunui vagon, avea un vis scurt, luminos şi complet neverosimil. Ca şi cămilele acelea uriaşe, în ninsoare, care-şi întorceau capetele dispreţuitoare spre o biserică. Patru soldaţi ieşeau pe uşa ei deschisă, târând după ei un preot, care îi mustra cu o voce hodorogită. Cămilele cu cocoaşele acoperite de zăpadă, biserica, mulţimea aceea hilară… În somn, Charlotte îşi amintea că altădată siluetele acelea cocoşate erau nedespărţite de palmieri, de deşert, de oaze…

Şi atunci se dezmeticea: nu, nu era un vis! Stătea în mijlocul unei pieţe zgomotoase, într-un oraş necunoscut. Zăpada abundentă i se lipea de gene. Trecătorii se apropiau şi pipăiau micul medalion de argint pe care spera să îl schimbe pe nişte pâine. Cămilele dominau forfota negustorilor ca nişte stranii corăbii suspendate. Iar sub privirile amuzate ale mulţimii, soldaţii îl împingeau pe preot într-o sanie burduşită cu paie.

După visul acela fals, plimbarea ei, seara, a fost atât de obişnuită, de reală! A traversat o stradă cu caldarâmul lucind la lumina ceţoasă a unui felinar. A împins uşa unei brutării. Interiorul ei cald, bine luminat i-a părut familiar – până şi culoarea lemnului lăcuit al tejghelei, până şi

aranjarea prăjiturilor şi a bomboanelor de ciocolată în vitrină. Patroana i-a zâmbit amabil, ca unei cunoştinţe, şi i-a întins o pâine. Pe stradă, Charlotte s-a oprit, cuprinsă de uimire: dar ar fi trebuit să cumpere mult mai multă pâine! Două, trei, ba nu, patru pâini mari şi rotunde! Şi să reţină numele străzii pe care era brutăria aceea grozavă. S-a apropiat de casa din colţ, a ridicat ochii. Dar literele aveau o înfăţişare ciudată, ceţoasă, se încolăceau, pâlpâiau. „Ce proastă sunt! şi-a spus ea deodată. Asta e strada pe care locuieşte unchiul meu…”

S-a deşteptat tresărind brusc. Trenul, oprit în plin şes, era plin de un zumzet nedefinit: o bandă îl ucisese pe mecanic şi străbătea acum vagoanele, confiscând tot ce-i cădea în mână. Charlotte şi-a scos broboada şi şi-a acoperit capul, înnodându-i colţurile sub bărbie, cum fac ţărăncile bătrâne. Apoi, zâmbind încă la amintirea visului său, şi-a aranjat pe genunchi un sac burduşit cu cârpe vechi înfăşurate în jurul unui pietroi…

Şi dacă a fost cruţată în cele două luni de călătorie, e pentru că imensul continent pe care îl traversa era sătul de sânge. Pentru câţiva ani măcar, moartea îşi pierdea farmecul, devenind prea banală şi nemaimeritând osteneala.

Charlotte mergea prin Boiarsk, oraşul siberian al copilăriei sale, şi nu se întreba dacă era vis sau aievea. Se simţea prea slabă ca să se gândească la asta.

Pe casa guvernatorului, deasupra intrării, atârna un drapel roşu. Doi soldaţi înarmaţi cu puşti tropăiau în zăpadă de fiecare parte a uşii… Unele ferestre ale teatrului fuseseră sparte şi astupate, în lipsă de altceva, cu bucăţi din decorurile de placaj: se vedea ba un frunziş plin de flori albe, probabil cel din *Livada cu vişini*, ba faţada unei case de vacanţă. Iar deasupra intrării, tocmai vopseau o fâşie lungă de pânză roşie. „Veniţi cu toţii la

mitingul popular al societăţii celor fără Dumnezeu!” a citit Charlotte încetinindu-şi puţin mersul. Unul dintre muncitori a scos un cui pe care-l strângea între dinţi şi l-a înfipt cu putere lângă semnul exclamării.

— Iaca, vezi, am terminat tot, înainte de căderea nopţii, slavă Domnului! i-a strigat el tovarăşului său.

Charlotte a zâmbit şi şi-a continuat drumul. Nu, nu visa.

Un soldat, postat lângă pod, i-a barat trecerea, cerând să-i arate actele. Charlotte s-a conformat. El le-a luat şi, neştiind probabil să citească, a hotărât să i le confişte. De altfel, el însuşi părea mirat de propria lui hotărâre. „Puteţi să le recuperaţi, după verificările necesare, la consiliul revoluţionar”, a anunţat el, repetând vizibil cuvintele cuiva. Charlotte nu a avut puterea să protesteze. Acolo, la Boiarsk, iarna se instalase de mult. Dar în ziua aceea aerul era călduţ, gheaţa de sub pod se acoperise cu pete mari, umede. Primul semn de moină. Şi fulgii mari, leneşi zburătăceau în liniştea albă a maidanelor pe care le străbătuse de atâtea ori în copilărie…

Cu cele două ferestre înguste ale sale, izba părea să o zărească de departe. Da, casa o privea apropiindu-se, faţada ei ridată era însufleţită de o strâmbătură imperceptibilă, de bucuria amară a revederii.

Charlotte nu spera mare lucru de la vizita aceea. Se pregătise de mult să afle veşti care nu aveau să lase nicio speranţă: moartea, nebunia, dispariţia. Sau pur şi simplu o absenţă, inexplicabilă, firească, ce nu surprindea pe nimeni. Îşi interzicea să spere şi totuşi spera.

În ultimele zile, era atât de epuizată încât nu se mai gândea decât la căldura sobei mari de care avea să se rezeme, lăsându-se în jos, pe duşumea.

De pe treptele izbei, a zărit, sub un măr chircit, o bătrână, cu capul înfofolit într-o

broboadă neagră. Încovoiată, femeia trăgea o creangă groasă cufundată în zăpadă. Charlotte a strigat-o. Dar bătrână ţărancă nu a întors capul. Vocea îi era prea slabă şi se spulbera repede în aerul mat de moină. Nu s-a simţit în stare să mai strige o dată.

A împins uşa cu umărul. În antreul întunecos şi rece, a văzut o întreagă provizie de lemne – scânduri de lăzi, parchet şi, într-o grămăjoară alb-negru, chiar clapele unui pian. Charlotte şi-a amintit că ceea ce provoca mânia poporului erau îndeosebi pianele din apartamentele bogătaşilor. Văzuse unul, spart cu lovituri de secure, înţepenit în mijlocul sloiurilor de gheaţă dintr-un râu…

Intrând în încăpere, primul ei gest a fost să pună mâna pe piatra sobei. Era călduţă. Charlotte a simţit o ameţeală plăcută. Voia deja să se lase să lunece lângă sobă, când, pe masa din scânduri groase, înnegrite de ani, a observat o carte deschisă. Un volumaş vechi cu hârtie aspră. Sprijinindu-se de laviţă, s-a aplecat asupra paginilor deschise. Curios, literele au început să tremure, să dispară – ca în noaptea din tren în care visase strada pariziană unde locuia unchiul ei. De data aceasta nu mai era vorba de vis, ci de lacrimi. Era o carte franţuzească.

Bătrâna cu broboadă neagră a intrat şi nu a părut să se mire văzând tânăra aceea subţiratică sculându-se de pe laviţa ei. Crengile uscate pe care le ducea sub braţ lăsau să cadă pe duşumea dâre lungi de zăpadă. Chipul ei veşted semăna cu al oricărei ţărănci bătrâne din ţinutul siberian. Buzele, acoperite cu o reţea fină de riduri, i-au fremătat. Şi în gura aceea, în pieptul uscat al acelei fiinţe de nerecunoscut, a răsunat vocea Albertinei, o voce din care nu se schimbase nici măcar o notă.

— În toţi anii aceştia, nu mă temeam decât de un singur lucru: că te vei întoarce aici!

Da, acelea au fost cele dintâi cuvinte pe care Albertinei le-a adresat fiicei sale. Iar Charlotte a

înţeles: ceea ce trăiseră ele de la despărţirea lor pe peronul gării, cu opt ani în urmă, toată mulţimea aceea de gesturi, de chipuri, de cuvinte, de suferinţe, de lipsuri, de speranţe, de nelinişti, de strigăte, de lacrimi – toată rumoarea aceea a vieţii răsuna în străfundul unui singur ecou care refuza să moară. Întâlnirea aceea, atât de dorită, atât de temută.

— Voiam să cer cuiva să-ţi scrie spunându-ţi că am murit. Dar era război, apoi revoluţie. Şi din nou război. Iar apoi…

— N-aş fi crezut scrisoarea aceea…

— Da, şi apoi îmi spuneam că, oricum, tu nu o să crezi…

A aruncat crengile lângă sobă şi s-a apropiat de Charlotte. Când, la Paris, o privea pe fereastra coborâtă a vagonului, fiica ei avea unsprezece ani. Acum avea să împlinească în curând douăzeci.

— Auzi? a şoptit Albertine, cu chipul luminat şi s-a întors spre sobă. Şoarecii, mai ştii? Sunt tot aici…

Mai târziu, ghemuită în faţa focului care se înteţea după uşiţa de fontă, Albertine a murmurat ca pentru sine, fără să se uite la Charlotte, care se lungise pe laviţă şi părea adormită:

— Aşa-i făcută ţara asta. Intri în ea uşor, dar de aici nu mai ieşi niciodată…

Apa caldă părea ceva nou, necunoscut. Charlotte întindea mâinile spre firicelul pe care mama ei i-l turna încet pe umeri şi pe spate, dintr-o găleată mică de aramă. În întunericul odăii luminate doar de flacăra scăzută a unei aşchii de lemn aprinse, picăturile calde aduceau cu răşina de pin. Îi gâdilau nespus de plăcut trupul, pe care Charlotte îl freca cu un bulgăre de lut albastru. Săpunul nu mai era decât o vagă amintire.

— Ai slăbit mult, a spus Albertine foarte încet şi vocea i s-a frânt.

Charlotte a râs încetişor. Şi ridicându-şi capul cu părul ud, a văzut lacrimi de aceeaşi culoare a

chihlimbarului strălucind în ochii stinşi ai mamei sale.

În zilele care au urmat, Charlotte a încercat să afle cum ar putea ele să părăsească Siberia (din superstiţie, nu îndrăznea să spună: să plece în Franţa). S-a dus în fosta casă a guvernatorului. La intrare, soldaţii i-au zâmbit: semn bun? Secretara noului şef al Boiarsk-ului a făcut-o să aştepte într-o încăpere mică – aceea, şi-a spus Charlotte, în care altădată aştepta pachetul cu resturile de la prânz…

Şeful a primit-o aşezat la biroul lui masiv: ea intrase deja, dar el, cu sprâncenele încruntate, mai continua să tragă nişte linii energice cu un creion roşu pe paginile unei broşuri. Un teanc întreg de cărticele identice se înălţa pe masa lui.

— Bună ziua, cetăţeancă! a spus el în cele din urmă întinzându-i mâna.

Au vorbit. Şi, stupefiată, nevenindu-i să creadă, Charlotte a constatat că replicile funcţionarului semănau cu un ciudat ecou deformat al întrebărilor pe care i le punea ea. Vorbea despre Comitetul Francez de Întrajutorare şi auzea, ca răspuns, un scurt discurs despre ţelurile imperialiste ale Occidentului sub masca filantropiei burgheze. Ea evoca dorinţa lor de a se înapoia la Moscova şi apoi… Ecoul o întrerupea: forţele intervenţioniste ale străinătăţii şi duşmanii de clasă dinăuntru erau pe cale de a sabota reconstrucţia din tânăra Republică a Sovietelor…

După un sfert de ceas de astfel de discuţie, Charlottei i-a venit să strige: „Vreau să plec! Asta-i tot!” Dar logica absurdă a acelei conversaţii nu-i mai dădea drumul.

— Un tren pentru Moscova…

— Sabotajul specialiştilor burghezi la căile ferate…

— Starea proastă a sănătăţii mamei mele…

— Oribila moştenire economică şi culturală lăsată de ţarism…

În cele din urmă, fără vlagă, Charlotte a şoptit:

— Ascultaţi, daţi-mi, vă rog, înapoi actele…

Vocea şefului parcă s-a lovit de un obstacol. Un spasm rapid i-a străbătut chipul. A ieşit din birou fără să spună nimic. Profitând de absenţa lui, Charlotte a aruncat o privire pe teancul de broşuri. Titlul a cufundat-o într-o perplexitate fără margini: *Pentru a termina cu desfrâul din celulele Partidului (recomandări)*. Deci recomandările acelea le sublinia cu creionul roşu şeful.

— Nu v-am găsit actele, a spus el intrând.

Charlotte a insistat. Ceea ce s-a întâmplat atunci a fost pe cât de neverosimil, pe atât de logic. Şeful a scuipat aşa un potop de înjurături, încât chiar şi după cele două luni petrecute în trenuri ticsite, a rămas înmărmurită. El continua să o apostrofeze pe când ea înşfăca deja clanţa de la uşă. Apoi, apropiindu-şi brusc faţa de a ei, i-a suflat:

— Pot să te arestez şi să te împuşc, în curte, în spatele privatei. Ai înţeles, spioană murdară!

La întoarcere, mergând peste câmpul îngheţat, Charlotte îşi spunea că în ţara aceea se năştea o limbă nouă. O limbă pe care ea nu o cunoştea, şi de aceea îi păruse atât de incredibil dialogul din fostul birou al guvernatorului. Nu, totul avea un înţeles: şi retorica revoluţionară ce derapa dintr-o dată spre un limbaj murdar şi acel „cetăţeancă spioană”, şi broşura ce reglementa viaţa sexuală a membrilor Partidului. Da, se instaura o nouă ordine a lucrurilor. În lumea asta atât de familiară, totuşi, toate aveau să capete un alt nume, fiecărui obiect, fiecărei fiinţe urma să i se pună o altă etichetă.

„Dar zăpada asta domoală, s-a întrebat ea, fulgii aceştia somnoroşi de moină în cerul vioriu de seară?” Şi-a amintit că în copilărie era atât de

fericită să regăsească ninsoarea aceea când ieşea pe stradă, după lecţia ei cu fata guvernatorului. „Ca şi astăzi…”, şi-a spus ea respirând adânc.

După câteva zile, viaţa a încremenit. Într-o noapte limpede, frigul polar a coborât din cer. Lumea s-a transformat într-un cristal de gheaţă în care se încrustaseră copacii plini de promoroacă, coloanele albe şi nemişcate de deasupra hornurilor, linia argintată a taigalei la orizont, soarele încercuit de un nimb strălucitor. Vocea omenească nu mai răzbătea, aburul ei îngheţa pe buze.

Ele nu se mai gândeau decât cum să supravieţuiască zi de zi, păstrând o minusculă zonă de căldură pe lângă trupurile lor.

Îndeosebi izba a fost cea care le-a salvat. Fusese concepută în întregime ca să reziste la iernile fără sfârşit, la nopţile fără noimă. Chiar şi lemnul bârnelor ei groase ascundea experienţa dură a mai multor generaţii de siberieni. Albertine ghicise respiraţia secretă a acelui vechi lăcaş, învăţase să trăiască contopindu-se cu încetineala caldă a sobei mari care ocupa jumătate din încăpere, cu liniştea ei foarte vie. Iar Charlotte, urmărind gesturile zilnice ale mamei sale, îşi spunea adesea zâmbind: „Dar e o adevărată siberiană!” În antreu, observase, încă din prima zi, şomoiogurile de iarbă uscată. Acestea îi aminteau de snopii pe care îi foloseau ruşii ca să se biciuie când se îmbăiau. Abia când a fost mâncată şi ultima bucată de pâine a descoperit adevăratul rost al acelor mănunchiuri. Albertine a macerat unul în apă caldă şi, seara, au mâncat ceea ce aveau să numească mai târziu: „Supa din Siberia” – amestec de tulpini, de seminţe şi de rădăcini. „Încep să cunosc plantele din taiga pe de rost”, a spus Albertine, turnând din supa aceea în farfurii. „De altfel mă întreb de ce le folosesc atât de puţin oamenii de aici…”

Le-a salvat şi prezenţa unei copile, o ţigăncuşă găsită într-o zi, pe jumătate îngheţată, pe treptele lor. Zgâria scândurile întărite ale uşii cu degetele ei înţepenite, vinete de frig… Pentru a o hrăni, Charlotte a făcut ceea ce nu ar fi făcut niciodată pentru ea însăşi. La piaţă, a fost văzută cerşind: o ceapă, câţiva cartofi îngheţaţi, o bucată de slănină. A scotocit în lada de gunoi de lângă cantina Partidului, nu departe de locul în care ameninţase şeful că o împuşcă. I s-a întâmplat să descarce vagoane pentru o pâine mare şi rotundă. Copila, scheletică la început, a şovăit câteva zile la hotarul incert dintre lumină şi neant, apoi, încet, cu o mirare ezitantă, s-a strecurat din nou în curgerea aceea extraordinară a zilelor, a cuvintelor, a mirosurilor – pe care toată lumea o numea viaţă…

În martie, într-o zi plină de soare, de scârţâit de zăpadă sub paşii trecătorilor, o femeie (mama ei? sora ei?) a venit să o caute şi, fără să explice nimic, a luat-o cu ea. Charlotte a ajuns-o din urmă la marginea mahalalei şi i-a întins fetiţei păpuşa mare cu obrajii scorţoşi cu care se juca ţigăncuşa în serile lungi de iarnă… Păpuşa aceea venise odinioară de la Paris şi, împreună cu ziarele din „cufărul siberian”, era unul dintre ultimele vestigii ale vieţii lor de altădată.

Adevărata foame, Albertine o ştia prea bine, avea să vină primăvara… Nu mai era nici măcar un mănunchi de ierburi pe pereţii din antreu, piaţa era pustie, în mai, au fugit din izba lor, fără să ştie prea bine unde să se ducă. Mergeau pe un drum îmbibat încă de umezeala primăverii şi se aplecau din când în când ca să culeagă mlădiţe firave de măcriş.

Un chiabur le-a primit ca ziliere în gospodăria lui. Era un siberian vânjos şi uscăţiv, cu faţa pe jumătate ascunsă de o barbă prin care răzbăteau câteva rare cuvinte scurte şi apăsate.

— N-am să vă plătesc nimic, a spus el fără înconjur. Masa, casa. Dacă vă iau, n-o fac pentru ochii voştri frumoşi. Am nevoie de mână de lucru.

N-aveau de ales. În primele zile, Charlotte, la întoarcerea acasă, cădea moartă de oboseală pe patul ei mizerabil, cu mâinile acoperite de băşici sparte. Albertine, care toată ziua cosea nişte saci mari pentru recolta viitoare, o îngrijea cât putea de bine. Într-o seară, oboseala i-a fost atât de mare, încât, întâlnindu-l pe stăpânul gospodăriei, a început să-i vorbească franţuzeşte. Barba ţăranului s-a însufleţit tresărind cu putere, ochii i s-au alungit – zâmbea.

— Bine, mâine poţi să te odihneşti. Dacă mama ta vrea să meargă la oraş, duceţi-vă… A făcut câţiva paşi, apoi s-a întors:

— Tinerii din sat joacă în fiecare seară, ştii? Du-te să-i vezi dacă-ţi face plăcere…

După cum se înţeleseseră, ţăranul nu le-a plătit nimic. Toamna, când se pregăteau să se întoarcă la oraş, le-a arătat o căruţă a cărei încărcătură era acoperită cu o bucată de pănură nouă.

— El o să mâne caii, a spus acesta aruncându-i o privire ţăranului bătrân aşezat pe capră. Albertine şi Charlotte i-au mulţumit şi s-au cocoţat pe o loitre a căruţei înţesate cu coşuri, cu saci şi cu pachete.

— Trimiteţi toate astea la piaţă? a întrebat Charlotte ca să umple liniştea stingheră din ultimele clipe.

— Nu. Ăsta e câştigul vostru.

N-au avut timp să răspundă. Vizitiul a tras de hăţuri, căruţa s-a legănat, a început să înainteze în praful cald al drumului de peste câmp… Sub pănură, Charlotte şi mama ei au descoperit trei saci de cartofi, doi saci de grâu, o putină cu miere, patru dovleci enormi şi mai multe coşuri cu legume, cu fasole, cu mere. Într-un colţ, au zărit o jumătate de duzină de găini cu labele legate; în

mijlocul lor, un cocoş arunca priviri mânioase şi jignite.

— Am să usuc, totuşi, câteva mănunchiuri de ierburi, a spus Albertine, reuşind, în sfârşit, să-şi dezlipească privirea de toată comoara aceea. Nu se ştie niciodată…

Doi ani după aceea a murit. Era într-o seară de august, liniştită şi străvezie. Charlotte se întorcea de la bibliotecă, unde o însărcinaseră cu explorarea munţilor de cărţi adunate de pe moşiile nobiliare distruse… Mama ei era aşezată pe o băncuţă lipită de peretele izbei, cu capul sprijinit de lemnul neted al bârnelor. Ochii îi erau închişi. Probabil că adormise şi murise în somn. O adiere uşoară, venind din taiga, ridica paginile cărţii deschise de pe genunchii ei. Era acelaşi volumaş franţuzesc cu cotorul aurit.

S-au căsătorit în primăvara anului următor. El era originar dintr-un sat de pe malul Mării Albe, aflat la zece mii de kilometri de oraşul siberian în care îl adusese războiul civil. Charlotte a remarcat foarte repede că mândria lui de a fi un „judecător al poporului” se îmbina cu o vagă stinghereală căreia, pe atunci, nici el nu ar fi putut să-i explice cauza. La masa de nuntă, unul dintre invitaţi, cu o voce gravă, a propus să fie comemorată moartea lui Lenin printr-un minut de reculegere. Toată lumea s-a ridicat în picioare. La trei luni după nuntă, a fost numit la celălalt capăt al imperiului, la Buhara. Charlotte voia cu orice preţ să ducă şi cufărul mare plin cu ziare vechi franţuzeşti. Soţul ei nu avea nimic împotrivă, dar, în tren, ascunzându-şi cu greu stinghereala aceea îndărătnică, i-a dat de înţeles că, de acum înainte, un hotar mai greu de trecut decât orice fel de munţi se ridica între viaţa ei franţuzească şi viaţa lor. Căuta cuvintele care să spună ceea ce în curând avea să pară atât de firesc: cortina de fier.

6

Cămilele în viscol, gerurile care îngheţau seva copacilor şi făceau să le plesnească trunchiurile, mâinile înţepenite de frig ale Charlottei, care prindeau buştenii lungi zvârliţi de pe un vagon…

Astfel renăştea trecutul acela nemaipomenit în bucătăria noastră afumată, în lungile seri de iarnă. Dincolo de fereastra înzăpezită se întindeau unul din cele mai mari oraşe ale Rusiei şi câmpia cenuşie a Volgăi, se înălţau clădirile-fortăreţe ale arhitecturii staliniste. Şi acolo, în mijlocul dezordinii unei cine interminabile şi al norilor sidefii de tutun, se ivea umbra acestei franţuzoaice misterioase rătăcite sub cerul siberian. Televizorul revărsa ştirile zilei, transmitea şedinţele ultimului congres al Partidului, dar fondul acela sonor nu avea niciun fel de urmare asupra conversaţiilor musafirilor noştri.

Pitit într-un colţ al bucătăriei ticsite, cu umărul sprijinit de etajera pe care trona televizorul, îi ascultam avid încercând să mă fac nevăzut. Ştiam că, în curând, chipul unui adult va apărea din ceaţa albastră şi că voi auzi un strigăt de indignare şăgalnică:

— Ah, ia uitaţi-l pe micul somnambul! A trecut de miezul nopţii şi încă nu e în pat. Hai, afară, mişcă! O să te chemăm când o să-ţi crească barba…

Dat afară din bucătărie, nu reuşeam să adorm imediat, intrigat de întrebarea care revenea mereu în mintea mea crudă: „De ce le place oare atât de mult să vorbească despre Charlotte?” Mai întâi mi s-a părut că franţuzoaica aceasta era pentru părinţii mei şi pentru musafirii lor un subiect de

conversaţie ideal. Într-adevăr, le era de ajuns să evoce amintirile din ultimul război ca să izbucnească o ceartă. Tatăl meu, care petrecuse patru ani în prima linie, la infanterie, punea victoria pe socoteala acelor trupe împotmolite în pământ care, conform expresiei lui, stropiseră cu sângele lor pământul acesta de la Stalingrad până la Berlin. Fratele lui, fără să vrea să-l jignească, remarca atunci că, „după cum ştie toată lumea”, artileria era zeiţa războiului modern. Puţin câte puţin, cei din artilerie se vedeau trataţi drept învârtiţi, iar infanteria, din cauza noroiului de pe drumurile de război, devenea „infecteria”. În momentele acelea, prietenul lor cel mai bun, fost pilot pe avion de vânătoare, intervenea cu argumentele lui şi conversaţia intra într-un picaj foarte periculos. Şi nu cântăriseră încă nici meritele respective ale fronturilor lor, diferite toate trei, nici rolul lui Stalin în timpul războiului…

Cearta aceea, simţeam, îi necăjea mult. Fiindcă ştiau că, oricare ar fi contribuţia lor la victorie, zarurile erau aruncate: generaţia lor, decimată, stâlcită avea să dispară în curând. Şi infanteristul, şi artileristul, şi pilotul. Mama mea avea chiar să le-o ia înainte, urmând destinul copiilor născuţi la începutul anilor ’20. La cincisprezece ani, rămâneam singur cu sora mea. În polemica lor era parcă o presimţire tacită a acelui viitor foarte apropiat… Viaţa Charlottei, mă gândeam eu, îi împăca, le oferea un teren neutru.

Cu vârsta, am început să desluşesc cu totul alt motiv al acelei predilecţii franceze a dezbaterilor lor interminabile. Charlotte se ivea sub cerul rusesc ca o extraterestră. Ea nu avea nimic comun cu istoria crudă a acestui imens imperiu, cu foametea, cu revoluţiile, cu războaiele civile… Noi, ruşii, nu aveam de ales. Dar ea? Cu privirea ei, cercetau o ţară de nerecunoscut, fiindcă era judecată de o străină, uneori naivă, adesea mai perspicace decât ei înşişi. În ochii Charlottei se

oglindise o lume neliniştitoare şi plină de un adevăr spontan – o Rusie insolită pe care trebuia să o descopere.

Îi ascultam. Şi descopeream şi eu destinul rusesc al Charlottei, dar în felul meu. Unele amănunte abia evocate se amplificau în capul meu, alcătuind un întreg univers secret. Alte evenimente, cărora adulţii le acordau o importanţă considerabilă, treceau neobservate.

Astfel, curios, oribilele imagini de canibalism din satele de pe Volga m-au impresionat foarte puţin. Tocmai citisem *Robinson Crusoe*, iar semenii lui Vineri, cu veselele lor rituri de antropofagie, mă vaccinaseră romanţios împotriva atrocităţilor reale.

Şi nu munca grea de la chiabur a fost cea care m-a mişcat cel mai mult în trecutul rural al Charlottei. Nu, eu reţinusem mai ales vizita la tinerii din sat. Se dusese chiar în seara aceea şi îi găsise prinşi într-o discuţie metafizică: era vorba să afle ce fel de moarte l-ar fi secerat pe cel care ar fi îndrăznit să se ducă fix la miezul nopţii într-un cimitir. Zâmbind, Charlotte se declarase în stare să înfrunte toate forţele supranaturale, în noaptea aceea, în mijlocul mormintelor. Distracţiile erau rare. Tinerii, sperând în taină vreun deznodământ macabru, îi salutaseră curajul cu un entuziasm năvalnic. Mai rămânea de găsit un obiect pe care franţuzoaica asta descreierată avea să-l lase pe unul dintre mormintele sătenilor. Şi nu era uşor. Căci tot ce fusese propus putea să fie înlocuit cu un alt obiect asemănător: batic, piatră, monedă… Da, străina asta şmecheră ar fi putut foarte bine să vină în zori de zi şi să-şi agaţe broboada în timp ce toată lumea dormea. Nu, trebuia ales un obiect unic… A doua zi dimineaţa, o întreagă delegaţie găsise atârnată de o cruce, în colţul cel mai umbros al cimitirului – „poşetuţa de pe Pont-Neuf”…

Imaginându-mi geanta aceea de femeie printre cruci, sub cerul Siberiei, am început eu să

presimt destinul incredibil al lucrurilor. Acestea călătoreau, strângeau sub învelişul lor banal perioadele vieţii noastre, legând între ele clipe foarte îndepărtate.

Cât despre căsătoria bunicii cu judecătorul poporului, eu nu remarcam probabil tot pitorescul istoric pe care adulţii puteau să-l desluşească aici. Dragostea Charlottei, curtea pe care i-o făcea bunicul, perechea aceea atât de ieşită din comun în ţinutul siberian – din toate acestea eu nu am păstrat decât un crâmpei: Fiodor, cu rubaşca bine călcată, cu cizmele lustruite, se îndreaptă spre locul întâlnirii lor decisive. La câţiva paşi în urma lui, grefierul său, un tânăr fiu de popă, conştient de gravitatea momentului, merge încet ducând un enorm buchet de trandafiri. Un judecător al poporului, chiar şi îndrăgostit, nu trebuia să semene cu un banal îndrăgostit de operetă. Charlotte îl vede de departe, înţelege imediat tâlcul punerii în scenă şi, cu un zâmbet maliţios, primeşte buchetul pe care Fiodor îl ia din mâinile grefierului. Acesta, intimidat, dar curios, dispare de-a-ndărătelea.

Sau poate încă un crâmpei: unica fotografie de nuntă (toate celelalte în care apărea bunicul aveau să fie confiscate la arestarea lui): chipurile lor, aplecate uşor unul spre celălalt, iar pe buzele Charlottei, incredibil de tânără şi de frumoasă, unda surâzătoare a lui „petite pomme”…

De altfel, în acele lungi istorisiri nocturne, nu era totul clar întotdeauna pentru urechile mele de copil. Nesăbuinţa tatălui Charlottei, de pildă… Medicul acela respectabil şi bogat află într-o bună zi, de la unul dintre pacienţii lui, înalt funcţionar din poliţie, că marea manifestaţie a muncitorilor, care dintr-o clipă într-alta urma să se reverse în piaţa principală din Boiarsk, va fi primită, la o răspântie, cu un tir de mitraliere. Îndată după plecarea pacientului, doctorul Lemonnier îşi scoate halatul alb şi, fără să-şi cheme vizitiul, sare în

trăsură şi se avântă pe străzi să-i anunţe pe muncitori.

Măcelul nu a avut loc… Iar eu mă întrebam adesea de ce procedase astfel „burghezul” acela, privilegiatul acela. Eram obişnuiţi să vedem lumea în alb şi negru: bogaţi şi săraci, exploatatori şi exploataţi, într-un cuvânt, duşmanii de clasă şi cei drepţi. Gestul tatălui Charlottei mă descumpănea. Din masa umană, atât de comod tăiată în două, se ivea pe neaşteptate omul, cu libertatea lui imprevizibilă.

Nu înţelegeam nici ce se petrecuse la Buhara. Ghiceam doar că întâmplarea aceea fusese cumplită. Nu degeaba o evocau adulţii prin aluzii însoţite de clătinări din cap sugestive. Era un fel de tabu în jurul căruia se învârtea istorisirea lor descriind astfel decorul. Vedeam mai întâi un râu curgând pe pietricele netede, apoi un drum care străbătea nemărginirea deşertului. Iar soarele începea să se legene în ochii Charlottei, obrajii ei se învăpăiau de la arsura nisipului şi cerul răsuna de nechezaturi… Scena căreia nu îi înţelegeam sensul, dar căreia îi percepeam densitatea fizică, pierea. Adulţii suspinau, schimbau vorba, îşi turnau încă un pahar de vodcă.

Am sfârşit prin a ghici că întâmplarea aceea petrecută în nisipurile Asiei Centrale marcase pentru totdeauna, într-un mod misterios şi foarte intim, istoria familiei noastre. Am remarcat şi că nu o povesteau niciodată când fiul Charlottei, unchiul Serghei, se afla printre musafiri.

De fapt, dacă pândeam confidenţele acelea nocturne, era mai ales pentru a explora trecutul franţuzesc al bunicii. Latura rusească a vieţii ei mă interesa mai puţin. Eram asemenea unui cercetător care, examinând un meteorit, este atras, mai presus de orice, de mici cristale strălucitoare încastrate în suprafaţa lui bazaltică. Şi aşa cum visezi la o călătorie îndepărtată al cărei ţel îţi este încă necunoscut, visam eu la balconul Charlottei, la

Atlantida ei, în care lăsasem parcă, în vara care trecuse, o parte din mine.

II

1

În vara aceea, mi-a fost teamă să-l întâlnesc din nou pe Ţar… Da, să-l revăd pe tânărul împărat împreună cu soţia lui pe străzile Parisului. Aşa cum te temi să întâlneşti un prieten despre al cărui sfârşit iminent ai aflat de la medic, un prieten care, într-o fericită ignoranţă, îţi încredinţează planurile lui.

Într-adevăr, cum aş fi putut să-i însoţesc pe Nicolae şi pe Alexandra dacă îi ştiam condamnaţi? Dacă ştiam că nici măcar fiica lor, Olga, nu va fi cruţată? Că şi ceilalţi copii, pe care Alexandra nici nu-i adusese încă pe lume, vor cunoaşte aceeaşi soartă tragică.

Cu o bucurie ascunsă, am zărit în seara aceea o culegere mică de poeme, pe care bunica, aşezată printre florile de pe balconul ei, o răsfoia pe genunchi. Îmi simţise oare încurcătura, amintindu-şi de incidentul din vara ce trecuse? Sau pur şi simplu voia să ne citească una dintre poeziile ei preferate?

M-am dus să mă aşez lângă ea, pe jos, sprijinindu-mi coatele de capul bacantei de piatră. Sora mea se afla de cealaltă parte, rezemată de balustradă, cu privirea pierdută în ceaţa caldă a stepei.

Vocea Charlottei era cântată, aşa cum o cereau versurile acelea:

Il est un air pour qui je donnerais
Tout Rossini, tout Mozart et tout Weber
Un air tras vieux, languissant et funèbre
Qui pour moi seul a des charmes secrets…[13]

Vraja poemului lui Nerval a făcut să se ivească din negura serii un castel de pe vremea lui Ludovic al XIII-lea şi castelana „blondă cu ochi negri, în veşmintele ei străvechi”…

În clipa aceea, vocea surorii mele m-a smuls din reveria poetică.

— Şi cu Félix Faure ce s-a întâmplat?

Ea stătea tot acolo, în colţul balconului, aplecându-se uşor peste balustradă. Cu gesturi distrate, smulgea din când în când câte o floare ofilită de zorele şi o arunca jos, urmărindu-i rotirea în aerul nopţii. Cufundată în visele ei de fată, nu ascultase lectura poemului. În vara aceea împlinise cincisprezece ani… De ce se gândise oare la Preşedinte? Probabil că bărbatul acela frumos, impozant, cu mustaţă falnică şi cu ochi mari şi liniştiţi a întruchipat brusc, prin vreun joc capricios al reveriei amoroase, prezenţa masculină prefigurată. Şi ea a întrebat în ruseşte – parcă pentru a exprima mai clar misterul neliniştitor al acelei prezenţe dorite în taină: „Şi cu Félix Faure ce s-a întâmplat?”

Charlotte mi-a aruncat o privire rapidă, colorată de un surâs. Apoi a închis cartea pe care o ţinea pe genunchi şi, suspinând uşor, a privit în depărtare, spre orizont, unde cu un an în urmă văzusem ivindu-se Atlantida.

— La câţiva ani după vizita lui Nicolae al II-lea la Paris, Preşedintele a murit…

A urmat o scurtă ezitare, o pauză involuntară, care nu a făcut decât să sporească atenţia noastră.

— A murit subit, în palatul Élysée. În braţele iubitei lui, Marguerite Steinheil…

Fraza aceea a pus capăt copilăriei mele. „A murit în braţele iubitei lui…”

Frumuseţea tragică a acelor cuvinte m-a răscolit. O întreagă lume, cu totul nouă, a dat năvală asupra mea.

De altfel, revelaţia aceea m-a frapat înainte de toate prin decorul ei: scena amoroasă şi mortală se

desfăşurase la Élysée! În palatul prezidenţial! În vârful piramidei puterii, gloriei, celebrităţii mondene… Îmi imaginam un interior luxos, cu goblenuri, cu aurituri, cu şiruri de oglinzi. În mijlocul acelei splendori – un bărbat (preşedintele Republicii!) şi o femeie, contopiţi într-o îmbrăţişare înflăcărată…

Uluit, am început să traduc inconştient scena aceea în ruseşte. Adică să înlocuiesc protagoniştii francezi cu echivalenţii lor naţionali. O serie de fantome înţepenite în costumele lor negre se prezentau în faţa ochilor mei. Secretari din Biroul Politic, stăpânii Kremlinului: Lenin, Stalin, Hruşciov, Brejnev. Patru caractere foarte diferite, iubite sau urâte de populaţie, şi care marcaseră fiecare o întreagă epocă din istoria imperiului, însă toţi aveau o însuşire în comun: alături de ei, nu se putea concepe nicio prezenţă feminină şi, cu atât mai puţin, amoroasă. Era cu mult mai uşor pentru noi să ni-l imaginăm pe Stalin în compania unui Churchill la Yalta sau a unui Mao la Moscova, decât să ni-l închipuim cu mama copiilor săi…

„Preşedintele a murit în palatul Élysée, în braţele iubitei lui, Marguerite Steinheil…” Fraza aceea avea aerul unui mesaj cifrat, provenit dintr-un alt sistem solar.

Charlotte s-a dus să caute în cufărul siberian câteva ziare din vremea aceea, sperând să ne poată arăta fotografia doamnei Steinheil. Iar eu, împotmolit în traducerea mea amoroasă franco-rusă, mi-am amintit de o replică pe care, într-o seară, o auzisem din gura unui chiulangiu deşirat, unul dintre colegii mei de clasă. Mergeam pe coridoarele întunecoase ale şcolii, după un antrenament de halterofilie, singura materie în care excela el. Trecând pe lângă portretul lui Lenin, colegul meu a fluierat foarte nerespectuos şi a afirmat:

— Ha-ha, ce Lenin! El nu avea copii. Pur şi simplu nu ştia să facă dragoste…

Folosise un verb foarte vulgar ca să desemneze activitatea sexuală, deficientă, după el, a lui Lenin. Un verb pe care nu aş fi îndrăznit niciodată să-l rostesc şi care, aplicat la Vladimir Ilici, devenea de o obscenitate monstruoasă. Năucit, auzeam ecoul acelui verb iconoclast răsunând pe lungile coridoare goale…

„Félix Faure… Preşedintele Republicii… În braţele iubitei sale…” Mai mult ca oricând, Atlantida-Franţa îmi părea o *terra incognita* unde noţiunile noastre ruseşti nu mai aveau nicio valoare.

Moartea lui Félix Faure m-a făcut să devin conştient de vârsta mea: aveam treisprezece ani, ghiceam ce însemna „a muri în braţele unei femei” şi, de acum înainte, se putea vorbi cu mine despre asemenea subiecte. De altfel, curajul şi absenţa totală de ipocrizie din relatările Charlottei au demonstrat ceea ce ştiam deja: ea nu semăna cu celelalte bunici. Nu, nicio bunică rusoaică nu s-ar fi hazardat într-o astfel de discuţie cu nepotul ei. Presimţeam în libertatea aceea de expresie o concepţie insolită despre trup, despre dragoste, despre relaţiile dintre un bărbat şi o femeie – o misterioasă „privire franţuzească”.

Dimineaţa, am plecat în stepă ca să visez singur la nemaipomenita schimbare adusă în viaţa mea de moartea Preşedintelui. Spre marea mea surpriză, revăzută în ruseşte, scena aceea nu mai era bună de spus. Ba era chiar imposibil de spus! Cenzurată de o inexplicabilă pudoare a cuvintelor, suprimată brusc de o ciudată morală ofuscată. Spusă, în sfârşit, ezita între obscenitatea morbidă şi eufemismele care transformau perechea de îndrăgostiţi în personaje de roman sentimental prost tradus.

„Nu, îmi spuneam, întins în iarba ce unduia în vântul cald, numai în franţuzeşte putea el să moară în braţele lui Marguerite Steinheil…”

Datorită îndrăgostiţilor de la palatul Élysée, am înţeles taina tinerei servitoare care, surprinsă în vană de stăpânul său i se dăruia cu spaima şi cu febra unui vis, în sfârşit, împlinit. Da, înainte existase un trio bizar, descoperit într-un roman de Maupassant, pe care-l citisem în primăvară. Un *dandy* parizian, de la un capăt la altul al cărţii, râvnea la dragostea inaccesibilă a unei făpturi alcătuite din rafinamente decadente, căuta să ajungă la inima acelei curtezane cerebrale, indolente, semănând cu o orhidee fragilă şi care îl lăsa să spere mereu zadarnic. Şi alături de ei – servitoarea, tânăra ce se îmbăia, cu trupul ei voinic şi sănătos. La prima lectură, nu desluşisem decât triunghiul acela, care îmi părea artificial şi fără rigoare: într-adevăr, cele două femei nu puteau nici măcar să se considere rivale…

De acum înainte, aruncam o privire cu totul nouă asupra acelui trio parizian. Devenea concret, întrupat, palpabil – trăia! Recunoşteam acum teama aceea fericită care o făcea să tresară pe tânăra servitoare smulsă din vană şi dusă pe sus, încă udă, spre pat. Simţeam gâdilarea picăturilor care şiroiau pe pieptul ei generos, greutatea şoldurilor ei în braţele bărbatului, vedeam chiar şi vârtejurile ritmice ale apei în vana din care tocmai fusese scoasă. Apa se linştea încetul cu încetul… Iar cealaltă, mondena inaccesibilă, care altădată îmi amintea de o floare uscată între paginile unei cărţi, mi-a dezvăluit o senzualitate secretă, opacă. Trupul ei ascundea o căldură parfumată, o tulburătoare mireasmă alcătuită din zvâcnetul sângelui, din luciul pielii, din încetineala ispititoare a vorbelor sale.

Dragostea fatală care făcuse să cedeze inima Preşedintelui a remodelat Franţa pe care o purtam în mine. Aceasta era mai cu seamă romanţioasă. Personajele literare care se întâlneau pe drumurile ei păreau, în seara aceea de neuitat, să se trezească

după un somn îndelungat. Altădată, degeaba îşi agitau săbiile, se căţărau pe scări de frânghie, înghiţeau arsenic, îşi declarau dragostea, călătoreau într-o caleaşcă ţinând pe genunchi capul tăiat al iubitului – ele tot nu-şi părăseau lumea lor fictivă. Exotice, strălucitoare, poate chiar ciudate, ele nu mă mişcau. Ca şi parohul lui Flaubert, preotul acela de provincie căruia Emma îşi mărturisea chinurile, nici eu nu o înţelegeam pe femeia aceea: „Dar ce-şi mai poate oare dori când are o casă frumoasă, un soţ harnic şi se bucură de respectul vecinilor"…

Îndrăgostiţii din palatul Élysée m-au ajutat să înţeleg *Doamna Bovary*. Cu o intuiţie fulgerătoare, sesizam amănuntul următor: degetele unsuroase ale coaforului care trag şi netezesc cu îndemânare părul Emmei. În salonul acela strâmt, aerul e greu, flacăra lumânărilor care alungă umbrele serii – ceţoasă. Femeia aşezată în faţa oglinzii tocmai şi-a părăsit tânărul amant şi acum se pregăteşte să se întoarcă acasă. Da, am ghicit ce putea să simtă o femeie adulteră, seara, la coafor, între ultima sărutare de la o întâlnire la hotel şi primele cuvinte, foarte banale, pe care va trebui să i le adreseze soţului ei… Fără ca eu însumi să pot să-mi explic, auzeam parcă vibrând o coardă în sufletul acelei femei. Inima mea răsuna la unison. „Emma Bovary sunt eu!" îmi sufla o voce senină, venind din istorisirile Charlottei.

Timpul care se scurgea în Atlantida noastră îşi avea propriile lui legi. Mai precis, nu se scurgea, ci unduia în jurul fiecărui eveniment evocat de Charlotte. Fiecare fapt, chiar şi perfect accidental, se încrusta pentru totdeauna în viaţa de zi cu zi a acelei ţări. Cerul ei nocturn era întotdeauna străbătut de o cometă, cu toate că bunica, referindu-se la o tăietură din ziar, ne precizase data exactă a acelei apariţii celeste: 17 octombrie 1882. Nu mai puteam să ne imaginăm turnul Eiffel fără

să-l vedem pe austriacul smintit care se arunca din vârful lui dantelat şi, trădat de paraşută, se zdrobea de pământ în faţa unei mulţimi de gură-cască. Père-Lachaise nu avea pentru noi nimic dintr-un cimitir paşnic, însufleţit de şoaptele respectuoase ale câtorva turişti. Nu, printre mormintele lui alergau în toate direcţiile oameni înarmaţi, trăgeau cu puşca, se ascundeau pe după pietrele de mormânt. Povestită doar o dată, lupta aceea dintre comunarzi şi versaillezi se asociase pentru totdeauna în minţile noastre cu numele de „Père-Lachaise". De altfel, auzeam ecoul împuşcăturilor şi în catacombele Parisului. Căci, după spusele Charlottei, se duceau lupte în labirinturile acelea, iar gloanţele sfărâmau craniile celor morţi acum câteva secole. Şi cerul nocturn de deasupra Atlantidei era luminat de cometă şi de zeppelinele germane, azurul răcoros al zilei se umplea de ţârâitul regulat al unui monoplan: un oarecare Louis Blériot traversa Marea Mânecii.

Alegerea evenimentelor era mai mult sau mai puţin subiectivă. Succesiunea lor se supunea mai ales dorinţei noastre febrile de a şti, întrebărilor noastre dezordonate. Dar, oricare ar fi fost importanţa lor, nu făceau niciodată excepţie de la regula generală: lustra care cădea din tavan în timpul reprezentaţiei cu *Faust* la Operă îşi revărsa imediat explozia cristalină în toate sălile pariziene. Un teatru adevărat presupunea pentru noi clinchetul uşor al enormului ciorchine de sticlă, destul de copt ca să se desprindă din tavan la răsunetul unei fiorituri sau al unui alexandrin… Cât despre adevăratul circ parizian, ştiam că acolo îmblânzitorul era întotdeauna sfâşiat de fiare – ca acel „negru cu numele Delmonico", atacat de cele şapte leoaice ale sale.

Charlotte lua aceste informaţii când din cufărul siberian, când din amintirile ei din copilărie. Multe dintre istorisirile ei evocau o perioadă mai veche, fiind povestite de unchiul ei

sau de Albertine, care, la rândul lor, le moşteniseră de la părinţi.

Dar nouă puţin ne păsa de cronologia exactă! Timpul Atlantidei nu cunoştea decât minunata simultaneitate a prezentului. Baritonul vibrant din *Faust* umplea sala: „Lasă-mă, lasă-mă să-ţi admir chipul…”, lustra cădea, leoaicele se năpusteau asupra nefericitului Delmonico, cometa brăzda cerul nocturn, paraşutistul îşi lua zborul de pe turnul Eiffel, doi hoţi, profitând de nonşalanţa estivală, părăseau Luvrul noaptea ducând cu ei *Gioconda*, prinţul Borghese îşi bomba pieptul, foarte mândru că a câştigat primul raliu automobilistic Pekin-Paris, via Moscova… Şi undeva, în penumbra unui salon discret din palatul Élysée, un bărbat cu o mustaţă albă şi frumoasă îşi înlănţuia iubita şi se sufoca în acel ultim sărut.

Prezentul acela, timpul acela în care gesturile se repetau la nesfârşit, era, bineînţeles, o iluzie optică. Dar mulţumită acelei viziuni iluzorii am descoperit noi câteva trăsături de caracter esenţiale la locuitorii Atlantidei noastre. Străzile pariziene, în poveştile noastre, erau zguduite constant de explozii de bombe. Anarhiştii care le lansau trebuie să fi fost la fel de numeroşi ca şi prostituatele sau birjarii. Unii dintre duşmanii ordinii sociale aveau să păstreze îndelung pentru mine, în propriile lor nume, un bubuit exploziv sau zgomotul armelor: Ravachol, Santo Caserio…

Da, pe străzile acelea bubuitoare ni s-a dezvăluit una dintre ciudăţeniile acelui popor: întotdeauna revendica ceva, niciodată mulţumit de *status quo*-ul dobândit, gata, în fiecare moment, să se reverse pe arterele oraşului pentru a detrona, a zdruncina, a pretinde. În calmul social perfect al patriei noastre, francezii aveau aerul unor răzvrătiţi înnăscuţi, al unor contestatari din convingere, al unor zurbagii profesionişti. Cufărul siberian conţinând ziarele ce vorbeau despre greve, despre atentate, despre lupte pe baricade semăna şi el cu o

bombă mare în mijlocul somnolenţei paşnice din Saranza.

Şi apoi, la câteva străzi de exploziile acelea, tot în prezentul care nu trecea, am dat peste bistroul liniştit a cărui firmă Charlotte, în amintirile ei, ne-o citea zâmbind: *La Ratafia din Neuilly*.[14] „*Ratafia* aceea, preciza ea, patronul o servea în nişte cochilii de argint…”

Oamenii din Atlantida noastră puteau deci să simtă un ataşament sentimental faţă de o cafenea, să ţină la firma ei, să deosebească acolo o atmosferă numai a ei. Şi să păstreze pentru toată viaţa amintirea că, doar acolo, la colţul unei străzi, se bea *ratafia* în cochilii de argint. Da, nu din pahare cu faţete, nici din cupe, ci în nişte cochilii delicate. Era noua noastră descoperire: ştiinţa aceea ocultă care îmbina restaurantul, ritualul mesei şi tonalitatea ei psihologică. „Bistrourile lor favorite au oare un suflet pentru ei, ne întrebam noi, sau măcar o fizionomie personală?” La Saranza exista o singură cafenea. În ciuda numelui ei frumos, *Fulg de nea*, nu trezea în noi nicio emoţie deosebită, cu nimic mai mult decât magazinul de mobilă de alături şi nici decât C.E.C.-ul de vizavi. Se închidea la ora opt seara, şi cel mult interiorul ei întunecos, cu ochiul albastru al unei veioze, putea trezi curiozitatea noastră. Cât despre cele cinci sau şase restaurante din oraşul de pe Volga în care locuia familia noastră, toate semănau între ele: la ora şapte fix, portarul deschidea uşile în faţa unei mulţimi nerăbdătoare, muzica tunătoare amestecată cu miros de grăsime încinsă năvălea în stradă şi, la ora unsprezece, aceeaşi mulţime, moleşită şi mahmură, se revărsa pe trepte, lângă care un girofar al miliţiei aducea o notă de fantezie ritmului acela neschimbat… Cochiliile de argint din *La Ratafia din Neuilly*, repetam noi încet.

Charlotte ne-a explicat compoziţia acelei băuturi neobişnuite. Discuţia a abordat foarte

firesc universul vinurilor. Şi atunci, subjugaţi de un val colorat de denumiri, de savori, de buchete, am făcut cunoştinţă cu fiinţele extraordinare care erau în stare să distingă toate aceste nuanţe. Era vorba tot de constructorii de baricade! Şi amintindu-ne etichetele câtorva sticle expuse pe rafturile de la *Fulg de nea*, ne dădeam acum, în sfârşit, seama că erau doar nume franţuzeşti: *Şampanskoe, Coniac, Silvaner, Aligoté, Muscat, Cahors*…

Da, îndeosebi contradicţia aceasta ne lăsa perplecşi: anarhiştii aceia ştiuseră să elaboreze un sistem de băuturi atât de coerent şi de complex! Şi, în plus, toate acele nenumărate vinuri alcătuiau, după spusele Charlottei, combinaţii nesfârşite cu brânzeturile! Iar acestea, la rândul lor, compuneau o veritabilă enciclopedie a gusturilor, a culorilor locale – aproape a toanelor individuale… Aşadar, Rabelais, care bântuia adesea serile noastre din stepă, nu minţise!

Descopeream că mâncatul, da, simpla înghiţire a hranei, putea să devină o punere în scenă, o liturghie, o artă. Ca în acel *Café Anglais* de pe Boulevard des Italiens, în care unchiul Charlottei cina adesea cu prietenii lui. El îi spusese nepoatei sale povestea acelei incredibile note de plată de zece mii de franci pentru o sută de grame de… carne de broască! „Era foarte frig, îşi amintea el, toate râurile erau acoperite de gheaţă. A fost nevoie de cincizeci de oameni ca să despice sloiul acela şi să găsească broaştele…” Nu ştiu ce ne mira mai mult: mâncarea aceea inimaginabilă, contrară tuturor noţiunilor noastre gastronomice, sau regimentul de mujici (aşa îi vedeam noi) care crăpa blocul de gheaţă de pe Sena îngheţată.

La drept vorbind, începeam să ne pierdem capul: Luvrul, *Cidul* la Comedia Franceză, baricadele, împuşcăturile din catacombe, Academia, deputaţii din barcă şi cometa şi lustrele care cădeau unele după altele şi Niagara vinurilor

şi ultimul sărut al Preşedintelui… Şi broaştele deranjate din somnul lor de iarnă! Aveam de-a face cu un popor cu o uimitoare multitudine de sentimente, de atitudini, de priviri, de feluri de a vorbi, de a crea, de a iubi.

Pe urmă, ne informa Charlotte, mai era şi vestitul bucătar Urbain Dubois care-i dedicase lui Sarah Bernhardt o supă de creveţi şi de sparanghel. Trebuia să ne imaginăm un borş dedicat cuiva, ca o carte… Într-o zi, am urmărit pe străzile Atlantidei un tânăr *dandy*, care a intrat la *Weber*, o cafenea foarte la modă, după spusele unchiului Charlottei. A comandat ceea ce comanda întotdeauna: un ciorchine de struguri şi un pahar cu apă. Era Marcel Proust. Cercetam ciorchinele acela şi paharul de apă, care, sub privirile noastre fascinate, se transformau într-o mâncare de o eleganţă inegalabilă. Deci nu varietatea vinurilor sau abundenţa rabelaisiană a hranei conta, ci…

Ne gândeam din nou la spiritul francez, căruia ne străduiam să-i pătrundem taina. Iar Charlotte, ca şi cum ar fi vrut să ne facă şi mai pasionantă căutarea, ne vorbea deja despre restaurantul *Paillard*[15] de pe Chaussée d’Antin. Prinţesa Caraman-Chimay se lăsase răpită acolo, într-o seară, de lăutarul ţigan Rigo…

Fără să îndrăznesc încă să cred asta, mă întrebam în tăcere: chintesenţa spiritului francez atât de mult căutată n-o fi având oare drept izvor dragostea? Căci toate drumurile Atlantidei noastre păreau să se încrucişeze în ţinutul Tandreţei.

Saranza se cufunda în noaptea îmbălsămată a stepei. Aromele ei se contopeau cu parfumul ce înmiresma un trup de femeie acoperit cu pietre preţioase şi hermină. Charlotte povestea despre isprăvile divinei Otero. Cu o uimire neîncrezătoare o priveam pe acea ultimă mare curtezană, tolănită pe canapeaua ei cu forme capricioase. Viaţa ei extravagantă era consacrată doar iubirii. Iar în jurul acelui tron se agitau nişte bărbaţi – unii

numărau cei câţiva poli amărâţi rămaşi din averea lor tocată, alţii îşi apropiau încet de tâmplă ţeava revolverului. Şi chiar şi în acel ultim gest ştiau să dea dovadă de o eleganţă demnă de ciorchinele de strugure al lui Proust: unul dintre nefericiţii amanţi se omorâse chiar în locul unde îi apăruse în cale pentru prima oară Caroline Otero!

De altfel, în ţara aceea exotică, cultul dragostei nu cunoştea bariere sociale şi, departe de budoarele pline de lux, în cartierele populare, vedeam două bande rivale din Belleville luptând pe viaţă şi pe moarte din pricina unei femei. Singura diferenţă: părul frumoasei Otero lucea ca pana corbului, pe când părul iubitei râvnite lucea ca grâul copt în lumina asfinţitului. Bandiţii din Belleville o numeau Casca de Aur.

În momentul acela, simţul nostru critic se răzvrătea. Eram gata să credem în existenţa mâncătorilor de broaşte, dar era prea de tot să ne imaginăm nişte gangsteri care se ucid pentru ochii frumoşi ai unei femei!

Evident, asta nu avea nimic surprinzător pentru Atlantida noastră: nu-l văzusem oare deja pe unchiul Charlottei ieşind împleticit dintr-o birjă, cu ochii tulburi, cu braţul înfăşurat într-un fular însângerat – tocmai se bătuse în duel, în pădurea Marly, apărând onoarea unei doamne… Şi, pe urmă, generalul Boulanger, dictatorul mazilit, nu îşi zburase creierii pe mormântul iubitei?

Într-o zi, întorcându-ne dintr-o plimbare, am fost surprinşi de o aversă… Mergeam pe străzile vechi ale Saranzei, alcătuite numai din izbe mari înnegrite de vreme. Sub streaşină uneia dintre ele, am reuşit să ne găsim adăpost. Strada, sufocată de căldură în urmă cu o clipă, s-a cufundat într-un amurg rece, măturat de rafale de grindină. Era pavată ca pe vremuri – cu lespezi mari, rotunde, de granit. Ploaia a făcut să urce dinspre ele un miros puternic de piatră udă. Priveliştea caselor s-a

estompat pe după un văl de apă – şi, datorită mirosului aceluia, te puteai crede într-un oraş mare, seara, sub o ploaie de toamnă. Vocea Charlottei, care, la început, abia se auzea de zgomotul picăturilor, avea aerul unui ecou asurzit de valurile de ploaie.

— Tot o ploaie m-a făcut să descopăr o inscripţie gravată pe zidul umed al unei case, pe Aleea Arbaletierilor, la Paris. Mama şi cu mine ne ascunseserăm sub o poartă şi, aşteptând să înceteze ploaia, nu aveam în faţa ochilor decât o plăcuţă comemorativă. I-am învăţat legenda pe de rost: „*În pasajul acesta, ieşind din palatul Barbette, ducele Ludovic de Orléans, fratele regelui Carol al VI-lea, a fost asasinat de Ioan fără de Frică, duce de Burgundia, în noaptea dinspre 23 spre 24 noiembrie 1407*”… Ieşea de la regina Isabella de Bavaria…

Bunica a tăcut, dar, în şoapta picăturilor, auzeam încă numele acelea uimitoare, ţesute într-o tragică monogramă de iubire şi de moarte: Ludovic de Orléans, Isabella de Bavaria, Ioan fără de Frică…

Deodată, fără să ştiu de ce, mi-am amintit de Preşedinte. Un gând foarte limpede, foarte simplu, evident: şi anume că, de-a lungul tuturor acelor ceremonii în onoarea perechii imperiale, da, în cortegiul de pe Champs Élysées şi în faţa mormântului lui Napoleon şi la Operă, el nu încetase să viseze la ea, la iubita lui, la Marguerite Steinheil. I se adresa Ţarului, rostea discursuri, îi răspundea Ţarinei, schimba o privire cu soţia lui. Dar ea, în fiecare clipă, era acolo.

Ploaia şiroia pe acoperişul năpădit de muşchi al vechii izbe care ne adăpostea pe treptele ei. Am uitat unde eram. Oraşul pe care îl vizitasem altădată în compania Ţarului se metamorfoza cât ai clipi din ochi. Îl cercetam acum cu privirea Preşedintelui îndrăgostit.

De data aceasta, când am părăsit Saranza, aveam impresia că mă întorc dintr-o expediţie. Duceam cu mine o seamă de cunoştinţe, o privire de ansamblu asupra datinilor şi obiceiurilor, o descriere, încă lacunară, a misterioasei civilizaţii care, în fiecare seară, renăştea în adâncurile stepei.

Orice adolescent clasifică – reflex de apărare în faţa complexităţii lumii adulte, care îl absoarbe la hotarul copilăriei. Eu clasificam poate mai mult decât ceilalţi. Căci ţara pe care o aveam de explorat nu mai exista şi trebuia să reconstitui topografia locurilor ei memorabile, precum şi a locurilor sfinte prin pâcla groasă a trecutului.

Mă mândream îndeosebi cu o galerie de tipuri umane pe care le aveam în colecţia mea. În afară de Preşedintele-amant, deputaţii din barcă şi acel *dandy* cu ciorchinele lui de strugure, mai erau şi personaje mult mai umile, deşi nu mai puţin neobişnuite. De pildă, copiii aceia, minerii aceia foarte tineri, cu zâmbetul lor încercănat cu negru. Un vânzător de ziare ambulant (nu îndrăzneam să ne imaginăm un nebun care ar fi putut să alerge pe străzi strigând „Pravda! Pravda!"). Un coafor de câini care îşi făcea meseria pe cheiuri. Un paznic de câmp cu toba lui. Nişte grevişti adunaţi în jurul unei „supe comuniste". Şi chiar un negustor de excremente de câine. Eram foarte mândru ştiind că marfa aceea ciudată era folosită, pe vremuri, la înmuierea pieilor…

Dar cea mai importantă iniţiere a mea, din vara aceea, a fost să înţeleg cum poţi să fii francez. Nenumăratele faţete ale acestei identităţi insesizabile se orânduiseră într-un tot plin de viaţă. Era un mod de existenţă foarte ordonat, în ciuda excentricităţilor sale.

Franţa nu mai era pentru mine o simplă colecţie de curiozităţi, ci o făptură sensibilă şi consistentă, din care, într-o zi, o fărâmă fusese grefată în mine.

2

— Nu, eu nu înţeleg de ce a vrut ea să se înmormânteze în Saranza. Ar fi putut foarte bine să trăiască aici, alături de voi…

Era să sar în sus de pe scăunelul meu de lângă televizor. Căci înţelegeam aşa de bine de ce ţinea Charlotte aşa de mult la orăşelul ei de provincie. Mi-ar fi fost aşa de uşor să explic opţiunea ei adulţilor adunaţi în bucătăria noastră. Aş fi evocat aerul uscat al marii stepe, care distila trecutul în transparenţa lui mută. Aş fi vorbit despre străzile pline de praf, care nu duceau nicăieri, dând, toate, în câmpia nemărginită. Despre oraşul din care, decapitând bisericile şi smulgând „supraabundenţele arhitecturale”, istoria alungase orice noţiune a timpului. Oraşul în care a trăi însemna a retrăi mereu trecutul, îndeplinind maşinal gesturile cotidiene.

Nu spuneam nimic. Mi-era teamă să nu mă văd alungat din bucătărie. Adulţii, remarcasem eu de câtăva vreme, tolerau mai uşor prezenţa mea. Păream să fi dobândit, la cei paisprezece ani ai mei, dreptul de a asista la conversaţiile lor târzii. Cu condiţia să rămân invizibil. Încântat de schimbare, nu voiam în niciun chip să compromit un asemenea privilegiu.

Numele Charlottei revenea în serile lungi de iarnă la fel de des ca şi altădată. Da, ca şi înainte, viaţa bunicii mele oferea musafirilor noştri un subiect de discuţie ce cruţa amorul propriu al fiecăruia.

Şi apoi, tânăra franţuzoaică avea avantajul de a concentra în existenţa ei momentele cruciale ale istoriei ţării noastre. Trăise pe vremea ţarului şi supravieţuise epurărilor staliniste, traversase

războiul şi asistase la căderea atâtor idoli. Viaţa ei, profilată pe secolul cel mai sângeros al imperiului, dobândea în ochii lor o dimensiune epică.

Ea, franţuzoaica născută la celălalt capăt al lumii, urmărea cu o privire goală unduirea nisipurilor dincolo de uşa deschisă a vagonului („Dar cine naiba a dus-o în deşertul acela prăpădit?”, exclamase într-o zi prietenul tatălui meu, pilotul de război). Alături de ea, nemişcat şi el, stătea soţul ei, Fiodor. Boarea care năvălea în vagon nu aducea niciun pic de răcoare, în ciuda goanei rapide a trenului. Au rămas îndelung în golul acela de lumină şi căldură. Vântul le freca frunţile ca un glaspapir. Soarele sfărâma priveliştea într-o puzderie de cioburi. Dar ei nu mişcau, ca şi cum ar fi vrut ca un trecut apăsător să fie şters prin frecarea şi arsura aceea. Tocmai părăsiseră Buhara.

Tot ea, după întoarcerea lor în Siberia, petrecuse ceasuri interminabile în faţa unei ferestre întunecate, suflând din când în când în stratul gros de gheaţă ca să păstreze un rotocol topit. Prin ochiul acela apos, vedea o stradă albă, nocturnă: uneori, o maşină aluneca încet, se apropia de casa lor şi, după un moment de ezitare, pornea mai departe.

Ceasul bătea ora trei dimineaţa şi, câteva minute mai târziu, auzea scârţâitul strident al zăpezii de pe trepte. Închidea ochii o clipă, apoi mergea să deschidă. Soţul ei se întorcea acasă întotdeauna la ora aceea… Oamenii dispăreau când de la serviciu, când în plină noapte, de acasă, după trecerea unei maşini negre pe străzile înzăpezite. Era sigură că, atâta timp cât îl va aştepta la fereastră, suflând în florile de gheaţă, nimic nu putea să i se întâmple. La trei dimineaţa, el se scula, îşi aranja dosarele de pe birou, pleca. Ca toţi ceilalţi funcţionari din imensul imperiu. Ei ştiau că, la Kremlin, stăpânul ţării îşi termina ziua de lucru la trei dimineaţa. Fără să se gândească,

toată lumea se grăbea să-i imite orarul. Şi nici măcar nu-şi dădea seama că, de la Moscova până în Siberia, trecând peste mai multe fuse orare, „ora trei dimineaţa” nu mai corespundea la nimic. Şi că Stalin se scula din pat şi îşi îndesa cu tutun prima pipă din ziua aceea, în timp ce într-un oraş siberian, la căderea nopţii, supuşii lui credincioşi se luptau cu somnul pe scaunele lor transformate în instrumente de tortură. De la Kremlin, stăpânul părea să-şi impună propria lui măsură fluxului timpului şi chiar soarelui. Când se ducea să se culce, toate orologiile de pe planetă arătau ora trei dimineaţa. Cel puţin, toată lumea credea aşa pe atunci.

Într-o zi, Charlotte, epuizată de aşteptările nocturne, a adormit câteva minute înainte de ora aceea planetară. O clipă mai târziu, tresărind din somn, a auzit paşii soţului ei în camera copilului. A intrat şi l-a văzut aplecat deasupra patului fiului lor, băiatul cu părul negru şi lins care nu semăna cu nimeni din familie…

Nu l-au arestat pe Fiodor nici în biroul lui, nici în zori, întrerupându-i somnul cu un ciocănit autoritar la uşă. Nu, era în seara de ajun. Se împopoţonase cu mantaua roşie a lui Moş Crăciun şi, de nerecunoscut sub barba lungă, chipul lui îi fascina pe copii: pe băiatul de doisprezece ani şi pe sora lui mai mică – mama mea. Charlotte aranja căciula mare pe capul soţului ei, când au pătruns în apartament. Au intrat fără să trebuiască să bată, uşa era deschisă, aşteptau musafiri.

Şi scena arestării, care se repetase deja de milioane de ori în decursul unui singur deceniu din viaţa ţării, a avut în seara aceea ca decor pomul de Crăciun şi pe cei doi copii cu măştile lor de carton – el de iepure, ea de veveriţă. Iar în mijlocul încăperii – un Moş Crăciun înlemnit, ghicind foarte bine urmarea şi aproape fericit că nu-i puteau observa copiii paloarea obrajilor sub barba

de câlţi. Charlotte, cu o voce foarte calmă, le-a spus iepurelui şi veveriţei, care-i priveau pe intruşi fără să-şi scoată măştile:

— Haideţi alături, copii. O să aprindeţi artificiile.

Vorbise franţuzeşte. Cei doi agenţi au schimbat o privire plină de subînţelesuri.

Fiodor a fost salvat de ceea ce, logic, ar fi trebuit să-l piardă: naţionalitatea soţiei sale… Când, cu câţiva ani înainte, oamenii începuseră să dispară, familie după familie, casă după casă, se gândise numaidecât la asta. Charlotte purta în ea două defecte grave, imputate cel mai adesea „duşmanilor poporului”: originea ei „burgheză” şi legătura cu străinătatea. Căsătorit cu un „element burghez”, pe deasupra şi franţuzoaică, se vedea acuzat firesc de a fi „spion în solda imperialiştilor francezi şi britanici”. Formula, de câtva timp, devenise curentă.

Totuşi, tocmai în lucrul acela atât de evident s-a blocat maşinăria foarte rodată a represiunilor. Căci, de obicei, înscenându-se un proces, era obligatoriu să se demonstreze că acuzatul ascunsese abil şi timp de ani de zile legăturile sale cu străinătatea. Iar când era vorba de un siberian care nu vorbea decât limba lui maternă şi nu-şi părăsise niciodată patria, nici nu întâlnise vreun reprezentant al lumii capitaliste – o astfel de demonstraţie, chiar şi total falsificată, cerea o iscusinţă desăvârşită.

Dar Fiodor nu ascundea nimic. Paşaportul Charlottei indica, negru pe alb, naţionalitatea ei: franceză. Oraşul ei de baştină, Neuilly-sur-Seine, în transcriere rusească, nu făcea decât să sublinieze că era străină. Călătoriile ei în Franţa, verii ei „burghezi” care trăiau tot acolo, copiii ei care vorbeau franceza ca şi rusa – totul era prea limpede. Mărturiile false care erau smulse de obicei sub tortură, după săptămâni de interogatorii,

fuseseră depuse, de data aceasta, de bunăvoie, de la început. Maşinăria a bătut pasul pe loc. Fiodor a fost închis, apoi, devenind din ce în ce mai jenant, a fost mutat la celălalt capăt al imperiului, într-un oraş anexat Poloniei.

Au petrecut o săptămână împreună. Pe durata călătoriei lor de-a curmezişul ţării şi a unei zile de mutare, lungi şi dezordonate. A doua zi, Fiodor pleca la Moscova ca să fie reprimit în Partidul din care fusese exclus prompt. „E vorba de două zile", i-a spus el Charlottei, care îl petrecea la gară. Când s-a întors acasă, ea a observat că îşi uitase portţigaretul. „Nu-i grav, s-a gândit ea, peste două zile..." Şi momentul acela foarte apropiat (Fiodor va intra în încăpere, va vedea portţigaretul pe masă şi, lovindu-se uşor cu palma peste frunte, va exclama: „Ce prost sunt! L-am căutat peste tot..."), da, dimineaţa aceea de iunie va fi prima dintr-o lungă perindare de zile fericite...

Aveau să se revadă după patru ani. Iar Fiodor nu avea să-şi mai regăsească niciodată portţigaretul, schimbat de Charlotte, în plin război, pe o pâine neagră.

Cei mari vorbeau. Televizorul, cu actualităţile lui radioase, cu ecourile ultimelor performanţe ale industriei naţionale, cu concertele de la Bolşoi, oferea un fundal sonor liniştit. Vodca atenua amărăciunea trecutului. Iar eu simţeam că musafirii noştri, chiar şi nou-veniţii, o iubeau cu toţii pe franţuzoaica aceasta care acceptase fără să crâcnească destinul ţării lor.

Istorisirile acelea mă învăţau multe. Ghiceam acum de ce sărbătorile de iarnă erau străbătute întotdeauna, în familia noastră, de un fior de nelinişte, asemenea unui curent viclean care trânteşte uşile într-o locuinţă goală, la ceasul înserării. În ciuda veseliei tatălui meu, în ciuda cadourilor, a zgomotului pocnitorilor şi a scânteierii bradului, neliniştea aceea impalpabilă era prezentă. Ca şi cum, în mijlocul urărilor, al

pocnetelor dopurilor şi al râsetelor era aşteptată venirea cuiva. Cred chiar că, fără să şi-o mărturisească, părinţii noştri primeau liniştea înzăpezită şi banală a primelor zile din ianuarie cu o oarecare uşurare. În orice caz, perioada de după sărbători era preferată, de sora mea şi de mine, sărbătorii înseşi…

Zilele ruseşti ale bunicii mele – zilele care, la un moment dat, deveneau pur şi simplu viaţa ei şi nu doar o „etapă rusească" înaintea întoarcerii ei în Franţa – aveau pentru mine o tonalitate secretă, pe care ceilalţi nu o desluşeau. Era un fel de nimb invizibil purtat de Charlotte în tot acel trecut reînviat în bucătăria noastră afumată. Îmi spuneam cu o mirare plină de admiraţie: „Femeia aceea care aştepta luni şi luni de zile faimoasele bătăi ale ceasului de la trei dimineaţa, în faţa ferestrei acoperite cu flori de gheaţă, femeia aceea era totuna cu fiinţa misterioasă şi atât de apropiată care văzuse într-o zi cochilii de argint într-o cafenea din Neuilly!"

Niciodată, când vorbeau despre Charlotte, nu scăpau prilejul de a povesti despre dimineaţa aceea…

Fiul ei a fost cel care s-a trezit brusc în toiul nopţii. A sărit din patul lui pliant şi, desculţ, cu braţele întinse înainte, s-a dus la fereastră. Traversând încăperea în beznă, s-a lovit de patul surorii lui. Nici Charlotte nu dormea. Era culcată, cu ochii deschişi în întuneric, încercând să înţeleagă de unde venea zumzetul compact şi monoton care părea să impregneze pereţii cu vibraţii surde. Şi-a simţit trupul, capul trepidând în zgomotul acela lent şi vâscos. Copiii s-au trezit şi au alergat la fereastră.

Charlotte a auzit strigătul mirat al fiicei sale:

— Ah! Toate stelele astea! Dar mişcă…

Fără să aprindă lumina, Charlotte s-a dus lângă ei. În trecere, a zărit pe masă o vagă lucire

metalică: portţigaretul lui Fiodor. Trebuia să se întoarcă de la Moscova în dimineaţa următoare. A văzut şirurile de puncte luminoase care lunecau încet pe cerul nocturn.

— Avioane, a spus băiatul cu vocea lui calmă, care nu-şi schimba niciodată intonaţia. Escadrile întregi…

— Dar unde zboară toate aşa? a suspinat fata, deschizându-şi larg ochii grei de somn.

Charlotte i-a luat pe amândoi pe după umăr.

— Mergeţi la culcare! Trebuie să fie manevrele armatei. Ştiţi, frontiera e foarte aproape. Manevre sau, poate, un antrenament pentru o paradă aviatică…

Băiatul a tuşit uşor şi a spus încet, ca pentru sine, tot cu tristeţea sa liniştită, care surprindea atât de mult la adolescentul acela:

— Sau, poate, un război…

— Nu spune prostii, Serghei, l-a mustrat Charlotte. Haideţi repede în pat. Mâine mergem să-l întâmpinăm pe tata la gară.

Aprinzând o veioză, s-a uitat la ceas: „Ora două şi jumătate. Deci, deja astăzi…”

N-au apucat să adoarmă la loc. Primele bombe au sfâşiat noaptea. Escadrilele care, de o oră deja, zburau deasupra oraşului, aveau ca ţintă regiuni mult mai îndepărtate, din adâncul ţării, unde asaltul lor trebuia să semene cu un cutremur de pământ. Numai pe la trei şi jumătate dimineaţa au început nemţii să bombardeze linia de frontieră, netezind drumul pentru armata lor de uscat. Iar adolescenta aceea somnoroasă, mama mea, fascinată de straniile constelaţii mult prea ordonate, se găsea, de fapt, într-o paranteză fulgurantă între război şi pace.

Era deja aproape imposibil să părăseşti casa. Pământul se legăna, ţiglele, şir după şir, alunecau de pe acoperiş şi se sfărâmau cu un trosnet sec pe trepte. Zgomotul exploziilor învăluia gesturile şi vorbele asurzindu-le.

Charlotte a reuşit în cele din urmă să-i împingă pe copii afară, a ieşit şi ea, ducând un cufăr mare care îi atârna greu de braţ. Clădirile din faţă nu mai aveau geamuri. O perdea unduia în vântul abia trezit. Ţesătura ei străvezie păstra în mişcarea sa toată blândeţea dimineţilor de pace.

Strada care ducea la gară era presărată cu cioburi de sticlă, cu crengi rupte. Uneori, un copac frânt în două bara drumul. La un moment dat, a trebuit să ocolească o pâlnie uriaşă. În locul acela, mulţimea de fugari devenea mai compactă. Îndepărtându-se de pâlnie, oamenii, împovăraţi cu saci, se împingeau şi, dintr-o dată, se observau unii pe alţii. Încercau să-şi vorbească, dar unda de şoc rătăcită în mijlocul caselor ţâşnea pe neaşteptate şi, cu un ecou asurzitor, le punea căluş. Îşi agitau braţele cu neputinţă şi îşi reluau fuga.

Când, la capătul străzii, Charlotte a văzut gara, şi-a simţit fizic viaţa de până ieri prăbuşindu-se într-un trecut fără întoarcere. Doar zidul faţadei mai stătea în picioare şi, prin orbitele goale ale ferestrelor, se vedea cerul palid al dimineţii…

Noutatea repetată de sute de guri a răzbătut, în sfârşit, prin zgomotul bombelor. Ultimul tren spre Est tocmai plecase, respectând cu o precizie absurdă orarul obişnuit. Mulţimea s-a lovit de ruinele gării, a încremenit, apoi, covârşită de urletul unui avion, s-a risipit pe străzile învecinate şi pe sub copacii dintr-un scuar.

Charlotte, derutată, şi-a plimbat privirea în jur. La picioarele ei zăcea o pancartă: „Nu traversaţi calea ferată! Pericol!" Dar din calea ferată, smulsă de explozii, nu mai rămăseseră decât nişte şine anapoda ridicate într-un arc ţeapăn, sprijinit de soclul de beton al unui viaduct. Erau aţintite spre cer, iar traversele lor semănau cu o scară năstruşnică ducându-se drept în nori.

„Acolo este un tren de marfă care urmează să plece", a auzit ea brusc murmurând vocea calmă şi

parcă plictisită a fiului ei.

În depărtare, a văzut un convoi de vagoane mari, cafenii, în jurul cărora se agitau nişte figurine omeneşti. Charlotte a înşfăcat mânerul cufărului, copiii au apucat sacii.

Când au ajuns în faţa ultimului vagon, trenul s-a urnit din loc şi s-a auzit un suspin de bucurie temătoare salutând plecarea. Printre pereţii glisanţi apărea o învălmăşeală compactă de oameni speriaţi. Charlotte, simţind încetineala deznădăjduitoare a gesturilor ei, şi-a împins copiii spre deschizătura care se îndepărta încet. Fiul ei s-a căţărat, a apucat cufărul. Sora lui a trebuit deja să grăbească pasul ca să se agaţe de mâna pe care i-o întindea băiatul. Charlotte a prins copila pe după mijloc, a ridicat-o, a reuşit să o cocoaţe pe marginea vagonului înţesat. Trebuia acum să alerge, încercând totodată să se prindă de clenciul mare de fier. N-a durat decât o secundă, dar a avut timp să zărească chipurile împietrite ale celor care scăpaseră, lacrimile fiicei sale şi, cu o claritate supranaturală, lemnul crăpat al peretelui vagonului…

S-a poticnit, a căzut în genunchi. Restul a fost atât de rapid încât i s-a părut că nu atinsese pietrişul alb al terasamentului. Două mâini au strâns-o cu putere de coaste, cerul a descris un brusc zigzag, s-a simţit împinsă în vagon. Şi, într-o străfulgerare luminoasă, a întrezărit şapca unui lucrător la căile ferate, silueta unui bărbat care, o fracţiune de secundă, s-a profilat contra luminii printre pereţii daţi la o parte…

Înspre amiază, convoiul a traversat Minsk-ul. Prin fumul gros, soarele se învăpăia ca de pe o altă planetă. Şi fluturi negri stranii – smocuri mari de cenuşă – zburătăceau în văzduh. Nimeni nu putea pricepe cum putuse oraşul, doar în câteva ore de război, să se transforme în şirurile acelea de carcase înnegrite.

Trenul înainta încet, parcă bâjbâind, în amurgul carbonizat, sub un soare care nu-ţi mai rănea ochii. Se obişnuiseră deja cu mersul şovăitor şi cu cerul plin de vuiete de avioane. Ba chiar şi cu şuieratul strident de deasupra vagonului, urmat de şfichiuitul gloanţelor pe acoperiş.

Părăsind oraşul calcinat, au dat de rămăşiţele unui tren spintecat de bombe. Mai multe vagoane se răsturnaseră pe terasament, altele, culcate sau vârâte adânc unele în altele de o izbire monstruoasă, invadau şinele. Câteva infirmiere, amorţite de neputinţă în faţa numărului mare de trupuri întinse, mergeau de-a lungul convoiului. În măruntaiele lui negre se vedeau forme omeneşti, uneori, la o fereastră spartă, atârna câte un braţ. Pământul era acoperit cu bagaje risipite. Lucrul cel mai frapant era mulţimea de păpuşi care zăceau pe traverse şi în iarbă… Unul dintre vagoanele rămase pe şine mai avea placa smălţuită pe care se putea citi destinaţia. Năucită, Charlotte a constatat că era vorba de trenul pe care-l pierduseră în dimineaţa aceea. Da, ultimul tren spre Est, care respectase orarul de dinainte de război.

La căderea nopţii, goana trenului s-a accelerat. Charlotte a simţit-o pe fiica ei proptindu-i-se de umăr şi tremurând de frig. Atunci s-a ridicat ca să degajeze cufărul cel mare pe care erau aşezate. Trebuia să se pregătească pentru noapte, să scoată hainele călduroase şi două pungi cu biscuiţi. Charlotte a întredeschis capacul, şi-a vârât mâna înăuntru şi a înlemnit, neputând să-şi stăpânească un strigăt scurt care i-a trezit vecinii.

Cufărul era plin cu ziare vechi! În zăpăceala din dimineaţa aceea, luase cu ea cufărul siberian…

Fără să poată încă să-şi creadă ochilor, a scos o filă îngălbenită şi, la lumina cenuşie a amurgului, a citit: „Deputaţii şi senatorii, fără divergenţe de opinie, răspunseseră cu un zel deosebit la convocarea adresată de domnii Loubet şi

Brisson… Reprezentanţii marilor corpuri legiuitoare se reuneau în salonul Murat…"

Cu un gest de somnambul, Charlotte a închis la loc cufărul, s-a aşezat şi a privit în jur clătinând uşor din cap ca şi cum ar fi vrut să nege evidenţa.

— Am în sacul meu o haină veche. Şi am adunat şi nişte pâine din bucătărie, când am plecat…

A recunoscut vocea fiului său. Probabil că-i ghicise deznădejdea.

Noaptea, Charlotte a aţipit cât să aibă un vis rapid, îmbinări de sunete şi de culori de altădată… Cineva, strecurându-se spre ieşire, a trezit-o. Trenul era oprit în mijlocul câmpului. Aerul nopţii nu era negru compact ca în oraşul din care fugiseră. Întinderea câmpiei din faţa dreptunghiului palid al uşii deschise păstra culoarea cenuşie a nopţilor din nord. Când ochii i s-au obişnuit cu întunericul, a desluşit lângă calea ferată, în umbra unui tufiş, contururile unei izbe aţipite. Şi, în faţă, în pajiştea de lângă terasament, a văzut un cal. Liniştea era atât de adâncă încât se auzeau ţârâitul uşor al tulpinilor smulse şi copitele călcând pe pământul umed. Cu o seninătate amară, care a mirat-o şi pe ea, Charlotte a simţit cum se naşte şi răsună în mintea ei un gând limpede: „Mai întâi a fost infernul oraşelor arse şi, câteva ore mai târziu – calul acesta care paşte iarba plină de rouă, în răcoarea nopţii. Ţara asta este prea mare ca să poată fi învinsă. Liniştea din câmpia asta nemărginită va rezista bombelor."

Niciodată nu se mai simţise atât de apropiată de pământul acesta.

În timpul primelor luni de război, somnul i-a fost străbătut de o neîntreruptă perindare de trupuri mutilate pe care le îngrijea lucrând paisprezece ore pe zi. În oraşul acela, la vreo sută de kilometri de linia frontului, erau aduse convoaie întregi de răniţi. Adesea, Charlotte îl însoţea pe medicul care

mergea la gară ca să primească trenurile pline de trupuri omeneşti ciopârţite. I se întâmpla atunci să observe, pe linia paralelă, un alt tren, plin de soldaţi proaspăt mobilizaţi, care plecau în sens opus, îndreptându-se spre front.

Iureşul trupurilor mutilate nu contenea nici măcar în somn. Îi străbăteau visele, se adunau la hotarul nopţilor, o aşteptau: infanteristul tânăr cu falca smulsă, a cărui limbă atârna peste pansamentele murdare, altul – fără ochi, fără chip… Dar, mai ales aceia, din ce în ce mai numeroşi, care-şi pierduseră braţele şi picioarele – trunchiuri oribile fără membre, priviri orbite de durere şi de disperare.

Da, îndeosebi ochii aceia sfâşiau vălul delicat al viselor ei. Alcătuiau constelaţii ce scânteiau în întuneric, o urmăreau peste tot, îi vorbeau în tăcere.

Într-o noapte (coloane nesfârşite de tancuri traversau oraşul), somnul i-a fost mai uşor ca niciodată – un şir de momente scurte de uitare şi de treziri în toiul râsului metalic al şenilelor. Pe fundalul palid al unuia dintre visele acelea, Charlotte a început brusc să recunoască toate constelaţiile de ochi. Da, le văzuse deja, într-o zi, într-un alt oraş. Într-o altă viaţă. S-a trezit, surprinsă că nu mai aude nici cel mai mic zgomot. Tancurile părăsiseră strada. Liniştea asurzea. Şi, în întunericul acela compact şi mut, Charlotte revedea ochii răniţilor din primul război mondial. Perioada spitalului de la Neuilly s-a apropiat dintr-o dată. „Parcă era ieri”, s-a gândit Charlotte.

S-a ridicat şi s-a dus la fereastră ca să închidă un geam. Gestul ei s-a oprit la jumătate. Viscolul (prima zăpadă din acea primă iarnă de război) căptuşea în rafale pământul încă negru. Cerul răscolit de valurile de zăpadă îi atrăgea privirea în adâncurile lui mişcătoare. S-a gândit la viaţa oamenilor. La moartea lor. La prezenţa, undeva,

sub cerul acela vijelios, a unor fiinţe fără mâini şi fără picioare, la ochii lor deschişi în noapte.

Viaţa i s-a părut atunci un şir monoton de războaie, o interminabilă pansare de răni mereu deschise. Şi bubuitul oţelului pe pavajul ud… A simţit un fulg aşezându-i-se pe braţ. Da, războaie fără sfârşit, răni şi, într-o aşteptare tainică, în toiul lor, clipa primei zăpezi.

Privirile răniţilor au dispărut din visele ei numai de două ori în timpul războiului. Mai întâi, când fiica ei s-a îmbolnăvit de tifos şi, cu orice preţ, trebuia să găsească pâine şi lapte (de luni de zile mâncau coji de cartofi). A doua oară, când a primit de pe front un aviz de deces… Sosise la spital dimineaţa, a rămas acolo toată noaptea, sperând că oboseala o s-o dea gata, temându-se să se întoarcă acasă, să-şi vadă copiii, să fie silită să le vorbească. Spre miezul nopţii, s-a aşezat în sfârşit lângă sobă, cu capul rezemat de perete, a închis ochii şi, imediat, a pornit pe o stradă… Auzea răsunetul matinal al trotuarelor, respira aerul luminat de un soare palid, pieziş. Mergând prin oraşul acela încă adormit, recunoştea la fiecare pas topografia lui naivă: cafeneaua de la gară, biserica, piaţa… Simţea o bucurie ciudată citind numele străzilor, privind luciul ferestrelor, frunzişul din scuarul din spatele bisericii. Cel ce mergea alături de ea i-a cerut să-i traducă una dintre denumirile acelea. A ghicit atunci de ce era atât de fericită plimbarea prin oraşul matinal…

Charlotte s-a trezit din somn păstrând încă în mişcarea buzelor ultimele cuvinte rostite acolo. Şi când a înţeles cât de neverosimil era visul ei – ea şi cu Fiodor în oraşul acela franţuzesc, într-o dimineaţă luminoasă de toamnă –, când a simţit irealitatea absolută a acelei plimbări atât de simple, totuşi, a scos din buzunar un petec de hârtie şi a recitit a suta oară vestea morţii, înscrisă cu litere ceţoase, şi numele soţului ei, scris de mână cu

cerneală violetă. Cineva o striga deja la celălalt capăt al coridorului. Urma să sosească un nou convoi de răniţi.

„Samovare!” Aşa îi numeau uneori, în conversaţiile lor nocturne, tatăl meu şi cu prietenii lui, pe soldaţii fără mâini şi fără picioare, trunchiurile acelea vii, ai căror ochi adunau în ei toată deznădejdea din lume. Da, erau nişte samovare: cu capetele pulpelor asemenea picioarelor recipientului acela de aramă şi cu cioturile umerilor aidoma toartelor lui.

Musafirii noştri vorbeau despre ei cu o ciudată fanfaronadă amestecată cu batjocură şi amărăciune. Acel „samovar” ironic şi crud însemna că războiul era departe, uitat de unii, lipsit de interes pentru ceilalţi, pentru noi, cei tineri, născuţi la vreo zece ani după Victoria lor. Şi ca să nu pară patetici, mă gândeam eu, evocau trecutul cu dezinvoltura aceea puţin cam vulgară, fără să creadă nici în bunul Dumnezeu, nici în diavol, după cum spune un proverb rusesc. Abia cu mult mai târziu avea să-mi dezvăluie adevăratul lui secret tonul acela dezamăgit: un „samovar” era un suflet înhăţat de o bucată de carne dezarticulată, un creier desprins de trup, o privire neputincioasă, încleiată în pasta spongioasă a vieţii. Sufletul acela zdrobit era numit de oameni „samovar”.

A povesti viaţa Charlottei era pentru ei o modalitate de a evita etalarea propriilor răni şi suferinţe. Cu atât mai mult cu cât spitalul ei, amestecând sute de soldaţi, veniţi de pe toate fronturile, concentra nenumărate destine, acumula atâtea întâmplări personale.

De pildă, soldatul care mă impresiona întotdeauna cu piciorul lui umplut cu… lemn. O schijă înfiptă sub genunchiul lui sfărâmase lingura de lemn pe care o purta vârâtă în tureacul lung al cizmei. Rana nu era gravă, dar trebuia să i se

scoată toate sfărâmăturile. „Toate aşchiile acelea”, cum spunea Charlotte.

Un alt rănit se plângea, cât era ziua de lungă, afirmând că, sub ghips, piciorul îl mânca îngrozitor. Se răsucea, scărpina carapacea albă ca şi cum unghiile i-ar fi putut pătrunde până la rană. „Scoateţi-l, implora el. Mă roade. Scoateţi-l, sau îl sparg eu cu un cuţit!” Medicul şef, care nu lăsa din mână bisturiul douăsprezece ore pe zi, nici nu voia să audă, crezând că are de a face cu un văicăreţ. „Samovarele nu se plâng niciodată”, îşi spunea el. Charlotte a fost cea care l-a convins în cele din urmă să facă o gaură în ghips. Şi tot ea, cu o pensetă, a scos din carnea sângerândă nişte viermi albi şi a spălat rana.

Auzind asta, totul se revolta în mine. Trupul îmi tresărea în faţa acelei imagini a dezagregării. Simţeam pe pielea mea atingerea fizică a morţii. Şi, cu ochii larg deschişi, îi observam pe cei mari, pe care episoadele acelea, toate identice după ei, îi amuzau: bucăţi de lemn în rană, viermi… Pe urmă, mai era rana care nu voia să se închidă. Totuşi, se cicatriza destul de bine; soldatul, calm şi serios, stătea culcat, spre deosebire de ceilalţi, care, abia operaţi, începeau să umble pe culoare. Medicul se apleca deasupra piciorului acela şi clătina din cap. Sub pansamente, rana, acoperită în ajun cu o pojghiţă subţire de piele, sângera din nou, buzele ei întunecate semănau cu o dantelă sfâşiată. „Ciudat!”, se mira medicul, dar nu putea zăbovi mult acolo. „Refaceţi pansamentul!”, îi spunea el infirmierei de serviciu, strecurându-se printre paturile înghesuite unele lângă altele… În noaptea următoare, Charlotte, fără să vrea, l-a surprins pe rănit. Toate infirmierele purtau încălţăminte cu tocuri care umpleau coridoarele cu un ţăcănit grăbit. Dar Charlotte, în şoşoni de pâslă, se deplasa fără zgomot. El nu o auzise intrând. A pătruns în sala întunecată, s-a oprit lângă uşă. Silueta soldatului aşezat pe pat se decupa clar pe

geamurile luminate de zăpadă. Charlotte a avut nevoie de câteva secunde ca să priceapă: soldatul îşi freca rana cu un burete. Pe patul lui se încolăceau pansamentele pe care tocmai le scosese… Dimineaţa, ea a vorbit cu medicul şef. Acesta, după o noapte de nesomn, o privea ca prin ceaţă, fără să priceapă. Apoi, ieşind din amorţeală, a zvârlit cu o voce răguşită:

— Ce vrei să fac? Le telefonez imediat să-l ia de aici. Asta-i automutilare…

— Va ajunge la consiliul de război…

— Ei şi? Aşa-i trebuie, nu? În timp ce alţii crapă în tranşee. El… Dezertorul!

A urmat o clipă de tăcere. Medicul s-a aşezat şi a început să-şi maseze faţa cu palmele pătate cu tinctură de iod.

— Şi dacă i-am pune nişte ghips? a spus Charlotte.

Chipul medicului s-a arătat pe după mâinile lui, strâmbându-se de mânie. A apucat să deschidă gura, apoi s-a răzgândit. Ochii lui înroşiţi s-au însufleţit, a zâmbit.

— Iară vii cu ghipsul. Îl spargem la unul pentru că îl mănâncă, îl punem la altul pentru că se scarpină. Mereu mă uimeşti, Charlotta Norbertovna!

La ora vizitei, a examinat rana şi, cu un ton foarte natural, i-a spus infirmierei:

— Va trebui să-i pui nişte ghips. Doar un strat. Charlotte avea să o facă înainte de plecare.

Speranţa a revenit când, la un an şi jumătate după primul aviz de deces, a mai primit unul. Fiodor nu putea să fie omorât de două ori, se gândea ea, deci era probabil în viaţă. Acea dublă moarte devenea o promisiune de viaţă. Charlotte, fără să spună nimănui nimic, reîncepea să aştepte.

S-a întors, sosind nu din Vest, la începutul verii, ca cea mai mare parte dintre soldaţi, ci din

Extremul Orient, în septembrie, după înfrângerea Japoniei…

Saranza, dintr-un oraş care se învecinase cu frontul, se transformase într-un loc paşnic, revenind la somnul ei de stepă, dincolo de Volga. Charlotte trăia acolo singură: fiul ei (unchiul Serghei) intrase la o şcoală militară, fiica ei (mama mea) era plecată în oraşul vecin, ca toţi elevii care voiau să-şi continue studiile.

Într-o seară călduţă de septembrie, a ieşit din casă şi a pornit pe strada pustie. Înainte de căderea nopţii, voia să culeagă, la marginea stepei, câteva tulpini de mărar sălbatic pentru murături. L-a văzut pe drum, la întoarcere… Ea ducea un buchet de plante lunguieţe cu umbrele galbene în vârf. Rochia ei, trupul ei erau pătrunse de limpezimea câmpului liniştit, de lumina fluidă a asfinţitului. Degetele ei păstrau mirosul puternic de mărar şi de ierburi uscate. Ştia deja că viaţa aceasta, cu toată durerea ei, putea fi trăită, că trebuia să o străbaţi încet, trecând de la apusul acela de soare la mirosul pătrunzător al tulpinilor, de la tihna nemărginită a câmpiei la ciripitul unei păsări pierdute în văzduh, da, trecând de la cerul acela la reverberarea lui profundă pe care o simţea în pieptul ei ca pe o prezenţă atentă şi vie. Da, trebuia să observi până şi căldura blândă a prafului de pe drumeagul acela care ducea la Saranza…

A ridicat ochii şi l-a văzut. Mergea spre ea, era încă departe, la capătul străzii. Dacă Charlotte l-ar fi primit în pragul casei, dacă el ar fi deschis uşa şi ar fi intrat, aşa cum făceau toţi soldaţii când se întorceau de la război, în viaţă sau în filme, atunci ar fi scos probabil un strigăt, s-ar fi aruncat spre el, s-ar fi agăţat de centironul lui, ar fi plâns…

Dar el a apărut foarte departe, îngăduind să fie recunoscut puţin câte puţin, lăsându-i soţiei lui timp să se obişnuiască cu strada aceea devenită de nerecunoscut datorită siluetei unui bărbat căruia îi remarca deja zâmbetul nehotărât. N-au alergat,

n-au schimbat nicio vorbă, nu s-au îmbrăţişat. Li se părea că au mers o veşnicie unul spre celălalt. Strada era pustie, lumina înserării, reflectată de frunzişul auriu al copacilor, avea o transparenţă ireală. Oprindu-se lângă el, şi-a clătinat uşor buchetul. El a ridicat capul ca şi cum ar fi spus: „Da, da, înţeleg!" Nu purta centiron, ci doar curea cu o cataramă de bronz înnegrită. Cizmele lui erau roşii de praf.

Charlotte locuia la parterul unei case vechi de lemn. An după an, de un secol încoace, pământul se înălţa imperceptibil, iar casa se scufunda, aşa încât fereastra odăii sale abia depăşea nivelul trotuarului… Au intrat în tăcere. Fiodor şi-a pus raniţa pe un scăunel, a dat să vorbească, dar n-a spus nimic, doar a tuşit uşor, ducându-şi degetele la buze. Charlotte a început să pregătească de mâncare.

S-a pomenit răspunzându-i la întrebări, răspunzând fără să se gândească (au vorbit despre pâine, despre cartele, despre viaţa din Saranza), oferindu-i ceai, zâmbind când el spunea că ar trebui „să ascută toate cuţitele din casa asta". Da, luând parte la această primă conversaţie încă ezitantă, era cu mintea în altă parte. Profund absentă, auzea vorbe cu totul diferite: „Bărbatul acesta cu părul scurt şi parcă presărat cu cretă este soţul meu. Nu l-am văzut de patru ani. L-au îngropat de două ori – în bătălia pentru Moscova mai întâi, apoi în Ucraina. E aici, s-a întors. Ar trebui să plâng de bucurie. Ar trebui… Are părul cărunt de tot…" Ghicea că şi el era cu gândul departe de conversaţia aceea despre cartele. Se întorsese după ce luminile Victoriei se stinseseră de mult. Viaţa îşi relua cursul ei cotidian. Se întorcea prea târziu. Ca un om distrat care, invitat la prânz, se prezintă la ora cinei, surprinzând-o pe stăpâna casei pe când îşi ia rămas bun de la ultimii musafiri întârziaţi. „Probabil că îi par foarte bătrână", s-a gândit brusc Charlotte, dar nici măcar

ideea aceasta nu a putut să curme ciudata lipsă de emoţie din inima ei, indiferenţa aceea care o lăsa perplexă.

A plâns numai când i-a văzut trupul. După masă, a încălzit apă, a adus un lighean de tablă zincată, văniţa de copil, pe care a pus-o în mijlocul încăperii. Fiodor s-a ghemuit în recipientul acela cenuşiu, al cărui fund îi ceda sub picioare scoţând un sunet vibrant, şi, în timp ce turna un firicel de apă caldă pe trupul soţului ei, care, stângaci, îşi freca umerii şi spatele, Charlotte a început să plângă. Lacrimile îi brăzdau chipul ale cărui trăsături rămâneau nemişcate şi curgeau amestecându-se cu apa cu săpun din lighean.

Trupul acela era al unui bărbat pe care nu îl cunoştea. Un trup plin de cicatrice, de tăieturi – când adânci, cu marginile cărnoase, ca nişte enorme buze lacome, când cu suprafaţa netedă, lucioasă, ca dâra lăsată de un melc. Într-unul dintre omoplaţi, era o scobitură – Charlotte ştia ce fel de schije cu gheară făceau aşa ceva. Urmele roz ale unei cusături îi înconjurau un umăr, pierzându-se pe piept…

Printre lacrimi, a privit odaia parcă pentru prima oară: o fereastră jos la pământ, buchetul acela de mărar venind deja din altă perioadă din viaţa ei, o raniţă de soldat pe un scăunel lângă intrare, nişte cizme mari, pline de praf roşu. Şi, sub un bec gol şi spălăcit, în mijlocul acelei încăperi pe jumătate îngropate în pământ – trupul acela de nerecunoscut, parcă sfâşiat de rotiţele unei maşini. Fără ştirea ei, în minte i-au apărut cuvinte pline de mirare: „Eu, Charlotte Lemonnier, sunt aici, în izba asta îngropată în iarba din stepă, cu bărbatul acesta, soldatul acesta cu trupul sfârtecat de răni, tatăl copiilor mei, bărbatul pe care îl iubesc atât de mult… Eu, Charlotte Lemonnier…”

Una dintre sprâncenele lui Fiodor avea o tăietură lată şi albă, care, subţiindu-se, îi brăzda fruntea. Privirea lui părea astfel mereu surprinsă.

Ca şi cum nu reuşea să se obişnuiască cu viaţa de după război.

A trăit mai puţin de un an… Iarna, s-au mutat în apartamentul în care, în copilărie, mergeam să o vedem pe Charlotte în fiecare vară. N-au mai avut timp să-şi cumpere vase noi şi tacâmuri. Fiodor tăia pâinea cu cuţitul adus de pe front – făcut dintr-o baionetă…

Ascultând istorisirile celor mari, mi-l închipuiam astfel pe bunicul în timpul acelei revederi incredibil de scurte: un soldat urca treptele izbei, privirea i se pierdea în cea a soţiei lui şi abia apuca să spună: „M-am întors, vezi…”, înainte de a se prăbuşi şi de a muri din cauza rănilor.

3

În anul acela, Franţa m-a încătuşat într-o singurătate profundă şi studioasă. La sfârşitul verii, mă întorceam de la Saranza, asemenea unui tânăr explorator, cu o mie şi una de descoperiri în bagajele mele – de la ciorchinele de struguri al lui Proust până la plăcuţa care atesta moartea tragică a ducelui de Orléans. Toamna şi mai ales în timpul iernii, m-am transformat într-un maniac al erudiţiei, într-un arhivar ce spicuia cu înverşunare orice informaţie despre ţara căreia nu reuşise decât să-i abordeze taina în excursia lui din vară.

Am citit tot ce avea mai interesant despre Franţa biblioteca şcolii noastre. M-am cufundat în rafturile mai vaste din biblioteca oraşului nostru. Discontinuităţii istorisirilor impresioniste ale Charlottei voiam să-i opun un studiu sistematic, înaintând de la un secol la altul, de la un Ludovic la următorul, de la un romancier la confraţii săi, discipoli sau epigoni.

Lungile zile petrecute în labirinturile pline de praf, înţesate de cărţi, se potriveau probabil cu o înclinaţie monahală pe care o simte toată lumea la vârsta aceea. Cauţi o evadare înainte de a fi înhăţat de angrenajele vieţii de adult, rămâi singur să-ţi imaginezi aventurile amoroase ce vor urma. Aşteptarea aceea, viaţa aceea de sihastru devine repede apăsătoare. De unde şi colectivismul colcăitor şi tribal al adolescenţilor, încercare febrilă de a juca, înainte de vreme, toate scenariile societăţii adulte. Rari sunt cei care, la treisprezece sau paisprezece ani, ştiu să reziste mecanismelor rolurilor impuse celor singuratici, celor contemplativi, cu toată cruzimea şi intoleranţa copiilor de deunăzi.

Datorită căutării mele franţuzeşti am putut să-mi menţin singurătatea atentă de adolescent.

Societatea în miniatură a colegilor mei manifesta faţă de mine când o condescendenţă distrată (eu eram un „mucos", nu fumam şi nu spuneam poveşti deocheate în care organele genitale, bărbăteşti şi femeieşti, deveneau personaje de sine stătătoare), când o agresivitate a cărei violenţă colectivă mă lăsa năucit: mă simţeam foarte puţin diferit de ceilalţi, nu credeam că merit atâta ostilitate. E adevărat că nu mă extaziam la filmele pe care mini-societatea lor le comenta în timpul recreaţiilor, nu făceam nicio deosebire între cluburile de fotbal ai căror suporteri înfocaţi erau. Ignoranţa mea îi jignea. O considerau o sfidare. Mă atacau cu batjocurile lor, cu pumnii lor. Abia în iarna aceea am început să desluşesc un adevăr derutant: a purta în tine trecutul acela îndepărtat, a-ţi lăsa sufletul să trăiască în Atlantida aceea fabuloasă nu era un lucru inocent. Da, era cu adevărat o sfidare, o provocare în ochii celor care trăiau în prezent. Într-o zi, sătul de ocări, m-am prefăcut că mă interesează scorul ultimului meci şi, amestecându-mă în conversaţia lor, am citat nişte nume de fotbalişti învăţate în ajun. Dar toată lumea a mirosit impostura. Discuţia s-a întrerupt. Mini-societatea s-a împrăştiat. M-am pricopsit cu câteva priviri aproape compătimitoare. M-am simţit şi mai dispreţuit.

După tentativa aceea jalnică, m-am cufundat şi mai mult în căutările şi în lecturile mele. Reflexele efemere ale Atlantidei de-a lungul timpului nu-mi mai ajungeau. De-acum înainte, năzuiam să cunosc istoria sa intimă. Rătăcind prin cavernele bătrânei noastre biblioteci, încercam să clarific pricina căsătoriei extravagante dintre Henric I şi prinţesa rusă Anna. Voiam să ştiu ce putea trimite ca zestre tatăl ei, vestitul Iaroslav cel

Înţelept şi cum făcea el să ajungă hergheliile de cai de la Kiev la ginerele său francez atacat de războinicii normanzi. Şi care era distracţia zilnică a Annei Iaroslavna în întunecoasele castele medievale, unde regreta atât de mult lipsa băilor ruseşti… Nu mă mai mulţumeam cu povestea tragică a morţii ducelui de Orléans sub ferestrele frumoasei Isabeau. Nu, acum porneam în urmărirea ucigaşului său, a lui Ioan fără de Frică, căruia trebuia să-i reconstitui ascendenţa, să-i stabilesc faptele de vitejie din război, să-i cunosc veşmintele şi armele, să-i localizez domeniile. Aflam cât de mare era întârzierea diviziilor mareşalului Grouchy, cele câteva ore în plus, fatale pentru Napoleon la Waterloo…

Desigur, biblioteca, prizonieră a ideologiei, era foarte inegal înzestrată: n-am găsit acolo decât o singură carte despre epoca lui Ludovic al XIV-lea, în schimb, etajera vecină oferea vreo douăzeci de volume consacrate Comunei din Paris şi vreo duzină despre înfiinţarea partidului comunist francez. Dar, avid de cunoaştere, am ştiut să dejoc această manipulare istorică. M-am întors spre literatură. Marii clasici francezi erau acolo şi, cu excepţia unor proscrişi celebri, ca Rétif de la Bretonne, Sade sau Gide, în ansamblu, scăpaseră de cenzură.

Tinereţea mea şi lipsa mea de experienţă mă făceau fetişist: mai mult colecţionam decât sesizam fizionomia epocii istorice. Căutam mai ales anecdote asemănătoare cu cele pe care le povestesc ghizii turiştilor în faţa monumentelor dintr-un loc istoric. Se aflau în colecţia mea vesta roşie a lui Théophile Gautier, purtată la premiera piesei *Hernani*, bastoanele lui Balzac, narghileaua lui George Sand şi scena trădării în braţele medicului menit să-l îngrijească pe Musset. Admiram eleganţa cu care îi oferea iubitului ei subiectul piesei *Lorenzaccio*. Nu mă mai săturam să revăd secvenţele pline de imagini pe care le

înregistra, e drept, în mare dezordine, memoria mea. De pildă, cea în care Victor Hugo, patriarh încărunţit şi melancolic, îl întâlnea, sub bolta de verdeaţă a unui parc, pe Leconte de Lisle. „Ştiţi la ce mă gândeam eu acuma?”, îl întreba patriarhul. Şi, în faţa interlocutorului său încurcat, declara cu emfază: „Mă gândeam la ceea ce îi voi spune lui Dumnezeu când, foarte curând, probabil, voi ajunge în împărăţia lui…” Atunci, Leconte de Lisle, ironic şi respectuos totodată, afirma cu convingere: „Oh, îi veţi spune: «Dragă confrate…»”

Curios, o fiinţă care nu ştia nimic despre Franţa, care nu citise niciodată nici măcar un autor francez, cineva care, eram sigur de asta, nu putea să localizeze ţara aceasta pe hartă, da, m-a ajutat involuntar să mă desprind de colecţia mea de anecdote, orientându-mi căutările într-o direcţie cu totul nouă. Era chiulangiul care îmi spusese o dată că dacă Lenin nu avea copii era pentru că nu ştia să facă dragoste…

Mini-societatea clasei noastre nutrea faţă de el acelaşi dispreţ ca şi pentru mine, dar din cu totul alte motive. Colegii îl detestau pentru că le oferea o imagine foarte neplăcută despre adulţi. Cu doi ani mai mare decât noi, ajuns, deci, la vârsta aceea căreia elevii îi savurau dinainte libertăţile, prietenul meu, chiulangiul, nu profita deloc de ea. Paşka, cum îi zicea toată lumea, ducea viaţa mujicilor bizari care păstrează în ei, până la moarte, o parte din copilărie, ceea ce contrastează foarte mult cu fizicul lor sălbatic şi viril. Cu îndârjire, fug din oraş, de societate, de confort, se contopesc cu pădurea şi, adesea, acolo îşi sfârşesc zilele ca vânători sau ca vagabonzi.

Paşka aducea în clasă miros de peşte, de zăpadă şi, în timpul moinei, pe acela de lut. Înota în noroi zile întregi pe malul Volgăi. Şi, dacă venea la şcoală, o făcea ca să n-o necăjească pe mama

lui. Întotdeauna în întârziere, fără să ia în seamă ocheadele dispreţuitoare ale viitorilor adulţi, traversa clasa şi se strecura în banca lui, chiar în fund. Elevii îl adulmecau cu ostentaţie când trecea pe lângă ei, profesoara suspina dând ochii peste cap. Mirosul de zăpadă şi de pământ reavăn umplea încet clasa.

Statutul nostru de paria în societatea clasei a sfârşit prin a ne uni. Fără să devenim chiar prieteni, ne-am dat seama de cele două singurătăţi ale noastre, am văzut parcă în ele un semn de recunoaştere. De atunci încolo, mi se întâmpla adesea să-l însoţesc pe Paşka în expediţiile lui de pescar, pe malurile înzăpezite ale Volgăi. Găurea gheaţa cu ajutorul unui puternic arbore cotit, îşi arunca undiţa în spărtură şi rămânea nemişcat deasupra copcii rotunde care lăsa să se vadă grosimea verzuie a gheţii. Îmi imaginam un peşte care, la capătul acelui tunel îngust, uneori lung de un metru, se apropia prudent de momeală… Bibani cu spatele dungat, ştiuci pestriţe, babuşte cu coada de un roşu aprins se iveau din copcă şi, desprinse de cârlig, cădeau pe zăpadă. După câteva zvâcniri, trupurile le înţepeneau, îngheţate de vântul tăios. Şira spinării li se acoperea cu cristale, asemenea unor diademe fabuloase. Vorbeam puţin. Liniştea adâncă a câmpiei înzăpezite, cerul argintiu, somnul profund al marelui fluviu făceau ca vorbele să fie de prisos.

Uneori, Paşka, tot căutând un loc mai bogat în peşte, se apropia periculos de mult de plăcile lungi de gheaţă întunecată, umedă, măcinată de izvoare… Mă întorceam când auzeam un pârâit şi îmi vedeam colegul zbătându-se în apă şi înfigându-şi degetele răsfirate în zăpada zgrunţuroasă. Alergam spre el şi, la câţiva metri de crăpătură, mă întindeam pe burtă şi îi aruncam capătul fularului meu. De obicei, Paşka reuşea să se descurce înainte de intervenţia mea. Ca un marsuin, se smulgea din apă şi cădea din nou cu

pieptul pe gheaţă, se târa desenând o dâră lungă, udă. Dar, uneori, mai ales pentru a-mi face plăcere, probabil, îmi apuca fularul şi se lăsa salvat.

După o astfel de baie, ne duceam spre vreuna dintre carcasele bărcilor vechi ce se vedeau ici şi colo înălţându-se printre nămeţi. Aprindeam un foc mare de lemne în măruntaiele lor înnegrite. Paşka îşi scotea cizmele lui groase de pâslă, pantalonii vătuiţi şi le punea aproape de flăcări. Apoi, stând desculţ pe o scândură, începea să prăjească peşte.

În jurul focului de lemne deveneam mai volubili. El îmi povestea despre câte o pradă extraordinară (un peşte prea lat ca să treacă prin gaura făcută de arborele cotit!), despre dezgheţurile care, în rostogolirea asurzitoare a sloiurilor, duceau la vale bărcile, copacii smulşi şi chiar izbe cu pisici căţărate pe acoperiş… Iar eu îi vorbeam despre turniruri de cavaleri (tocmai aflasem că războinicii de odinioară, când îşi scoteau coiful după o întrecere, aveau obrazul acoperit cu rugină: fier amestecat cu sudoare; nu ştiu de ce, dar amănuntul acela mă exalta chiar mai mult decât însuşi turnirul…), da, îi vorbeam despre trăsăturile virile reliefate de dârele roşietice şi despre tânărul viteaz care suna de trei ori în cornul lui cerând întăriri. Ştiam că Paşka, străbătând vara ca şi iarna malurile Volgăi, visa în taină la întinderile marine. Eram fericit să găsesc în colecţia mea franţuzească o luptă înspăimântătoare dintre un marinar şi o enormă caracatiţă. Iar cum erudiţia mea se hrănea mai presus de orice cu anecdote, îi povesteam una strâns legată de pasiunea lui şi de escala noastră în carcasa unei bărci vechi. Pe o mare de pe vremuri, plină de primejdii, un vas de război englezesc se încrucişează cu o navă franţuzească şi, înainte de a se lansa într-o bătălie crâncenă, căpitanul englez se adresează duşmanilor săi dintotdeauna, făcându-şi palmele pâlnie: „Voi, francezii, vă bateţi pentru bani. Iar noi, supuşii reginei, ne batem pentru

onoare!” Atunci, de pe nava franceză, se aude venind, cu o pală de vânt sărat, exclamaţia veselă a căpitanului: „Fiecare se bate pentru ceea ce-i lipseşte, sire!”

Într-o bună zi, era cât pe-aci să se înece de-a binelea. O bucată întreagă de gheaţă i-a cedat sub picioare. Doar capul îi ieşea din apă, apoi un braţ care căuta un sprijin inexistent. Cu un efort violent, s-a aruncat cu pieptul pe gheaţă, dar suprafaţa poroasă s-a spart sub greutatea lui. Curentul îi ducea deja picioarele cu cizmele pline de apă. N-am avut timp să-mi desfac fularul, m-am întins pe zăpadă, m-am târât, i-am întins mâna. În momentul acela am văzut în ochii lui o licărire de spaimă… Cred că s-ar fi descurcat fără ajutorul meu, prea era învăţat cu greutăţile, prea legat de forţele naturii ca să se lase prins în cursă de ele. Dar, de data aceasta, m-a apucat de mână fără zâmbetul lui obişnuit.

Câteva minute mai târziu, ardea focul şi Paşka, cu picioarele goale şi cu trupul acoperit doar de un pulover lung pe care i-l împrumutasem cât să-şi usuce hainele, dănţuia pe o scândură linsă de flăcări. Cu degetele lui înroşite, zdrelite, frământa un bulgăre de lut, cu care învelea peştele înainte de a-l pune pe jăratic… În jurul nostru se întindea pustietatea albă a Volgăi iarna, sălciile cu crengile lor subţiri alcătuind un hăţiş străveziu de-a lungul malului şi, înecată în zăpadă, o barcă pe jumătate dezmembrată, ale cărei tălpigi alimentau focul nostru barbar de lemne. Dansul flăcărilor făcea parcă amurgul mai dens, senzaţia efemeră de confort, mai pătrunzătoare.

De ce oare i-am povestit atunci întâmplarea aceea şi nu alta? Pesemne că existase un motiv, un început de conversaţie care îmi sugerase subiectul acela… Era un rezumat, foarte scurtat de altfel, al unui poem de Victor Hugo, povestit de Charlotte cu mult timp în urmă şi al cărui titlu nici măcar nu mi-l mai aminteam… Undeva, lângă nişte baricade

distruse, soldaţii trăgeau în răsculaţi, în inima Parisului rebel, în care pavajul avea extraordinara capacitate de a se transforma subit în metereze. O execuţie de rutină, brutală, nemiloasă. Bărbaţii se aşezau cu spatele la perete, priveau ţintă o clipă ţevile puştilor îndreptate spre pieptul lor, apoi ridicau privirea spre goana sprintenă a norilor. Şi cădeau la pământ. Tovarăşii lor le luau locul în faţa soldaţilor… Printre acei condamnaţi la moarte se găsea un fel de Gavroche, a cărui vârstă ar fi trebuit să trezească îndurare. Vai, nu! Ofiţerul i-a ordonat să se aşeze în rândul de aşteptare fatală, copilul avea acelaşi drept la moarte ca şi cei mari. „O să te împuşcăm şi pe tine!", a bombănit călăul-şef. Dar, cu o clipă înainte de a merge la zid, copilul a alergat la ofiţer şi l-a rugat stăruitor: „Îmi daţi voie să mă duc să-i înapoiez mamei ceasul? Locuieşte la doi paşi, lângă fântână. Mă întorc, jur!" Şiretlicul acela copilăresc a înmuiat până şi inimile sălbatice ale soldăţimii aceleia. Au izbucnit în râs, şmecheria aceea părea prea naivă. Ofiţerul, râzând în hohote, a rostit: „Du-te, fugi! Salvează-te, derbedeu mic!" Şi continuau să râdă încărcându-şi puştile. Deodată, vocile le-au amuţit. Copilul a reapărut şi, mergând lângă perete, alături de cei mari, a exclamat: „Iată-mă!"

De-a lungul istorisirii mele, Paşka parcă abia mă urmărise. Stătea nemişcat, aplecat spre foc. Chipul i se ascundea sub cozorocul lăsat în jos al şepcii lui mari de blană. Dar când am ajuns la ultima scenă – copilul revine, cu chipul palid şi grav şi împietreşte în faţa soldaţilor – da, când am rostit ultimele lui cuvinte: „Iată-mă!", Paşka a tresărit, s-a ridicat în picioare… Şi s-a întâmplat ceva de necrezut. A încălecat peste marginea bărcii şi, desculţ, a început să umble prin zăpadă. Am auzit un fel de geamăt înăbuşit, pe care vântul umed l-a împrăştiat repede peste câmpia albă.

A făcut câţiva paşi, apoi s-a oprit, cufundat până la genunchi într-un troian de zăpadă. Zăpăcit,

am rămas o clipă nemişcat, privind din barcă flăcăul acela înalt, îmbrăcat cu un pulover lăbărţat, pe care vântul îl umfla ca pe o rochie scurtă de lână. Clapele şepcii lui unduiau uşor în adierea rece. Picioarele lui goale, înfipte în zăpadă mă fascinau. Nemaiînţelegând nimic, am sărit din barcă şi m-am dus la el. Auzind scârţâitul paşilor mei, s-a întors brusc. O strâmbătură de durere îi crispa obrazul. Flăcările focului nostru de lemne se reflectau în ochii lui cu o fluiditate neobişnuită. S-a grăbit să-şi şteargă sclipirile acelea cu mâneca. „Ah, fumul ăsta!”, a mormăit el clipind din ochi şi, fără să mă privească, s-a întors în barcă.

Acolo, împingându-şi picioarele îngheţate spre jăratic, m-a întrebat cu o insistenţă mânioasă:

— Şi după aceea? L-au ucis pe băiatul acela, aşa-i?

Luat din scurt şi negăsind în amintirile mele nicio lămurire despre asta, am răspuns printr-o bâlbâială ezitantă:

— Păi… De fapt, nu ştiu exact…

— Cum nu ştii? Doar mi-ai povestit tot!

— Nu, căci, vezi tu, în poem…

— Cui îi pasă de poem! În realitate, l-au ucis sau nu?

Privirea lui, aţintită asupra mea deasupra flăcărilor, strălucea cu o sclipire uşor smintită. Vocea lui devenea aspră şi totodată rugătoare. Am suspinat, ca şi cum aş fi vrut să-i cer iertare lui Hugo şi, cu un ton ferm şi răspicat, am declarat:

— Nu, nu l-au împuşcat. Un sergent bătrân, care era acolo, şi-a amintit de propriul lui fiu, rămas în sat. Şi a strigat: „Cel care se atinge de puştiul acesta o să aibă de-a face cu mine!” Iar ofiţerul a trebuit să-i dea drumul…

Paşka şi-a aplecat obrazul şi a început să scoată peştele învelit în lut, răscolind jăraticul cu o creangă. În tăcere, sfărâmam crusta aceea de pământ ars care se desprindea o dată cu solzii şi

mâncam carnea fragedă, presărând-o cu sare grunjoasă.

Tăceam şi când ne-am întors, la căderea nopţii, în oraş. Eram încă sub vraja celor întâmplate. Minunea care îmi dovedise atotputernicia cuvântului poetic. Ghiceam că nici măcar nu era vorba de artificii verbale şi nici de o savantă îmbinare de cuvinte. Nu! Căci ale lui Hugo fuseseră mai întâi deformate în istorisirea îndepărtată a Charlottei, apoi în rezumatul meu. Deci, de două ori trădate… Şi, totuşi, ecoul acelei povestiri atât de simple, de fapt, relatate la mii de kilometri de locul în care se înfiripase, izbutise să-i stoarcă lacrimi unui tânăr sălbatic şi să-l împingă, gol, în zăpadă. În taină, mă mândream că făcusem să sclipească o scânteie din strălucirea pe care o iradia patria Charlottei.

Iar pe urmă, în seara aceea, am înţeles că nu anecdote trebuia să caut în lecturile mele. Nici cuvinte aranjate frumos pe o pagină. Ci un lucru mult mai profund şi, totodată, mult mai spontan: o pătrunzătoare armonie a celor văzute, care, o dată dezvăluită de către poet, devenea eternă. Fără să ştiu să-i dau un nume, asta aveam să urmăresc de acum încolo de la o carte la alta. Mai târziu, aveam să-i aflu numele: Stilul. Şi nu aveam să accept niciodată sub acest nume exerciţiile deşarte ale celor care jonglează cu cuvintele. Căci vedeam numaidecât ivindu-se în faţa mea picioarele învineţite ale lui Paşka, înfipte într-un troian de zăpadă, pe malul Volgăi, şi reflexele fluide ale flăcărilor în ochii lui… Da, el era mai mişcat de soarta tânărului răzvrătit, decât de propriul lui înec, evitat în ultima clipă, cu o oră mai înainte!

Înainte de a ne despărţi, la o răspântie din mahalaua în care locuia, Paşka mi-a întins partea mea de peşte: câteva carapace lungi de lut. Apoi, cu un ton ursuz, ocolindu-mi privirea, a întrebat:

— Şi poemul acela despre cei împuşcaţi unde poate fi găsit?

— Am să ţi-l aduc mâine, la şcoală, trebuie să-l am acasă, copiat…

Am spus asta pe nerăsuflate, stăpânindu-mi cu greu bucuria. Era cea mai fericită zi din adolescenţa mea.

4

„Dar, de fapt, Charlotte nu mai are ce să mă înveţe!”

Gândul acela derutant mi-a trecut prin minte în dimineaţa sosirii mele la Saranza. Am sărit din vagon în faţa micii gări, eram singurul care cobora acolo. La celălalt capăt al peronului, am văzut-o pe bunica. M-a zărit, a fluturat uşor din mână şi a pornit în întâmpinarea mea. În clipa aceea, mergând spre ea, am intuit că nu mai avea să mă înveţe nimic nou despre Franţa, că îmi povestise totul şi, datorită lecturilor mele, acumulasem cunoştinţe poate mai vaste decât ale ei… Când am îmbrăţişat-o, m-am ruşinat de gândul acela care mă luase prin surprindere. Vedeam în el un fel de trădare involuntară.

De altfel, deja de luni de zile, simţeam o nelinişte bizară: aceea de a fi învăţat prea multe… Semănăm cu un om strângător, care speră să-şi vadă avuţia agonisită asigurându-i numaidecât un mod de viaţă cu totul diferit, deschizându-i un orizont minunat, schimbându-i concepţia despre lucruri – până şi felul în care umblă, respiră, vorbeşte cu femeile. Avuţia îi sporeşte necontenit, dar schimbarea profundă întârzie să apară.

La fel era şi cu mulţimea cunoştinţelor mele franţuzeşti. Nu că aş fi vrut să trag niscaiva foloase din ele. Interesul pe care îl arăta istorisirilor mele colegul meu, chiulangiul, mă copleşea deja întru totul. Speram mai degrabă un declic misterios, asemănător cu al resortului dintr-o cutie muzicală, un clinchet anunţând începutul unui menuet pe care urmează să-l danseze figurinele pe estrada lor. Năzuiam ca hăţişul de date, de nume, de evenimente, de personaje să se contopească din

nou într-o materie vitală nemaivăzută, să se cristalizeze într-o lume cu desăvârşire nouă. Voiam ca Franţa grefată în inima mea, studiată, explorată, învăţată, să facă din mine un alt om.

Dar unica schimbare de la începutul acelei veri a fost absenţa surorii mele, plecată să-şi continue studiile la Moscova. Mi-era teamă să recunosc că absenţa ei avea, poate, să facă imposibile serile noastre de veghe din balcon.

În prima seară, parcă pentru a avea confirmarea temerilor mele, m-am apucat să o descos pe bunica despre Franţa tinereţii sale. Răspundea bucuros, considerându-mi sinceră curiozitatea. Tot vorbind, Charlotte continua să cârpească gulerul dantelat al unei bluze. Mânuia acul cu o undă de eleganţă artistică, perceptibilă întotdeauna la o femeie ce lucrează şi, totodată, întreţine o conversaţie cu un musafir aparent interesat de cele povestite.

Sprijinit în coate de balustrada micului balcon, o ascultam. Întrebările mele maşinale readuceau, ca ecou, scene din trecut contemplate de mii de ori în copilărie, imagini familiare, fiinţe cunoscute: coaforul de câini de pe cheiul Senei, cortegiul imperial străbătând bulevardul Champs-Élysées, frumoasa Otero, Preşedintele înlănţuindu-şi iubita într-un sărut fatal… Acum îmi dădeam seama că Charlotte ne repetase toate istorisirile acelea, în fiecare vară, cedând dorinţei noastre de a asculta din nou povestea preferată. Da, exact, nu erau nimic altceva decât nişte poveşti care ne încântau anii copilăriei, de care, aşa cum se întâmplă cu orice poveste, nu ne săturam niciodată.

Aveam paisprezece ani în vara aceea. Vremea poveştilor, înţelegeam clar, nu avea să se mai întoarcă. Învăţasem prea multe ca să mă mai las îmbătat de sarabanda lor colorată. Curios, în loc să mă bucur de semnul acela evident al maturizării mele, în seara aceea mi-a părut foarte rău după

încrederea mea naivă de altădată. Căci noile mele cunoştinţe, contrar aşteptărilor, păreau să-mi întunece imaginile franţuzeşti. De îndată ce voiam să mă întorc în Atlantida copilăriei noastre, intervenea o voce savantă: vedeam paginile cărţilor, datele cu litere groase. Iar vocea începea să comenteze, să compare, să citeze. Mă simţeam atins de o stranie orbire…

La un moment dat, conversaţia noastră s-a întrerupt. Ascultasem atât de distrat, încât ultimele cuvinte ale Charlottei – trebuie să fi fost o întrebare – mi-au scăpat. Încurcat, i-am scrutat chipul ridicat spre mine. Auzeam în urechi melodia frazei pe care tocmai o rostise. Intonaţia ei m-a ajutat să-i reconstitui sensul. Da, era intonaţia luată de un povestitor când spune: „Nu, dar asta aţi mai auzit-o probabil deja. N-am să vă plictisesc cu poveştile mele demodate…” şi speră tainic ca ascultătorii lui să înceapă să-l încurajeze, afirmând că nu cunosc povestea aceea sau că au uitat-o… Am clătinat uşor din cap, cu un aer plin de îndoială.

— Nu, nu, nu cred. Dar eşti sigură că mi-ai povestit-o deja?

Am văzut un zâmbet luminând chipul bunicii. Şi-a reluat istorisirea. O ascultam, de data aceasta, cu atenţie. Şi, pentru a nu ştiu câta oară, s-a ivit în faţa ochilor mei o stradă îngustă dintr-un Paris medieval, într-o noapte rece de toamnă, iar pe un perete – plăcuţa sumbră, care unise pentru totdeauna trei destine şi trei nume de odinioară: Ludovic de Orléans, Ioan fără de Frică, Isabeau de Bavaria…

Nu ştiu de ce i-am tăiat vorba în clipa aceea. Voiam probabil să-i arăt erudiţia mea. Dar mai cu seamă am fost orbit de o revelaţie subită: o doamnă în vârstă, într-un balcon suspendat deasupra stepei nemărginite, repetă încă o dată o poveste ştiută pe de rost, o repetă cu precizia mecanică a unui disc, credincioasă acelei povestiri

mai mult sau mai puţin legendare despre o ţară care nu există decât în amintirea ei… Intimitatea noastră în liniştea serii mi-a părut dintr-o dată caraghioasă, vocea Charlottei mi-a amintit de un automat. Am prins din zbor numele personajului pe care tocmai îl evocase, am început să vorbesc. Ioan fără de Frică şi ruşinoasele lui cârdăşii cu englezii. Parisul, în care măcelarii, deveniţi „revoluţionari”, erau stăpâni şi îi masacrau pe duşmanii din Burgundia sau pe pretinşii duşmani. Şi regele nebun. Şi spânzurătorile din pieţele pariziene. Şi lupii care dădeau târcoale în cartierele mărginaşe ale oraşului devastat de războiul civil. Şi trădarea de neînchipuit comisă de Isabeau de Bavaria, care l-a urmat pe Ioan fără de Frică şi l-a renegat pe delfin, pretinzând că nu era fiul regelui. Da, frumoasa Isabeau din copilăria noastră…

Dintr-o dată, n-am mai avut aer, m-am înecat cu propriile mele cuvinte, aveam prea multe de spus.

După un moment de tăcere, bunica a ridicat uşor capul şi a spus cu multă sinceritate:

— Sunt încântată că acum cunoşti atât de bine istoria!

Totuşi, în vocea ei plină de convingere, mi s-a părut că desluşesc ecoul unui gând nemărturisit: „E bine să cunoşti istoria. Dar când îţi vorbeam de Isabeau şi de aleea Arbaletierilor, de noaptea aceea de toamnă, mă gândeam la cu totul altceva…”

S-a aplecat deasupra lucrului ei de mână, făcând împunsături mici cu acul, precise şi regulate. Am traversat apartamentul, am coborât în oraş. Un fluierat de locomotivă a răsunat în depărtare. Răsunetul lui domolit de aerul cald al serii aducea cu un suspin, cu un vaiet.

Între clădirea în care locuia Charlotte şi stepă era un fel de pădurice foarte deasă, de nepătruns chiar: desişuri de muri sălbatici, crengi spinoase de alun, tranşee surpate, pline de urzici. De altfel, chiar dacă, în cursul jocurilor noastre, reuşeam să

răzbatem prin zăgazurile naturale, altele, făurite de om, astupau trecerea: şirurile încâlcite de sârmă ghimpată, hăţişurile ruginite ale barajelor antitanc… Locul acela era botezat „Stalinka”, după numele liniei de apărare construite aici în timpul războiului. De teamă să nu vină nemţii până acolo. Dar Volga şi mai ales Stalingradul îi opriseră… Linia fusese desfiinţată, rămăşiţele din materialul de război fuseseră abandonate în păduricea aceea, care îi moştenise numele. „Stalinka”, spuneau locuitorii din Saranza şi oraşul lor părea să intre astfel în marile gesturi ale Istoriei.

Se spunea că păduricea era minată. Asta îi descuraja chiar şi pe cei mai viteji dintre noi, care ar fi vrut să se aventureze în acel *no man's land* zăvorât asupra comorilor lui ruginite.

Chiar în spatele desişurilor din Stalinka trecea o cale ferată îngustă; o cale ferată parcă în miniatură, cu o locomotivă mică, toată înnegrită de funingine, cu vagonete, mici şi ele şi – ca într-o iluzie optică – cu un mecanic îmbrăcat într-un maiou pătat cu păcură: un fals uriaş aplecându-se pe geam. De fiecare dată, înainte de a traversa unul dintre drumurile care se pierdeau la orizont, locomotiva scotea un strigăt pe jumătate tandru, pe jumătate plângăreţ. Dublat de ecoul lui, semnalul acela semăna cu chemarea răsunătoare a unui cuc. „Cucuşka”, spuneam noi, trăgând cu ochiul când zăream convoiul acela de pe şinele înguste împresurate de păpădii şi de muşeţel…

Glasul ei m-a călăuzit în seara aceea. Am ocolit hăţişurile de la marginea Stalinkăi, am văzut ultimul vagonet care luneca pierind în penumbra călduţă a amurgului. Până şi convoiul acela mic răspândea un miros inimitabil de cale ferată, puţin înţepător, şi care îndemna pe nesimţite la lungi călătorii hotărâte în momente de fericită nesăbuinţă. Din depărtare, prin ceaţa albăstruie a serii, am auzit plutind un melancolic „cu-cu”.

Mi-am pus piciorul pe şina care vibra încetişor sub trenul deja dispărut. Stepa tăcută părea să aştepte de la mine un gest, un pas.

„Ce bine era înainte, spunea în mine o voce fără cuvinte. Cucuşka asta, despre care credeam că se duce într-o direcţie necunoscută, spre ţări inexistente pe hartă, spre munţi cu crestele înzăpezite, spre o mare nocturnă unde felinarele bărcilor se confundă cu stelele. Acum ştiu că trenul ăsta merge de la cărămidăria din Saranza la gara în care i se descarcă vagonetele. Doi sau trei kilometri cel mult. Frumoasă călătorie! Da, acum ştiu asta şi, deci, nu voi mai putea niciodată să cred că şinele din faţa mea sunt nesfârşite, iar seara asta este unică, cu mirosul ei puternic de stepă, cu cerul imens, cu prezenţa mea inexplicabilă şi ciudat de necesară aici, lângă calea ferată cu traversele ei crăpate, exact în clipa asta, cu ecoul acestui «cu-cu» în văzduhul liliachiu. Altădată, totul îmi părea atât de firesc…”

Noaptea, înainte de a adormi, mi-am adus aminte că aflasem, în sfârşit, sensul formulei enigmatice din meniul de la banchetul dat în onoarea ţarului: „Potârnichi şi ortolani fripţi, umpluţi cu trufe”. Da, ştiam acum că era vorba de un vânat foarte preţuit de gastronomi. O mâncare aleasă, savuroasă, rară, dar nimic mai mult. Degeaba repetam ca altădată: „Potârnichi şi ortolani”, vraja care îmi umplea plămânii cu vântul sărat de la Cherbourg se risipise. Şi, cu o disperare ezitantă, am murmurat încet de tot, numai pentru mine, deschizând larg ochii în întuneric:

— Aşadar, deja mi-am trăit o parte din viaţă!

De atunci încolo, vorbeam fără să ne spunem nimic. Am văzut instalându-se între noi paravanul cuvintelor alunecoase, al reflexelor sonore ale vieţii de zi cu zi, al fluidului verbal cu care te simţi obligat, nu se ştie de ce, să umpli liniştea. Cu stupoare, descopeream că a vorbi era, de fapt, cel

mai bun mod de a tăinui esenţialul. Pe când, pentru a-l spune, ar fi trebuit ca vorbele să fie articulate cu totul altfel, să fie şoptite, să fie ţesute în zgomotele înserării, în razele asfinţitului. Din nou simţeam în mine misterioasa gestaţie a acelei limbi, atât de diferite de cuvintele tocite de întrebuinţare, o limbă în care aş fi putut spune încet de tot, întâlnind privirea Charlottei:

— De ce mi se strânge inima când aud chemarea îndepărtată a Cucuşkăi? De ce o dimineaţă de toamnă la Cherbourg, de acum o sută de ani, clipa aceea pe care n-am trăit-o niciodată, într-un oraş pe care nu l-am văzut niciodată, de ce lumina ei şi vântul ei îmi par mai vii decât zilele vieţii mele reale? De ce balconul tău nu mai pluteşte în aerul vioriu al serii, deasupra stepei? Transparenţa de vis care o învăluia s-a sfărâmat ca o retortă de alchimist. Şi cioburile ei de sticlă scrâşnesc şi ne împiedică să vorbim ca altădată… Şi amintirile tale, pe care acum le cunosc pe de rost, nu sunt oare o colivie care te ţine prizonieră? Iar viaţa noastră nu este ea oare tocmai această transformare zilnică a prezentului viu şi plin de căldură într-o colecţie de amintiri încremenite, ca fluturii prinşi sub o sticlă prăfuită? Şi atunci, de ce simt că aş da fără să şovăi toată colecţia asta pentru senzaţia unică, acidulată, lăsată pe buzele mele de o cochilie imaginară de argint din cafeneaua iluzorie de la Neuilly? Pentru o singură gură de aer sărat din Cherbourg? Pentru un singur strigăt al Cucuşkăi venit din copilăria mea?

Totuşi, continuam să umplem tăcerea, ca pe un butoi al Danaidelor, cu vorbe fără rost, cu replici goale: „E mai cald decât ieri! Gavrilici este iarăşi beat… Cucuşka n-a trecut în seara asta… Acolo arde stepa, uită-te! Nu, e un nor… Am să mai fac ceai… Astăzi, la piaţă, se vindeau pepeni verzi din Uzbekistan…”

Indicibilul! Era tainic legat, înţelegeam acuma, de ceea ce e esenţial. Esenţialul era

indicibil. Incomunicabil. Şi tot ce, în lumea asta, mă tortura cu frumuseţea sa mută, tot ce se putea lipsi de vorbe îmi părea esenţial. Indicibilul era esenţial.

Ecuaţia aceasta a creat în mintea mea fragedă un fel de scurt-circuit intelectual. Şi graţie conciziei sale, în vara aceea, am dat de un adevăr teribil: „Oamenii vorbesc pentru că le e teamă de linişte. Vorbesc maşinal, cu voce tare, sau fiecare în sinea lui, se ameţesc cu pasta verbală care năclăieşte fiecare obiect şi fiecare fiinţă. Vorbesc despre verzi şi uscate, vorbesc despre bani, despre dragoste, despre nimic. Şi folosesc, chiar şi când este vorba de iubirile lor sublime, cuvinte spuse de o sută de ori, fraze tocite de tot. Vorbesc ca să vorbească. Vor să alunge liniştea…"

Retorta de alchimist se sfărâmase. Conştienţi de absurditatea vorbelor noastre, ne continuam dialogul zilnic: „Poate că o să plouă. Uită-te la norul acela mare. Nu, arde stepa… Uite, Cucuşka a trecut mai devreme ca de obicei… Gavrilici… Ceaiul… La piaţă…"

Da, o parte din viaţa mea rămăsese în urmă. Copilăria.

În fond, conversaţiile noastre despre verzi şi uscate nu erau, în vara aceea, cu totul nejustificate. Ploua adesea şi, în amintire, tristeţea mi-a colorat vacanţa aceea în tonuri ceţoase şi calde.

Uneori, din străfundul cenuşiului lent al zilelor, se ivea pe neaşteptate un crâmpei din serile noastre de altădată – vreo fotografie descoperită din întâmplare în cufărul siberian, al cărui conţinut nu mai avea de mult niciun secret pentru mine. Sau, din când în când, un amănunt fugitiv din trecutul familial, care îmi era încă necunoscut, dezvăluit de Charlotte cu bucuria timidă a unei prinţese ruinate care găseşte, pe neaşteptate, în căptuşeala roasă a săculeţului său o monedă străvezie de aur.

Într-o zi cu ploaie torenţială, răsturnând teancurile de ziare vechi franţuzeşti îngrămădite în cufăr, am dat de o pagină care provenea probabil dintr-o revistă ilustrată de la începutul secolului. Era o reproducere, colorată vag în maro şi cenuşiu, a unui tablou care fusese pictat cu realismul foarte minuţios care atrage prin precizia şi abundenţa detaliilor. Cercetându-le în timpul acelei lungi seri ploioase, i-am reţinut probabil subiectul. O coloană foarte disparată de ostaşi, toţi vizibil marcaţi de oboseală şi de vârstă, traversa strada într-un sat sărac, cu copacii desfrunziţi. Da, soldaţii erau toţi foarte în vârstă – nişte bătrâni, aşa mi s-a părut, cu părul lung şi alb ieşit de sub pălăriile lor cu boruri mari. Erau ultimii bărbaţi valizi într-o mişcare populară în masă, deja înghiţită de război. Nu reţinusem titlul tabloului, dar cuvântul „ultimii” figura în el. Erau ultimii care înfruntau duşmanul, chiar ultimii care mai puteau mânui armele. Acestea erau, de altfel, foarte rudimentare: câteva suliţe, securi, săbii vechi. Curios, le-am privit cu atenţie veşmintele, încălţările grosolane cu catarame mari de aramă, pălăriile şi, uneori, o cască ponosită, asemănătoare cu a conchistadorilor, degetele noduroase crispate pe mânerul suliţelor… Franţa, care îmi apăruse întotdeauna în faţa ochilor cu fastul palatelor sale, în ceasurile de glorie ale istoriei sale, s-a arătat brusc sub înfăţişarea unui sat din nord, unde casele joase se chirceau în spatele unor garduri rare din mărăcini, unde copacii pipernici ţi fremătau sub vântul iernii. Surprinzător, m-am simţit foarte apropiat şi de strada aceea noroioasă, şi de ostaşii bătrâni condamnaţi să cadă într-o luptă inegală. Nu, nu era nimic patetic în demersul lor. Nu erau eroi care-şi arătau vitejia sau abnegaţia. Erau simpli, umani. Mai ales cel ce purta o cască veche de conchistador, un bătrân înalt, care mergea sprijinindu-se într-o suliţă, la capătul coloanei.

Chipul lui m-a subjugat printr-o surprinzătoare seninătate, amară şi surâzătoare totodată.

Cufundat în melancolia mea de adolescent, am fost cuprins subit de o bucurie confuză. Mi s-a părut că am înţeles calmul acelui ostaş bătrân în faţa înfrângerii iminente, în faţa suferinţei şi a morţii. Nici stoic, nici suflet naiv, mergea cu fruntea sus, prin ţinutul acela plat, rece şi şters, pe care-l iubea totuşi, numindu-l „patrie”. Părea invulnerabil. O fracţiune de secundă, inima mea a bătut parcă în acelaşi ritm cu a lui, învingând frica, fatalitatea, singurătatea. În bravada aceea am simţit un fel de coardă nouă a armoniei profunde care era pentru mine Franţa. Am încercat imediat să îi găsesc un nume: mândrie patriotică? Semeţie? Sau faimoasa *furia francese* pe care italienii le-o recunoşteau ostaşilor francezi?

Evocând în minte etichetele acelea, am văzut cum faţa bătrânului soldat se întuneca încet, ochii i se stingeau. A redevenit un personaj dintr-o reproducere veche, în tonuri cenuşii şi negricioase. Ca şi cum şi-ar fi întors privirea ca să-şi ascundă taina pe care tocmai o întrezărisem.

Un alt crâmpei din trecut a fost femeia aceea. Femeia cu pufoaică şi cu şapcă mare rusească, cărei fotografie o descoperisem într-un album plin cu poze datând din perioada franceză a familiei noastre. Mi-am amintit că fotografia aceea dispăruse din album imediat după ce-mi trezise interesul şi îi vorbisem despre ea Charlottei. M-am străduit să-mi amintesc de ce, atunci, nu am putut obţine niciun răspuns. Scena mi-a reapărut în faţa ochilor: îi arăt bunicii fotografia şi, deodată, văd trecând o umbră rapidă, care mă face să îmi uit întrebarea; pe perete, acopăr cu palma un fluture ciudat, un sfinx cu două capete, cu două trupuri, cu patru aripi.

Îmi spuneam că acum, după patru ani, sfinxul acela dublu nu mai avea nimic misterios pentru mine: doi fluturi împreunaţi, pur şi simplu. M-am

gândit la oamenii ce se împreunau, încercând să-mi imaginez mişcarea trupurilor lor… Şi, dintr-o dată, am înţeles că, deja de luni de zile, poate de ani de zile, nu mă gândeam decât la trupurile acelea înlănţuite, contopite. Mă gândeam la ele fără să-mi dau seama, în fiecare clipă din zi, vorbind despre altceva. Ca şi cum mângâierea febrilă a sfincşilor îmi ardea palma tot timpul.

Să o descos pe Charlotte ca să aflu cine era femeia în pufoaică îmi părea acum absolut imposibil. Un obstacol de netrecut se ivea între bunica şi mine: trupul femeiesc visat, râvnit, posedat de mii de ori în gând.

Seara, când îmi turna ceai, Charlotte mi-a spus cu o voce distrată:

— Ciudat, Cucuşka nu a trecut încă…

Smuls din visarea mea, am ridicat ochii la ea. Privirile ni s-au întâlnit… Nu ne-am mai spus nimic până la sfârşitul mesei.

Cele trei femei mi-au schimbat vederile, viaţa…

Le descoperisem din întâmplare, pe dosul unei tăieturi din ziar îngropate în cufărul siberian. Reciteam încă o dată articolul despre primul raliu automobilistic „Pekin-Paris – via Moscova”, parcă pentru a-mi dovedi mie însumi că nu mai era nimic de aflat, că Franţa Charlottei fusese epuizată de-a binelea. Distrat, lăsasem să alunece pe covor pagina aceea, mă uitasem prin uşa deschisă de la balcon. Era o zi deosebită, la sfârşitul lunii august, răcoroasă şi însorită, când vântul rece care trecea peste Ural aducea în stepa noastră prima adiere a toamnei. Totul strălucea în lumina aceea limpede. Copacii din Stalinka se profilau cu o precizie fragilă pe cerul de un albastru înviorat. Orizontul trasa o linie pură, tăioasă. Cu o linişte amară, îmi spuneam că se apropia sfârşitul vacanţei. Precum şi sfârşitul unei perioade din viaţa mea, un sfârşit marcat de o descoperire extraordinară: toate

cunoştinţele mele laolaltă nu-mi garantau nici fericirea, nici contactul privilegiat cu esenţialul. Şi încă o revelaţie: cât era ziua de lungă, mă gândeam la trupul femeiesc, la trupurile femeilor. Toate celelalte gânduri erau complementare, accidentale, derivate. Da, recunoşteam că a fi bărbat însemna să te gândeşti neîncetat la femei, că bărbatul nu era altceva decât un visător de femei! Şi că asta deveneam...

Printr-un capriciu comic, pagina de ziar, alunecând pe covor, se întorsese. Am luat-o de jos şi atunci, pe dos, le-am zărit pe cele trei femei de la începutul secolului. Nu le mai văzusem niciodată, considerând reversul acelei tăieturi din ziar ca şi inexistent. Întâlnirea aceea neprevăzută m-a intrigat. Am apropiat fotografia de lumina care venea din balcon…

Şi, imediat, m-am îndrăgostit de ele. De trupurile lor şi de ochii lor tandri şi atenţi, care lăsau prea clar să se ghicească prezenta unui fotograf curbat în două sub o pânză neagră, în spatele unui trepied.

Negreşit, feminitatea lor trebuia să mişte inima adolescentului singuratic şi sălbatic ce eram. O feminitate oarecum normativă. Toate trei purtau rochii lungi, negre care le puneau în valoare ampla rotunjime a pieptului, li se mulau pe şolduri, dar, mai ales, înainte de a le îmbrăţişa coapsele şi de a se revărsa în cute graţioase în jurul picioarelor, le schiţau conturul discret al pântecelui. Senzualitatea pudică a triunghiului aceluia uşor proeminent mă fascina!

Da, frumuseţea lor era exact cea pe care un tânăr visător încă inocent trupeşte şi-o putea imagina necontenit în punerile lui în scenă erotice. Era reprezentarea unei femei „clasice”. Ideea de feminitate întrupată. Imaginea iubitei ideale. În orice caz, aşa le vedeam eu pe cele trei cochete, cu ochii lor mari, umbriţi cu negru, cu pălăriile lor voluminoase cu panglici de catifea întunecată, cu

aerul lor din alte vremuri care, în portretele generaţiilor precedente, ne apare întotdeauna ca un semn de oarecare naivitate, de candoare spontană care le lipsesc contemporanilor noştri şi ne mişcă, inspirându-ne încredere.

De fapt, eram mai ales uimit de precizia acelei coincidenţe: lipsa mea de experienţă amoroasă făcea apel tocmai la Femeie în general, o femeie lipsită de toate particularităţile carnale pe care dorinţa matură ar şti să le detecteze în trupul ei.

Le contemplam cu o tulburare crescândă. Trupurile lor îmi erau inaccesibile. Da, nu era vorba despre o imposibilitate reală de a le întâlni. De multă vreme, imaginaţia mea erotică învăţase să dejoace obstacolul acela. Închideam ochii şi le revedeam pe frumoasele mele plimbăreţe – goale. Asemenea unui chimist, printr-o savantă sinteză, puteam să le reconstitui corpul plecând de la elementele cele mai banale: greutatea coapsei femeii care, într-o zi, mă atinsese, în treacăt, într-un autobuz înţesat, rotunjimile trupurilor bronzate de pe plajă, toate nudurile din tablouri. Şi chiar propriul meu trup! Da, în ciuda tabuului care, în patria mea, lovea goliciunea şi, mai presus de toate, goliciunea feminină, aş fi ştiut să reconstitui elasticitatea unui sân sub degetele mele şi supleţea unui şold.

Nu, cele trei cochete îmi erau inaccesibile cu totul altfel… Când am vrut să evoc timpul care le învăluia, memoria mea s-a supus imediat. Îmi aminteam de Blériot, care, pe atunci, traversa Marea Mânecii cu monoplanul lui, de Picasso, care picta *Domnişoarele din Avignon*… Cacofonia evenimentelor istorice a răsunat în capul meu. Dar cele trei femei rămâneau nemişcate, neînsufleţite – trei piese de muzeu cu următoarea etichetă: cochetele din Belle Époque în grădinile de pe Champs-Élysées. Am încercat atunci să mi le însuşesc, să fac din ele iubitele mele imaginare.

Prin sinteza mea erotică, le modelam trupurile, ele s-au mişcat, dar cu rigiditatea letargicelor pe care ai fi vrut să le duci în picioare, îmbrăcate, imitându-le trezirea. Şi, parcă pentru a accentua impresia de toropeală, sinteza diletantă a luat din memoria mea o imagine care m-a făcut să mă strâmb: un sân gol, flasc, sânul mort al unei bătrâne beţivane văzută de mine într-o zi la gară. Am clătinat din cap pentru a scăpa de priveliştea aceea dezgustătoare.

Trebuia deci să mă mulţumesc cu muzeul acela populat cu mumii, cu figuri de ceară purtând etichete: „Trei cochete”, „Preşedintele Faure şi iubita lui”, „Ostaş bătrân într-un sat din nord”… Am închis la loc cufărul.

Sprijinindu-mă în coate de balustrada balconului, mi-am lăsat privirea să rătăcească în auriul străveziu al serii, deasupra stepei.

„La urma urmei, la ce le-a slujit frumuseţea?, m-am gândit eu cu o luciditate subită, tăioasă ca lumina asfinţitului acela. Da, la ce le-au slujit sânii lor frumoşi, şoldurile, rochiile care li se mulau atât de plăcut pe trupurile tinere? Să fie aşa de frumoase şi să stea îngropate într-un cufăr vechi, într-un oraş somnoros şi prăfuit, pierdut în inima unei câmpii nesfârşite! În Saranza asta de care, pe când trăiau, nici nu aveau habar… Tot ce rămâne din ele este aşadar poza aceasta, scăpată dintr-un şir inimaginabil de întâmplări însemnate şi neînsemnate, rămasă doar ca revers al paginii evocând raliul automobilistic Pekin-Paris. Nici măcar Charlotte nu-şi mai aminteşte deloc de cele trei siluete feminine. Eu, doar eu pe acest pământ, menţin ultimul fir ce le leagă de lumea celor vii! Memoria mea este ultimul lor refugiu, ultimul lor popas înainte de uitarea definitivă, totală. Sunt oarecum zeul universului lor pâlpâitor, din locul acela de pe Champs-Élysées unde frumuseţea lor străluceşte încă…”

Numai că, aşa zeu cum eram, nu puteam să le ofer decât o existenţă de marionete. Porneam resortul amintirilor mele şi cele trei cochete începeau să ţopăie, Preşedintele Republicii o înlănţuia pe Marguerite Steinheil, ducele de Orléans cădea, înjunghiat de pumnale perfide, ostaşul cel bătrân îşi înşfăca suliţa lungă şi îşi umfla pieptul…

„Cum se face oare, m-am întrebat eu cu spaimă, că toate aceste patimi, dureri, iubiri lasă atât de puţine urme? Ce absurde sunt legile acestei lumi, în care viaţa unor femei atât de frumoase, de ispititoare, depinde de fâlfâirea unei pagini: într-adevăr, dacă foaia aceea nu s-ar fi întors, eu nu le-aş fi salvat de la uitarea care ar fi devenit veşnică. Ce prostie cosmică e dispariţia unei femei frumoase! Dispariţie fără întoarcere. Pieire totală. Fără umbră. Fără reflex. Fără apel…”

Soarele se stingea în adâncurile stepei. Dar văzduhul a păstrat îndelung luminozitatea cristalină a serilor răcoroase de vară. Dincolo de pădurice a răsunat strigătul Cucuşkăi, mai sonor în aerul rece. Frunzişul copacilor era presărat cu câteva frunze galbene. Cele dintâi. Strigătul locomotivei a răsunat din nou. Deja departe, atenuat.

Atunci, reîntorcându-mă la amintirea celor trei cochete, mi-a venit o idee simplă, un ultim ecou al reflecţiilor triste în care mă încurcasem adineaori: „Dar în viaţa lor exista dimineaţa aceea de toamnă răcoroasă şi luminoasă, aleea cu pământul acoperit de frunze moarte, unde se opriseră o clipă, stând nemişcate în faţa obiectivului. Fixând clipa aceea… Da, exista în viaţa lor o dimineaţă luminoasă…”

Cuvântul acesta a făcut minuni. Căci, deodată, cu toate simţurile mele, am fost transpus în clipa suspendată de zâmbetul celor trei cochete. M-am pomenit în atmosfera aceea cu miresme de toamnă, nările mi-au fremătat, atât de

pătrunzătoare era aroma amăruie a frunzelor. Am clipit din ochi în soarele care străbătea printre crengi. Am auzit zgomotul îndepărtat al unui faeton înaintând pe pavaj. Apoi şuvoiul încă neclar al câtorva replici amuzate, schimbate de cele trei femei înainte de a încremeni în faţa fotografului… Da, intens, pe deplin, trăiam timpul lor!

Efectul prezenţei mele în dimineaţa aceea de toamnă, alături de ele, a fost atât de puternic, încât m-am smuls din lumina ei, aproape înspăimântat. Dintr-o dată, mi-a fost foarte frică să nu rămân acolo pentru totdeauna. Orbit, asurzit, m-am întors în cameră, am scos pagina de ziar…

Mi s-a părut că suprafaţa pozei a fremătat, asemenea celei în culori umede şi vii a unei decalcomanii. Perspectiva ei plată a început brusc să se adâncească, să-mi fugă din faţa ochilor.

Astfel, în copilărie, contemplam două imagini identice care pluteau încet una spre cealaltă, înainte de a se contopi într-una singură, stereoscopică. Fotografia cu cele trei cochete se deschidea înaintea mea, mă împresura puţin câte puţin, mă lăsa să ajung sub cerul ei. Crengile cu frunze late, galbene atârnau deasupra mea…

Reflecţiile mele de mai înainte (uitarea deplină, moartea…) nu mai însemnau nimic. Totul era prea luminos, fără cuvinte. Nici măcar nu mai aveam nevoie să mă uit la fotografie. Închideam ochii, clipa aceea era în mine. Şi ghiceam până şi bucuria încercată de cele trei femei, regăsind, după căldura leneşă a verii, răcoarea de toamnă, veşmintele de sezon, plăcerile vieţii citadine şi, în curând, chiar ploaia şi frigul ce aveau să-i sporească farmecul.

Trupurile lor, inaccesibile cu o clipă în urmă, trăiau în mine, scăldându-se în mirosul înţepător al frunzelor uscate, în ceaţa uşoară ce scânteia în soare… Da, ghiceam la ele freamătul imperceptibil cu care trupul femeiesc primeşte o nouă toamnă, amestecul de bucurie şi de spaimă, melancolia

senină. Nu mai era niciun obstacol între cele trei femei şi mine. Contopirea noastră, simţeam, era mult mai erotică şi mai carnală decât orice posedare fizică.

Am părăsit dimineaţa aceea de toamnă, pomenindu-mă sub un cer deja aproape negru. Obosit, ca şi cum tocmai aş fi traversat înotând un mare fluviu, priveam în jurul meu recunoscând cu greu obiectele familiare. Totuşi, am dorit să fac cale întoarsă pentru a le revedea pe cele trei plimbăreţe din Belle Époque.

Dar vraja pe care tocmai o încercasem parcă mi-a scăpat din nou. Memoria mea, fără să ştiu, a reînviat cu totul altă imagine din trecut. Am văzut un bărbat frumos, îmbrăcat în negru, în mijlocul unui birou luxos. Uşa se deschidea fără zgomot, o femeie cu chipul ascuns sub un voal pătrundea în încăpere. Şi, foarte teatral, Preşedintele îşi înlănţuia iubita. Da, era scena surprinsă de o mie de ori, a întâlnirii secrete dintre îndrăgostiţii de la palatul Élysée. Convocaţi de amintirile mele, s-au supus, jucând-o încă o dată, în stilul unui vodevil grăbit. Dar asta nu-mi mai ajungea…

Transfigurarea celor trei cochete îmi permitea să sper că vraja s-ar putea reînnoi. Îmi aminteam foarte bine fraza aceea atât de simplă care declanşase totul: „Şi totuşi, exista în viaţa celor trei femei dimineaţa aceea răcoroasă şi însorită…” Ca un ucenic vrăjitor, mi-am imaginat din nou bărbatul cu mustaţă frumoasă în biroul lui, în faţa ferestrei întunecate şi am şoptit formula magică:

— Şi totuşi, a existat în viaţa lui o seară de toamnă când stătea în faţa ferestrei întunecate, dincolo de care fremătau crengile golaşe din grădina palatului Élysée…

Nu mi-am dat seama în ce moment s-a spulberat hotarul timpului… Preşedintele privea ţintă umbrele mişcătoare ale copacilor, fără să vadă. Buzele lui erau atât de aproape de geam că un rotocol de aburi l-a voalat o secundă. A

observat şi a ridicat uşor capul în semn de răspuns la gândurile lui mute. Ghiceam că simţea rigiditatea bizară a hainei pe trupul său. Se vedea străin de sine însuşi. Da, o existenţă necunoscută, încordată, pe care era obligat să o domine prin nemişcarea lui aparentă. Se gândea, nu, nu se gândea, dar simţea undeva, în întunericul acela umed, dincolo de fereastră, prezenţa din ce în ce mai intimă a celei care, în curând, avea să intre în încăpere. „Preşedintele Republicii, a spus el foarte încet, articulând clar silabele. Palatul Élysée…" Şi, deodată, cuvintele acelea atât de obişnuite i s-au părut fără nicio legătură cu ceea ce era el. Intens, s-a simţit doar un bărbat care, peste o clipă, avea să fie din nou răscolit de dulceaţa caldă a buzelor unei femei sub voalul scânteind de picături îngheţate…

Am păstrat câteva secunde pe chipul meu senzaţia aceea contradictorie.

Vraja acelui trecut transfigurat mă exaltase şi mă istovise totodată. Aşezat pe balcon, respiram sacadat, cu privirea oarbă, pierdută în noaptea stepei. Deveneam, fără îndoială, un maniac al alchimiei timpului. Revenindu-mi cu greu, mi-am rostit din nou „sesam"-ul: „Şi totuşi, a existat în viaţa acelui soldat bătrân ziua aceea de iarnă…" Şi îl vedeam pe bătrânul cu cască de conchistador. Mergea sprijinindu-se în suliţa lui lungă. Faţa lui înroşită de vânt era întunecată de gânduri amare: bătrâneţea lui şi războiul care avea să continue şi când el nu va mai fi. Deodată, în aerul spălăcit al acelei zile îngheţate, a simţit mirosul unui foc de lemne. Gustul acela plăcut şi puţin acrişor se îmbina cu răcoarea brumei de pe câmpul golaş. Bătrânul a tras adânc în piept, cu lăcomie, o gură de aer de iarnă. Unda unui surâs i-a colorat chipul auster. Şi-a mijit puţin ochii. El era bărbatul care respira cu nesaţ vântul îngheţat mirosind a foc de lemne. El. Aici. Acum. Sub cerul acesta… Bătălia la care avea să ia parte şi războiul şi chiar propria

lui moarte i-au părut atunci întâmplări fără importanţă. Da, episoade ale unui destin infinit mai măreţ, la care avea să fie, la care era deja părtaş, deocamdată fără să ştie. Respira adânc, zâmbea, cu ochii pe jumătate închişi. Ghicea că momentul pe care îl trăia era începutul acelui destin presimţit…

Charlotte s-a întors la căderea nopţii. Ştiam că, din când în când, îşi petrecea sfârşitul după-amiezelor la cimitir. Plivea stratul îngust de flori din faţa mormântului lui Fiodor, stropea, curăţa piatra de mormânt dominată de o stea roşie. Când ziua începea să scadă, pleca. Mergea încet, traversând toată Saranza, aşezându-se uneori pe o bancă. În serile acelea nu mai ieşeam pe balcon…

A intrat. Am auzit cu emoţie paşii ei pe coridor, apoi în bucătărie. Fără a-mi da timp să mă gândesc la gestul meu, m-am dus să-i cer să-mi povestească despre Franţa tinereţii sale. Ca şi altădată.

Clipele în care tocmai poposisem îmi păreau acum un fel de experimentare a unei ciudate nebunii, frumoase şi înspăimântătoare totodată. Era imposibil să le neg, căci tot trupul meu le păstra ecoul luminos. Le trăisem aievea! Dar, dintr-un spirit viclean de contradicţie, amestec de teamă şi de bun simţ revoltat, trebuia să mă dezic de revelaţia mea, să distrug universul din care întrevăzusem câteva crâmpeie. Speram de la Charlotte o liniştitoare poveste despre Franţa din anii tinereţii sale. O amintire familiară şi netedă ca un clişeu fotografic şi care să mă ajute să-mi uit nebunia trecătoare.

Nu a răspuns imediat la întrebarea mea. Înţelesese, probabil, că, dacă îndrăzneam să tulbur astfel obiceiurile noastre, o făceam constrâns de un motiv serios. Poate că s-a gândit la toate conversaţiile noastre fără noimă din ultimele

săptămâni, la tradiţia istorisirilor noastre de la asfinţitul soarelui, ritual trădat în vara aceea.

După un minut de tăcere, a suspinat cu un surâs uşor în colţul gurii:

— Dar ce pot eu să-ţi povestesc? Ştii acum totul… Stai, mai degrabă am să-ţi citesc un poem…

Şi aveam să trăiesc cel mai extraordinar început de noapte din viaţa mea. Căci Charlotte n-a reuşit multă vreme să pună mâna pe cartea căutată. Şi, cu acea minunată libertate cu care o vedeam câteodată răsturnând ordinea lucrurilor, ea, altfel o femeie ordonată şi meticuloasă, a transformat noaptea într-o lungă veghe. Teancuri de cărţi se îngrămădeau pe duşumea. Ne căţăram pe masă pentru a explora rafturile de sus ale etajerelor. Cartea era de negăsit.

Către ora două dimineaţa, ridicându-se în picioare în mijlocul unei pitoreşti dezordini de cărţi şi de mobilă, Charlotte a exclamat:

— Ce proastă sunt! Dar poemul acesta am început să vi-l citesc, ţie şi surorii tale, în vara trecută, îţi aminteşti? Şi apoi… Nu-mi mai aduc aminte. În sfârşit, ne-am oprit la prima strofă. Deci trebuie să fie aici.

Şi Charlotte s-a aplecat spre un dulăpior de lângă uşa balconului, l-a deschis şi, lângă o pălărie de paie, am văzut cartea aceea.

Aşezat pe covor, am ascultat-o citind. O lampă de masă îi lumina chipul. Pe perete, siluetele noastre se conturau cu o precizie halucinantă. Din când în când, o pală de aer rece, venind din stepa nocturnă, năvălea pe uşa de la balcon. Vocea Charlottei avea tonalitatea cuvintelor cărora le asculţi ecoul ani de zile după ce au fost rostite:

... Or, chaque fois que je viens à l’entendre,
De deux cents ans mon âme rajeunit…

C’est sous Louis treize; et je crois voir s’étendre
Un coteau vert, que le couchant jaunit.

Puis un château de brique à coins de pierre,
Aux vitraux teints de rougeâtres couleurs,
Ceint de grands parcs, avec une rivière
Baignant ses pieds, qui coule entre des fleurs;

Puis une dame, à sa haute fenêtre,
Blonde aux yeux noirs, en ses habits anciens,
Que, dans une autre existence peut-être,
J’ai déjà vue… et dont je me souviens![16]

Nu ne-am mai spus nimic în noaptea aceea neobişnuită. Înainte de a adormi, m-am gândit la bărbatul care, în ţara bunicii mele, cu un secol şi jumătate în urmă, avusese curajul să-şi povestească „nebunia” – clipa aceea visată, mai adevărată decât orice realitate de bun simţ.

A doua zi dimineaţa, m-am trezit târziu. În camera alăturată, revenise deja ordinea… Vântul îşi schimbase direcţia şi aducea adierea caldă a Mării Caspice. Ziua rece de ieri părea foarte îndepărtată.

Spre amiază, fără niciun plan, am ieşit în stepă. Mergeam în tăcere, unul lângă altul, ocolind hăţişurile Stalinkăi. Apoi, am traversat calea ferată îngustă năpădită de buruieni. De departe, Cucuşka şi-a făcut auzită chemarea şuierătoare. Am văzut apărând micul convoi care parcă alerga printre tufe de flori. S-a apropiat, ne-a întretăiat cărarea şi s-a topit în vălul de căldură. Charlotte l-a însoţit cu privirea, apoi a murmurat încetişor, reluându-şi mersul:

— Mi s-a întâmplat, în copilărie, să iau un tren care era oarecum înrudit cu Cucuşka asta. Transporta călători şi, cu vagoanele lui mici, şerpuia îndelung de-a curmezişul Provenţei. Mergeam să petrecem câteva zile la o mătuşă care

locuia la… nu îmi mai amintesc numele oraşului acela. Îmi vine în minte numai soarele care inunda dealurile, cântecul răsunător şi scurt al greierilor când ne opream în gări mici şi somnoroase. Iar pe dealuri, cât vedeai cu ochii, se întindeau lanuri de lavandă… Da, soarele, greierii şi albastrul acela intens şi mirosul care intra o dată cu vântul pe ferestrele deschise…

Mergeam alături de ea, mut. Simţeam că, de acum înainte, „Cucuşka" avea să fie primul cuvânt din noua noastră limbă. Din limba care avea să spună indicibilul.

Două zile după aceea, părăseam Saranza. Pentru prima oară în viaţa mea, tăcerea din ultimele minute dinaintea plecării trenului nu mai devenea stânjenitoare. De la o fereastră, o priveam pe Charlotte, pe peron, în mijlocul oamenilor care gesticulau ca nişte surdomuţi – de teamă că cei care plecau nu-i aud. Charlotte tăcea şi, întâlnindu-mi privirea, zâmbea uşor. Noi doi nu aveam nevoie de cuvinte.

III

1

În toamnă, doar câteva zile au despărţit momentul în care, ruşinându-mă să-mi mărturisesc mie însumi, mă bucuram de absenţa mamei, internată la spital „pentru o simplă examinare”, (ne spunea ea) şi după-amiaza în care, ieşind de la şcoală, aflam că murise.

A doua zi după plecarea ei la spital o plăcută delăsare s-a instalat în apartamentul nostru. Tata rămânea în faţa televizorului până la unu dimineaţa. Eu, savurând acest preludiu al libertăţii de adult, încercam să întârzii în fiecare zi tot mai mult întoarcerea mea acasă: la ora nouă, la nouă şi jumătate, la zece…

Petreceam serile acelea la o intersecţie care, în amurgul de toamnă şi cu un uşor efort de imaginaţie, dădea naştere la o iluzie surprinzătoare: a unei seri ploioase dintr-o metropolă din Occident. Era un loc unic în mijlocul largilor bulevarde monotone din oraşul nostru. Străzile care se încrucişau acolo porneau ca razele unui cerc – faţadele clădirilor rămânând astfel decupate în formă de trapez. Ştiam deja că, la Paris, Napoleon hotărâse configuraţia aceasta la intersecţia străzilor, pentru a evita ciocnirea trăsurilor…

Cu cât era întunericul mai dens, cu atât devenea mai desăvârşită iluzia mea. Nu mă deranja deloc să ştiu că una dintre casele acelea adăpostea muzeul local al ateismului şi că zidurile celorlalte ascundeau apartamente suprapopulate locuite în comun. Priveam îndelung acuarela galbenă şi albastră a ferestrelor în ploaie, umbrele felinarelor pe asfaltul unsuros, siluetele copacilor goi. Eram singur, liber. Eram fericit. Şoptind, vorbeam cu

mine însumi în franţuzeşte. Înaintea faţadelor în formă de trapez, sonoritatea acestei limbi îmi părea foarte naturală. Vraja pe care o descoperisem în vara aceea avea oare să se materializeze în vreo întâlnire? Fiecare femeie care trecea pe lângă mine parcă voia să-mi vorbească. Fiecare jumătate de ceas câştigată din noapte îi dădea consistenţă mirajului meu francez. Nu mai aparţineam nici epocii mele, nici acestei ţări. Pe micul rondou nocturn mă simţeam minunat de străin de mine însumi.

În prezent, soarele mă plictisea, ziua devenea o aşteptare inutilă înainte de viaţa mea adevărată, seara…

Totuşi, vestea aceea am aflat-o în plină zi, clipind din ochii orbiţi de scânteierea primei brume. Pe când treceam, o voce a răsunat în ceata veselă de elevi care continuau să manifeste faţă de mine aceeaşi ostilitate dispreţuitoare.

— Aţi auzit? A murit mama lui…

Am surprins câteva ocheade curioase. L-am recunoscut pe cel care vorbise – fiul vecinilor noştri…

Indiferenţa replicii a fost cea care mi-a lăsat timp să-mi imaginez situaţia aceea de neconceput: mama mea murise. Toate evenimentele din ultimele zile s-au adunat brusc într-un tablou coerent: absenţele frecvente ale tatălui meu, tăcerea lui, sosirea, cu două zile în urmă, a surorii mele (totuşi, nu era vacanţă universitară, îmi spuneam eu acum…).

Charlotte a fost cea care mi-a deschis uşa. Venise de la Saranza chiar în dimineaţa aceea. Deci, toţi ştiau! Iar eu rămâneam „copilul căruia, deocamdată, nu i se spune nimic”. Şi copilul, neştiind nimic, continua să umble încoace şi-ncolo la intersecţia lui „franţuzească”, imaginându-se adult, liber, misterios. Dezmeticirea a fost primul sentiment provocat de moartea mamei. A fost urmat de ruşine: mama murea, iar eu, într-o

mulţumire egoistă, mă bucuram de libertatea mea, reconstituind toamna pariziană sub ferestrele muzeului ateismului.

În timpul acelor zile triste şi în ziua înmormântării, Charlotte a fost singura care nu a plâns. Cu un chip de nepătruns, cu privirea liniştită, şi-a văzut de treburile casei, primind vizitatorii, instalând rudele venite din alte oraşe. Sobrietatea ei displăcea profund oamenilor…

„Poţi să vii la mine când vrei”, mi-a spus ea la plecare. Am ridicat capul, revăzând Saranza, balconul, cufărul înţesat cu ziare vechi franţuzeşti. Din nou mi-a fost ruşine: în timp ce noi ne spuneam poveşti, viaţa continua cu adevăratele ei bucurii şi cu adevăratele ei dureri, mama lucra, deja bolnavă, suferea fără să mărturisească nimănui, se ştia condamnată, fără să se trădeze prin vreun cuvânt sau vreun gest. Iar noi, zile întregi, vorbeam despre cochetele din Belle Époque…

Am văzut-o plecând pe Charlotte cu o uşurare ascunsă. Mă simţeam implicat tainic în moartea mamei. Da, simţeam faţă de ea responsabilitatea vagă încercată de spectatorul a cărui privire face să se clatine sau chiar să cadă un dansator pe sârmă. Charlotte mă învăţase să desluşesc siluete pariziene în inima unui mare oraş industrial de pe Volga, ea mă încătuşase în trecutul acela visat, din care aruncam priviri distrate spre viaţa reală.

Şi viaţa reală era stratul de apă pe care, tremurând, îl văzusem băltind în fundul gropii, în ziua înmormântării. Sub o ploaie măruntă de toamnă, încet, coborau sicriul în amestecul acela de apă şi de noroi…

Viaţa reală s-a făcut simţită şi o dată cu sosirea mătuşii mele, sora mai mare a tatălui meu. Locuia într-un orăşel muncitoresc, a cărui populaţie se scula la cinci dimineaţa şi se revărsa la porţile uzinelor lui gigantice. Femeia aceasta a adus cu ea suflul apăsător şi puternic al vieţii

ruseşti. O stranie îmbinare de cruzime, de înduioşare, de beţie, de anarhie, de invincibilă bucurie de a trăi, de lacrimi, de sclavie consimţită, de încăpăţânare obtuză, de gingăşie neaşteptată… Descopeream, cu o mirare crescândă, un univers altădată eclipsat de Franţa Charlottei.

Mătuşa se temea grozav să nu înceapă tata să bea, gest fatal al bărbaţilor pe care-i cunoscuse în viaţa ei. Prin urmare, de fiecare dată când venea să ne vadă repeta: „Nicolai, mai ales nu bea amăruie!” Adică vodcă. El aproba maşinal, fără să o audă şi afirma scuturând energic din cap:

— Nu, nu, eu ar fi trebuit să mor primul. Precis. Cu asta…

Şi îşi lipea palma de ţeasta pleşuvă. Ştiam că deasupra urechii stângi avea o „gaură” – locul acela acoperit doar de o piele subţire şi netedă, însufleţită de pulsaţii ritmice. Mamei îi fusese întotdeauna teamă că, într-o încăierare, tata va fi omorât cu un simplu bobârnac…

— Mai ales nu te atinge de amăruie…

Nu a început să bea. Totuşi, avertismentele surorii lui s-au dovedit justificate prosteşte, în februarie. În timpul ultimelor geruri ale iernii, cele mai năprasnice, a căzut pe o stradă înzăpezită, seara, secerat de un stop cardiac. Miliţienii care aveau să-l găsească întins în zăpadă l-au luat, desigur, drept un beţiv şi l-au dus la dezalcoolizare. Abia a doua zi dimineaţa aveau să-şi dea seama de greşeală…

Din nou, viaţa reală, cu forţa ei arogantă, a venit să-mi înfrunte himerele. A fost de ajuns zgomotul acela: trupul neînsufleţit fusese transportat într-un furgon cu prelată unde era la fel de frig ca afară; şi, pus pe masă, a sunat ca un bloc de gheaţă izbit de lemn…

Nu mai puteam să mă mint pe mine însumi. În hăţişul foarte adânc al gândurilor mele fără mască, al mărturisirilor fără ocolişuri – în sufletul

meu –, dispariţia părinţilor mei nu lăsase răni nevindecabile. Da, îmi mărturiseam în acele dialoguri secrete cu mine însumi, că nu sufeream peste măsură.

Şi, dacă mi s-a întâmplat să plâng, nu plângeam pentru că îi pierdusem. Erau lacrimi de neputinţă în faţa unui adevăr stupefiant: o întreagă generaţie de oameni ucişi, mutilaţi, „fără tinereţe". Zeci de milioane de fiinţe radiate din viaţă. Cei care căzuseră pe câmpul de bătaie aveau măcar privilegiul unei morţi eroice. Dar supravieţuitorii care dispăreau la zece sau douăzeci de ani după război păreau să moară cu totul „normal", „de bătrâneţe". Trebuia să te apropii foarte mult de tatăl meu ca să-i vezi deasupra urechii urma aceea uşor scobită în care zvâcnea sângele. Trebuia să o cunoşti pe mama ca să desluşeşti în ea copila încremenită în faţa ferestrei întunecate, sub un cer plin de stranii stele şuierătoare, în prima dimineaţă de război. Pentru a vedea în ea şi adolescenta scheletică, lividă, care se îneca înfulecând coji de cartofi…

Le cercetam viaţa printr-o perdea de lacrimi. Îl vedeam pe tata, într-o seară caldă de iunie, întorcându-se după lăsarea la vatră, în satul lui natal. Recunoştea totul: pădurea, râul, cotitura drumului. Şi pe urmă – locul acela necunoscut, strada aceea neagră, alcătuită din două şiruri de izbe calcinate. Şi nicio fiinţă vie. Doar chemarea fericită a unui cuc, ritmată de zvâcnetele fierbinţi ale sângelui deasupra urechii.

O vedeam pe mama, studentă, care tocmai reuşise la concursul de admitere în universitate, o fată împietrită într-o poziţie de drepţi îngheţată înaintea unui zid de feţe dispreţuitoare – o comisie de Partid reunită ca să-i judece „crima". Ştia că naţionalitatea Charlottei, da, „francitatea" ei, era o tară cumplită în epoca aceea de luptă împotriva „cosmopolitismului". În chestionarul completat

înainte de examen, menţionase cu o mână tremurătoare: „Mama – de naţionalitate rusă”…

Şi cele două fiinţe atât de diferite şi atât de apropiate prin tinereţea lor mutilată s-au întâlnit. Şi ne-am născut noi, sora mea şi cu mine, iar viaţa a continuat, în ciuda războaielor, a satelor arse, a lagărelor.

Da, dacă plângeam, o făceam în faţa resemnării lor tăcute. Nu purtau pică nimănui, nu cereau despăgubiri. Trăiau şi încercau să ne facă fericiţi. Tatăl meu îşi petrecuse toată viaţa străbătând spaţiile nemărginite dintre Volga şi Ural, montând cu brigada lui linii de înaltă tensiune. Mama, dată afară din universitate după crima ei, nu avusese niciodată curajul de a-şi reînnoi tentativa. Devenise traducătoare într-una dintre marile uzine ale oraşului nostru. Ca şi cum franceza aceea tehnică şi impersonală ar fi dezvinovăţit-o de francitatea ei criminală.

Cercetam cele două vieţi banale şi extraordinare totodată şi simţeam urcând în mine o mânie confuză. Nu ştiam prea bine împotriva cui. Ba da, ştiam: împotriva Charlottei! Împotriva seninătăţii universului ei francez. Împotriva rafinamentului inutil al acelui trecut imaginar: ce nebunie să mă gândesc la cele trei făpturi ivite pe o tăietură de ziar de la începutul secolului sau să încerc să reconstitui stările sufleteşti ale unui Preşedinte îndrăgostit! Şi să uit de soldatul salvat de iarnă, care îşi strânsese ţeasta zdrobită într-o carapace de gheaţă, oprind sângele. Să uit că dacă trăiam era datorită trenului care se furişa orbecăind printre convoaiele pline de carne omenească sfârtecată, un tren care îi ducea pe Charlotte şi pe copiii ei ca să-i ascundă în străfundurile protectoare ale Rusiei… Fraza aceea de propagandă, care mă lăsa altădată indiferent: „Douăzeci de milioane de persoane au murit pentru ca voi să puteţi trăi!”, da, refrenul acela

patriotic a dobândit brusc pentru mine un sens nou şi dureros. Şi foarte personal.

Rusia, asemenea unui urs după o iarnă îndelungată, se trezea în mine. O Rusie nemiloasă, frumoasă, absurdă, unică. O Rusie opusă restului lumii prin destinul ei tenebros.

Da, dacă la moartea părinţilor mei mi s-a întâmplat să plâng e pentru că m-am simţit rus. Şi pentru că grefa franceză din inima mea a început, din când în când, să mă doară foarte tare.

Sora tatălui meu, mătuşa mea, contribuise inconştient la această răsturnare…

S-a instalat în apartamentul nostru cu cei doi fii ai săi, verii mei mai mici, fericită că părăseşte apartamentul în comun, înţesat, din orăşelul ei muncitoresc. Nu că ar fi vrut să impună vreun alt mod de viaţă, ştergând urmele existenţei noastre de altădată. Nu, pur şi simplu, trăia cum putea. Şi originalitatea familiei noastre – francitatea ei foarte discretă şi la fel de îndepărtată de Franţa ca şi franceza traducerilor tehnice ale mamei mele – s-a estompat de la sine.

Mătuşa mea era un personaj descins din epoca stalinistă. Stalin murise de douăzeci de ani, dar ea nu se schimbase. Nu era vorba de o dragoste neţărmurită pentru generalisim. Soţul ei dintâi fusese omorât în învălmăşeala ucigaşă din primele zile de război. Mătuşa ştia cine era vinovat de începutul acela catastrofal şi o spunea cui voia s-o asculte. Tatăl celor doi copii ai ei, cu care nu se căsătorise niciodată, petrecuse opt ani într-un lagăr. „Din cauza limbii lui prea ascuţite", spunea ea.

Nu, „stalinismul" ei consta mai ales în felul ei de a vorbi, de a se îmbrăca, de a privi în ochii celorlalţi ca şi cum ar fi fost tot în plin război, ca şi cum radioul ar mai fi putut intona cu o voce funebră şi patetică: „După lupte eroice şi înverşunate, armata noastră a predat oraşul Kiev…

a predat oraşul Smolensk… a predat oraşul…” Şi toate chipurile încremeneau urmărind înaintarea inexorabilă spre Moscova… Trăia ca în anii în care vecinii schimbau o privire mută, arătând printr-o mişcare de sprâncene înspre o casă – noaptea, o întreagă familie fusese îmbarcată într-o maşină neagră…

Purta o broboadă mare, cafenie, un palton vechi de postav ordinar, iarna – cizme de pâslă, vara – pantofi închişi, cu talpă groasă. Nu aş fi fost deloc mirat dacă aş fi văzut-o îmbrăcând o tunică militară şi încălţându-se cu cizme soldăţeşti. Iar când punea ceştile pe masă, mâinile ei mari parcă manevrau nişte dulii de obuze pe banda rulantă dintr-o uzină de armament, ca în timpul războiului…

Tatăl copiilor ei, căruia îi spuneam pe nume, Dimitrici, venea uneori la noi şi bucătăria noastră răsuna atunci de vocea lui răguşită, care părea să se încălzească puţin câte puţin după o iarnă lungă de mai mulţi ani. Nici mătuşa, nici el nu mai aveau nimic de pierdut şi nu se temeau de nimic. Vorbeau despre toate cu o libertate agresivă şi disperată. Bărbatul bea mult, dar ochii îi rămâneau limpezi şi strângea doar din fălci din ce în ce mai tare, parcă pentru a rosti din când în când vreo înjurătură urâtă din lagăr. El m-a făcut să beau primul meu pahar de vodcă. Şi, datorită lui, mi-am putut imagina Rusia nevăzută – continentul acesta încercuit cu sârmă ghimpată şi cu miradoare. În ţara aceasta interzisă, cuvintele cele mai simple căpătau o semnificaţie de temut, ardeau gâtul ca şi „amăruia” pe care o beam dintr-un pahar gros cu faţete.

Într-o zi, a vorbit despre un lac mic, în plină taiga, îngheţat unsprezece luni din douăsprezece. Din ordinul comandantului lagărului, fundul lui se transformase în cimitir: era mai simplu decât să sapi în pământul îngheţat. Prizonierii mureau cu zecile…

— Toamna, ne-am dus acolo într-o zi, aveam vreo zece sau cincisprezece cadavre de mătrăşit în apă. Am găsit o copcă. Şi atunci i-am văzut pe toţi ceilalţi, pe cei dinainte. Goi, căci, bineînţeles, li se recuperau zdrenţele. Da, goi puşcă, sub gheaţă, nicidecum putrezi. Uite, ca o bucată de *holodet*!

Holodet-ul, carnea aceea în aspic, din care tocmai aveam o farfurie pe masa noastră, a devenit un cuvânt groaznic – gheaţă, carne şi moarte înţepenite într-o sonoritate tăioasă.

Ceea ce m-a făcut să sufăr cel mai mult în timpul spovedaniilor lor nocturne era dragostea de nezdruncinat pentru Rusia, pe care confidenţele lor o trezeau în mine. Raţiunea mea, care lupta împotriva arsurii vodcii, se răzvrătea: „Ţara asta e monstruoasă! Răul, tortura, suferinţa, automutilarea sunt distracţiile preferate ale locuitorilor ei. Şi, totuşi, o iubesc? O iubesc pentru absurditatea ei. Pentru monstruozităţile ei. Văd în ele un sens superior, pe care niciun raţionament logic nu-l poate pătrunde…"

Dragostea aceasta era o permanentă sfâşiere. Cu cât Rusia pe care o descopeream se adeverea mai sumbră, cu atât ataşamentul acesta devenea mai violent. Ca şi cum, pentru a o iubi, trebuia să-ţi smulgi ochii, să-ţi astupi urechile, să-ţi interzici să gândeşti.

Într-o seară, i-am auzit pe mătuşa şi pe concubinul ei vorbind despre Beria…

Altădată, din conversaţiile musafirilor noştri, aflasem ce ascundea numele acela teribil. Îl rosteau cu dispreţ, dar nu fără o undă de spaimă respectuoasă. Fiind prea mic, nu reuşeam să înţeleg neliniştitoarea zonă de umbră din viaţa acelui tiran. Ghiceam doar că era vorba despre vreo slăbiciune omenească. O evocau cu jumătate de glas şi, de obicei, tocmai în momentele acelea, remarcând prezenţa mea, mă alungau din bucătărie…

De acum înainte, eram trei în bucătăria noastră. Trei adulţi. În orice caz, mătuşa mea şi Dimitrici nu aveau nimic de ascuns faţă de mine. Vorbeau şi, prin ceaţa albastră a tutunului, prin pâcla beţiei, îmi imaginam o maşină mare, neagră, cu ferestre fumurii. În ciuda mărimii sale impunătoare, avea aerul unui taxi în căutare de clienţi. Înainta cu o încetineală vicleană, aproape oprindu-se, apoi pornea din nou rapid, ca pentru a prinde pe cineva. Curios, îi observam acel du-te-vino pe străzile Moscovei. Deodată, i-am ghicit scopul: maşina neagră urmărea femeile. Frumoase, tinere. Le cerceta prin geamuri opace, înainta în ritmul paşilor lor. Apoi, le lăsa în pace. Sau, uneori, hotărându-se în sfârşit, se năpustea pe urma lor pe o stradă laterală…

Dimitrici nu avea niciun motiv să mă menajeze. Povestea totul fără ocolişuri. Pe bancheta din spate a maşinii era tolănit un personaj rotofei, chel, cu un *pince-nez*[17] înecat într-o faţă puhavă. Beria. Alegea trupul femeiesc pe care îl poftea. După aceea, gealaţii lui o opreau pe trecătoare. Era perioada în care nici măcar nu aveai nevoie de un pretext. Dusă la reşedinţa lui, violată – strivită – cu ajutorul alcoolului, ameninţărilor, torturii…

Dimitrici nu spunea – nu ştia nici el – ce se întâmpla cu femeile după aceea. Nimeni, în orice caz, nu ştia.

Am petrecut mai multe nopţi fără să dorm. În picioare, în faţa ferestrei, cu privirea oarbă, cu fruntea jilavă. Mă gândeam la Beria şi la femeile acelea condamnate să nu trăiască decât o noapte. Creierul meu se înfierbânta. Simţeam în gură un gust acru, metalic. Mă vedeam în locul logodnicului sau soţului tinerei femei urmărite de maşina neagră. Da, pentru câteva secunde, atât cât puteam suporta, mă aflam în pielea acelui bărbat, cu spaima lui, cu lacrimile lui, cu mânia lui zadarnică, neputincioasă, cu resemnarea lui. Căci

toată lumea ştia cum dispăreau femeile acelea. Mi se strângea stomacul într-un oribil spasm de durere. Deschideam ferestruica, adunam un strat de zăpadă lipită de pervaz, îmi frecam obrazul cu ea. Asta nu îmi calma fierbinţeala decât o clipă. Vedeam acum bărbatul acela pitit pe după geamul fumuriu al maşinii. În lentilele *pince-nez*-ului său se reflectau siluetele feminine. Le tria, le pipăia, le cântărea farmecele. Apoi alegea…

Iar eu mă uram! Căci nu mă puteam abţine să nu-l admir pe vânătorul acela de femei. Da, exista în mine cineva care – cu groază, cu repulsie, cu ruşine – se extazia în faţa puterii bărbatului cu *pince-nez*. Toate femeile erau ale lui! Se plimba prin imensa Moscovă ca în mijlocul unui harem. Şi ceea ce mă fascina cel mai mult era indiferenţa lui. Nu avea nevoie să fie iubit, nu-i păsa de ceea ce puteau să simtă faţă de el alesele lui. Selecta o femeie, o dorea, o poseda chiar în ziua aceea. Apoi o uita. Şi toate strigătele, tânguielile, lacrimile, gemetele, rugăminţile, injuriile pe care se întâmpla să le audă nu erau pentru el decât nişte condimente care sporeau savoarea violului.

Mi-am pierdut cunoştinţa la începutul celei de-a patra nopţi de nesomn. Exact înainte de sincopa aceea, mi s-a părut că surprind gândul febril al uneia dintre femeile violate, al celei care ghicea brusc că, în niciun caz, nu va fi lăsată să plece. Gândul acela care a străbătut prin beţia ei silită, durerea ei, dezgustul ei – a răsunat în capul meu şi m-a trântit la pământ.

Când mi-am revenit, m-am simţit alt om. Mai calm, mai rezistent totodată. Ca un bolnav care, după o operaţie, se obişnuieşte din nou să meargă, înaintam încet de la un cuvânt la celălalt. Aveam nevoie să pun din nou totul în ordine. Murmuram în întuneric fraze scurte, care constatau noua mea stare:

— Aşadar, există în mine cel care poate contempla aceste violuri. Îmi este posibil să-i

ordon să tacă, dar rămâne totuşi acolo. Deci, în principiu, totul e permis. Beria m-a învăţat asta. Şi dacă Rusia mă subjugă e pentru că nu cunoaşte limite, nici în bine, nici în rău. Mai ales în rău. Ea îmi permite să-l invidiez pe acest vânător de trupuri femeieşti. Şi să mă urăsc. Şi să mă alătur femeii distruse, strivite de o masă de carne năduşită. Şi să ghicesc ultimul ei gând limpede: gândul morţii care va urma după împerecherea aceea hidoasă. Şi să năzuiesc să mor deodată cu ea. Căci nu poţi continua să trăieşti purtând în tine acel dublu care îl admiră pe Beria…

Da, eram rus. Înţelegeam acum, încă destul de confuz, ce însemna asta. Să porţi în suflet toate acele fiinţe desfigurate de durere, satele carbonizate, lacurile îngheţate, pline de cadavre goale. Să cunoşti resemnarea unei turme omeneşti violate de un satrap. Şi oroarea de a te simţi părtaş la crima aceea. Şi dorinţa violentă de a interpreta din nou acele întâmplări din trecut – pentru a extirpa din ele suferinţa, nedreptatea, moartea. Da, să ajungi din urmă maşina neagră pe străzile Moscovei şi să o nimiceşti sub palma ta de uriaş. Apoi, ţinându-ţi respiraţia, să însoţeşti cu privirea tânăra femeie care împinge poarta casei sale, urcă scara… Să refaci Istoria. Să purifici lumea. Să izgoneşti răul. Să oferi adăpost tuturor acelor oameni în inima ta, pentru a putea să le dai drumul într-o zi, într-o lume eliberată de rău. Dar, până atunci, să împărtăşeşti durerea care îi macină. Să te urăşti pentru fiecare slăbiciune. Să împingi acest angajament până la delir, până la leşin. Să trăieşti absolut zi de zi pe marginea prăpastiei. Da, asta e Rusia.

Aşa mă agăţăm, în deruta mea juvenilă, de noua mea identitate. Aceasta devenea pentru mine însăşi viaţa, cea care, credeam eu, avea să şteargă pentru totdeauna iluzia mea franceză.

Viaţa aceasta şi-a manifestat repede principala ei însuşire (pe care rutina zilelor ne împiedică să o vedem) – totala ei incredibilitate.

Înainte, trăiam în cărţi. Înaintam de la un personaj la altul, urmărind logica unei intrigi amoroase sau a unui război. Dar, într-o seară de martie, atât de călduţă încât mătuşa deschisese fereastra de la bucătărie, am înţeles că în viaţa aceasta nu exista nicio logică, nicio coerenţă. Şi că, poate, doar moartea era previzibilă.

În seara aceea, am aflat ceea ce părinţii îmi ascunseseră întotdeauna. Episodul acela tulbure din Asia Centrală: Charlotte, bărbaţii înarmaţi, îmbulzeala lor, strigătele. Nu păstram decât reminiscenţa aceea vagă şi copilărească din istorisirile de odinioară. Cuvintele celor mari erau atât de obscure!

De data aceasta, claritatea lor m-a orbit. Cu o voce foarte obişnuită, golind într-un vas cartofii ce abureau, mătuşa i-a spus musafirului nostru, aşezat lângă Dimitrici:

— Sigur că acolo nu trăiesc ca noi. Se roagă la Dumnezeul lor de cinci ori pe zi, îţi dai seama! Şi chiar mănâncă fără masă. Da, toţi pe jos. În fine, pe un covor. Şi fără linguri, cu degetele!

Musafirul, mai mult ca să înviorеze conversaţia, a obiectat cu un ton sfătos:

— Da, nu ca noi, e mult spus. Eu am fost la Taşkent, vara trecută. Ştii, nu sunt chiar aşa de diferiţi de noi…

— Şi în deşertul lor ai fost? (Ea a vorbit mai tare, fericită că a găsit o momeală bună şi că cina promitea să fie animată şi convivială.) Da, în deşert? Bunica lui, de pildă, Cherl… Chourl… franţuzoaica aia, pe scurt, nu e deloc amuzant ce s-a întâmplat cu ea acolo. Basmacii ăia, banditii ăia, cărora nu le trebuia puterea sovietică, au prins-o pe un drum, ea era încă foarte tânără, au violat-o, dar ca nişte fiare sălbatice! Toţi, unul

după altul. Erau şase sau poate şapte. Şi tu spui: „sunt ca noi”… I-au tras un glonte în cap după aceea. Noroc că ucigaşul a ochit prost. Iar pe ţăranul care o ducea cu căruţa lui l-au înjunghiat ca pe un miel. Atunci, „ca la noi”, ştii…

— Nu, ascultă, dar tu vorbeşti acolo despre vremurile de odinioară, a intervenit Dimitrici.

Şi au continuat să discute, bând vodcă, mâncând. Dincolo de fereastra deschisă se auzeau zgomotele paşnice din curtea noastră. Aerul serii era albastru, blând. Vorbeau fără să observe că, înţepenit pe scaunul meu, nu mai suflam, nu mai vedeam nimic, nu mai pricepeam sensul replicilor lor. În sfârşit, păşind ca un somnambul, am părăsit bucătăria şi, ieşind în curte, am mers prin zăpada topită, mai străin de seara aceea limpede de primăvară decât un marţian.

Nu, nu eram îngrozit de episodul din deşert. Povestit în felul acela banal, niciodată nu va putea, presimţeam, să se elibereze din închisoarea aceea de cuvinte şi de gesturi cotidiene. Intensitatea lui avea să rămână tocită de degetele groase care apucau un castravecior, de du-te-vino-ul mărului lui Adam de la gâtul musafirului nostru, care-şi înghiţea vodca, de ţipetele vesele ale copiilor din curte. Era la fel ca şi cu braţul omenesc pe care îl văzusem într-o zi, pe autostradă, lângă două maşini încastrate una în cealaltă. Un braţ smuls pe care cineva, aşteptând sosirea salvării, îl înfăşurase într-o bucată de ziar. Literele tipărite, fotografiile lipite de carnea sângerândă o făceau aproape neutră…

Nu, ceea ce mă răscolea, de fapt, era neverosimilitatea vieţii. Cu o săptămână în urmă, aflam de misterul lui Beria, de haremul lui de femei violate, omorâte. Acum, de violul franţuzoaicei aceleia în care nu voi putea, parcă, niciodată să o recunosc pe Charlotte.

Erau prea multe deodată. Excesul acela mă năucea. Coincidenţa gratuită, de o evidenţă absurdă îmi încâlcea gândurile. Îmi spuneam că, într-un roman, după povestea atroce a femeilor răpite în inima Moscovei, cititorul ar fi fost lăsat să-şi revină de-a lungul mai multor pagini. Ar fi putut să se pregătească pentru apariţia unui erou ce avea să-l doboare pe tiran. Dar vieţii nu-i păsa de coerenţa subiectului. Ea îşi revărsa conţinutul în dezordine, de-a valma. Prin stângăcia ei, altera puritatea compasiunii noastre şi compromitea justa noastră mânie. Viaţa era, de fapt, o ciornă interminabilă, unde evenimentele, prost aranjate, dădeau unele peste altele, unde personajele, prea numeroase, se împiedicau să vorbească, să sufere, să fie iubite sau urâte individual.

Mă zbăteam între cele două povestiri tragice: Beria şi femeile acelea tinere, a căror viaţă lua sfârşit o dată cu ultimul geamăt de plăcere al violatorului lor; Charlotte, tânără, de nerecunoscut, aruncată pe nisip, bătută, torturată. Eram dezamăgit, mi-era ciudă pe mine pentru indiferenţa mea obtuză.

Chiar în noaptea aceea, toate reflecţiile mele despre incoerenţa liniştitoare a vieţii mi-au părut false. Am revăzut, visând cu ochii deschişi, braţul înfăşurat într-un ziar… Nu, era de o sută de ori mai înspăimântător în ambalajul acela banal! Realitatea, cu toată incredibilitatea ei, întrecea cu mult ficţiunea! Am scuturat din cap, ca să alung imaginea băşicuţelor de ziar lipite de pielea însângerată. Deodată, fără niciun bruiaj, clară, şlefuită, în aerul translucid al deşertului, o altă imagine s-a înfipt în ochii mei. Cea a unui trup tânăr de femeie, răstignit pe nisip. Un trup deja inert, în ciuda convulsiilor nestăpânite ale bărbaţilor care se aruncau sălbatic asupra lui. Tavanul, la care priveam ţintă, a devenit verde. Durerea era atât de cumplită, încât am simţit cum mi se schiţează în piept contururile fierbinţi ale

inimii. Sub ceafă, perna era tare şi aspră ca nisipul…

Gestul meu m-a luat pe neaşteptate chiar şi pe mine însumi. Am început să-mi trag palme cu îndârjire, controlându-mi la început loviturile, apoi fără milă. Îl simţeam în mine pe cel care, în străfundurile tulburi ale gândurilor mele, contempla trupul acela de femeie cu voluptate.

M-am lovit până când obrazul meu umflat, udat de lacrimi, m-a dezgustat cu suprafaţa lui năclăită. Până când celălalt, pitit în mine, a tăcut de tot… Apoi, poticnindu-mă de perna care îmi căzuse în timpul agitaţiei mele, m-am apropiat de fereastră. O semilună foarte îngustă brăzda cerul. Stelele delicate, înfrigurate, răsunau ca zăpada ce scârţâia sub paşii unui somnambul care traversa curtea. Aerul rece îmi calma obrazul tumefiat.

Sunt rus, am spus eu pe neaşteptate, cu jumătate de glas.

2

M-am vindecat datorită trupului acela tânăr, de o senzualitate încă naivă. Da, în ziua aceea de aprilie, m-am crezut, în sfârşit, eliberat de iarna cea mai apăsătoare din tinereţea mea, de nenorocirile ei, de morţii ei şi de povara dezvăluirilor făcute.

Dar important e că grefa mea franceză părea să nu mai existe. Ca şi cum aş fi reuşit să înăbuş cea de-a doua inimă din pieptul meu. Ultima zi a agoniei sale a coincis cu după-amiaza aceea de aprilie care trebuia să marcheze pentru mine începutul unei vieţi fără himere…

Am văzut-o din spate, în picioare, în faţa unei mese din scânduri mari de pin negeluite, sub copaci. Un instructor îi urmărea gesturile şi, din când în când, arunca o privire la cronometrul pe care îl strângea în palmă.

Părea să aibă aceeaşi vârstă ca şi mine, cincisprezece ani, fata al cărei trup scăldat în soare mă ameţise. Tocmai dezasambla o mitralieră, pentru ca apoi să o asambleze din nou, încercând să procedeze cât se poate de repede. Erau întrecerile paramilitare, la care luau parte mai multe şcoli din oraş. Rând pe rând, ne instalam în faţa mesei, aşteptam semnalul instructorului şi ne aruncam asupra *kalaşnikov*-ului, desfăcându-i agregatul greoi. Piesele scoase erau expuse pe scânduri şi, după o clipă, într-un amuzant marşarier al gesturilor, erau puse la loc. Unii dintre noi scăpau pe jos resortul negru, alţii confundau ordinea asamblării… Cât despre ea, am crezut la început că dănţuia în faţa mesei. Îmbrăcată într-o tunică şi o fustă kaki, cu un chipiu pus pe buclele ei roşcate, îşi unduia trupul în ritmul exerciţiului.

Probabil se antrenase mult ca să poată mânui corpul lunecos al armei cu atâta îndemânare.

Am privit-o uluit. La ea, totul era atât de simplu şi atât de viu! Şoldurile, răspunzând mişcării braţelor, i se legănau uşor. Picioarele pline şi aurii fremătau. Se bucura de propria ei agilitate, care îi permitea până şi gesturi inutile – de pildă, să-şi cambreze cadenţat arătoasa ei crupă pietroasă. Da, ea dansa. Şi, chiar fără să îi văd faţa, îi ghiceam zâmbetul.

M-am îndrăgostit de tânăra necunoscută roşcată. Era vorba, desigur, înainte de toate, de o dorinţă foarte fizică, o încântare carnală în faţa taliei sale de o fragilitate copilărească încă, ce contrasta atât de puternic cu bustul ei deja feminin… Mi-am executat numărul de demontare-asamblare cu toate membrele amorţite şi mi-au trebuit mai mult de trei minute, pomenindu-mă printre cei mai puţin dotaţi… Dar, mai mult decât dorinţa de a îmbrăţişa trupul acela, de a pipăi cu degetele mele luciul pielii ei bronzate, am simţit o fericire nemaiîntâlnită şi fără nume.

Exista masa aceea din scânduri grosolane, instalată la marginea unei păduri. Soarele şi mirosul ultimelor zăpezi refugiate în obscuritatea desişurilor. Totul era de o simplitate divină. Şi luminos. Ca trupul acela cu feminitatea lui încă distrată. Ca dorinţa mea. Ca ordinele instructorului. Nicio umbră din trecut nu tulbura limpezimea acelui moment. Respiram, doream, executam maşinal comenzile. Şi, cu o plăcere de nespus, simţeam cum mi se risipea în cap cheagul reflecţiilor mele de iarnă, apăsătoare şi încâlcite... Tânăra roşcovană se legăna din şolduri uşor în faţa mitralierei. Soarele îi lumina contururile trupului prin ţesătura subţire a tunicii. Buclele de foc i se răsuceau pe chipiu. Şi numele acelea groteşti: Marguerite Steinheil, Isabeau de Bavaria… răsunau ca din fundul unui puţ, cu un ecou surd şi

lugubru… Nu izbuteam să cred că viaţa mea era altădată alcătuită din relicvele acelea prăfuite. Trăisem fără soare, fără dorinţă – în crepusculul cărţilor. În căutarea unei ţări-fantomă, a unui miraj al Franţei de odinioară, populate de strigoi…

Instructorul a scos un strigăt de bucurie, arătându-le tuturor cronometrul: „Un minut cincisprezece secunde!” Era timpul cel mai bun. Roşcovana s-a întors radioasă. Şi, scoţându-şi chipiul, a scuturat din cap. Părul i s-a învăpăiat în soare, pistruii i-au ţâşnit ca nişte scântei. Am închis ochii.

A doua zi, pentru prima oară în viaţa mea, am descoperit voluptatea foarte neobişnuită de a strânge o armă de foc, un *kalaşnikov*, şi de a-i simţi tresăririle nervoase pe umăr. Şi de a vedea, în depărtare, o siluetă de placaj acoperindu-se cu găuri. Da, smuciturile lui insistente, forţa lui masculină erau pentru mine de natură profund senzuală.

De altfel, de la prima rafală, capul mi s-a umplut de o linişte zumzăitoare. Vecinul meu din stânga trăsese primul şi mă asurzise. Ţârâitul neîncetat din urechile mele, jerbele irizate ale soarelui din genele mele, mirosul sălbatic al pământului sub trupul meu – eram în culmea fericirii.

Căci, în sfârşit, reveneam la viaţă. I-am găsit un sens. Să trăiesc în fericita simplitate a acestor gesturi ordonate: să trag, să merg în rând, să mănânc din gaméle de aluminiu păsat de mei. Să mă las purtat de o mişcare colectivă dirijată de alţii. De cei care cunoşteau obiectivul suprem. Cei care, cu generozitate, ne debarasau de toată povara responsabilităţii, făcându-ne uşori, transparenţi, clari. Obiectivul acela era şi el simplu şi univoc: apărarea patriei. M-am grăbit să mă cufund în scopul acela monumental, să mă dizolv în masa minunat de iresponsabilă a camarazilor mei.

Aruncam grenade de manevră, trăgeam, instalam un cort. Fericit. Senin. Sănătos. Şi, cu stupoare, îmi aminteam uneori de adolescentul care, într-o casă veche de la marginea stepei, petrecea zile întregi meditând la viaţa şi la moartea celor trei femei zărite într-o grămadă de ziare vechi. Dacă cineva mi l-ar fi prezentat pe visătorul acela, fără îndoială că nu l-aş fi recunoscut. Nu m-aş fi recunoscut…

A doua zi, instructorul ne-a dus să asistăm la sosirea unei coloane de tancuri. Am desluşit mai întâi un nor cenuşiu care se umfla la orizont. Apoi, o vibraţie puternică s-a răspândit în talpa încălţămintei noastre. Pământul se zguduia. Şi norul, devenit galben, s-a înălţat până la soare şi l-a eclipsat. Toate zgomotele au pierit, acoperite de vacarmul metalic al şenilelor. Primul tun a străpuns zidul de praf, a apărut brusc tancul comandantului, apoi al doilea, al treilea… Şi, înainte de a se opri, tancurile descriau o curbă strânsă pentru a intra în rând lângă cel precedent. Şenilele lor pocneau atunci şi mai furios, rupând iarba în fâşii lungi.

Hipnotizat de puterea imperiului, mi-am imaginat deodată globul pământesc, pe care tancurile acelea – tancurile noastre! – puteau să-l răscolească în întregime. O comandă scurtă ar fi fost de-ajuns. M-a năpădit o mândrie pe care nu o mai simţisem niciodată…

Iar soldaţii care ieşeau din turele m-au fascinat prin bărbăţia lor senină. Erau toţi la fel, cioppliţi din acelaşi material tare şi sănătos. Îi simţeam invulnerabili la gândurile prăpăstioase care mă torturaseră în iarnă. Nu, tot acel mâl mental nu ar fi rămas nicio secundă măcar în şuvoiul limpede al raţiunii lor simple şi directe ca şi ordinele pe care le executau. Eram teribil de invidios pe viaţa lor. Se etala acolo, în soare, fără nicio pată de umbră. Forţa lor, mirosul bărbătesc al trupurilor lor, tunicile lor pline de praf. Şi, undeva,

prezenţa tinerei roşcate, a adolescentei-femei, a promisiunii amoroase. Nu mai aveam decât o singură dorinţă: să pot, într-o zi, să mă smulg din turela unui tanc, să sar pe şenilele lui, apoi pe pământul moale şi să merg cu un pas marcat de o plăcută oboseală spre femeia-promisiune.

Viaţa aceea, o viaţă foarte sovietică, în fond, în care trăisem dintotdeauna ca marginal, m-a exaltat. Să mă dizolv în rutina ei nepăsătoare şi colectivistă mi s-a părut brusc o soluţie luminoasă. Să trăiesc ca toţi ceilalţi! Să conduc un tanc, apoi, demobilizat, să fac să curgă oţelul în mijlocul maşinăriilor dintr-o mare uzină de pe malul Volgăi, să merg în fiecare sâmbătă la stadion ca să văd un meci de fotbal. Dar, mai ales, să ştiu că şirul acela de zile, liniştit şi previzibil, era încununat de un mare proiect mesianic – comunismul, care, într-o bună zi, ne va face pe toţi mereu fericiţi, transparenţi în gândurile noastre, strict egali…

Aproape atingând vârfurile pădurii, avioanele de vânătoare au ţâşnit deasupra capetelor noastre. Zburând în grup câte trei, au făcut să se prăbuşească pe noi cerul explodat. Val după val, se rostogoleau spintecând văzduhul, zgâriindu-mi creierul cu decibelii lor.

Mai târziu, în liniştea serii, priveam îndelung câmpia pustie cu dungile întunecate ale ierbii smulse ici şi colo. Îmi spuneam că a fost odată un copil care îşi imaginase un oraş fabulos înălţându-se deasupra orizontului acela ceţos… Copilul acela nu mai exista. Mă vindecasem.

Din ziua aceea memorabilă de aprilie, mini-societatea şcolară m-a acceptat. Colegii m-au primit cu generozitatea aceea condescendentă pe care o ai faţă de neofiţi, faţă de reconvertiţii zeloşi sau de pocăiţii entuziaşti. Aşa eram eu. În orice moment, ţineam să le arăt că singularitatea mea fusese depăşită definitiv. Că eram ca ei. Şi, în plus, gata de orice ca să-mi ispăşesc marginalitatea.

În rest, mini-societatea însăşi, între timp, se schimbase. Copiind din ce în ce mai bine lumea adulţilor, se împărţise în câteva clanuri. Da, aproape în clase sociale! Am deosebit trei. Prefigurau deja viitorul acelor adolescenţi, încă uniţi ieri într-o mică haită omogenă. În prezent, era acolo un grup de „proletari”. Cei mai numeroşi, aceştia proveneau în cea mai mare parte din familii muncitoreşti care furnizau mână de lucru pentru atelierele din enormul port fluvial. Mai era, în plus, un nucleu de tari la matematică, viitori „tehnocraţi” care, amestecaţi altădată cu proletarii şi dominaţi de ei, se detaşau acum din ce în ce mai mult, ocupând prim-planul vieţii şcolare. În sfârşit, cea mai închisă şi mai elitistă şi cea mai restrânsă, coteria în care recunoşteai intelighenţia în germene.

Deveneam de-al lor în fiecare dintre clasele acelea. Prezenţa mea intermediară era apreciată de toată lumea. La un moment dat m-am crezut chiar de neînlocuit. Datorită… Franţei!

Căci, vindecat de ea, povesteam despre ea. Eram fericit să pot încredinţa celor care mă acceptaseră printre ei tot stocul de anecdote acumulate de ani de zile. Poveştile mele plăceau. Lupte prin catacombe, pulpe de broască scumpe ca ochii din cap, străzi întregi lăsate pradă amorului venal la Paris – subiectele acelea mi-au adus reputaţia de povestitor patentat.

Vorbeam şi simţeam că vindecarea mea era totală. Accesele de nebunie care mă cufundaseră altădată în senzaţia vertiginoasă a trecutului nu se mai repetau. Franţa devenea o simplă materie de povestit. Amuzantă, exotică în ochii colegilor mei, palpitantă când descriam „dragostea à la française”, dar, de fapt, prea puţin diferită de poveştile amuzante, adesea fără perdea, pe care ni le spuneam în timpul recreaţiilor, trăgând din ţigările noastre grăbite.

Am remarcat destul de repede că trebuia să-mi dreg poveştile mele franţuzeşti după gustul interlocutorilor mei. Aceeaşi istorisire îşi schimba tonul dacă o povesteam „proletarilor”, „tehnocraţilor” sau „intelectualilor”. Mândru de talentul meu de povestitor, variam genurile, adaptam nivelurile de stil, alegeam cuvintele. Astfel, pentru a plăcea celor dintâi, zăboveam îndelung asupra îmbrăţişărilor pătimaşe ale Preşedintelui cu Marguerite. Un bărbat, pe deasupra şi Preşedinte al Republicii, care murea pentru că făcuse prea mult dragoste – tabloul acesta le era de-ajuns ca să fie extaziaţi. „Tehnocraţii” erau mai sensibili la peripeţiile intrigii psihologice. Ei voiau să ştie ce se întâmplase cu Marguerite după scandalul amoros. Vorbeam atunci despre misteriosul omor dublu din impasul Ronsin, despre îngrozitoarea dimineaţă de mai în care fuseseră descoperiţi soţul lui Marguerite, strangulat cu şnurul de la intrare, soacra ei, sufocată şi ea, dar cu propria ei proteză dentară... Nu uitam să precizez că soţul, pictor de felul său, era copleşit de comenzi oficiale, în timp ce soţia nu a renunţat niciodată la prieteniile ei sus-puse. Şi, conform unei versiuni, unul dintre succesorii răposatului Félix Faure, evident, un ministru, fusese surprins de soţ…

Cât despre „intelectuali”, subiectul nu părea să-i impresioneze. Unii, pentru a-şi arăta indiferenţa, căscau chiar, din când în când. Renunţau la nepăsarea aceea prefăcută doar când găseau un pretext pentru jocuri de cuvinte. Numele de „Faure” a fost victima unui calambur: „a-i da lui Faure” însemna în ruseşte „a-i oferi un avantaj adversarului”. Au izbucnit râsete blazate savant. Careva, tot râzând scurt, indolent, a lansat: „Ce mai *forward*, Faure ăsta!”, subînţelegând înaintaşul de la fotbal. Un altul, făcând o mutră de om sărac cu duhul, a vorbit despre *fortotcika*, ferăstruica… Mi-am dat seama că limba folosită de cercul acela

îngust se compunea aproape exclusiv din cuvinte întortocheate, rebusuri, fraze manieriste, expresii cunoscute doar de membrii lui. Cu un amestec de admiraţie şi de spaimă, am constatat că limba lor nu avea nevoie de lumea care ne înconjura – de soare, de vânt! Curând, aveam să reuşesc să îi imit cu uşurinţă pe cei care jonglau cu cuvintele…

Singura persoană care nu a apreciat schimbarea mea a fost Paşka, chiulangiul pe care îl însoţeam altădată la pescuit. Din când în când, se apropia de grupul nostru, ne asculta şi, când începeam să-mi deapăn poveştile franţuzeşti, mă fixa cu un aer neîncrezător.

Într-o zi, îmbulzeala din jurul meu a fost mai mare ca de obicei. Probabil că istorisirea mea îi interesa în mod deosebit. Am vorbit (rezumând romanul bietului Spivalski, acuzat de toate păcatele capitale şi ucis la Paris) despre cei doi îndrăgostiţi care petrecuseră o noapte lungă într-un tren aproape gol, fugind prin imperiul muribund al ţarilor. A doua zi, se despărţeau pentru totdeauna…

Auditorii mei aparţineau de data aceasta celor trei caste – fii de proletari, viitori ingineri, intelighenţia. Evocam îmbrăţişările pătimaşe în adâncul unui compartiment, noaptea, în trenul care zbura pe lângă sate moarte şi poduri incendiate. Mă ascultau cu nesaţ. Cu siguranţă, le era mai uşor să-şi imagineze perechea aceea de îndrăgostiţi într-un tren decât un Preşedinte de Republică împreună cu iubita lui într-un palat. Şi, pentru a-i mulţumi pe amatorii de jocuri de cuvinte, evocam oprirea trenului într-un oraş de provincie: eroul lăsa în jos fereastra şi îi întreba pe indivizii răzleţi care mergeau de-a lungul şinelor numele locului. Dar nimeni nu ştia să-i informeze. Era un oraş fără nume! Un oraş populat cu străini. Un oftat de mulţumire a urcat dinspre grupul esteţilor. Iar eu, printr-un abil *flash-back*, reveneam în compartiment pentru a vorbi din nou despre dragostea hoinară a călătorilor mei extravaganţi…

În momentul acela, peste mulţime, am văzut capul zburlit al lui Paşka. A ascultat câteva minute, apoi a bombănit, acoperindu-mi cu uşurinţă vocea cu glasul lui aspru de bas:

— Prin urmare, aşa, eşti mulţumit? Toţi tâmpiţii ăştia atâta aşteaptă. Uite cum îţi sorb scornelile!

Nimeni nu ar fi îndrăznit să-l contrarieze singur pe Paşka într-o înfruntare. Dar mulţimea are un curaj foarte specific. I-a răspuns un mârâit indignat. Pentru a linişti spiritele, am precizat pe un ton conciliant:

— Ba nu, nu sunt scorneli, Paşka! E un roman autobiografic. Tipul acela, după revoluţie, a fugit într-adevăr din Rusia cu iubita lui şi, apoi, la Paris, a fost asasinat…

— Şi atunci de ce nu le povesteşti despre ceea ce s-a întâmplat la gară, hm?

Am rămas cu gura căscată. Acum îmi aminteam că îi spusesem deja povestea asta prietenului meu chiulangiul. Dimineaţa, îndrăgostiţii se aflau pe malul Mării Negre, într-o braserie pustie, într-un oraş înecat în zăpadă. Beau un ceai fierbinte în faţa unei ferestre tapisate cu promoroacă… Cu mulţi ani mai târziu, aveau să se revadă la Paris şi să-şi declare că cele câteva ore matinale le erau mai scumpe decât toate iubirile sublime din viaţa lor. Da, dimineaţa aceea cenuşie, mată, chemările înăbuşite ale sirenelor şi prezenţa lor complice în inima urgiei ucigaşe a Istoriei…

Deci, despre braseria aceea de la gară vorbea Paşka… Clopoţelul m-a scos din încurcătură. Ascultătorii mei şi-au stins ţigara şi au năvălit în clasă. Iar eu, perplex, îmi spuneam că niciunul dintre stilurile mele – nici cel adoptat când le vorbeam „proletarilor”, nici cel pentru „tehnocraţi”, nici măcar acrobaţiile verbale pe care le adorau „intelectualii” – nu, niciunul dintre limbajele acelea nu putea să recreeze farmecul misterios al dimineţii înzăpezite de la marginea

prăpastiei vremurilor. Lumina ei, liniştea ei… De altfel, nimeni dintre colegii mei nu ar fi fost interesat de clipa aceea. Era prea simplă: fără atracţii erotice, fără intrigă, fără jocuri de cuvinte.

Întorcându-mă de la şcoală, mi-am amintit că niciodată, când le spuneam colegilor mei povestea Preşedintelui îndrăgostit, nu le-am vorbit despre pânda tăcută de lângă fereastra întunecată de la palatul Élysée. El, singur în faţa nopţii de toamnă şi, undeva, în lumea aceea obscură şi ploioasă – o femeie cu chipul ascuns sub un voal sclipind din cauza ceţii. Dar cine m-ar fi ascultat, dacă mi-ar fi venit ideea să le vorbesc despre voalul umed din noaptea de toamnă?

Paşka a mai încercat de două sau de trei ori, şi tot cu stângăcie, să mă smulgă din noul meu anturaj. Într-o zi, m-a invitat să mă duc la pescuit, pe Volga. Am refuzat în faţa tuturor, cu o expresie vag dispreţuitoare. A rămas câteva secunde în faţa grupului nostru – singur, şovăind, ciudat de fragil, cu toate că era atât de spătos… Altă dată, m-a ajuns din urmă pe drumul spre casă şi mi-a cerut să-i aduc cartea lui Spivalski. I-am promis-o. A doua zi, nu-mi mai aduceam aminte…

Eram prea absorbit de o nouă plăcere colectivă: Muntele de bucurie.

Aşa era numită în oraşul nostru enorma pistă de dans în aer liber, situată pe culmea unui deal care domina Volga. Abia ştiam să dansăm. Dar deşelările noastre ritmice nu aveau, în realitate, decât un singur ţel: să ţinem în braţe un trup de femeie, să-l pipăim, să-l îmblânzim. Ca să nu ne fie teamă după aceea. Seara, în escapadele noastre la Munte, castele şi clanurile nu mai existau. Eram toţi egali în febrilitatea dorinţei noastre. Doar tinerii soldaţi în permisie formau un grup aparte. Îi observam cu invidie.

Într-o seară, am auzit pe cineva care mă striga. Vocea părea să vină din frunzişul copacilor.

Am ridicat capul, l-am văzut pe Paşka! Pista pătrată de dans era înconjurată cu un gard înalt de lemn. Dincolo de el, se înălţa o vegetaţie sălbatică, un hăţiş intermediar între un parc în paragină şi o pădure. L-am văzut pe o creangă mare de arţar, deasupra gardului…

Tocmai părăsisem pista de dans, după ce mă lovisem, în stângăcia mea, de sânii partenerei… Era prima oară că dansam cu o fată atât de matură. Palmele mele, puse pe spatele ei, erau umede. Păcălit de o fioritură neaşteptată a orchestrei, am făcut o falsă manevră şi pieptul meu s-a turtit de al ei. Efectul era mai puternic decât o descărcare electrică! Elasticitatea tandră a unui sân de femeie m-a răscolit. Am continuat să tropăi fără să aud muzica, văzând, în locul chipului frumos al dansatoarei, un oval luminiscent. Când orchestra a tăcut, ea m-a părăsit fără să spună un cuvânt, vizibil înciudată. Am traversat platoul, strecurându-mă printre perechi ca şi cum aş fi umblat pe gheaţă şi am ieşit.

Aveam nevoie să rămân singur, să mă adun, să respir. Am mers pe aleea care mărginea pista de dans. Vântul, venit de pe Volga, îmi răcorea fruntea înfierbântată. „Şi dacă însăşi partenera mea, m-am gândit eu subit, a vrut înadins să se ciocnească de mine?” Da, poate că voise să mă facă să îi simt supleţea pieptului, lansându-mi astfel un apel, pe care, în naivitatea şi în timiditatea mea, nu ştiusem să-l descifrez? Deci, poate că ratasem şansa vieţii mele!

Ca un copil care tocmai a spart o ceaşcă şi închide ochii, sperând că întunericul momentan va repune totul în ordine, am strâns din pleoape: oare de ce nu putea orchestra să interpreteze acelaşi cântec, iar eu să îmi găsesc din nou partenera pentru a repeta toate gesturile, până la îmbrăţişarea convenită? Niciodată nu simţisem şi nu aveam să mai simt atât de intens apropierea foarte intimă şi,

în acelaşi timp, depărtarea cea mai iremediabilă de un trup de femeie…

În toiul acelei rătăciri sentimentale, am auzit vocea lui Paşka, ascuns în frunziş. Am ridicat ochii. Îmi zâmbea, pe jumătate lungit pe o creangă groasă:

— Hai, caţără-te! Am să-ţi fac loc, a spus el, îndoindu-şi picioarele.

Stângaci şi greoi în oraş, Paşka se metamorfoza de îndată se afla din nou în natură. Pe creanga aceea, semăna cu o felină mare, odihnindu-se înainte de vânătoarea nocturnă…

În orice altă împrejurare, nu aş fi ţinut seama de invitaţia lui. Dar poziţia lui era prea neobişnuită şi, în plus, mă simţeam prins în flagrant delict. Era ca şi cum, de pe creanga lui, ar fi interceptat gândurile mele febrile! Mi-a întins mâna, m-am cocoţat lângă el. Copacul acela era un adevărat post de observaţie.

Văzută de sus, unduirea sutelor de trupuri înlănţuite avea cu totul altă înfăţişare. Părea totodată absurdă (toate fiinţele acelea care băteau pasul pe loc!) şi dotată cu o oarecare logică. Trupurile circulau, se uneau în timpul unui dans, se despărţeau, uneori rămâneau lipite unul de celălalt de-a lungul mai multor cântece. De pe copacul nostru, dintr-o singură privire, puteam cuprinde toate micile jocuri afective care se ţeseau pe platou. Rivalităţi, sfidări, trădări, îndrăgostiri la prima vedere, rupturi, explicaţii, încăierări incipiente strunite repede de un serviciu de ordine vigilent. Dar, mai ales, dorinţa, care străbătea prin vălul muzicii şi ritualul dansului. Am regăsit în talazul acela omenesc fata căreia tocmai îi atinsesem în treacăt sânii. I-am urmărit un moment traiectoria de la un partener la altul…

Simţeam că, în rezumat, iureşul acela îmi amintea insidios de ceva. „Viaţa!”, mi-a sugerat brusc o voce mută şi buzele mele au repetat tăcut: „Viaţa…” Aceeaşi vânzoleală de trupuri mânate de

dorinţă şi care o ascund sub nenumărate fandoseli. Viaţa… „Şi unde sunt eu în clipa asta?”, m-am întrebat, ghicind că răspunsul la această întrebare avea să dea naştere unui adevăr extraordinar, care urma să explice totul, definitiv.

Dinspre alee au răsunat strigăte. I-am recunoscut pe colegii mei de clasă, care se întorceau în oraş. Am apucat creanga, gata să sar. Vocea lui Paşka, cu o undă de resemnare acrită, a răsunat cam nesigură:

— Aşteaptă! Acolo o să stingă proiectoarele, ai să vezi, o să fie o puzderie de stele! Dacă ne căţărăm mai sus, o să vedem Săgetătorul…

Nu l-am ascultat. Am sărit jos. Tălpile mi s-au izbit violent de rădăcinile încâlcite de pe pământ. Am alergat ca să-mi ajung din urmă colegii, care se îndepărtau gesticulând. Doream să le vorbesc cât se poate de repede despre partenera mea cu piept frumos, să le aud comentariile, să mă asurzesc cu vorbe. Eram grăbit să revin la viaţă. Şi, cu o bucurie răutăcioasă, am parodiat ciudata întrebare care se înfiripase în capul meu, cu o clipă mai înainte: „Unde sunt eu? Unde eram? Păi, pe o creangă, lângă prostul ăsta de Paşka. Departe de viaţa adevărată!”

Printr-o întâmplare hazlie (ştiam deja că realitatea e făcută din repetări neverosimile, pe care le vânează, ca pe un defect grav, autorii de romane), ne-am întâlnit din nou, a doua zi. Cu stânjeneala resimţită de doi camarazi care, seara, şi-au făcut confidenţe grave, exaltate şi sentimentale, s-au destăinuit până în străfundul foarte intim al sufletului lor şi, dimineaţa, se regăsesc la lumina cotidiană şi sceptică.

Rătăceam în jurul pistei de dans, încă închisă, era abia ora şase seara. Voiam cu orice preţ să fiu primul partener al dansatoarei din ajun. Superstiţios, speram că timpul va fi dat înapoi şi voi putea să lipesc la loc ceaşca mea spartă.

Paşka a apărut pe neaşteptate din hăţişul parcului, m-a zărit, a ezitat o secundă, apoi a venit să mă salute. Era încărcat cu uneltele lui de pescar. Sub braţ ducea o pâine mare, neagră din care rupea câte o bucată mestecând-o cu poftă. M-am simţit încă o dată prins în flagrant delict. M-a privit cu atenţie, examinându-mi cămaşa deschisă la culoare, cu gulerul larg răsfrânt, pantalonul la modă, foarte evazat jos. Apoi, ridicând capul în semn de adio, a plecat. Am scos un suspin de uşurare. Dar, deodată, Paşka s-a întors spre mine şi mi-a aruncat cu o voce puţin cam aspră:

— Hai, am să-ţi arăt ceva! Hai, n-o să-ţi pară rău…

Dacă s-ar fi oprit să aştepte răspunsul meu, aş fi îngăimat un refuz. Dar el îşi continua drumul fără să se mai uite la mine. L-am urmat cu un pas nehotărât.

Am coborât spre Volga, am mers de-a lungul portului, cu macaralele lui enorme, cu atelierele lui, cu antrepozitele lui de tablă ondulată. Mai jos, ne-am înfundat într-un maidan întins, înţesat cu barje vechi, cu construcţii metalice ruginite, cu piramide de buşteni în putrefacţie. Paşka şi-a ascuns undiţele şi plasele sub unul dintre buştenii mâncaţi de carii şi a început să sară dintr-o barcă în alta. Mai erau un debarcader părăsit, câteva pasarele pe pontoane, care ne fugeau suplu de sub picioare. De altfel, urmându-l pe Paşka, nu mi-am dat seama în ce moment părăsisem uscatul pomenindu-ne pe insula plutitoare de ambarcaţiuni părăsite. M-am agăţat de o balustradă ruptă, am sărit pe un fel de luntre, am încălecat peste marginea ei, am lunecat pe lemnul umed al unei plute…

În cele din urmă ne-am pomenit într-un şenal cu maluri abrupte, acoperite complet de soc înflorit. Întinderea lui, de la un ţărm la celălalt, se pierdea sub carcasele unor bărci vechi, înghesuite, bord lângă bord, într-o dezordine năstruşnică.

Ne-am instalat pe bancă, într-o bărcuţă. Deasupra ei se înălţa flancul unei şalupe care purta urme de incendiu. Întinzând gâtul, am remarcat acolo, sus pe puntea şalupei, o funie întinsă lângă cabină: câteva bucăţi de pânză colorată fâlfâiau uşor – rufe care se uscau de ani de zile…

Seara era caldă, ceţoasă. Mirosul apei se îmbina cu efluviile fade ale socului. Din când în când, un vas care se vedea trecând în depărtare, în mijlocul Volgăi, trimitea în şenalul nostru un şir de valuri leneşe. Barca noastră începea să se legene, frecându-se de marginea neagră a şalupei. Tot cimitirul acela pe jumătate scufundat se însufleţea. Se auzea scârţâitul unui cablu, clipocitul sonor al apei sub un ponton, fâşâitul trestiilor.

— E grozav bastingajul ăsta! am exclamat eu, folosind cuvântul acela, căruia nu-i cunoşteam decât vag apartenenţa maritimă.

Paşka mi-a aruncat o privire cam încurcată, a vrut să vorbească, apoi s-a răzgândit. M-am ridicat, grăbit să mă întorc pe Muntele de bucurie… Deodată, prietenul meu m-a tras cu putere de mânecă, pentru ca să mă facă să mă aşez şi, şoptind nervos, a anunţat:

— Aşteaptă! Sosesc!

Atunci am auzit un zgomot de paşi. Mai întâi, plescăitul tocurilor pe lutul ud de pe mal, apoi un ciocănit metalic deasupra noastră, pe puntea şalupei… Şi, deja din măruntaiele ei au ajuns la noi nişte voci înăbuşite.

Paşka s-a ridicat cât era de lung şi s-a ghemuit lângă marginea şalupei. Abia atunci am zărit cele trei hublouri. Geamurile lor erau sparte şi astupate pe dinăuntru cu bucăţi de placaj. Acestea aveau suprafaţa acoperită cu înţepături fine de cuţit. Fără să se desprindă de hublou, prietenul meu mi-a făcut semn cu mâna, invitându-mă să-l imit. Agăţându-mă de proeminenţa de oţel care mergea de-a lungul bordului, m-am lipit de

hubloul din stânga. Cel din mijloc rămânea neocupat.

Ceea ce am văzut prin crăpătură era în acelaşi timp banal şi extraordinar. O femeie, căreia nu-i vedeam decât capul, din profil, şi partea de sus a corpului, stătea parcă sprijinită în coate la o masă, cu braţele paralele, cu mâinile nemişcate. Chipul îi părea liniştit şi chiar somnoros. Doar prezenţa ei acolo, în şalupa aceea, putea să surprindă. Deşi, la urma urmei… Îşi scutura uşor din capul ei cu păr deschis la culoare şi creţ, ca şi cum, necontenit, ar fi aprobat un interlocutor invizibil.

M-am îndepărtat de hubloul meu, i-am aruncat o privire lui Paşka. Eram perplex: „De fapt, ce este de văzut?” Dar el, cu palmele lipite de suprafaţa scorojită a şalupei, avea fruntea ţintuită de placaj.

M-am mutat atunci la hubloul vecin, înecându-mă într-una dintre crăpăturile din lemnul care îl astupa…

Mi s-a părut că barca noastră se scufundă, coboară în fundul acelui canal înţesat şi că bordul şalupei, dimpotrivă, se avântă spre cer. Febril, mă lăsam magnetizat de metalul lui zgrunţuros, încercând să reţin în privirea mea priveliştea care mă orbise.

Era o crupă de femeie, de o goliciune albă, masivă. Da, şoldurile unei femei îngenuncheate, văzută tot dintr-o parte, picioarele ei, coapsele ei, a căror lăţime m-a speriat, şi începutul spatelui ei tăiat de câmpul vizual al crăpăturii. Înapoia acelei crupe enorme stătea un soldat, în genunchi şi el, cu pantalonii descheiaţi, cu tunica în dezordine. Apuca şoldurile femeii şi le trăgea spre el, ca şi cum ar fi vrut să se înfunde în grămada aceea de carne, pe care o împingea în acelaşi timp, scuturându-şi violent tot corpul.

Barca a început să ne fugă de sub picioare. Un vas care mergea în sus, pe Volga, îşi trimitea valurile pe şenalul nostru.

Unul dintre ele a reuşit să mă dezechilibreze. Evitând căderea, am făcut un pas la stânga, pomenindu-mă din nou lângă primul hublou. Mi-am lipit fruntea de rama lui de oţel. În crăpătură, a apărut o femeie cu părul creţ, cu chipul indiferent şi somnoros, cea pe care o văzusem mai întâi. Proptită în coate pe ceea ce semăna cu o faţă de masă, îmbrăcată cu o bluză albă, continua să aprobe, clătinând uşor din cap şi, distrat, îşi examina degetele…

Primul hublou. Şi al doilea. Femeia cu pleoapele grele de somn, cu haina şi coafura atât de obişnuite. Şi cealaltă. Crupa aceea goală, ridicată, carnea ei albă, în care se afunda un bărbat ce părea pirpiriu pe lângă ea, coapsele groase, mişcarea greoaie a şoldurilor. În mintea mea crudă, înnebunită, nicio legătură nu putea asocia cele două imagini. Imposibil de reunit partea de sus a unui trup de femeie cu partea aceea de jos!

Surescitarea mea era atât de mare, încât marginea şalupei mi-a părut deodată întinsă pe orizontală. Turtit pe suprafaţa ei ca o şopârlă, m-am mutat la hubloul cu femeia goală. Ea era tot acolo, dar rotunjimea pronunţată a trupului său stătea nemişcată. Soldatul, văzut din faţă, se încheia la pantaloni cu gesturi moi, stângace. Şi un altul, mai mic decât primul, se aşeza în genunchi în spatele crupei albe. Mişcările lui, în schimb, erau de o rapiditate nervoasă, temătoare. De îndată ce a început să se zbată, împingând cu pântecele lui acele emisfere grele şi albe, a semănat întru totul cu primul. Nu era nicio deosebire între felurile în care se purtau.

Ochii mi se injectau deja cu negru. Picioarele mi se înmuiau. Iar inima mea, lipită strâns de metalul ruginit, făcea să vibreze toată barca cu ecourile ei profunde, gâfâite. Un nou şir de valuri a scuturat barca. Marginea şalupei redevenea verticală şi, lipsit de agilitatea mea de şopârlă, alunecam spre primul hublou. Femeia în bluză albă

dădea maşinal din cap, examinându-şi mâinile. Am văzut-o zgâriindu-şi o unghie cu alta ca să-şi dea jos stratul de ojă…

Paşii lor au răsunat în sens invers de data aceasta: ţăcănitul tocurilor pe punte, răpăitul de pe scândurile pasarelei, plescăitul lutului moale. Fără să mă privească, Paşka a încălecat pe marginea bărcii noastre şi a sărit pe un ponton pe jumătate scufundat în apă, apoi pe un debarcader. L-am urmat în salturi moi, ca o marionetă de cârpă.

Ajuns pe mal, s-a aşezat, şi-a scos pantofii şi, suflecându-şi pantalonii până la genunchi, a intrat în apă, dând la o parte tulpinile lungi ale trestiilor. A împins mătasea broaştei şi s-a spălat pe faţă îndelung, scoţând gemete de plăcere, care puteau fi luate, de departe, drept strigăte de disperare.

Era o zi mare în viaţa ei. În seara aceea de iunie, pentru prima oară în viaţă, avea să se dăruiască unuia dintre tinerii ei prieteni, unuia dintre dansatorii care ţopăiau pe platoul de pe Muntele de bucurie.

Era mai degrabă plăpândă. Chipul ei avea trăsăturile acelea neutre care, în perindarea umană, trec neobservate. Părul ei roşcat-deschis lăsa să i se ghicească nuanţa doar la lumina zilei. Sub proiectoarele de pe Munte sau în nimbul albăstrui al felinarelor, părea pur şi simplu blondă.

Descoperisem practica aceea amoroasă doar de câteva zile. În furnicarul uman de pe pista de dans, vedeam formându-se grupuri – un vârtej de adolescenţi lua naştere, zvârcolindu-se tot mai surescitat, şi roia, plecând să se iniţieze în ceea ce îmi părea când prostesc de simplu, când miraculos de tainic şi de profund: dragostea.

Probabil că s-a pomenit în plus într-una dintre companiile acelea. Băuse ca şi ceilalţi, pe ascuns, printre arbuştii care acopereau versanţii Muntelui. Apoi, când micul lor cerc agitat s-a risipit în perechi, ea rămăsese singură, hazardul aritmetic

neoferindu-i partener. Perechile se eclipsaseră. Beţia punea deja stăpânire pe ea. Nu era obişnuită cu alcoolul şi băuse prea mult, din zel, de teamă că n-o să fie la înălţimea celorlalţi, vrând să-şi stăpânească spaima din ziua aceea mare… Se întorsese pe platou, nemaiştiind ce să facă acum cu trupul ei, din care fiecare părticică era pătrunsă de o exaltare nerăbdătoare. Dar începuseră deja să se stingă reflectoarele.

Toate acestea aveam să le ghicesc mai târziu. În seara aceea, am văzut doar o adolescentă care umbla încoace şi încolo într-un colţ din parcul nocturn, învârtindu-se de mai multe ori în cercul spălăcit desenat de un felinar. Ca un fluture de noapte înghiţit de o rază de lumină. Mersul ei m-a mirat: parcă înainta pe sârmă, cu paşi aerieni şi totodată încordaţi. Am înţeles că, prin fiecare gest, lupta împotriva beţiei. Chipul ei avea o expresie împietrită. Toată fiinţa i se mobiliza în acel unic efort – de a nu cădea, de a nu da nimic de bănuit, de a continua să se învârtească în cercul acela luminos până când copacii negri vor înceta să se legene, să tresară la apropierea ei, agitându-şi crengile foşnitoare.

M-am dus către ea. Am intrat în cercul albastru al felinarului. Trupul ei (fusta ei neagră, bluza ei de culoare deschisă) a concentrat subit toată dorinţa pe care o simţeam. Da, ea a devenit imediat femeia pe care o dorisem dintotdeauna. În ciuda slăbiciunii ei legănate, în ciuda trăsăturilor estompate de beţie, în ciuda a tot ceea ce în trupul ei şi în chipul ei trebuia să-mi displacă, iar acum mi se părea atât de frumos. Tot rotindu-se, s-a lovit de mine, a ridicat ochii. Am văzut succedându-se pe chipul ei mai multe măşti – frică, mânie, zâmbet. Zâmbetul a fost cel care a învins, un zâmbet vag, părând să se adreseze altcuiva decât mie. M-a luat de braţ. Am coborât de pe Munte.

Mai întâi a vorbit fără întrerupere. Vocea ei tânără, de om beat, nu reuşea să rămână egală.

Şoptea, apoi aproape că striga. Agăţându-se de braţul meu, se poticnea din când în când şi scăpa atunci o înjurătură, lovindu-se cu o grabă hazlie cu palma peste gură. Sau, dintr-o dată, se smulgea de lângă mine, cu un aer jignit, pentru a se lipi strâns de umărul meu o clipă mai târziu. Am ghicit că tovarăşa mea juca o comedie amoroasă pregătită de multă vreme – un joc ce trebuia să-i demonstreze partenerului că ea nu era oricine. Dar, în beţia ei, confunda urmarea acelor mici interludii. Iar eu, actor prost, rămâneam mut, subjugat de prezenţa aceea feminină deodată atât de accesibilă şi, mai ales, de halucinanta uşurinţă cu care trupul acela avea să mi se ofere. Întotdeauna crezusem că dăruirea va fi precedată de o lungă evoluţie sentimentală, de mii de vorbe, de un flirt ingenios. Tăceam, simţind cum se turteşte de braţul meu un sân mic de femeie. Iar tovarăşa mea nocturnă, vorbind fără şir cu însufleţire, respingea avansurile unei năluci întreprinzătoare, îşi umfla obrajii pentru câteva clipe, arătând că face nazuri, apoi îl învăluia pe iubitul ei imaginar cu o privire pe care o credea languroasă şi care era doar înceţoşată de vin şi de surescitare.

Am dus-o spre singurul loc care ne-ar fi putut adăposti dragostea – pe insula aceea plutitoare unde, la începutul verii, îi spionasem împreună cu Paşka pe prostituată şi pe soldaţi.

În întuneric, probabil că am greşit direcţia. După ce am rătăcit îndelung printre bărcile adormite, ne-am oprit pe un fel de bac vechi a cărui balustradă cu suporturile sparte se scufunda în apă.

A tăcut brusc. Probabil că beţia i se risipea încetul cu încetul. Stăteam nemişcat în faţa aşteptării ei încordate, în întuneric. Nu ştiam ce trebuie să fac. Îngenunchind, am pipăit scândurile, aruncând în apă când un colac de funii înmuiate, când o grămadă de alge uscate. Din întâmplare, tot

făcând curăţenie, i-am atins piciorul. Degetele mele, pipăind-o, îi făceau pielea de găină…

A rămas mută până la sfârşit. Cu ochii închişi, părea absentă, abandonându-mi trupul ce-i tresărea uşor… Probabil că i-am făcut foarte rău cu gesturile mele grăbite. Actul acela atât de mult visat s-a împotmolit într-o mulţime de manevre stângace, împiedicate. Dragostea aducea cu o scormonire precipitată, nervoasă. Genunchii, coatele se ridicau într-o ciudată fixitate anatomică.

Plăcerea a fost ca flacăra unui chibrit în vântul îngheţat – un foc care are timp doar să-ţi ardă degetele înainte de a se stinge lăsându-ţi un punct orbitor în ochi.

Am încercat să o sărut, credeam că acela era momentul în care trebuia să o fac); sub gura mea i-am simţit buza muşcată adânc…

Şi ceea ce m-a îngrozit cel mai mult e că, în secunda următoare, nu mai aveam nevoie nici de buzele ei, nici de sânii ei ţuguiaţi sub bluza desfăcută larg, nici de coapsele ei subţiri, pe care îşi trăsese fusta cu un gest rapid. Trupul ei îmi devenea indiferent, inutil. Cufundat în obtuza mea mulţumire trupească, îmi ajungeam mie însumi. „Ce are de rămâne întinsă, aşa, pe jumătate goală?”, m-am întrebat eu cu ciudă. Sub spate am simţit asperităţile scândurilor, în palmă – arsura câtorva aşchii. Vântul avea gustul sălciu al apei stătute.

A existat, poate, în intervalul acela nocturn, un moment trecător de uitare, un somn fulgerător de câteva minute. Căci nu am văzut vaporul apropiindu-se. Noi am deschis ochii când toată imensitatea lui albă, scânteind de lumini, ne domina deja. Crezusem că adăpostul nostru se afla la fundul unuia dintre nenumăratele coturi înţesate de epave ruginite. Dar se produsese contrariul. Ajunsesem, în întuneric, la extremitatea unui cap ce ieşea afară în mijlocul fluviului… Pachebotul iluminat care cobora uşor pe Volga s-a înălţat

brusc deasupra bacului nostru vechi, etajându-şi cele trei punţi. Siluetele umane s-au decupat pe fundalul cerului sumbru. Se dansa pe puntea superioară, în văpaia luminilor. Şuvoiul cald al unui tango s-a revărsat asupra noastră, ne-a învăluit. Ferestrele cabinelor, luminate mai discret, parcă s-au înclinat, lăsându-ne să pătrundem în intimitatea lor… Fluxul iscat de trecerea pachebotului a fost atât de puternic, încât pluta noastră a descris un semicerc, o lunecare rapidă, care ne-a ameţit. Vasul, cu lumina şi cu muzica lui, a părut să ne ocolească… În clipa aceea, ea m-a strâns de mână şi s-a cuibărit lângă mine. Densitatea caldă a trupului ei putea parcă să se concentreze absolut toată în palmele mele, ca trupul fremătător al unei păsări. Braţele ei, talia ei aveau supleţea mănunchiului de nuferi pe care îi culesesem într-o zi, cuprinzând în apă mai multe tulpini lunecoase…

Dar deja vasul pierise în întuneric. Ecoul tangoului s-a stins. În navigarea lui spre Astrahan, ducea noaptea cu el. Aerul din jurul bacului nostru s-a umplut de o paloare ezitantă.

Straniu a fost să văd că ne aflam în mijlocul unui fluviu mare, în acea timidă ivire a zorilor, pe scândurile ude ale unei plute. Iar pe mal se precizau încet contururile portului.

Ea nu m-a aşteptat. Fără să mă privească, a început să sară dintr-o barcă într-alta. Fugea de acolo – cu graţia sperioasă a unei tinere balerine după o ieşire la rampă. Urmăream fuga aceea săltată, cu respiraţia tăiată. În orice moment, putea să alunece pe lemnul ud, să fie trădată de o pasarelă dezagregată, să se scufunde între două bărci, ale căror margini s-ar fi apropiat la loc deasupra capului ei. Intensitatea privirii mele o ţinea să nu cadă în acrobaţia ei prin ceaţa dimineţii.

În clipa următoare, am văzut-o mergând pe mal. În linişte, nisipul umed scârţâia uşor sub paşii

ei… O femeie de care eram atât de apropiat, cu un sfert de oră în urmă, se îndepărta. Am simţit o durere cu totul nouă pentru mine: o femeie se îndepărta, rupând legăturile nevăzute care ne uneau încă. Şi devenea acolo, pe malul acela pustiu, o fiinţă extraordinară – o femeie pe care o iubesc şi care redevine independentă de mine, străină de mine şi îndată o să vorbească cu ceilalţi, o să zâmbească… O să trăiască!

S-a întors, auzindu-mă alergând în urma ei. I-am văzut chipul palid, părul care era, acum îmi dădeam seama, de o nuanţă roşcată foarte deschisă. Nu zâmbea şi mă privea în tăcere. Nu îmi mai aminteam ce voiam să îi spun când ascultam, cu o clipă mai înainte, nisipul umed scârţâindu-i sub tocuri. „Te iubesc” ar fi fost o minciună de nerostit. Fusta ei neagră şifonată, braţele ei subţiri, ca de copil, erau de ajuns ca să biruie orice „te iubesc” din lume. Să îi propun să ne revedem în ziua aceea sau a doua zi era de neconceput. Noaptea noastră nu putea fi decât unică. Ca şi trecerea pachebotului, ca şi somnul nostru fulgerător, ca şi trupul ei în răcoarea marelui fluviu aţipit.

Am încercat să-i spun asta. Am vorbit fără şir despre scârţâitul nisipului sub paşii ei, despre singurătatea ei pe malul acela, despre fragilitatea ei, în noaptea precedentă, care mă făcuse să mă gândesc la tulpinile de nufăr. Am simţit brusc, şi cu o fericire intensă, că ar trebui să vorbesc şi despre balconul Charlottei, despre serile noastre din stepă, despre cele trei cochete dintr-o dimineaţă de toamnă pe Champs-Élysées…

Chipul i s-a crispat într-o expresie totodată dispreţuitoare şi neliniştită. Buzele i-au fremătat.

— Eşti bolnav sau ce-i cu tine? a spus ea tăindu-mi vorba pe tonul acela nazal cu care fetele de pe Muntele de bucurie îi repezeau pe pisălogi.

Am încremenit. Ea pleca, urcând spre primele clădiri din port, şi, curând, s-a cufundat în umbra

lor masivă. Începeau să apară muncitorii la uşile atelierelor.

Câteva zile mai târziu, în învălmăşeala nocturnă de pe Munte, am auzit conversaţia colegilor mei de şcoală, care nu-mi remarcaseră prezenţa prin apropiere. Una dintre dansatoarele din micul lor cerc se plânsese, spuneau ei, de partenerul său, care nu ştia să facă dragoste (ei exprimau ideea mult mai verde) şi le încredinţase, pare-se, amănunte comice („haioase”, a afirmat unul dintre ei) despre comportarea lui. Îi ascultam sperând ceva revelaţii erotice. Deodată, a fost menţionat numele partenerului persiflat: Franţuzul… Era porecla mea, de care eram mai degrabă mândru. „Franţuzul” – un francez, pe ruseşte. Printre râsetele lor, am prins un schimb de replici aparte, între doi prieteni, în chip de conciliabul: „O să ne ocupăm de ea, în seara asta, după dans. Amândoi, de acord?”

Am ghicit că era vorba despre ea. Am părăsit ungherul în care eram ascuns şi m-am dus spre ieşire. M-au zărit. „Franţuzul!… Franţuzul...”, şoapta aceea m-a însoţit un moment, apoi a pierit în primul val de muzică.

A doua zi, fără să anunţ pe nimeni, plecam la Saranza.

3

Mergeam prin orăşelul acela somnoros, pierdut în mijlocul stepei, ca să distrug Franţa. Trebuia să termin odată cu Franţa Charlottei, care făcuse din mine un mutant ciudat, incapabil să trăiască în lumea reală.

În mintea mea, această distrugere trebuia să semene cu un ţipăt prelung, cu un răcnet de mânie, care ar fi exprimat cel mai bine toată revolta mea. Urletul acela ţâşnea încă fără cuvinte. Ele aveau să vină, eram sigur de asta, îndată ce privirea liniştită a Charlottei se va aţinti asupra mea. Deocamdată, strigam în tăcere. Doar imaginile năvăleau într-un şuvoi haotic şi pestriţ.

Vedeam sclipirea unui *pince-nez* în penumbra izolată a unei maşini mari, negre. Beria alegea un trup de femeie pentru noaptea lui. Şi vecinul nostru de vizavi, pensionar paşnic, zâmbitor, îşi stropea florile de pe balconul lui, ascultând ciripitul unui tranzistor. Şi, în bucătăria noastră, un bărbat cu braţele pline de tatuaje vorbea despre un lac îngheţat umplut cu cadavre goale. Şi toţi oamenii din vagonul de clasa a treia care mă ducea la Saranza păreau să nu remarce paradoxurile acelea sfâşietoare. Continuau să trăiască. Liniştit.

În strigătul meu, voiam să revărs asupra Charlottei aceste imagini. Aşteptam de la ea un răspuns. Voiam ca ea să se explice, să se justifice. Căci ea era cea care-mi transmisese sensibilitatea franţuzească – a sa –, condamnându-mă să trăiesc dureros între două lumi.

Aveam să-i vorbesc despre tatăl meu, cu „gaura” din ţeasta lui, micul crater în care-i pulsa viaţa. Şi despre mama, de la care moşteniserăm teama de sunatul neaşteptat la uşă, în serile de

sărbătoare. Amândoi morţi. Inconştient, îi purtam pică Charlottei pentru că le supravieţuise părinţilor mei. Îi purtam pică pentru calmul ei din timpul înmormântării mamei. Şi pentru viaţa, atât de europeană prin bunul ei simţ şi prin curăţenia ei, pe care o ducea la Saranza. Găseam în ea Occidentul personificat, Occidentul acela raţional şi rece, căruia ruşii îi păstrează o ranchiună nevindecabilă. Europa aceea care, din fortăreaţa civilizaţiei sale, priveşte cu condescendenţă mizeriile noastre de barbari – războaiele, în care muream cu milioanele, revoluţiile, cărora ea le-a scris scenariile pentru noi… În revolta mea juvenilă se regăsea o mare parte din neîncrederea aceea înnăscută.

Grefa franceză, pe care o credeam atrofiată, era tot în mine şi mă împiedica să văd. Scinda în două realitatea. Cum făcuse cu trupul femeii pe care o spionam prin două hublouri diferite: exista o femeie în bluză albă, calmă şi foarte obişnuită, şi cealaltă – o crupă imensă ce făcea aproape inutil, prin eficacitatea ei carnală, restul trupului.

Şi, totuşi, ştiam că cele două femei erau una şi aceeaşi. Exact ca şi realitatea sfâşiată. Iluzia mea franceză îmi înceţoşa vederea, asemenea beţiei, dublând lumea cu un miraj înşelător de viu…

Strigătul meu se maturiza. Imaginile care aveau să se aşeze în cuvinte se învârteau în ochii mei din ce în ce mai repede: Beria, care îi murmura şoferului: „Accelerează! Ajunge-o din urmă pe asta! Am să văd…” şi un bărbat cu haină de Moş Crăciun, bunicul meu Fiodor, arestat în noaptea de Anul Nou, şi satul calcinat al tatălui meu, şi braţele subţiri ale tinerei mele iubite – braţe de copil, cu vinişoare albăstrui, şi crupa ridicată în toată forţa ei bestială, şi femeia care îşi zgârie lacul de pe unghii în timp ce îi este posedată partea de jos a trupului, şi poşetuţa de pe Pont-Neuf, şi „Verdun”-ul, şi tot acel

talmeş-balmeş franţuzesc, care îmi otrăveşte tinereţea!

La gara din Saranza am rămas un moment pe peron. Din obişnuinţă, căutam silueta Charlottei. Apoi, cu o mânie zeflemitoare, mi-am spus că sunt un prost. De data aceasta nu mă aştepta nimeni. Bunica nici nu avea habar de vizita mea! De altfel, trenul care mă aducea nu avea nimic de-a face cu cel pe care îl luam în fiecare vară ca să vin în oraşul acela. Am ajuns la Saranza nu dimineaţa, ci seara. Iar convoiul, incredibil de lung, prea lung şi prea masiv pentru gara aceea mică de provincie, s-a pus în mişcare greoi şi a plecat mai departe spre Taşkent – spre hotarele asiatice ale imperiului. Urghenci, Buhara, Samarkand, ecoul traseului său mi-a răsunat în cap, trezind o tentaţie orientală, dureroasă şi adâncă pentru fiecare rus.

De data aceasta, totul era altfel.

Uşa era descuiată. Erau încă timpuri în care nu se închidea apartamentul decât noaptea. Am împins-o ca într-un vis. Îmi imaginasem atât de clar clipa aceea, credeam că ştiu cuvânt cu cuvânt ce aveam să-i spun Charlottei şi de ce aveam să o acuz…

Totuşi, auzind zăngănitul imperceptibil al uşii, la fel de familiar ca şi vocea cuiva apropiat, respirând mirosul plăcut şi discret care plutea întotdeauna în apartamentul Charlottei, am simţit cum mi se goleşte capul de cuvinte. Doar câteva crâmpeie din urletul meu pregătit cu grijă îmi sunau încă în urechi:

— Beria! Şi bătrânul ăsta care îşi stropeşte liniştit gladiolele. Şi femeia tăiată în două! Şi războiul uitat! Şi violul tău! Şi cufărul siberian plin de hârţoage vechi, franţuzeşti pe care îl târăsc cu mine cum îşi târăşte un ocnaş ghiuleaua! Şi Rusia noastră, pe care tu, franţuzoaico, nu o înţelegi şi n-ai s-o înţelegi niciodată! Şi iubita mea, de care o să se „ocupe” ticăloşii ăia tineri!

Ea nu m-a auzit intrând. Am văzut-o aşezată în faţa uşii de la balcon. Chipul îi era aplecat asupra unei haine deschise la culoare, întinsă pe genunchi, acul ei sclipea (nu ştiu de ce, în amintirile mele, Charlotte se îndeletnicea întotdeauna cu cârpitul unui guler de dantelă)…

I-am auzit vocea. Nu era un cântec, ci mai degrabă o recitare lentă, un murmur melodios, întretăiat de pauze, ritmat de şuvoiul gândurilor mute. Da, era un cântec pe jumătate fredonat, pe jumătate rostit. În toropeala încinsă a serii, notele lui dădeau o impresie de prospeţime, asemănătoare cu sunetul delicat al unui clavecin. Am ascultat cuvintele şi, câteva secunde, am avut senzaţia că aud o limbă străină, necunoscută – o limbă care nu îmi spunea nimic. După un minut, recunoşteam franceza... Charlotte îngâna un cântec foarte încet, suspinând din când în când, lăsând să se strecoare între două strofe din recitarea ei liniştea de nepătruns a stepei.

Era cântecul căruia, încă de mic copil, îi descoperisem farmecul şi care, acum, concentra asupra lui toată ranchiuna mea.

Aux quatre coins du lit,
Un bouquet de pervenches…[18]

„Da, tocmai, miorlăiala asta franţuzească care nu mă lasă să trăiesc!” m-am gândit eu cu mânie.

Et là nous dormirions
Jusqu'à la fin du monde…[19]

Nu, nu mai puteam să aud cuvintele acelea!

Am intrat în încăpere şi am anunţat cu bruscheţe voită şi în ruseşte:

— Iată-mă! Pariez că nu mă aşteptai!

Spre surprinderea şi spre decepţia mea, privirea pe care Charlotte a ridicat-o spre mine a

rămas liniştită. Am ghicit în ochii ei acea infailibilă stăpânire de sine pe care o dobândeşti învăţându-te zilnic cu durerea, cu spaima, cu primejdia.

Aflând, prin câteva întrebări discrete şi aparent banale, că nu veneam ca vestitor al unor întâmplări tragice, s-a dus în antreu şi i-a telefonat mătuşii mele ca să-i anunţe sosirea mea. Şi, din nou, am fost surprins de uşurinţa cu care a vorbit Charlotte cu femeia aceea atât de diferită de ea. Vocea ei, vocea care mai înainte îngâna un cântec vechi franţuzesc, s-a colorat cu un uşor accent popular şi, în câteva cuvinte, a ştiut să explice tot, să aranjeze tot, reducând fuga mea de acasă la obişnuita noastră întâlnire de vară. „Încearcă să ne imite, m-am gândit eu, ascultând-o vorbind. Ne parodiază!" Calmul Charlottei şi vocea aceea atât de rusească nu au făcut decât să-mi exacerbeze acreala.

Am început să-i vânez fiecare vorbă. Una dintre ele trebuia să-mi declanşeze răbufnirea. Charlotte îmi va oferi „lapte de pasăre", desertul nostru preferat, şi atunci voi putea să mă leg de toate nimicurile astea franţuzeşti. Sau, încercând să învie atmosfera serilor noastre de veghe de altădată, va începe să-mi vorbească despre copilăria ei, da, despre vreun coafor de câini de pe un chei al Senei…

Dar Charlotte tăcea. Îmi acorda foarte puţină atenţie. Ca şi cum prezenţa mea nu ar fi tulburat cu nimic atmosfera acelei seri obişnuite din viaţa ei. Din când în când, îmi întâlnea privirea, îmi zâmbea şi chipul ei se voala din nou.

Cina m-a surprins prin simplitatea ei. Nu am primit nici „lapte de pasăre", nici alte bunătăţi din copilăria noastră. Cu stupoare, îmi dădeam seama că feliile acelea de pâine neagră, ceaiul acela chior erau hrana obişnuită a Charlottei.

După ce am mâncat, o aşteptam pe balcon. Aceleaşi ghirlande de flori, aceeaşi nemărginire a

stepei înceţoşate de căldură. Între două tufe de trandafiri – chipul bacantei de piatră. Brusc mi-a venit să arunc capul acela peste balustradă, să smulg florile, să sfarm nemişcarea câmpiei cu strigătul meu. Da, Charlotte avea să vină să se aşeze pe scăunelul ei, să-şi aranjeze pe genunchi o bucată de pânză…

A apărut, dar, în loc să se instaleze pe taburetul ei, a venit să se rezeme de balustradă, lângă mine. Aşa stăteam altădată cu sora mea, ascultând poveştile bunicii, să privim cum se cufundă stepa încet în noapte.

Da, s-a rezemat în coate pe lemnul crăpat, a contemplat întinderea fără hotar, colorată într-un violet străveziu. Şi, deodată, fără să mă privească, a început să vorbească cu o voce îndepărtată şi gânditoare, care, parcă, mi se adresa mie şi altcuiva decât mine:

— Vezi ce ciudat e… Acum o săptămână, am întâlnit o femeie. La cimitir. Fiul ei e înmormântat pe aceeaşi alee cu bunicul tău. Am vorbit despre ei, despre moartea lor. Despre ce mai poţi vorbi oare în faţa mormintelor? Fiul ei a fost rănit cu o lună înainte de sfârşitul războiului. Soldaţii noştri înaintau deja spre Berlin. Ea se ruga în fiecare zi (era credincioasă sau devenise de-a lungul acelei aşteptări) să-i fie ţinut fiul la spital încă o săptămână, încă trei zile… A fost ucis la Berlin, chiar în ultimele lupte. Deja pe străzile Berlinului… Îmi povestea asta cu multă simplitate. Chiar şi lacrimile ei erau simple când îşi evoca rugăciunile… Şi ştii de ce mi-a amintit povestea ei? De un soldat rănit din spitalul nostru. Îi era frică să se întoarcă pe front şi, în fiecare noapte, îşi rupea coaja de pe rană cu un burete. L-am surprins, am vorbit despre asta cu medicul şef. I-am pus ghips peste rană şi, câtva timp după aceea, vindecat, pleca din nou pe front… Vezi, pe atunci, toate astea îmi păreau atât de clare, de juste. Iar acum, mă simt puţin pierdută. Da, viaţa e

în urma mea şi, brusc, totul trebuie cântărit din nou. O să-ţi pară poate prostesc, dar, uneori, îmi pun următoarea întrebare: „Şi dacă l-am trimis la moarte pe tânărul soldat?" Îmi spun că, probabil, undeva în străfundurile Rusiei, se afla o femeie care, în fiecare zi, se ruga să fie ţinut la spital cât se poate de mult. Da, ca femeia de la cimitir. Nu ştiu… Nu pot uita chipul acelei femei. Înţelegi, e complet aiurea, dar, acum, cred că în vocea ei era, parcă, un reproş. Nu ştiu cum să-mi explic toate astea mie însămi…

A tăcut, a stat un moment nemişcată, cu ochii larg deschişi, iar irisul lor părea să păstreze lumina apusului stins. Încremenit, o priveam pieziş, fără să pot să-mi întorc capul, să-mi schimb poziţia braţelor, să-mi descleştez degetele încrucişate…

— Mă duc să-ţi fac patul, mi-a spus ea în cele din urmă, plecând de pe balcon.

M-am îndreptat, am aruncat o privire mirată în jurul meu. Scăunelul Charlottei, lampa cu abajur turcoaz, bacanta de piatră, cu surâsul ei melancolic, balconul acela îngust atârnat deasupra stepei nocturne – totul mi-a părut dintr-o dată atât de fragil! Năucit, îmi aminteam de dorinţa mea de a distruge cadrul acela efemer… Balconul devenea minuscul – ca şi cum l-aş fi privit de la o distanţă foarte mare –, da, minuscul şi fără apărare.

A doua zi, un vânt fierbinte şi uscat a invadat Saranza. La colţul străzilor bătătorite de soare se iscau mici vârtejuri de praf. Şi apariţia lor era urmată de o detunătură sonoră – o orchestră militară răsuna în piaţa centrală, iar suflul fierbinte aducea până la casa Charlottei frânturi de zarvă de vitejie. Apoi, liniştea revenea brusc şi se auzea scrâşnetul nisipului lovindu-se de geamuri şi bâzâitul febril al unei muşte. Era prima zi de manevre, care aveau loc la câţiva kilometri de Saranza.

Am mers mult. Mai întâi traversând oraşul, apoi în stepă. Charlotte vorbea cu aceeaşi voce calmă şi detaşată ca în ajun, seara, pe balcon. Istorisirea ei se pierdea în vacarmul vesel al orchestrei, apoi, când înceta brusc vântul, vorbele ei sunau cu o stranie claritate în golul acela cu soare şi cu linişte.

Povestea despre scurta ei şedere la Moscova, la doi ani după război… Într-o după-amiază senină de mai, mergea pe străduţele întortocheate din Presnia, care coborau spre râul Moscova, şi se simţea convalescentă, revenindu-şi după război, după spaimă, şi chiar, fără să îndrăznească să şi-o mărturisească, după moartea lui Fiodor sau, mai degrabă, după absenţa lui zilnică, obsedantă… La colţul unei străzi, a auzit, în discuţia dintre două femei care treceau pe lângă ea, o frântură de replică. „Nişte samovare…", a spus una din ele. „Ceaiul bun de altădată…", s-a gândit, ca un ecou, Charlotte. Când a dat de piaţă, în faţa târgului, cu barăcile lui de lemn, cu chioşcurile şi cu gardul lui din scânduri groase, a înţeles că se înşelase. Un bărbat fără picioare, instalat într-un fel de ladă rulantă, a înaintat spre ea, întinzându-şi unicul braţ:

— Hai, frumoaso, numai o rublă pentru un invalid!

Instinctiv, Charlotte s-a ferit de el, aşa de mult semăna necunoscutul cu un om ieşit din pământ. Atunci a observat că în jurul târgului mişunau soldaţi schilozi – „samovare" din acelea. Înaintând în lăzile lor, dotate când cu roţi mici cu pneuri de cauciuc, când cu simpli rulmenţi cu bile, abordau oamenii la ieşire, cerându-le bani sau tutun. Unii dădeau, alţii grăbeau pasul, iar alţii slobozeau câte o înjurătură, adăugând cu un ton mustrător: „Doar vă hrăneşte statul… E o ruşine!" „Samovarele" erau aproape toţi tineri, unii evident beţi. Toţi aveau privirea pătrunzătoare, puţin smintită… Trei sau patru lăzi s-au năpustit spre Charlotte. Soldaţii

îşi înfigeau băţul în pământul bătătorit din piaţă, se răsuceau, ajutându-se cu smucituri violente din tot corpul. În ciuda sforţării lor, totul aducea mai degrabă a joacă.

Charlotte s-a oprit, a scos în grabă o bancnotă din sacoşă şi a dat-o celui care s-a apropiat primul. El nu a putut să o apuce – singura lui mână, mâna stângă, nu mai avea degete. A înghesuit bancnota în fundul lăzii, apoi, brusc, s-a legănat pe scaun şi, întinzându-şi ciotul spre Charlotte, i-a mângâiat glezna. Şi şi-a ridicat spre ea privirea plină de o demenţă amară… Ea nu a apucat să înţeleagă ce s-a întâmplat după aceea. A văzut un alt schilod, acesta cu două braţe valide, care a ţâşnit lângă primul şi, brutal, a scos bancnota din lada ciungului. Charlotte a rostit un „Ah!”, apoi şi-a deschis din nou sacoşa. Dar soldatul care tocmai îi mângâiase piciorul părea resemnat – întorcându-i spatele agresorului său, urca deja pe străduţa foarte piezişă al cărei capăt se deschidea spre cer… Charlotte a rămas o clipă nehotărâtă – să-l ajungă din urmă? Să-i dea din nou bani? A mai văzut câteva samovare care îşi împingeau lăzile spre ea. S-a simţit cumplit. Teamă, ruşine totodată. Un strigăt scurt, răguşit a sfâşiat zumzăiala monotonă care plutea deasupra pieţei.

Charlotte s-a întors brusc. A văzut ceva mai iute decât fulgerul. Ciungul, în lada lui rulantă, a coborât panta străduţei cu un pocnet asurzitor de rulmenţi cu bile. Ciotul lui s-a proptit de mai multe ori în pământ, dirijând coborârea aceea nebunească. Iar în gura lui, chinuită de un rânjet oribil, săgeta un cuţit strâns în dinţi. Schilodul care tocmai îi furase banii a apucat doar să-şi înhaţe băţul. Lada ciungului s-a lovit de a lui. A ţâşnit sânge. Charlotte a văzut alte două samovare repezindu-se spre ciungul care scutura din cap sfârtecând trupul duşmanului său. Alte cuţite au sclipit între dinţi. Din toate părţile izbucneau urlete. Lăzile se izbeau una de alta. Trecătorii,

subjugaţi de bătaia care devenea generală, nu îndrăzneau să intervină. Un alt soldat cobora în viteză panta străzii şi, cu lama între fălci, se cufunda în învălmăşeala înspăimântătoare de trupuri mutilate. Charlotte a încercat să se apropie, dar lupta se dădea aproape jos, la pământ – ar fi trebuit să te târăşti ca să te opui. Miliţienii alergau deja încolo, fluierând strident. Spectatorii s-au dezmeticit. Unii s-au grăbit să plece. Alţii s-au retras la umbra plopilor ca să vadă sfârşitul luptei. Charlotte a zărit o femeie care, aplecându-se, scotea un samovar din grămada de trupuri şi repeta cu o voce plânsă: „Lioşa! Dar mi-ai promis că nu mai vii pe aici! Mi-ai promis!" şi pleca de acolo, ducându-l ca pe un copil pe bărbatul schilodit. Charlotte a încercat să vadă dacă ciungul ei era tot acolo. Unul dintre miliţieni a împins-o deoparte.

Mergeam drept înainte, îndepărtându-ne de Saranza. Vacarmul orchestrei militare se stinsese în liniştea stepei. Nu mai auzeam decât foşnetul ierburilor în bătaia vântului. Şi, în nemărginirea aceea luminoasă şi caldă, a răsunat din nou vocea Charlottei.

— Nu, nu se băteau pentru banii aceia furaţi, nu! Toată lumea înţelegea. Se băteau… ca să se răzbune pe viaţă. Pe cruzimea ei, pe stupiditatea ei. Şi pe cerul acela de mai de deasupra capetelor lor… Se băteau ca şi cum ar fi vrut să sfideze pe cineva. Pe cel care a amestecat într-o singură viaţă cerul acela de primăvară şi trupurile lor schilodite…

„Stalin? Dumnezeu?" era să întreb, dar aerul de stepă făcea cuvintele aspre, greu de rostit.

Nu mai fusesem niciodată atât de departe. Saranza se înecase demult în adierea ceţoasă de la orizont. Escapada aceea fără ţel ne era indispensabilă. În spatele meu, simţeam aproape fizic umbra unei mici pieţe moscovite…

Am ajuns în cele din urmă la un terasament de cale ferată. Şinele lui marcau un hotar

suprarealist în nemărginirea aceea fără niciun alt reper decât soarele şi cerul. Curios, de cealaltă parte a căii ferate, peisajul s-a schimbat. A trebuit să ocolim câteva văgăuni, falii gigantice cu interiorul nisipos, apoi să coborâm într-o vale. Brusc, prin hăţişul sălciilor a strălucit o apă. Ne-am zâmbit, am exclamat într-un singur glas:

— Sumra!

Era un afluent îndepărtat al Volgăi, unul dintre râurile discrete, pierdute în imensitatea stepei, şi cărora li se cunoaşte existenţa numai pentru că se varsă în marele fluviu.

Am rămas la umbra sălciilor până seara… Abia pe drumul de întoarcere şi-a terminat Charlotte povestea.

— Autorităţile s-au săturat în cele din urmă de toţi schilozii din piaţă, de strigătele lor, de încăierările lor. Dar, mai presus de toate, ei ofereau o imagine urâtă despre marea Victorie. Ştii, soldatul e preferat sau foarte viteaz şi zâmbitor sau... mort pe câmpul de onoare. Iar aceştia… Pe scurt, într-o zi, sosesc mai multe camioane şi miliţienii încep să smulgă samovarele din lăzile lor şi să le arunce în benă. Cum arunci butucii într-o căruţă. Un moscovit mi-a povestit că au fost duşi pe o insulă dintre lacurile din Nord. S-a amenajat pentru asta o fostă leprozerie… În toamnă am încercat să mă interesez de locul acela. Mă gândeam că aş putea ajunge să lucrez acolo. Dar, când, în primăvară, am ajuns în regiunea aceea, mi s-a spus că pe insulă nu mai era niciun schilod şi că leprozeria era închisă definitiv… De altfel, era un loc foarte frumos. Pini cât vedeai cu ochii, lacuri mari şi, mai ales, un aer foarte curat…

După o oră de mers, Charlotte mi-a zâmbit uşor, fără veselie:

— Stai, o să mă aşez o clipă…

S-a aşezat pe iarba uscată, întinzându-şi picioarele. Eu am mai făcut maşinal câţiva paşi şi m-am întors. Încă o dată, ca de la o stranie

depărtare sau de la o mare înălţime, am văzut o femeie cu părul alb, îmbrăcată cu o rochie foarte simplă de şaten deschis la culoare, o femeie aşezată pe jos în inima necuprinsului care se întinde de la Marea Neagră până în Mongolia şi se numeşte „stepă”. Bunica mea… O vedeam de la distanţa inexplicabilă pe care o luasem în ajun drept un fel de iluzie optică datorată tensiunii mele nervoase. Ghiceam parcă ameţitoarea dezrădăcinare pe care trebuia să o simtă adesea Charlotte: o dezrădăcinare aproape cosmică. Ea era acolo, sub cerul acela violet, şi părea complet singură pe planeta asta, în iarba liliachie, sub primele stele. Iar Franţa ei, tinereţea ei erau mai îndepărtate decât luna aceea palidă – lăsate într-o altă galaxie, sub un alt cer…

Şi-a ridicat chipul. Ochii ei mi-au părut mai mari ca de obicei. A vorbit franţuzeşte. Sonoritatea acestei limbi vibra ca ultimul mesaj provenit din galaxia îndepărtată.

— Ştii, Alioşa, uneori mi se pare că nu înţeleg nimic din viaţa acestei ţări. Da, că sunt tot o străină. După aproape o jumătate de secol de când trăiesc aici. „Samovarele” acelea. Nu înţeleg. S-au găsit oameni care să râdă privindu-i cum se bat!

A făcut o mişcare ca să se scoale. M-am repezit spre ea întinzându-i mâna. Mi-a zâmbit prinzându-mă de braţ. Şi, în timp ce eram aplecat, a murmurat câteva cuvinte scurte, al căror ton ferm şi grav m-a surprins. Probabil că, mental, le-am tradus în ruseşte şi le-am reţinut aşa. Asta a dat o frază lungă, pe când franceza Charlottei a rezumat totul într-o singură imagine: „samovarul” ciung este aşezat cu spatele lipit de trunchiul unui pin imens şi priveşte tăcut sclipirea valurilor stingându-se dincolo de copaci…

În traducerea rusească păstrată de memoria mea, vocea Charlottei adăuga pe un ton de justificare: „Şi uneori îmi spun că înţeleg această ţară mai bine decât o înţeleg ruşii înşişi. Căci port

în mine chipul soldatului acela de atâţia ani… Şi i-am ghicit singurătatea de pe malul lacului…”

S-a ridicat şi a mers încet, sprijinindu-se de braţul meu. Simţeam cum dispare din trupul meu, din respiraţia mea, adolescentul acela agresiv şi nervos care venise ieri la Saranza.

Aşa a început vara noastră, ultima mea vară petrecută în casa Charlottei. A doua zi dimineaţa, m-am trezit cu sentimentul că sunt, în sfârşit, eu însumi. O linişte profundă, amară şi senină totodată, se răspândea în mine. Nu mai trebuia să mă zbat între identitatea mea rusă şi cea franceză. M-am acceptat.

Ne petreceam acum aproape toate zilele pe malul Sumrei. Plecam dis-de-dimineaţă, ducând cu noi o ploscă mare cu apă, pâine, brânză. Seara, profitând de prima adiere răcoroasă, ne întorceam acasă.

Acum că drumul ne era cunoscut, nu ni se părea aşa de lung. În monotonia însorită a stepei, descopeream o mie de repere, jaloane care ne-au devenit repede familiare. Un bloc de granit, în care fragmente de mică scânteiau de departe în soare. O fâşie de nisip care semăna cu un deşert minuscul. Un loc plin de mărăcini, care trebuia evitat. Când Saranza dispărea din faţa ochilor noştri, ştiam că, în curând, linia terasamentului avea să se desprindă de orizont, iar şinele să lucească. Şi, o dată trecut acest hotar, aproape că sosisem – dincolo de văgăunile care brăzdau stepa cu tranşeele lor abrupte, presimţeam deja prezenţa râului. Parcă ne aştepta…

Charlotte se instala cu o carte la umbra sălciilor, la un pas de curentul apei. Eu, până la epuizare, înotam, mă scufundam, traversând de mai multe ori râul îngust şi nu prea adânc. De-a lungul malurilor lui se aliniau o puzderie de insule acoperite cu Iarbă deasă, unde aveai exact atâta loc

cât să te aşezi şi să te crezi pe o insulă pustie în mijlocul oceanului…

Apoi, întins pe nisip, ascultam liniştea de nepătruns a stepei... Conversaţiile noastre luau naştere fără pretext şi păreau să decurgă din şiroirea însorită a Sumrei, din foşnetul frunzelor lunguieţe ale sălciilor. Charlotte, cu mâinile puse pe cartea deschisă, privea dincolo de râu, spre câmpia arsă de soare, şi începea să vorbească, ba răspunzând întrebărilor mele, ba luându-le-o înainte intuitiv cu istorisirea ei.

În timpul acelor lungi după-amieze de vară în mijlocul stepei, unde fiecare fir de iarbă răsuna de uscăciune şi de căldură, am aflat eu ceea ce mi se ascundea altădată din viaţa Charlottei. Şi ceea ce înţelegerea mea de copil nu reuşea să cuprindă.

Am aflat că soldatul acela din primul război mondial, care-i strecurase în palmă pietricica numită „Verdun”, era într-adevăr primul ei iubit, primul bărbat din viaţa ei. Numai că nu se cunoscuseră în ziua paradei solemne, în 14 iulie 1919, ci cu doi ani mai târziu, cu câteva luni înainte de plecarea Charlottei în Rusia. Aflam şi că soldatul acela era foarte departe de eroul mustăcios, sclipind de medalii, făurit de imaginaţia noastră naivă. Se dovedea mai degrabă slab, cu chipul palid, cu ochii trişti. Tuşea adesea. Plămânii îi fuseseră arşi într-unul dintre primele atacuri cu gaz. Şi nu părăsind rândurile marii parade a venit el spre Charlotte, întinzându-i „Verdun”-ul. Îi înmânase talismanul acela la gară, în ziua plecării ei spre Moscova. Era sigur că avea să o revadă în curând.

Într-o zi mi-a vorbit despre viol… Vocea ei liniştită avea accentul acela care părea să spună: „Bineînţeles: ştii deja despre ce este vorba… Nu mai e un secret pentru tine”. Confirmam intonaţia aceea printr-un şir de mici „da, da”-uri de o nepăsare vioaie. Mi-era foarte teamă că, după

povestea asta, sculându-mă de jos, am să văd o altă Charlotte, un alt chip, purtând expresia de neşters a unei femei violate. Dar mai întâi mi s-a înfipt în creier o fulgerare luminoasă.

Un bărbat cu turban, îmbrăcat cu un fel de manta lungă, foarte groasă şi foarte caldă, mai ales în mijlocul nisipurilor din deşertul care îl înconjura. Ochii oblici, ca două lame de brici, bronzul arămiu al feţei lui rotunde, lucind de sudoare. E tânăr. Cu gesturi febrile, încearcă să apuce hangerul agăţat la brâu, de cealaltă parte a puştii. Acele câteva secunde par interminabile. Căci deşertul şi bărbatul cu gesturi grăbite sunt văzuţi de un minuscul crâmpei de privire – interstiţiul dintre gene. O femeie răstignită pe jos, cu rochia sfâşiată, cu părul răvăşit pe jumătate îngropat în nisip, se inserează parcă pe veci în peisajul pustiu. Un firicel roşu îi străbate tâmpla stângă. Dar e în viaţă. Glonţul i-a ciopârţit pielea de sub păr şi s-a înfundat în nisip. Bărbatul se răsuceşte ca să-şi înşface arma. Ar vrea ca moartea să fie mai fizică – gât tăiat, val de sânge care să îmbibe nisipul. Hangerul pe care îl caută a lunecat de cealaltă parte, când, mai înainte, cu pulpanele veşmântului său lung desfăcute larg, se zbătea pe trupul strivit… Trage de brâu mânios, aruncând priviri pline de ură spre chipul împietrit al femeii. Brusc, aude un nechezat. Se întoarce. Tovarăşii lui galopează deja departe, siluetele lor, pe culmea unei coaste, se profilează clar pe fundalul cerului. Se simte dintr-o dată ciudat de singur: el, deşertul în lumina serii, femeia muribundă. Scuipă de ciudă, loveşte cu cizma lui ascuţită trupul inert şi, cu sprinteneala unui râs, sare în şa. Când zgomotul copitelor piere, femeia, încet, deschide ochii. Şi începe să respire şovăitor, ca şi cum ar fi pierdut acest obicei. Aerul are gust de piatră şi de sânge…

Vocea Charlottei s-a contopit cu foşnetul uşor al sălciilor. A tăcut. M-am gândit cu mânie la tânărul uzbek. „Trebuia neapărat să o omoare, să o

reducă la un trup fără viaţă!”. Şi, cu o perspicacitate deja bărbătească, înţelegeam că nu era vorba de o simplă cruzime. Îmi aminteam acum de primele clipe care urmau după actul sexual, în care trupul, dorit cu o clipă în urmă, devenea subit inutil, neplăcut la vedere, la pipăit, aproape ostil. Mi-am amintit de tânăra mea parteneră de pe pluta noastră, noaptea: e adevărat, mi-era ciudă pe ea că nu o mai doream, că eram decepţionat, că o simţeam acolo, lipită de umărul meu… Ducându-mi gândul până la capăt, dezvăluind egoismul acela masculin care mă înspăimânta şi totodată mă ispitea, mi-am spus: „De fapt, după ce faci dragoste, femeia trebuie să dispară!” Şi mi-am imaginat din nou mâna aceea febrilă căutând hangerul.

M-am ridicat brusc în picioare, întorcându-mă spre Charlotte. Aveam să-i pun întrebarea care mă tortura de luni de zile şi pe care, în minte, o formulasem şi o reformulasem de atâtea ori: „Spune-mi, într-un singur cuvânt, într-o singură frază, ce e dragostea?”

Dar Charlotte, crezând probabil că previne o întrebare cu mult mai logică, a vorbit prima.

— Şi ştii ce m-a salvat? Sau, mai degrabă, cine m-a salvat. Nu ţi s-a povestit încă?

O priveam. Nu, povestea violului nu lăsase niciun semn pe trăsăturile ei. Doar freamătul umbrei şi al soarelui în frunzişul sălciilor îi atingea uşor obrazul.

Fusese salvată de un *saigak*, antilopa deşertului, cu nări enorme, asemenea unei trompe de elefant tăiate scurt, şi – într-un surprinzător contrast – cu ochi mari, temători şi tandri. Charlotte văzuse adesea turmele lor alergând prin deşert. Când a putut, în sfârşit, să se scoale, a văzut un *saigak* care se căţăra încet pe o dună de nisip. Charlotte l-a urmat, fără să se gândească, instinctiv – animalul era unica baliză în mijlocul unduirii nesfârşite a nisipurilor. Ca într-un vis (aerul

liliachiu avea vacuitatea înşelătoare a viselor), a reuşit să se apropie de animal. *Saigak*-ul nu a fugit. Charlotte, în lumina vagă a amurgului, a văzut pete negre pe nisip – sânge. Animalul s-a prăbuşit, apoi, mişcând violent din cap, s-a smuls de pe jos, s-a legănat pe picioarele sale lungi, care tremurau, a făcut câteva salturi dezordonate. A căzut din nou. Fusese rănit de moarte. De oamenii care erau gata să o ucidă şi pe ea? Poate. Era primăvară. Noaptea a fost îngheţată. Charlotte s-a ghemuit, lipindu-şi trupul de spatele animalului. *Saigak*-ul nu mai mişca. Pielea îi era străbătută de frisoane. Respiraţia şuierătoare îi semăna cu suspinele omeneşti, cu cuvintele şoptite. Charlotte, în amorţeala frigului şi a durerii, se trezea adesea, simţind murmurul acela care, îndărătnic, se chinuia să spună ceva. Într-una dintre acele treziri în plină noapte, a zărit cu stupoare o scânteie foarte apropiată, care strălucea în nisip. O stea căzută din cer… Charlotte s-a aplecat spre punctul luminos. Era ochiul larg deschis al *saigak*-ului – şi o constelaţie superbă şi fragilă care se oglindea în globul acela plin de lacrimi… Ea nu a remarcat clipa în care s-au oprit bătăile inimii acelei fiinţe care îi dăruia viaţa ei… Dimineaţa, deşertul scânteia de promoroacă. Charlotte a rămas câteva clipe în picioare în faţa trupului nemişcat, presărat cu cristale. Apoi, încet, a escaladat duna peste care animalul nu putuse să treacă în ajun. Ajunsă în creştetul ei, a scos un „ah” care a răsunat în aerul dimineţii. Un lac, roz de la primele raze, se întindea la picioarele ei. La apa aceea încerca să ajungă *saigak*-ul… Charlotte a fost găsită, aşezată pe mal, chiar în seara aceea.

Pe străzile Saranzei, la căderea nopţii, a adăugat un epilog emoţionat la povestirea ei.

— Bunicul tău, a spus ea foarte încet, n-a amintit niciodată întâmplarea aceasta. Niciodată… Şi îl iubea pe Serge, unchiul tău, ca şi cum ar fi fost propriul lui fiu. Poate chiar mai mult. E greu

să accepţi, ca bărbat, ca primul tău fiu să fie născut dintr-un viol. Mai ales că Serge, doar ştii, nu seamănă cu nimeni din familie. Nu, el nu a vorbit niciodată despre asta…

Am simţit că vocea îi tremura uşor. „Îl iubea pe Fiodor, m-am gândit eu firesc. El a făcut ca ţara asta, în care ea a suferit atât de mult, să poată deveni a ei. Şi îl iubeşte încă. După toţi anii aceştia fără el. Îl iubeşte în stepa asta nocturnă, în imensitatea asta rusească. Îl iubeşte…”

Dragostea mi-a apărut din nou în toată dureroasa ei simplitate. Inexplicabilă. Inexprimabilă. Ca şi constelaţia care se oglindea în ochiul unui animal rănit, în mijlocul unui deşert acoperit de gheaţă.

Hazardul unui lapsus a fost cel care mi-a revelat o realitate derutantă: franceza pe care o vorbeam nu mai era aceeaşi…

În ziua aceea, când i-am pus o întrebare Charlottei, mi s-a împleticit limba. Probabil că am nimerit una dintre perechile de cuvine, o pereche înşelătoare, cum sunt atâtea în franceză. Dar, erau gemeni de tipul *percepteur – précepteur* sau *décerner – discerner*. Astfel de duo-uri perfide, la fel de riscante ca şi *luxe – luxure*, provocau altădată, prin stângăciile mele verbale, câteva ironii de-ale surorii mele şi corectări discrete din partea Charlottei…

De data aceasta, nu mai era vorba să mi se sufle cuvântul potrivit. După o secundă de ezitare, m-am corectat eu însumi. Dar mult mai puternică decât şovăiala momentană a fost revelaţia aceea fulgerătoare: vorbeam o limbă străină!

Aşadar, lunile mele de revoltă nu au rămas fără urmări. Nu că de acum înainte m-aş fi exprimat în franceză cu mai puţină uşurinţă. Dar ruptura se produsese. În copilărie, mă contopeam cu materia sonoră a limbii Charlottei. Pluteam în ea, fără să mă întreb de ce o pată din iarbă, o

sclipire colorată, parfumată, vie, ba exista la masculin şi avea o identitate scârţâitoare, fragilă, cristalină, impusă parcă de numele ei „ţvetok”, ba se învăluia într-o aură catifelată, discretă şi feminină – devenind „o floare”.

Mai târziu, aveam să mă gândesc la povestea miriapodului care, întrebat despre tehnica dansului său, s-a încurcat imediat în mişcările, altădată instinctive, ale nenumăratelor lui membre.

Cazul meu nu a fost atât de disperat. Dar, din ziua lapsusului, problema „tehnicii” s-a dovedit inevitabilă. În prezent, franceza devenea o unealtă, căreia, vorbind, îi măsuram importanţa. Da, un instrument independent de mine şi pe care îl mânuiam dându-mi seama din când în când de ciudăţenia acestui act.

Descoperirea mea, oricât ar fi fost de năucitoare, mi-a adus o intuiţie pătrunzătoare a stilului. Acea limbă-unealtă, mânuită, şlefuită, perfecţionată, îmi spuneam eu, nu era altceva decât scrisul literar. În anecdotele franţuzeşti cu care, în tot anul acela, îmi distrasem colegii, simţisem deja prima schiţă a acelei limbi romaneşti: nu o mânuisem oare pentru a plăcea fie „proletarilor”, fie „esteţilor”? Literatura se dovedea a fi o permanentă uimire în faţa şuvoiului verbal în care se topea lumea. Franceza, limba mea „strămaternă”, era, vedeam acum, prin excelenţă, limba uimirii.

... Da, din ziua aceea îndepărtată, petrecută pe malul unui râuleţ pierdut în mijlocul stepei, mi se întâmplă în plină conversaţie franţuzească, să-mi amintesc de surpriza mea de altădată: o doamnă cu părul cărunt, cu ochi mari, liniştiţi şi nepotul ei stau aşezaţi în inima câmpiei pustii, arse de soare şi foarte ruseşti prin nemărginirea izolării sale, şi vorbesc franţuzeşte, cât se poate de firesc… Revăd scena aceea, mă mir că vorbesc franţuzeşte, mă bâlbâi, nu ştiu la ce-o mai fi bună franceza mea.

Curios, sau, mai degrabă, cât se poate de logic, în momentele în care mă aflu între două limbi mi se pare că văd şi că simt mai intens ca oricând.

Poate că tot în ziua în care, pronunţând „précepteur” în loc de „percepteur”, pătrundeam astfel într-un tăcut între-două-limbi, am remarcat şi frumuseţea Charlottei…

Ideea de frumuseţe mi s-a părut mai întâi neverosimilă. În Rusia de atunci, orice femeie trecută de cincizeci de ani se transforma în „băbuţă” – o fiinţă căreia ar fi fost absurd să-i atribui feminitate şi, cu atât mai mult, frumuseţe. Cât despre a afirma: „Bunica mea e frumoasă”…

Şi, totuşi, Charlotte, care trebuie să fi avut pe atunci şaizeci şi patru sau şaizeci şi cinci de ani, era frumoasă. Instalându-se în partea de jos a malului povârnit şi nisipos al Sumrei, citea sub crengile sălciilor, care îi acopereau rochia cu un fileu de umbră şi de soare. Părul argintiu îi era adunat pe ceafă. Din când în când, mă privea cu un zâmbet uşor. Încercam să înţeleg ce anume, în chipul acela, în rochia aceea foarte simplă, iradia frumuseţea, a cărei existenţă o recunoşteam, aproape încurcat.

Nu, Charlotte nu era „o femeie care nu-şi arăta vârsta”. Trăsăturile ei nu aveau nici frumuseţea rătăcită a feţelor „bine întreţinute” ale femeilor ce trăiesc într-o permanentă luptă cu ridurile. Ea nu încerca să-şi ascundă vârsta. Dar îmbătrânirea nu provoca la ea strâmtarea aceea care trage faţa şi usucă trupul. Am învăluit cu privirea luciul argintiu al părului ei, liniile feţei, braţele uşor bronzate, picioarele ei goale, care aproape că atingeau şiroirea leneşă a Sumrei… Şi, cu o bucurie neobişnuită, am constatat că nu exista un hotar strict între pânza înflorată a rochiei sale şi umbra pătată de soare. Contururile trupului ei se pierdeau imperceptibil în luminozitatea aerului,

ochii ei, ca o acuarelă, se confundau cu strălucirea caldă a cerului, gestul degetelor ei, întorcând paginile, se ţesea în unduirea ramurilor lungi ale sălciilor… Aşadar, contopirea aceea ascundea taina frumuseţii sale!

Da, chipul ei, trupul ei nu se crispau, speriate de sosirea bătrâneţii, ci se lăsau pătrunse de vântul însorit, de miresmele amare ale stepei, de răcoarea crângului de sălcii. Iar prezenţa ei conferea o uimitoare armonie acelei întinderi pustii. Charlotte era acolo şi, în monotonia câmpiei arse de căldură, se înfiripa o consonanţă insesizabilă: foşnetul melodios al curentului, mirosul aspru al lutului umed şi cel aromat al ierburilor uscate, jocul umbrei şi al luminii sub crengi. O clipă unică, inimitabilă, în şirul uniform al zilelor, al anilor, al vremurilor.

O clipă care se oprise în loc…

Descopeream frumuseţea Charlottei. Şi, aproape în acelaşi moment, singurătatea ei.

În ziua aceea, culcat pe taluz, o ascultam vorbind despre cartea pe care o aducea cu ea în plimbările noastre. De când avusesem acel lapsus, nu mă mai puteam opri să observ, tot urmărind conversaţia, felul în care mânuia bunica franceza. Comparam limba ei cu a autorilor pe care îi citeam, cu a rarelor ziare franţuzeşti care pătrundeau în ţara noastră. Cunoşteam toate particularităţile francezei sale, expresiile preferate, sintaxa personală, vocabularul ei şi chiar patina timpului, pe care o purtau frazele sale – culoarea „Belle Époque”…

De data aceasta, mai mult decât toate observaţiile acelea lingvistice, mi-a venit în minte un gând surprinzător: „Iată o jumătate de secol de când limba aceasta trăieşte într-o izolare completă, vorbită foarte rar, abordând o realitate străină de natura ei, asemenea unei plante care se îndârjeşte să crească pe o faleză golaşă…” Şi, totuşi,

franceza Charlottei păstrase o extraordinară vigoare, densă şi pură, transparenţa aceea de ambră pe care o capătă vinul vechi. Limba aceea supravieţuise viscolelor siberiene, arsurii nisipurilor din deşertul Asiei Centrale. Şi răsună încă pe malul acestui râu, în mijlocul stepei nesfârşite…

Abia atunci i s-a înfăţişat privirii mele singurătatea acestei femei în toată simplitatea ei sfâşietoare şi cotidiană. „Ea nu are pe nimeni cu care să vorbească, mi-am spus eu cu stupefacţie. Nimeni cu care să vorbească franţuzeşte…” Am înţeles brusc ce puteau să însemne pentru Charlotte acele câteva săptămâni pe care le petreceam împreună în fiecare vară. Am înţeles că franceza, urzeala aceea de fraze care îmi părea atât de firească, avea să încremenească îndată după plecarea mea, pentru un an întreg, înlocuită de rusă, de foşnetul paginilor, de linişte. Şi mi-am închipuit-o pe Charlotte, singură, mergând pe străzile întunecoase din Saranza îngropată sub zăpadă…

A doua zi, am văzut-o pe bunica vorbind cu Gavrilici, beţivul şi scandalagiul din curtea noastră. Banca băbuţelor era goală – probabil le alungase apariţia lui. Copiii se ascundeau pe după plopi. Locatarii, la ferestre, urmăreau cu interes scena: franţuzoaica asta ciudată, care îndrăznea să se apropie de monstru. Iarăşi m-am gândit la singurătatea bunicii mele. Am simţit înţepături mărunte în pleoape. „Asta-i viaţa ei. Curtea asta, beţivanul ăsta de Gavrilici, enorma izbă neagră din faţă, cu toate familiile acelea îngrămădite unele peste altele…” A intrat Charlotte, gâfâind puţin, dar zâmbind, cu ochii înceţoşaţi de lacrimi de bucurie.

— Ştii, mi-a spus ea în ruseşte, ca şi cum nu ar fi avut timp să treacă de la o limbă la alta. Gavrilici mi-a vorbit despre război, el a apărat Stalingradul, pe acelaşi front cu tatăl tău. Îmi

vorbeşte despre asta adesea. Povestea despre o luptă pe malul Volgăi. Se băteau ca să recucerească de la nemţi un deal. Spunea că, înainte, nu mai văzuse niciodată o asemenea învălmăşeală de tancuri în flăcări, de cadavre ciopârţite, de pământ însângerat. Seara, se afla printre o duzină de supravieţuitori, pe dealul acela. A coborât spre Volga, murea de sete şi acolo, pe mal, a văzut apa foarte liniştită, nisipul alb, sălciile şi nişte plevuşti care au ţâşnit când s-a apropiat. Ca pe vremea copilăriei, în satul lui…

O ascultam şi Rusia, ţara singurătăţii sale, nu îmi mai părea ostilă „francităţii" ei. Emoţionat, îmi spuneam că bărbatul înalt, cu privirea amară, acel Gavrilici, nu ar fi îndrăznit să vorbească cu nimeni despre sentimentele lui. I s-ar fi râs în nas: Stalingrad, războiul şi, dintr-o dată, trestiile acelea, plevuştile acelea! Nimeni din curte nu s-ar fi obosit măcar să-l asculte – ce poate evoca interesant un beţiv? El vorbise cu Charlotte. Cu încredere, cu certitudinea că va fi înţeles. Franţuzoaica îi era mai apropiată în clipa aceea decât toţi oamenii care îl priveau contând pe un spectacol gratuit. El îi cercetase cu ochii lui întunecaţi, bombănind în sinea lui: „Sunt toţi aici, ca la circ…" Pe neaşteptate, a văzut-o pe Charlotte traversând curtea cu o sacoşă cu cumpărături. Se îndreptase şi o salutase. Un minut după aceea, cu chipul parcă luminat, povestea: „Şi ştiţi, Charlota Norbertovna, sub picioarele noastre nu mai era pământ, ci carne tocată. N-am mai văzut niciodată aşa ceva, de la începutul războiului. Şi, pe urmă, seara, când am terminat cu nemţii, am coborât spre Volga. Şi acolo, cum să vă spun…"

Dimineaţa, când am ieşit, am trecut pe lângă izba mare şi neagră. Era deja animată de o zumzăială compactă. Se auzea sfârâitul mânios al uleiului într-o tigaie, duetul feminin şi masculin dintr-o ceartă, amestecul de voci şi de muzică de la mai multe radiouri… I-am aruncat o privire

Charlottei, ridicând din sprâncene cu o strâmbătură batjocoritoare. Ea a ghicit fără efort ce voia să spună zâmbetul meu. Dar marele furnicar trezit nu a părut să o intereseze.

A vorbit numai când am ajuns în stepă:

— Iarna trecută, mi-a spus ea în franceză, i-am dus medicamente Frosiei, băbuţa aceea cumsecade, ştii, care fuge întotdeauna prima de îndată ce apare Gavrilici… Era tare frig în ziua aceea. Am deschis cu multă greutate uşa izbei lor…

Charlotte şi-a continuat povestea, iar eu, cu o mirare crescândă, simţeam cum se impregnau cuvintele ei simple cu sunete, cu mirosuri, cu lumini voalate de ceaţa gerului… Ea scutura clanţa şi uşa, spărgând un chenar de gheaţă, se deschidea anevoie, cu un scrâşnet ascuţit. S-a pomenit înăuntru, în casa aceea mare de lemn, în faţa unei scări înnegrite de timp. Treptele scoteau gemete tânguitoare sub paşii ei. Culoarele erau înţesate cu dulapuri vechi, de cutii mari de carton, îngrămădite de-a lungul pereţilor, de biciclete, de oglinzi vechi care străpungeau spaţiul acela cavernos cu o perspectivă neaşteptată. Între zidurile întunecate plutea un miros de lemn ars, care se îmbina cu frigul adus de Charlotte în cutele paltonului. A văzut-o la capătul culoarului, la primul etaj. O femeie tânără, cu un copilaş în braţe, stătea lângă fereastra acoperită cu flori de gheaţă. Fără să mişte, cu capul uşor plecat, privea dansul flăcărilor din uşa deschisă a unei sobe mari care ocupa colţul culoarului. Dincolo de fereastra îngheţată, se stingea încet asfinţitul de iarnă, albastru şi limpede…

Charlotte a tăcut o secundă, apoi a continuat cu o voce şovăitoare:

— Ştii, bineînţeles că era o iluzie… Dar chipul ei era atât de palid, atât de delicat… Ca florile de gheaţă care acopereau geamul. Da, ca şi cum trăsăturile ei ar fi fost desprinse dintre

podoabele de promoroacă. N-am mai văzut o frumuseţe atât de fragilă. Da, ca o icoană desenată pe gheaţă…

Am mers multă vreme în tăcere. Stepa se întindea încet înaintea noastră în ţârâitul răsunător al greierilor. Dar zgomotul acela sec, căldura aceea nu mă împiedicau să păstrez în plămâni aerul îngheţat din izba mare şi neagră. Vedeam fereastra acoperită de promoroacă, scânteierea albastră a cristalelor, femeia cea tânără cu copilul ei. Charlotte vorbise franţuzeşte. Franceza pătrunsese în izba aceea care o înspăimântase întotdeauna din cauza vieţii ei tenebroase, apăsătoare şi atât de ruseşti. Iar în adâncul ei se luminase o fereastră. Da, vorbise franţuzeşte. Ar fi putut vorbi ruseşte. Asta nu i-ar fi dăunat cu nimic clipei reînviate. Deci, exista un fel de limbă intermediară. O limbă universală! Iarăşi m-am gândit la acel „între-două-limbi” pe care-l descoperisem datorită lapsusului meu, la „limba uimirii”…

Şi, în ziua aceea, pentru prima oară, mi-a trecut prin minte un gând exaltant: „Şi dacă limba aceasta ar putea fi exprimată în scris?”

Într-o după-amiază pe care o petreceam pe malul Sumrei, m-am surprins gândindu-mă la moartea Charlottei. Sau, mai degrabă, dimpotrivă la imposibilitatea morţii sale…

Zăpuşeala fusese deosebit de apăsătoare în ziua aceea. Charlotte îşi scosese espadrilele şi, cu rochia suflecată până la genunchi, se plimba prin apă. Cocoţat pe una dintre insuliţe, o priveam mergând de-a lungul râului. Din nou mi s-a părut că o văd, pe ea şi malul acela cu nisip alb şi stepa – ca de la o mare distanţă. Da, ca şi cum aş fi fost suspendat în nacela unui balon. Aşa sunt observate (aveam să aflu mult mai târziu) locurile şi chipurile pe care, inconştient, le situăm deja în trecut. Da, o priveam de la o înălţime iluzorie, din

viitorul spre care tindeau toate forţele mele tinereşti.

Ea mergea prin apă cu nepăsarea visătoare a unei adolescente. Cartea ei, deschisă, rămăsese în iarbă, sub sălcii. Am revăzut brusc, într-o singură licărire de lumină, întreaga viaţă a Charlottei. Parcă era un şir palpitant de imagini: Franţa de la începutul secolului, Siberia, deşertul, şi, din nou, zăpezile fără de sfârşit, războiul, Saranza… Nu avusesem încă niciodată ocazia să cercetez existenţa cuiva în viaţă astfel – de la un capăt la celălalt, şi să spun: viaţa asta este încheiată. Nu va mai fi nimic altceva în viaţa Charlottei decât Saranza asta, decât stepa asta. Şi moartea.

M-am ridicat în picioare pe insuliţa mea, mi-am aţintit privirea asupra femeii care mergea încet prin curentul Sumrei. Şi, cu o bucurie necunoscută care, dintr-o dată, mi-a umplut plămânii, am şoptit: „Nu, ea nu o să moară.” Am vrut numaidecât să înţeleg de unde îmi venea siguranţa aceea senină, încrederea aceea atât de stranie, mai ales în anul marcat de moartea părinţilor mei.

Dar, în loc de o explicaţie logică, am văzut un val de clipe curgând într-o dezordine uimitoare: o dimineaţă plină de ceaţă însorită într-un Paris imaginar, vântul mirosind a lavandă care năvălea într-un vagon, strigătul Cucuşkăi în aerul călduţ al serii, clipa îndepărtată a primei zăpezi, pe care Charlotte o privea învolburându-se în noaptea aceea cumplită de război, precum şi clipa prezentă – femeia aceea subţiratică, cu un batic alb pe părul cărunt, o femeie care se plimbă distrat prin apa limpede a unui râu ce curge în mijlocul stepei nemărginite…

Licăririle acelea îmi păreau totodată efemere şi înzestrate cu un fel de veşnicie. Resimţeam o siguranţă ameţitoare: într-un mod misterios, ele făceau imposibilă moartea Charlottei. Ghiceam că întâlnirea din izba neagră cu tânăra femeie de

lângă fereastra acoperită de promoroacă – icoana pe gheaţă! – şi chiar povestea lui Gavrilici, trestiile acelea, plevuştile, într-o seară din război, da, chiar şi cele două licăriri de lumină contribuiau la imposibilitatea morţii ei. Şi cel mai minunat era că nu trebuia nicidecum să demonstrez asta, să explic, să conchid. O priveam pe Charlotte, care urca pe mal să se aşeze la locul ei preferat, sub sălcii, şi repetam în sinea mea ca pe o evidenţă luminoasă: „Nu, toate clipele astea nu vor dispărea niciodată…”

Când m-a dus lângă ea, bunica a ridicat ochii şi mi-a spus:

— Ştii, azi dimineaţă am copiat pentru tine două traduceri diferite ale unui sonet de Baudelaire. Ascultă, am să-ţi citesc. O să te amuze…

Gândindu-mă că avea să fie vorba despre una dintre curiozităţile stilistice pe care Charlottei îi plăcea să le dibuie pentru mine în lecturile sale, adesea sub forma unei ghicitori, m-am concentrat, doritor să-mi etalez cunoştinţele de literatură franceză. Nici măcar nu puteam bănui că sonetul acela de Baudelaire avea să însemne pentru mine o adevărată descătuşare.

Într-adevăr, femeia, în lunile acelea de vară, se impunea tuturor simţurilor mele ca o permanentă apăsare. Fără să ştiu, trăiam dureroasa trecere care desparte prima dragoste trupească, adesea abia schiţată, de cele care îi vor urma. Trecerea aceasta este uneori mai delicată decât cea de la inocenţă la primul trup de femeie.

Chiar şi în locul acela pierdut care era Saranza, femeia multiplă, insesizabilă, multiformă era ciudat de prezentă. Mai insinuantă, mai discretă decât în marile oraşe, dar cu atât mai provocatoare. Ca, de pildă, fata pe care am întâlnit-o într-o zi pe o stradă goală, prăfuită, arsă de soare. Era înaltă, bine făcută, având robusteţea

aceea trupească sănătoasă pe care o găseşti în provincie. Bluza îi strângea pieptul mare, rotund. Minijupa i se mula pe partea de sus a coapselor foarte pline. Tocurile ascuţite ale pantofilor albi de lac îi făceau mersul puţin cam încordat, îmbrăcămintea la modă, machiajul şi mersul acela sacadat îi dădeau apariţiei sale pe strada pustie un aer suprarealist. Dar mai ales preaplinul acela carnal, aproape bestial, al trupului său, al mişcărilor sale! În după-amiaza aceea de căldură mută. În orăşelul acela aţipit. De ce? În ce scop? Nu m-am putut stăpâni să nu arunc o privire furişă înapoi: da, pulpele ei groase lustruite de bronz, coapsele ei, cele două emisfere ale crupei sale mişcând suplu la fiecare pas. Năucit, mi-am spus că în Saranza aceea moartă trebuia aşadar să existe o cameră, un pat, în care trupul acela avea să se întindă şi, desfăcând picioarele, să primească un alt trup înăuntrul lui. Gândul acela făţiş m-a cufundat într-o neţărmurită uluire. Cât de fireşti şi, în acelaşi timp, cât de neverosimile erau toate astea!

Sau ca şi braţul acela de femeie, gol, durduliu, apărut într-o seară la o fereastră. O stradă cotită, mică, strivită de frunzişuri grele, nemişcate – şi un braţ foarte alb, foarte rotund, dezgolit până la umăr, care unduise câteva secunde, cât să tragă o perdea de muslin peste umbra din încăpere. Şi, nu ştiu prin ce divinaţie, recunoscusem nerăbdarea puţin surescitată din gestul acela, înţelesesem peste ce fel de interior trăgea perdeaua braţul gol de femeie… Îi simţisem chiar şi prospeţimea netedă pe buzele mele.

La fiecare dintre întâlnirile acelea, în capul meu răsuna o chemare insistentă: trebuia să le seduc imediat pe necunoscutele acelea, să fie ale mele, să umplu cu carnea lor şiragul acela de trupuri visate. Căci fiecare ocazie ratată era o înfrângere, o pierdere iremediabilă, un gol, pe care alte trupuri nu ar putea să-l umple decât parţial. În

momentele acelea, febra mea devenea insuportabilă!

Niciodată nu îndrăznisem să abordez acest subiect cu Charlotte. Şi, încă şi mai puţin, să-i vorbesc despre femeia tăiată în două din şalupă sau despre noaptea mea cu tânăra dansatoare beată. Oare ghicea ea singură tulburarea mea? Cu siguranţă. Fără să-şi poată imagina prostituata văzută prin hublou sau tânăra roşcată de pe bacul vechi, ea identifica, pare-se, cu multă precizie cât de departe ajunsesem cu experienţa mea amoroasă. Inconştient, prin întrebările mele, prin eschivări, prin indiferenţa mea prefăcută faţă de anumite teme delicate, prin tăcerile mele chiar, îi schiţam portretul meu de ucenic amant. Dar nu îmi dădeam seama de asta, asemeni celui care uită că umbra lui transpune pe perete gesturile pe care ar vrea să le ascundă.

Aşa că auzind-o pe Charlotte vorbind despre Baudelaire, am crezut că era vorba de o simplă coincidenţă când, în prima strofă a sonetului său, s-a schiţat următoarea prezenţă feminină:

Quand, les deux yeux fermés, en un soir chaud d'automne,
Je respire l'odeur de ton sein chaleureux,
Je vois se dérouler des rivages heureux
Qu'éblouissent les feux d'un soleil monotone…[20]

— Vezi – continua bunica într-un amestec de rusă şi de franceză, căci trebuia să citeze textele traducerilor – la Brusov primul vers dă asta: *Într-o seară de toamnă, cu ochii închişi…* etc. La Balmont: *Când, închizând ochii, într-o seară de vară sufocantă…* După părerea mea, şi unul şi celălalt îl simplifică pe Baudelaire. Căci, vezi tu, în sonetul lui, această „seară caldă de toamnă” este un moment foarte deosebit, da, în plină toamnă,

deodată, ca o clipă de graţie, o seară caldă, unică, o paranteză de lumină în mijlocul ploilor şi al mizeriilor vieţii. În traducerile lor, au trădat ideea lui Baudelaire: „Într-o seară de toamnă”, „într-o seară de vară” e plat, e fără suflet, în timp ce la el, clipa aceea face posibilă vraja, ştii, oarecum ca zilele blânde de toamnă târzie…

Charlotte îşi dezvolta întotdeauna comentariul cu diletantismul acela uşor disimulat, mascând la ea cunoştinţe adesea foarte vaste, de care se temea să pară mândră. Dar eu nu mai auzeam decât melodia, când rusească, când franţuzească, a vocii ei.

În locul acelei obsesii a trupului de femeie, a femeii omniprezente, care mă hărţuia prin diversitatea ei inepuizabilă, simţeam o profundă liniştire. Având transparenţa acelei „seri calde de toamnă”. Şi seninătatea unei contemplări lente, aproape melancolice, a unui trup frumos de femeie lungit în fericita oboseală a dragostei. Trupul acela, al cărui reflex carnal se dezvăluie într-un şir de reminiscenţe, de mirosuri, de lumini.

Râul s-a umflat înainte ca vijelia să ajungă la locul unde eram noi. Ne-am dezmeticit auzind curentul clipocind deja la rădăcinile sălciilor. Cerul devenea violet, negru. Stepa, vâlvoi, încremenea în uimitoare peisaje livide. Un miros înţepător, acru, ne-a pătruns o dată cu prospeţimea primelor răpăieli. Iar Charlotte, împăturind ştergarul pe care prânzisem, îşi termina expunerea:

— Dar, la sfârşit, în ultimul vers, există un adevărat paradox al traducerii. Brusov îl depăşeşte pe Baudelaire! Da, Baudelaire vorbeşte despre „cântecele marinarilor” de pe insula născută din „mirosul sânului tău drăgăstos”. Iar Brusov, traducându-l, aude „vocile marinarilor strigând în mai multe limbi”. Ceea ce e minunat e că rusa poate să redea asta printr-un singur adjectiv. Strigătele în limbi diferite sunt mult mai vii decât „cântecele marinarilor”, de un romantism puţin

cam dulceag, trebuie să recunoaştem. Vezi, exact asta spuneam noi deunăzi: traducătorul de proză este sclavul autorului, iar traducătorul de poezie este rivalul său. De altfel, în sonetul acesta…

N-a apucat să-şi termine fraza. Apa şiroia sub picioarele noastre, ducându-mi hainele, câteva foi de hârtie, una dintre espadrilele Charlottei. Cerul îmbibat de ploaie s-a prăbuşit peste stepă. Ne-am repezit să salvăm ceea ce mai putea fi salvat. Am reuşit să-mi prind pantalonul, cămaşa, care, plutind, se agăţaseră, din fericire, de crengile sălciilor, şi am pescuit la ţanc espadrila Charlottei. Apoi foile – erau traducerile transcrise. Ploaia le-a transformat repede în ghemotoace pătate cu cerneală…

Nu ne-am remarcat teama – gălăgia asurzitoare a tunetului a alungat orice gând cu violenţa ei. Trombele de apă ne-au izolat în mărginirea tremurătoare a trupurilor noastre. Ne simţeam cu o intensitate crescândă inimile dezgolite, înecate în potopul acela care amesteca cerul cu pământul.

După câteva clipe a strălucit soarele. De sus, de pe mal, contemplam stepa. Lucitoare, fremătând de o puzderie de stele irizate, parcă respira. Am schimbat o privire surâzătoare. Charlotte îşi pierduse baticul alb, părul ud îi şiroia în şuviţe întunecate pe umeri. Genele străluceau de picături de ploaie. Rochia, udă toată, i se lipea de corp. „E tânără. Şi foarte frumoasă. Totuşi”, a răsunat în mine vocea aceea involuntară, care nu ne ascultă şi ne stinghereşte prin francheţea ei fără nuanţe, dar dezvăluie ceea ce vorba gândită cenzurează.

Ne-am oprit în faţa terasamentului de cale ferată. În depărtare, se vedea apropiindu-se un tren lung de marfă. Adesea, un convoi gâfâind rămânea nemişcat în locul acela, barându-ne pentru un scurt moment poteca. Obstacolul acela, impus probabil de vreun acar sau de un semafor, ne amuza.

Vagoanele înălţau un zid gigantic, acoperit de praf. Un val gros de căldură venea de la pereţii lor expuşi la soare. Şi, din depărtare, doar fluieratul locomotivei rupea tăcerea stepei. De fiecare dată, eram tentat să nu-i aştept plecarea şi să traversez şinele strecurându-mă pe sub vagon. Charlotte nu mă lăsa, spunând că tocmai auzise fluieratul. Uneori, când aşteptarea noastră devenea prea lungă, ne căţăram pe palierul deschis pe care-l aveau pe vremea aceea vagoanele de marfă şi ieşeam de cealaltă parte a liniei. Acele câteva secunde erau pline de o agitaţie voioasă: dacă pleacă trenul, ducându-ne într-o direcţie necunoscută, fabuloasă?

De data aceasta nu puteam să aşteptăm. Uzi cum eram, trebuia să ne întoarcem acasă înainte de căderea nopţii. M-am căţărat primul, i-am întins mâna Charlottei, care a urcat pe scări. În clipa aceea, trenul s-a pus în mişcare. Am traversat palierul alergând. Eu încă aş mai fi putut să sar. Dar Charlotte nu… Am rămas în deschizătura care se umplea de un vânt din ce în ce mai puternic. Traseul potecii noastre s-a pierdut în imensitatea stepei.

Nu, nu eram neliniştiţi. Ştiam că o gară sau alta avea să oprească goana trenului nostru. Mi se părea că Charlotte era, într-un fel, mulţumită de aventura noastră neprevăzută. Privea câmpia înviorată de furtună. Părul, fluturând în vânt, i se răsfira pe faţă. Îl dădea la o parte din când în când, cu un gest rapid. În ciuda soarelui, începea uneori să cadă o ploaie măruntă. Charlotte îmi zâmbea prin vălul acela scânteietor.

Ceea ce s-a întâmplat pe neaşteptate pe palierul acela ce se legăna în mijlocul stepei a semănat cu încântarea unui copil care, după o îndelungă cercetare zadarnică, descoperă în liniile încurcate savant dintr-un desen un personaj sau un obiect ascuns. Îl vede, arabescurile desenului capătă un nou sens, o nouă viaţă…

Aşa era şi cu privirea mea interioară. Deodată, am văzut! Sau, mai degrabă, am simţit cu toată fiinţa mea legătura luminoasă care unea clipa aceea plină de unduiri irizate de alte clipe în care poposisem altădată: seara aceea îndepărtată, cu Charlotte, strigătul melancolic al Cucuşkăi, apoi dimineaţa pariziană, învăluită, în imaginaţia mea, într-o ceaţă însorită, momentul nocturn de pe plută cu prima mea iubită, când pachebotul uriaş ne dominase trupurile înlănţuite, şi serile de veghe din copilăria mea, trăite, parcă, deja într-o altă viaţă… Legate astfel, clipele acelea alcătuiau un univers aparte, cu propriul lui ritm, cu aerul şi cu soarele lui specific. Aproape o altă planetă. O planetă în care moartea femeii cu ochi mari, cenuşii devenea de neconceput. În care trupul de femeie se deschidea spre un şir de clipe visate. În care „limba uimirii" pe care o mânuiam eu avea să fie pe înţelesul celorlalţi.

Planeta aceea era totuna cu lumea care se desfăşura în goana vagonului nostru. Da, totuna cu gara în care trenul se oprea în sfârşit. Cu peronul pustiu, spălat de ploaie. Cu rarii trecători năpădiţi de grijile lor zilnice. Totuna cu lumea aceea, dar văzută altfel.

Ajutând-o pe Charlotte să coboare, am încercat să definesc acel „altfel". Da, pentru a vedea acea altă planetă, trebuia să te porţi într-un fel deosebit. Dar cum?

— Hai să mergem să mâncăm ceva, mi-a spus bunica, smulgându-mă din gândurile mele, şi s-a îndreptat spre restaurantul plasat într-una dintre aripile gării.

Sala era goală, mesele – fără tacâmuri. Ne-am instalat lângă fereastra deschisă, pe care se vedea o piaţă mărginită de copaci. Pe faţadele clădirilor se vedeau fâşii lungi de pânză roşie cu lozincile lor obişnuite în cinstea Partidului, a Patriei, a Păcii… A venit la noi un chelner şi, cu o voce morocănoasă, ne-a anunţat că furtuna îi lăsase fără

curent electric şi că, prin urmare, restaurantul se închide. Voiam deja să mă scol, dar Charlotte a insistat cu o politeţe exagerată, care, prin formulele ei desuete, împrumutate din franceză, după cum ştiam bine, îi impresiona întotdeauna pe ruşi. Bărbatul a ezitat o secundă, apoi a plecat, cu un aer vizibil descumpănit.

Ne-a adus o mâncare surprinzătoare prin simplitatea ei: o farfurie cu o duzină de rondele de salam, un castravete mare, murat, tăiat în felii subţiri. Dar, mai ales, a pus în fata noastră o sticlă cu vin. Niciodată nu cinasem aşa. Până şi chelnerul şi-a dat parcă seama de ceea ce era neobişnuit la perechea pe care o alcătuiam şi în ciudăţenia acelei mese reci. A zâmbit şi a bâiguit câteva cuvinte despre vreme, ca şi cum s-ar fi scuzat pentru primirea pe care ne-o făcuse mai înainte.

Stăteam singuri în sală. Vântul care intra pe geam mirosea a frunziş ud. Pe cer se etajau nori gri şi violeţi, luminaţi de soarele în asfinţit. Din când în când, pe asfaltul ud scrâşneau roţile unei maşini. Fiecare gură de vin dădea sunetelor şi culorilor acelora o nouă densitate: greutatea răcoroasă a copacilor, geamurile strălucitoare, spălate de ploaie, roşul lozincilor de pe faţade, scrâşnetul umed al roţilor, cerul încă învolburat. Simţeam că, puţin câte puţin, ceea ce trăiam noi în sala aceea goală se desprindea de momentul prezent, de gara aceea, de oraşul necunoscut, de viaţa lui cotidiană…

Frunzişuri grele, pete roşii, alungite, pe faţade, asfalt ud, scrâşnet de cauciucuri, cer gri-violet. M-am întors spre Charlotte. Ea nu mai era acolo…

Şi nu mai este restaurantul acela dintr-o gară pierdută în mijlocul stepei. Ci o cafenea pariziană – iar dincolo de geam, o seară de primăvară. Cerul gri şi violet, încă vijelios, scrâşnetul maşinilor pe asfaltul ud, exuberanţa proaspătă a castanilor, roşul

storurilor restaurantului din cealaltă parte a pieţei. Şi eu, după douăzeci de ani, eu, care tocmai am recunoscut gama aceea de culori şi retrăiesc ameţeala clipei regăsite. O femeie tânără, în faţa mea, întreţine, cu o graţie foarte franţuzească, o conversaţie despre nimic. Îi privesc chipul surâzător şi, din când în când, îi ritmez vorbele dând din cap. Femeia aceea îmi este foarte apropiată. Vocea ei, felul ei de a gândi îmi plac. Şi îi cunosc armonia trupului… „Şi dacă aş putea să-i vorbesc despre clipa aceea de acum douăzeci de ani, din mijlocul stepei, în gara aceea pustie?” îmi spun eu şi ştiu că nu am s-o fac.

În seara aceea îndepărtată de acum douăzeci de ani, Charlotte se ridică deja, îşi aranjează părul privindu-se în geamul ferestrei deschise şi plecăm. Iar pe buzele mele, o dată cu acreala plăcută a vinului, se şterge vorba aceea, niciodată cutezată: „Iar dacă ea este încă atât de frumoasă, în ciuda părului alb şi a atâtor ani trăiţi, e pentru că prin ochii ei, prin chipul, prin trupul ei transpar toate clipele acelea de lumină şi de frumuseţe…”

Charlotte iese din gară. O urmez, îmbătat de revelaţia mea indicibilă. Iar noaptea se răspândeşte asupra stepei. Noaptea care durează deja de douăzeci de ani în Saranza copilăriei mele.

Am revăzut-o pe Charlotte după zece ani, timp de câteva ceasuri, când mergeam în străinătate. Am ajuns foarte târziu, seara, şi trebuia să plec mai departe dis-de-dimineaţă, la Moscova. Era o noapte îngheţată de la sfârşitul toamnei. Care aduna laolaltă, pentru Charlotte, amintirile neliniştite ale tuturor plecărilor din viaţa ei, ale tuturor nopţilor de adio… Nu am dormit. Charlotte s-a dus să pregătească ceaiul, iar eu mă plimbam prin apartamentul ei, care îmi părea ciudat de mic şi foarte înduioşător prin fidelitatea obiectelor familiare.

Aveam douăzeci şi cinci de ani. Călătoria mea mă exalta.

Ştiam deja că plecam pentru multă vreme. Sau, mai degrabă, că şederea aceea în Europa avea să se prelungească dincolo de cele două săptămâni prevăzute. Mi se părea că plecarea mea avea să zguduie calmul imperiului nostru amorţit, că toţi locuitorii lui nu vor mai vorbi decât despre fuga mea, că o nouă epocă avea să se deschidă, începând cu primul meu gest, cu prima mea vorbă rostită de cealaltă parte a frontierei. Trăiam deja din perindarea de chipuri noi pe care aveam să le întâlnesc, din strălucirea peisajelor visate, din surescitarea primejdiei.

Cu egoismul infatuat al tinereţii, am întrebat-o pe un ton puţin cam hilar:

— Dar şi tu ai putea să pleci în străinătate! În Franţa, de pildă… Te-ar tenta, nu-i aşa?

Expresia trăsăturilor ei nu s-a schimbat. A plecat doar ochii. Am auzit melodia fluierătoare a ceainicului, ţ iuitul cristalelor de zăpadă la geamul întunecat.

— Ştii, mi-a spus ea în cele din urmă, cu un zâmbet obosit, când în 1922 m-am dus în Siberia, jumătate sau poate o treime din călătoria aceea am făcut-o pe jos. Era ca de aici până la Paris. Vezi, nici măcar n-aş avea nevoie de avioanele voastre…

A zâmbit din nou, privindu-mă în ochi. Dar, în ciuda intonaţiei voioase, am ghicit în vocea ei o undă de amărăciune profundă. Încurcat, am luat o ţigară, am ieşit pe balcon…

Acolo, peste întunericul îngheţat al stepei, mi s-a părut că înţeleg, în sfârşit, ce însemna Franţa pentru ea.

IV

1

În Franţa era să uit definitiv Franţa Charlottei…

În toamna aceea, douăzeci de ani mă despărţeau de vremea Saranzei. Mi-am dat seama de distanţa aceasta – de sacramentalul „după douăzeci de ani” – în ziua în care postul nostru de radio a difuzat ultima lui emisiune în limba rusă. Seara, când am părăsit sala redacţiei, mi-am imaginat o întindere nemărginită, căscată între oraşul acela german şi Rusia adormită sub zăpezi. Tot spaţiul acela nocturn, care, încă în ajun, răsuna de vocile noastre, de acum înainte pierea parcă în ţârâitul surd al undelor vacante… Scopul emisiunilor noastre disidente şi subversive fusese atins. Imperiul înzăpezit se trezea, deschizându-se spre restul lumii. Ţara aceasta avea să-şi schimbe în curând numele, regimul, istoria, frontierele. Avea să se nască o altă ţară. Nu mai era nevoie de noi. Postul se închidea. Colegii mei şi-au luat un rămas-bun fals zgomotos şi călduros şi s-au dus care încotro. Unii voiau să-şi refacă viaţa acolo, alţii să-şi ia catrafusele şi să plece în America. Iar alţii, cei mai puţin realişti, visau la întoarcerea acasă, care trebuia să-i ducă în viscolul de acum douăzeci de ani… Nimeni nu îşi făcea iluzii. Ştiam cu toţii că nu dispărea doar un post de radio, ci însăşi vremea noastră. Tot ce spusesem, scrisesem, gândisem, combătusem, apărasem, tot ce iubisem, urâsem, evitasem – toate acestea aparţineau acelei vremi. Noi rămâneam în faţa vidului, ca nişte personaje de ceară dintr-o colecţie de curiozităţi, ca nişte relicve ale unui imperiu defunct.

În trenul care mă aducea la Paris, am încercat să dau un nume tuturor anilor petrecuţi departe de Saranza. Exilul ca mod de existenţă? Nevoia obtuză de a trăi? O viaţă pe jumătate trăită şi, într-un cuvânt, irosită? Sensul acelor ani îmi părea obscur. Am încercat atunci să-i convertesc în ceea ce oamenii consideră valori sigure ale vieţii lor: amintirile unor dezrădăcinări intense („De atunci, am văzut lumea întreagă!”, îmi spuneam eu cu o mândrie puerilă), trupurile femeilor iubite…

Dar amintirile rămâneau şterse, trupurile ciudat de inerte. Sau, uneori, răzbăteau prin penumbra memoriei cu insistenţa rătăcită a ochilor unui manechin.

Nu, anii aceia nu erau decât o lungă călătorie căreia reuşeam, din când în când, să-i găsesc un ţel. Îl inventam în momentul plecării sau deja pe drum sau chiar la sosire, când trebuia să explic prezenţa mea în ziua aceea, în oraşul acela, în ţara aceea mai degrabă decât în alta.

Da, o călătorie dinspre un nicăieri înspre un altundeva. De îndată ce locul în care mă opream începea să-mi devină apropiat, să mă reţină în plăcuta rutină a zilelor sale, trebuia deja să plec. Călătoria aceea nu cunoştea decât doi timpi: sosirea într-un oraş necunoscut şi plecarea dintr-un oraş ale cărui faţade abia începeau să-mi freamăte sub privire. Acum şase luni soseam la München şi, ieşind din gară, îmi spuneam cu mult simţ practic că trebuie să găsesc un hotel, apoi un apartament cât mai aproape de noul meu post, la radio…

La Paris, dimineaţa am avut iluzia trecătoare a unei adevărate reîntoarceri: pe o stradă, nu departe de gară, o stradă încă somnoroasă în dimineaţa aceea ceţoasă, am văzut o fereastră deschisă şi interiorul unei încăperi ce respira un calm simplu şi cotidian, dar misterios pentru mine, cu o lampă aprinsă pe masă, o comodă veche din lemn întunecat, un tablou uşor desprins de perete. M-a înfiorat, atât de veche şi de familiară mi-a

părut dintr-o dată căldura intimităţii întrevăzute. Să urci scara, să baţi la uşă, să recunoşti un chip, să fii recunoscut... m-am grăbit să alung senzaţia revederii pe care atunci nu o consideram altceva decât sfârşeala sentimentală a unui vagabond.

Viaţa s-a consumat rapid. Timpul a stat în loc, perceptibil de acum înainte numai după uzura tocurilor pe asfaltul ud, după succesiunea zgomotelor, în curând ştiute pe de rost, pe care curenţii de aer le târau de dimineaţa până seara pe culoarele hotelului. Fereastra camerei mele dădea spre o clădire în demolare. Un zid acoperit cu tapet se înălţa în mijlocul molozului. Atârnată pe bucata aceea de zid colorată, o oglindă neînrămată reflecta profunzimea uşoară şi insesizabilă a cerului. În fiecare dimineaţă, mă întrebam dacă aveam să regăsesc reflexul acela dând la o parte perdelele. Suspansul acela matinal ritma şi el timpul imobil cu care mă obişnuiam din ce în ce mai mult. Şi chiar ideea că într-o zi va trebui să termin cu viaţa aceea, să sfarm puţinul acela care mă lega încă de zilele de toamnă, de oraş, să mă omor poate – până şi un astfel de gând a devenit în curând un obicei… Şi când, într-o dimineaţă, am auzit zgomotul sec al unei surpări şi, dincolo de perdele, în locul zidului, am văzut un gol fumegând de praf – gândul acela mi-a apărut ca o minunată ieşire din joc.

Mi-am amintit asta câteva zile mai târziu… Eram aşezat pe o bancă, în mijlocul unui bulevard mustind de burniţă. Prin toropeala febrei, parcă simţeam în mine un dialog mut între un copil speriat şi un bărbat: adultul, el însuşi îngrijorat, încerca să-l liniştească pe copil, vorbind pe un ton de falsă veselie. Vocea aceea încurajatoare îmi spunea că puteam să mă scol şi să mă întorc la cafenea ca să mai beau încă un pahar de vin şi să rămân o oră la căldură. Sau să cobor în umezeala

călduţă a metroului. Sau chiar să încerc să rămân încă o noapte la hotel, fără să mai am cu ce să plătesc. Sau, la o adică, să intru în farmacia de la colţul bulevardului şi să mă aşez pe un scaun de piele, să nu mă mişc, să tac, iar când oamenii vor veni să se îmbulzească în jurul meu, să şoptesc foarte încet: „Lăsaţi-mă în pace un minut, la lumina asta şi în căldura asta. Am să plec, vă promit…”

Aerul viciat de pe bulevard s-a condensat, s-a fărâmiţat într-o ploaie măruntă, stăruitoare. M-am ridicat. Vocea liniştitoare tăcuse. Capul parcă îmi era înfăşurat într-un nor de vată fierbinte, am ocolit un trecător care mergea ţinând de mână o fetiţă. Mi-era teamă să nu sperii copilul cu faţa mea aprinsă, cu frisoanele de frig care mă zgâlţâiau… Şi, vrând să traversez strada, m-am împiedicat de marginea unui trotuar şi am dat din mâini ca un dansator pe sârmă. O maşină a frânat, evitându-mă în ultima clipă. Am simţit cum mi se freacă scurt portiera de mână. Şoferul s-a obosit să coboare geamul şi mi-a trântit o înjurătură. Îl vedeam strâmbându-se, dar vorbele lui ajungeau la mine cu o ciudată încetineală pufoasă. În aceeaşi clipă, un gând m-a uimit prin simplitatea lui: „Uite ce-mi trebuie. Izbitura asta, ciocnirea asta cu metalul, dar mult mai violentă. Izbitura asta care mi-ar zdrobi capul, gâtul, pieptul. Izbitura asta şi Liniştea imediată, definitivă”. Câteva fluierături au străpuns pâcla febrilă care îmi ardea obrajii. Cu totul absurd, m-am gândit la un poliţist care s-ar năpusti pe urmele mele. Am grăbit pasul, bâjbâind pe un gazon ud. M-am sufocat. Vederea mi s-a fărâmiţat într-o mulţime de faţete tăioase. Mi-a venit să mă ascund ca un animal.

O poartă larg deschisă m-a îmbiat cu golul ceţos al unei alei largi care se întindea dincolo de ea. Parcă înotam între două şiruri de copaci, în aerul mat de la sfârşitul zilei. Aproape imediat, aleea s-a umplut de fluierături stridente. M-am

întors într-un pasaj mai strâmt, am alunecat pe o dală netedă, m-am adâncit printre nişte stranii cuburi cenuşii. În cele din urmă, fără vlagă, m-am ghemuit în spatele unuia dintre ele. Fluierăturile au răsunat câtva timp, apoi au încetat. De departe, am auzit scârţâitul grilajului de la poartă. Pe peretele poros al cubului, am citit câteva cuvinte, fără să le pricep imediat înţelesul: *Concesiune pe veci Nr… Anul 18…*

Undeva în spatele copacilor s-a auzit un fluierat urmat de o conversaţie. Doi bărbaţi, doi paznici urcau pe alee.

M-am ridicat încet şi, prin oboseala şi toropeala de început de boală, am simţit licărirea unui surâs pe buzele mele: „Probabil că deriziunea intră în natura lucrurilor din această lume. La fel ca şi legea gravitaţiei…”

Toate porţile cimitirului erau acum închise. Am ocolit cripta în spatele căreia mă lăsasem jos. Uşa ei cu geamuri a cedat uşor. Interiorul mi s-a părut aproape spaţios. Dalele, lăsând la o parte praful şi frunzele moarte, erau curate şi uscate. Nu mă mai ţineam pe picioare. M-am aşezat, apoi m-am întins cât eram de lung. În întuneric am atins cu capul un obiect de lemn. L-am pipăit. Era un prie-Dieu[21]. Mi-am pus ceafa pe catifeaua lui ponosită. Curios, suprafaţa lui părea călduţă, ca şi când cineva îngenunchease pe el cu o clipă mai înainte…

În primele două zile, nu mi-am părăsit adăpostul decât ca să merg după pâine şi să mă spăl. Mă întorceam imediat, mă lungeam, mă cufundam într-o amorţeală febrilă, pe care doar fluierăturile de la ora închiderii o întrerupeau pentru câteva minute. Poarta cea mare scârţâia în ceaţă, iar lumea se reducea la zidurile de piatră poroasă, pe care puteam să le ating îndepărtându-mi braţele în cruce, la luciul

geamurilor de la uşă, la liniştea sonoră pe care o auzeam parcă sub dale, sub trupul meu…

M-am încurcat repede în şirul datelor şi al zilelor. Îmi amintesc doar că, în după-amiaza aceea, m-am simţit, în sfârşit, puţin mai bine. Cu paşi lenţi, strângând din pleoape în soarele care revenea, mă întorceam… acasă. Acasă! Da, aşa am gândit, m-am surprins gândind, am început să râd, înecându-mă într-un acces de tuse, care i-a făcut pe trecători să întoarcă capul. O criptă veche de mai bine de un secol, în partea cea mai puţin vizitată a cimitirului, căci nu existau morminte celebre de cinstit – un acasă. Cu stupoare, mi-am spus că nu mai folosisem cuvântul acesta din copilărie…

În după-amiaza aceea, în soarele de toamnă care lumina interiorul criptei mele, am citit inscripţiile de pe plăcuţele de marmură fixate pe pereţii ei. De fapt, era o capelă mică, aparţinând familiilor Belval şi Castelot. Iar laconicele epitafuri de pe plăcuţe evocau intermitent istoria lor.

Încă eram prea slăbit. Citeam una sau două inscripţii şi mă aşezam pe dale, respirând ca după un mare efort, cu capul vâjâind de ameţeală. *Născut în 27 septembrie 1837 la Bordeaux. Decedat în 4 iunie 1888 la Paris*. Poate că ameţeala îmi venea de la datele acelea. Percepeam epoca lor cu sensibilitatea unui halucinat. *Născut în 6 martie 1849. Chemat la Domnul în 12 decembrie 1901*. Intervalele acelea se umpleau de zumzete, de siluete, de mişcări ce amestecau istoria cu literatura. Era un şuvoi de imagini, a căror intensitate plină de viaţă şi foarte concretă aproape că îmi făcea rău. Parcă auzeam foşnetul rochiei lungi a unei doamne care urca într-o birjă. Ea aduna în gestul acela simplu zilele îndepărtate ale tuturor femeilor anonime care trăiseră, iubiseră, suferiseră, priviseră cerul acela, respiraseră aerul acela… Simţeam fizic nemişcarea scrobită a unui

notabil în haine negre: soare, piaţa mare dintr-un oraş de provincie, discursuri, însemnele republicane nou-nouţe…

Războaiele, revoluţiile, furnicarul popular, sărbătorile încremeneau o secundă într-un personaj, un crâmpei, o voce, un cântec, o salvă, un poem, o senzaţie – iar şuvoiul timpului îşi relua cursa între data naşterii şi cea a morţii. *Născută în 26 august 1861 la Biarritz. Decedată în 11 februarie 1922 la Vincennes*… Am înaintat încet de la un epitaf la altul: *Căpitan de dragoni al Împărătesei. General de divizie. Pictor de scene istorice, ataşat pe lângă armatele franceze: Africa, Italia, Siria, Mexic. Intendent general. Preşedinte de secţie la Consiliul de Stat. Literată. Fost mare referendar al Senatului. Locotenent în regimentul 224 de Infanterie. Crucea de Război cu lauri. Mort pentru Franţa*… Erau umbrele unui imperiu care strălucise odinioară în cele patru colturi ale lumii… Inscripţia cea mai recentă era totodată cea mai scurtă: *Françoise, 2 noiembrie 1952 – 10 mai 1969*. Şaisprezece ani, orice alt cuvânt ar fi fost de prisos.

M-am aşezat pe dale, închizând ochii. Simţeam în mine densitatea vibrantă a tuturor acelor vieţi. Şi, fără să încerc să-mi formulez gândul, am murmurat:

— Ghicesc climatul zilelor şi morţii lor. Şi misterul acelei naşteri la Biarritz, în 26 august 1861. Inimaginabila individualitate a acelei naşteri, tocmai la Biarritz, în ziua aceea, cu mai mult de un secol în urmă. Şi simt fragilitatea chipului dispărut în 10 mai 1969, o simt ca pe o emoţie trăită intens de mine însumi… Vieţile acelea necunoscute îmi sunt apropiate.

Am plecat în toiul nopţii. În locul acela, gardul de piatră nu era înalt. Dar partea de jos a paltonului meu s-a agăţat de unul dintre cuiele de fier bătute în muchea zidului. Era să mă dau peste cap. În întuneric, ochiul vânăt al unui lampadar a

descris un semn de întrebare. Am căzut pe un strat gros de frunze moarte. Căderea aceea mi s-a părut foarte îndelungată, am avut impresia că aterizez într-un oraş necunoscut. Casele lui, la ora aceea din noapte, păreau monumente dintr-un oraş părăsit. Aerul lui mirosea a pădure umedă.

Am început să cobor pe un bulevard pustiu. De altfel, toate străzile pe care le urmam coborau – parcă pentru a mă împinge tot mai adânc în acel megalopolis opac. Rarele maşini care-mi ieşeau în cale parcă fugeau de el cu toată viteza, drept înainte. Un vagabond, când am trecut pe lângă el, s-a mişcat în carapacea lui de cartoane. A scos capul, vitrina din faţă l-a luminat. Era un african cu ochii grei de un fel de nebunie acceptată, calmă. A vorbit. M-am aplecat spre el, dar nu am înţeles nimic. Era probabil limba ţării lui. Cartoanele care-l adăposteau erau acoperite cu hieroglife.

Când am traversat Sena, cerul a început să pălească. De câtva timp, mergeam cu paşi de somnambul. Febra veselă de convalescenţă dispăruse. Aveam senzaţia că înot în umbra încă groasă a caselor. Ameţeala curba perspectivele, le înfăşură în jurul meu. Îngrămădeala clădirilor de-a lungul cheiurilor şi pe insulă avea aerul unui gigantic decor de cinema în întunericul proiectoarelor stinse. Nu mai reuşeam să-mi aduc aminte de ce părăsisem cimitirul.

Pe pasarela de lemn, m-am întors de mai multe ori. Mi s-a părut că aud paşi răsunând în urma mea. Sau zvâcnirile sângelui meu la tâmple. Ecoul lor a devenit mai sonor pe o stradă cotită, care m-a antrenat ca un tobogan. Am făcut stânga-mprejur. Mi s-a părut că zăresc o siluetă feminină, într-un mantou lung, care s-a strecurat sub o boltă. Am rămas în picioare, fără vlagă, sprijinindu-mă de un perete. Lumea se dezagrega, zidul ceda sub palma mea, ferestrele şiroiau pe faţadele livide ale clădirilor…

Ca prin farmec, s-au ivit câteva cuvinte scrise pe o placă de metal înnegrită. M-am agăţat de mesajul lor aşa cum se agaţă un om, gata să se scufunde în beţie sau nebunie, de o maximă a cărei logică banală, dar infailibilă îl ţine dincoace… Plăcuţa era fixată la un metru de pământ. Am citit de trei sau patru ori inscripţia de pe ea:

NIVELUL APELOR. IANUARIE 1910

Nu era o amintire, ci viaţa însăşi. Nu, nu retrăiam, trăiam. Senzaţii foarte umile în aparenţă. Căldura balustradei de lemn a unui balcon suspendat în aerul unei seri de vară. Mirosurile uscate, înţepătoare, ale ierburilor. Strigătul îndepărtat şi melancolic al unei locomotive. Foşnetul uşor al paginilor pe genunchii unei femei aşezate printre flori. Părul ei cărunt. Vocea ei… iar foşnetul şi vocea aceea se contopeau acum cu freamătul crengilor prelungi ale sălciilor – trăiam deja pe malul curentului pierdut în imensitatea însorită a stepei. Vedeam femeia cu părul cărunt, care, cufundată într-o visare luminoasă, mergea încet prin apă şi părea atât de tânără. Şi impresia aceea de tinereţe mă transpunea pe palierul unui vagon zburând prin câmpia scânteind de ploaie şi de lumină. Femeia aceea, în faţa mea, îmi zâmbea, dându-şi deoparte şuviţele ude de pe frunte. Genele ei se irizau sub razele asfinţitului…

NIVELUL APELOR. IANUARIE 1910. Auzeam liniştea ceţoasă, clipocitul apei la trecerea unei bărci. O fetiţă, cu fruntea lipită de geam, privea oglinda palidă a unui bulevard inundat. Trăiam atât de intens dimineaţa aceea tăcută dintr-un mare apartament parizian de la începutul secolului… Şi dimineaţa aceea dădea, în şir, în alta, cu pietrişul scârţâind pe o alee aurită de frunzişurile de toamnă. Trei femei, în rochii lungi de mătase neagră, cu pălării mari, împodobite cu voaluri şi cu pene, se îndepărtau, ca şi cum ar fi

dus cu ele clipa aceea, soarele ei şi aerul unei epoci fugare… Şi încă o dimineaţă: Charlotte (o recunoşteam acum însoţită de un bărbat, pe străzile zgomotoase din Neuilly-ul copilăriei sale. Charlotte, cu o bucurie puţin confuză, se joacă de-a ghidul. Mi se părea că disting transparenţa luminii matinale pe fiecare piatră din pavaj, că văd palpitaţia fiecărei frunze, că ghicesc oraşul acela necunoscut în privirea bărbatului, iar priveliştea străzilor atât de familiare, în ochii Charlottei.

Am înţeles în clipa aceea că Atlantida Charlottei mă lăsase să întrevăd, încă din copilărie, misterioasa consonanţă a clipelor veşnice. Fără ştirea mea, parcă trasau, de atunci, o altă viaţă, invizibilă, de nemărturisit, alături de a mea. Aşa cum un tâmplar care fasonează de-a lungul zilelor picioare de scaun sau geluieşte scânduri nu observă că dantelele aşchiilor alcătuiesc pe jos un frumos ornament, scânteind de răşină, care atrage, prin transparenţa lui străvezie, astăzi raza de soare intrată pe o fereastră îngustă înţesată cu unelte, mâine – luciul albăstrui al zăpezii.

Viaţa aceea se dovedea acum esenţială. Trebuia, încă nu ştiam cum, s-o fac să înflorească în mine. Trebuia, printr-un efort tăcut al memoriei, să învăţ gamele acelor clipe. Să învăţ să le păstrez veşnicia în rutina gesturilor zilnice, în toropeala cuvintelor banale. Să trăiesc, conştient de veşnicia aceea…

M-am întors la cimitir chiar înainte de închiderea porţii. Seara era luminoasă. M-am aşezat în prag şi am început să scriu într-un carnet de adrese, de multă vreme inutil.

Situaţia mea de dincolo de mormânt este ideală, nu numai pentru a descoperi viaţa esenţială, ci şi pentru a o recrea, înregistrând-o într-un stil care rămâne de inventat. Sau, mai degrabă, stilul acela va fi, de acum înainte, modul

meu de existenţă. Nu voi avea altă viaţă decât clipele care renasc pe o pagină…

Manifestul meu avea să se întrerupă în curând, din lipsă de hârtie. Să-l scriu a fost un gest foarte important pentru planul meu. Dar, în acel *credo* grandilocvent, afirmam că doar operele create pe marginea mormântului sau dincolo de mormânt ar rezista la proba Timpului. Menţionam epilepsia unora, astmul şi camera de plută a altora, exilul, mai adânc decât cavourile, şi multe altele… Tonul bombastic al acelei profesiuni de credinţă urma să dispară rapid. Avea să fie înlocuit de blocul de „hârtie de ciornă”, cumpărat a doua zi cu ultimii mei bani, şi pe a cărui primă pagină am scris pur şi simplu:

Charlotte Lemonnier. Însemnări biografice.

De altfel, chiar în dimineaţa aceea părăseam pentru totdeauna cripta familiilor Belval şi Castelot… M-am trezit în toiul nopţii. Tocmai îmi trecuse prin minte, ca un trasor, un gând imposibil, smintit. A trebuit să-l rostesc cu voce tare ca să-i pot cântări realitatea extraordinară:

— Şi dacă Charlotte mai trăieşte…?

Uluit, mi-am închipuit-o ieşind în balconaşul ei plin de flori, aplecându-se pe o carte. De ani de zile, nu mai aveam nicio veste din Saranza. Charlotte putea, deci, să continue să trăiască, oarecum ca înainte, ca pe vremea copilăriei mele. Acum ar avea mai mult de optzeci de ani, dar, în amintirile mele, vârsta aceasta nu o atingea. Pentru mine, ea rămânea mereu aceeaşi.

Atunci s-a înfiripat visul acela. Probabil, că aureola lui mă trezise… Să o regăsesc pe Charlotte, s-o fac să vină în Franţa …

Irealitatea acelui plan făcut de un vagabond întins pe dalele unei cripte era suficient de evidentă ca să nu mai încerc să mi-o demonstrez. Am hotărât, pe moment, să nu mă gândesc la

amănunte, să trăiesc, păstrând în adâncul fiecărei zile speranţa aceea nesăbuită. Să trăiesc din speranţa aceea.

Noaptea nu am mai reuşit să adorm. Înfăşurându-mă în palton, am ieşit afară. Căldura blândă a toamnei târzii îi cedase locul vântului din nord. Am rămas în picioare, privind norii apăsători care se îmbibau, puţin câte puţin, cu o paloare cenuşie. Îmi aminteam cum într-o zi, într-o glumă lipsită de veselie, Charlotte îmi spusese că, după toate călătoriile ei prin imensa Rusie, să vină pe jos până în Franţa nu ar fi fost pentru ea deloc imposibil…

La început, în timpul unor luni îndelungate de mizerie şi de rătăciri, visul meu nebunesc avea să se asemene foarte mult cu acea tristă bravadă. Îmi imaginam o femeie îmbrăcată în negru care, în primele ceasuri ale unei dimineţi întunecate de iarnă, va intra într-un orăşel de frontieră. Pulpana paltonului ei va fi năclăită cu noroi, şalul ei gros – plin de ceaţă rece. Va împinge uşa unei cafenele la colţul unei pieţe înguste, adormite, se va aşeza la fereastră, lângă calorifer. Şi, privind prin geam faţada liniştită a vechilor clădiri alsaciene, femeia va murmura încet de tot: „E Franţa… M-am întors în Franţa. După… după o viaţă întreagă."

2

Ieşind din librărie, am traversat oraşul şi am pornit pe podul încremenit deasupra întinderii însorite a Garonnei. Îmi spuneam că, în filmele de altădată, exista un vechi şiretlic pentru a parcurge în câteva secunde mai mulţi ani din viaţa eroilor. Acţiunea se întrerupea brusc şi, pe fundalul negru, apărea o inscripţie a cărei francheţe fără ocolişuri îmi plăcuse întotdeauna: „Doi ani mai târziu", sau „Au trecut trei ani". Dar cine ar îndrăzni să folosească astăzi acest procedeu demodat?

Şi totuşi, intrând în librăria pustie din inima unui oraş de provincie toropit de căldură şi găsind pe raft ultima mea carte, am avut exact impresia aceea: „Au trecut trei ani". Cimitirul, cripta familiilor Belval şi Castelot şi cartea aceasta în marchetăria colorată a coperţilor, sub eticheta: „Noutăţi din romanul francez"…

Spre seară am ajuns la pădurea din lande. Voi merge acum, mă gândeam eu, timp de două zile sau poate mai mult, presimţind, dincolo de colinele acoperite de pini, eterna aşteptare a oceanului. Două zile, două nopţi… Graţie *Însemnărilor*, timpul dobândise pentru mine o densitate surprinzătoare. Trăind în trecutul Charlottei, mi se părea, totuşi, că nu simţisem niciodată atât de intens prezentul! Peisajele de altădată dădeau un relief cu totul aparte colţului acela de cer printre smocurile de ace, poienii luminate de asfinţit ca o dâră de ambră…

Dimineaţa, reluându-mi drumul (un trunchi de pin scrijelit, pe care nu-l observasem în ajun, îşi picura răşina – „gema", cum i se spunea în ţinutul acela), mi-am amintit, fără motiv, rafturile din fundul librăriei: „Literatura Europei de Est".

Primele mele cărţi erau acolo, înghesuite, gata să-mi dea prin asta o ameţeală megalomană, între ale lui Lermontov şi Nabokov. Din partea mea, era vorba de o mistificare literară pur şi simplu. Căci cărţile acelea fuseseră scrise direct în franceză şi refuzate de editori: eram „un rus ciudat care se apucase să scrie în franceză”. Într-un gest de disperare, inventasem atunci un traducător şi trimisesem manuscrisul ca tradus din rusă. Fusese acceptat, publicat şi salutat pentru calitatea traducerii. Îmi spuneam, mai întâi cu amărăciune, mai târziu cu un zâmbet, că blestemul meu franco-rus era mereu prezent. Numai că, dacă în copilărie fusesem obligat să-mi ascund grefa franceză, acum „rusitatea” mea era cea care devenea condamnabilă.

Seara, instalat pentru noapte, reciteam ultimele pagini din *Însemnări*. În fragmentul consemnat în ajun, scriam: „În izba mare din faţa imobilului în care locuieşte Charlotte a murit un băiat de doi ani. Îl văd pe tatăl copilului sprijinind de balustrada scărilor o ladă lunguiaţă, acoperită cu pânză roşie – un mic sicriu! Dimensiunile lui de păpuşă mă îngrozesc. Trebuie să găsesc imediat un loc, sub cerul ăsta, pe pământul ăsta, în care să mi-l pot imagina pe copil în viaţă. Moartea unei fiinţe cu mult mai tinere decât mine repune în discuţie întregul univers. Mă reped spre Charlotte. Ea îmi ghiceşte spaima şi îmi spune un lucru uimitor prin simplitatea lui: «Mai ştii că astă-toamnă am văzut un stol de păsări călătoare? – Da, au zburat deasupra curţii, apoi au dispărut. – Aşa e, dar ele continuă să zboare, undeva, în nişte ţări îndepărtate, numai că noi, cu vederea noastră prea slabă, nu putem să le vedem. Aşa e şi cu cei care mor…»”

Prin somn, mi se părea că desluşesc zgomotul crengilor, care era mai puternic şi mai persistent ca de obicei. Ca şi cum vântul nu ar fi încetat, nicio clipă, să bată. Dimineaţa, descopeream că era

zumzetul oceanului. În ajun, obosit, mă oprisem, fără să ştiu, la hotarul unde pădurea se împotmolea în dunele bătute de valuri. Am petrecut toată dimineaţa pe taluzul acela pustiu, urmărind imperceptibila creştere a apelor. Când marea şi-a reînceput refluxul, mi-am reluat drumul. Cu picioarele goale, pe nisipul ud, aspru, aveam să cobor acum spre sud. Mergeam şi mă gândeam la poşeta pe care sora mea şi cu mine o numeam, pe vremea copilăriei noastre „Poşeta de pe Pont-Neuf”, şi care conţinea pietricele înfăşurate în bucăţi de hârtie. Erau în ea un „Fécamp”, un „Verdun”, dar şi un „Biarritz”, al cărui nume ne făcea să ne gândim la cuarţ şi nu la oraşul care ne era necunoscut… Aveam să merg de-a lungul oceanului timp de zece sau douăsprezece zile şi să regăsesc oraşul acela, din care o fărâmă infimă era rătăcită undeva în străfundul stepei ruseşti.

3

În septembrie, prin intermediul unui oarecare Alex Bond, aveau să-mi parvină primele veşti din Saranza… Acest Mr. Bond era de fapt un om de afaceri rus, un reprezentant foarte caracteristic al generaţiei de „ruşi noi”, care, în momentul acela, începeau să se facă remarcaţi în toate capitalele din Occident. Îşi ciopârţeau numele, americăneşte, identificându-se adesea, fără să-şi dea seama, cu eroii romanelor de spionaj sau cu extratereştrii din povestirile ştiinţifico-fantastice din anii ’50. În cursul primei noastre întâlniri, îl sfătuiam pe Alex Bond, alias Alexei Bondarcenko, să-şi francizeze numele şi să se prezinte Alexis Tonnelier, mai degrabă decât să-l mutileze astfel. Fără nicio urmă de zâmbet, mi-a explicat avantajele unui nume scurt şi eufonic în afaceri… Aveam impresia că înţeleg din ce în ce mai puţin Rusia, pe care o vedeam acum prin acei Bond, Kondrat, Fed…

Mergea la Moscova şi acceptase, mişcat de latura sentimentală a comisionului meu, să facă acest ocol. Să se ducă la Saranza, să umble pe străzile ei, să o întâlnească pe Charlotte îmi părea cu mult mai straniu decât să călătorească pe o altă planetă. Alex Bond mersese acolo „între două trenuri”, conform expresiei lui. Şi, fără să ghicească ce însemna Charlotte pentru mine, mi-a spus la telefon, ca şi cum ar fi fost vorba de un schimb de informaţii după concediu:

— Vai, dar ce târg nenorocit e Saranza asta! Mulţumită dumneavoastră am descoperit Rusia profundă, ha, ha! Şi toate străzile acelea care duc în stepă. Şi stepa, care nu se sfârşeşte nicăieri… O duce foarte bine bunica dumneavoastră, nu vă neliniştiţi. Da, este încă foarte activă. Când am

sosit nu era acolo. Vecina ei mi-a spus că participa la o şedinţă. Locuitorii imobilului ei au creat un comitet de sprijin sau aşa ceva, pentru a salva o izbă veche din curtea lor pe care vor s-o demoleze, o clădire enormă, veche de două secole. Şi, deci, bunica dumneavoastră… Nu, n-am văzut-o, eram între două trenuri, iar seara trebuia să ajung cu orice preţ la Moscova. Dar am lăsat un bilet… Puteţi să mergeţi să o vedeţi. Acum lasă pe toată lumea să intre. Ha, ha, ha, cortina de fier nu mai e decât un ciur, care va să zică…

Nu aveam decât actele mele de refugiat, plus un bilet de călătorie care mă autoriza să vizitez „orice ţară, în afară de U.R.S.S.”. A doua zi după conversaţia mea cu „rusul nou”, m-am dus la Prefectura de Poliţie ca să mă informez despre formalităţile de naturalizare. Încercam să fac să amuţească în mine gândul care îmi revenea insidios în minte: „De acum înainte, va trebui să înfrunt o cursă invizibilă contra cronometru. Charlotte are vârsta la care fiecare an, fiecare lună poate să fie ultima”.

Din cauza asta nu voiam nici să scriu, nici să telefonez. Mi-era o teamă superstiţioasă să nu-mi ratez planul prin câteva cuvinte banale. Trebuia să obţin repede un paşaport franţuzesc, să merg la Saranza, să vorbesc mai multe seri de-a rândul cu Charlotte şi să o aduc la Paris. Vedeam cum se îndeplinesc toate aceste gesturi într-o fulgurantă simplitate de vis. Apoi, brusc, imaginea se tulbura şi mă pomeneam din nou într-o magmă lipicioasă, care îmi împiedica mişcările – Timpul.

Dosarul pe care mi se cerea să-l întocmesc m-a liniştit: niciun document imposibil de găsit, nicio capcană birocratică. Doar vizita medicală mi-a lăsat o impresie penibilă. Consultaţia nu a durat, totuşi, decât cinci minute şi a fost, la urma urmei, destul de superficială: starea sănătăţii mele părea să se fi dovedit compatibilă cu cetăţenia franceză. După ce m-a auscultat, medicul mi-a

cerut să mă aplec, ţinând picioarele foarte întinse şi atingând duşumeaua cu degetele. M-am executat. Graba mea exagerată a fost probabil cea care m-a indispus. Medicul a părut jenat şi a bâiguit: „Mulţumesc, e bine”. Ca şi cum i-ar fi fost teamă ca, în elanul meu, să nu mă aplec iară. Adesea, ajunge un fleac din atitudinea noastră ca să schimbe sensul situaţiilor celor mai obişnuite: doi bărbaţi, într-un cabinet medical strâmt, sub o lumină albă, nemiloasă; unul dintre ei, dintr-o dată, se îndoaie, atinge duşumeaua aproape la picioarele celuilalt şi rămâne aşa o clipă, aşteptând parcă, încuviinţarea lui.

Ieşind în stradă, mi-au venit în minte lagărele în care, prin teste fizice asemănătoare, se triau prizonierii. Dar gândul acesta, mai mult decât exagerat, nu explica indispoziţia mea.

Ci, mai degrabă, zelul cu care îndeplinisem comanda. L-am regăsit, răsfoind paginile dosarului meu. Am văzut că peste tot era prezentă dorinţa aceea de a convinge pe cineva. Şi, cu toate că asta nu mi se ceruse în chestionare, menţionasem îndepărtata mea origine franţuzească. Da, vorbisem despre Charlotte, ca şi cum aş fi vrut să preîntâmpin orice obiecţie şi să risipesc dinainte orice îndoială. Şi, în prezent, nu mai reuşeam să scap de sentimentul că, într-un fel, o trădasem.

Trebuia să aştept câteva luni. Mi s-a indicat un răgaz. Scadenţa lui sosea în luna mai. Şi, numaidecât, zilele acelea de primăvară s-au umplut de o luminozitate aparte, smulgându-se din cercul lunilor şi alcătuind un univers care-şi trăia propriul lui ritm, în propriul lui climat.

Pentru mine, acesta a fost timpul pregătirilor, dar, mai ales, al lungilor conversaţii tăcute cu Charlotte. Mergând pe străzi, aveam acum impresia că privesc cu ochii ei. Că văd, aşa cum l-ar fi văzut ea, cheiul pustiu unde plopii, la o pală de vânt, păreau să-şi transmită un mesaj şoptit,

urgent, că simt, cum ar fi simţit ea, răsunetul pavajului din piaţeta veche, a cărei linişte provincială, în plin Paris, ascundea ispita unei fericiri simple, a unei vieţi lipsite de strălucire.

Am înţeles că, de-a lungul celor trei ani ai vieţii mele în Franţa, planul meu nu-şi întrerupsese niciodată cursul lent şi discret. De la imaginea vagă a unei femei înveşmântate în negru, care traversa pe jos un oraş de frontieră, visul meu se îndreptase spre o viziune mai realistă. Mă vedeam mergând s-o iau pe bunica de la gară, însoţind-o până la hotelul în care avea să trăiască în timpul şederii ei la Paris. Apoi, o dată încheiată perioada de cea mai neagră mizerie, începusem să-mi imaginez un interior mai confortabil decât o cameră de hotel, unde Charlotte s-ar simţi mai în largul ei…

Graţie acestor vise, poate, am reuşit să îndur şi mizeria şi umilinţa, adesea atroce, care însoţesc primii paşi într-o lume unde cartea, organul cel mai vulnerabil al fiinţei noastre, devine marfă. O marfă vândută la licitaţie, expusă pe tarabe, soldată. Visul meu era un antidot. Iar *Însemnările* – un refugiu.

În cele câteva luni de aşteptare, topografia Parisului s-a modificat. Ca pe unele planuri, în care arondismentele sunt colorate diferit, oraşul se umplea, în ochii mei, de tonuri variate, care nuanţau prezenţa Charlottei. Existau străzi a căror linişte însorită, dis-de-dimineaţă, păstra ecoul vocii ei. Terase de cafenea, unde ghiceam oboseala ei la sfârşitul unei plimbări. O faţadă, un vitraliu, care, sub privirea ei, se înveşmântau cu patina uşoară a reminiscenţelor.

Topografia aceea visată lăsa multe pete albe pe mozaicul colorat al arondismentelor. Traseele noastre, foarte spontan, aveau să evite îndrăznelile arhitecturale din ultimii ani. Zilele pariziene ale Charlottei aveau să fie prea scurte. Nu vom avea

timp să ne familiarizăm privirea cu toate acele piramide noi, turnuri de sticlă şi arcuri. Siluetele lor vor încremeni într-un straniu mâine futurist, care nu va tulbura prezentul etern al plimbărilor noastre.

Nu voiam nici ca Charlotte să vadă cartierul în care locuiam... Alex Bond, venind la întâlnire, exclamase zeflemitor: „Dar ascultaţi, oameni buni, aici nu mai eşti în Franţa, ci în Africa!”, şi se lansase într-o peroraţie care, prin conţinutul său, îmi amintise de cuvintele multor „ruşi noi”. Un talmeş-balmeş: degenerarea Occidentului şi sfârşitul foarte apropiat al Europei albe, năvălirea noilor barbari („incluzându-ne şi pe noi, slavii”, adăugase el ca să fie drept), un nou Mahomed „care va arde toate Beaubourg-urile lor” şi un nou Genghis-Han „care va pune capăt tuturor ploconelilor lor democratice”. Inspirându-se din perindarea neîntreruptă a oamenilor de culoare prin faţa terasei la care eram aşezaţi, vorbea amestecând previziunile apocaliptice şi speranţa într-o Europă regenerată de sângele tânăr al barbarilor, promisiunile unui război interetnic total şi încrederea într-un metisaj universal… Subiectul îl pasiona. Se simţea, probabil, când de partea Occidentului muribund, căci pielea lui era prea albă, iar cultura lui era europeană, când de partea noilor huni. „Nu, puteţi să spuneţi tot ce vreţi, totuşi, sunt prea mulţi venetici!” îşi încheia el discursul, uitând că, un minut mai devreme, lor le încredinţa salvarea bătrânului continent.

Plimbările noastre, în visele mele, ocoleau cartierul acesta şi ghiveciul intelectual rezultat din realitatea lui. Nu pentru că locuitorii lui ar fi putut răni sensibilitatea Charlottei. Prin excelenţă emigrantă, ea trăise întotdeauna în mijlocul unei extraordinare mulţimi de popoare, de culturi, de limbi. Din Siberia până în Ucraina, din nordul rusesc până în stepă, cunoscuse toată diversitatea de rase omeneşti care alcătuiau imperiul. În timpul

războiului, le regăsise la spital, în egalitatea deplină în faţa morţii, în egalitatea nudă a trupurilor operate.

Nu, nu noua populaţie a acelui vechi cartier parizian ar fi putut să o impresioneze pe Charlotte. Dacă nu voiam să o aduc acolo era pentru că puteai să străbaţi străzile acelea fără să auzi niciun cuvânt franţuzesc. Unii vedeau în exotismul acesta promisiunea unei lumi noi, alţii – un dezastru. Dar noi nu exotismul, arhitectural sau uman, îl căutam. Dezrădăcinarea din zilele noastre, mă gândeam eu, e probabil mult mai profundă.

Parisul pe care voiam să-l redescopere cu mine Charlotte era un Paris incomplet şi, în unele privinţe, chiar iluzoriu. Îmi aminteam de memoriile lui Nabokov, unde vorbea despre bunicul lui ce-şi trăia ultimele zile şi, din patul lui, putea zări, prin stofa groasă a draperiei, strălucirea soarelui meridional şi ciorchinii de mimoze. Zâmbea, crezându-se la Nisa, la lumina primăverii. Fără să bănuiască măcar că murea în Rusia, în plină iarnă, şi că soarele era o lampă instalată de fiica lui în spatele draperiei, creând pentru el acea dulce iluzie…

Ştiam că Charlotte, respectând întru totul itinerariile mele, va vedea totul. Lampa din spatele draperiei nu o va păcăli. Vedeam privirea rapidă pe care avea să mi-o arunce în faţa vreunei indescriptibile sculpturi contemporane. Îi aşteptam comentariile, pline de un umor foarte subtil şi a căror delicateţe nu ar face decât să sublimeze obtuza agresivitate a operei observate. Avea să vadă şi cartierul meu, pe care voi încerca să-l evit… Va merge acolo singură, în absenţa mea, în căutarea unei case, pe strada Ermitage, unde locuia odinioară soldatul din primul război mondial care-i dăduse un ciob feros, numit de noi „Verdun” în copilărie…

Ştiam şi că voi face tot posibilul ca să nu vorbim despre cărţi. Şi că vom vorbi despre ele,

totuşi, mult, adesea până târziu în noapte. Căci Franţa ivită într-o zi în inima stepei de la Saranza îşi datora naşterea cărţilor. Da, era, în esenţă, o ţară livrescă, o ţară alcătuită din cuvinte, ale cărei fluvii şiroiau ca nişte strofe, ale cărei femei plângeau în alexandrini, iar bărbaţii se înfruntau în *sirventès*[22]. Când eram copii, descopeream Franţa astfel, prin viaţa ei literară, prin materia ei verbală mulată într-un sonet şi cizelată de un autor. Mitologia noastră familială confirma că un volumaş cu coperţile uzate şi cu cotorul aurit o urma pe Charlotte în toate peregrinările ei. Ca o ultimă legătură cu Franţa. Sau, poate, ca o promisiune constantă de vrajă. *O arie există, o ştiu şi pentru ea/Aş da…* – de câte ori, în pustiul zăpezilor siberiene, înălţaseră versurile acelea *un castel de ţiglă şi colţ de piatră caldă/Cu vitrele vopsite în purpurii culori…* Franţa se confunda pentru noi cu literatura ei. Iar adevărata literatură era vraja prin care un cuvânt, o strofă, un verset ne transportau într-o clipă veşnică de frumuseţe.

Îmi venea să-i spun Charlottei că literatura aceea murise în Franţa. Şi că în multitudinea cărţilor de astăzi, pe care le devoram de la începutul recluziunii mele de scriitor, o căutam în zadar pe cea pe care mi-aş fi putut-o imagina în mâinile ei, în mijlocul unei izbe siberiene. Da, o carte deschisă, iar ochii ei scânteind de lacrimi…

În conversaţiile imaginare cu Charlotte redeveneam adolescent. Maximalismul meu juvenil, stins de multă vreme sub evidenţele vieţii, se deştepta. Iarăşi căutam o operă absolută, unică, visam o carte care ar putea, prin frumuseţea ei, să refacă lumea. Şi auzeam vocea bunicii răspunzându-mi, înţelegătoare şi zâmbitoare, ca odinioară, la Saranza, pe balconul ei:

— Îţi mai aminteşti de apartamentele strâmte din Rusia care gemeau de cărţi? Da, cărţi pe sub pat, în bucătărie, în antreu, îngrămădite – până în tavan. Şi cărţi de negăsit, împrumutate pentru o

noapte, pe care trebuia să le restitui la şase dimineaţa fix. Apoi altele, copiate la maşină, cu şase indigouri deodată: primeai al şaselea exemplar, aproape ilizibil şi numit „orb”… Vezi, e greu de comparat. În Rusia, scriitorul era un zeu. Se aştepta de la el totodată şi Judecata de Apoi şi împărăţia Cerurilor. Acolo ai auzit vreodată vorbindu-se de preţul unei cărţi? Nu, pentru că o carte era nepreţuită! Puteai să nu-ţi cumperi o pereche de ghete şi iarna să-ţi îngheţe picioarele, dar cumpărai o carte…

Vocea Charlottei s-a întrerupt parcă pentru a mă face să înţeleg că acel cult al cărţii, în Rusia, nu mai era decât o amintire.

„Dar cartea aceea unică, cartea absolută. Totodată Judecată şi Împărăţie?” a exclamat adolescentul care redevenisem eu.

Şuşoteala aceea febrilă m-a smuls din discuţia mea inventată. Ruşinat, ca cel surprins vorbind singur, mă vedeam aşa cum eram. Un bărbat gesticulând în mijlocul unei cămăruţe întunecoase. O fereastră neagră dă spre un zid de cărămizi şi nu are nevoie nici de perdele, nici de obloane. O cameră pe care o pot traversa în trei paşi, unde obiectele, din lipsă de spaţiu, se aglutinează, încălecându-se, încurcându-se: o maşină veche de scris, un reşou electric, scaune, etajeră, duş, masă, sperietori din haine agăţate pe pereţi. Şi, pretutindeni, foi de hârtie, fragmente de manuscris, cărţi care îi conferă acestui interior ticsit un fel de nebunie foarte logică. Dincolo de geam, începutul unei nopţi de iarnă ploioase şi, curgând din labirintul de case vetuste – o melodie arăbească, vaiet şi jubilare laolaltă. Şi un bărbat îmbrăcat cu un palton vechi de culoare deschisă (e foarte frig). Pe mâini poartă mănuşi fără degete, necesare ca să bată la maşină în odaia îngheţată. Vorbeşte, adresându-se unei femei. Îi vorbeşte cu încrederea pe care nu o ai întotdeauna nici faţă de intimitatea propriei tale voci. Îi pune întrebări despre opera

unică, absolută, fără să se teamă că pare naiv sau ridicol de patetic. Ea îi va răspunde…

M-am gândit înainte de a adormi că, venind în Franţa, Charlotte va încerca să înţeleagă ce a ajuns literatura din care câteva cărţi vechi însemnau pentru ea, în Siberia, un minuscul arhipelag francez. Şi îmi imaginam că, intrând seara în apartamentul unde avea să trăiască, voi remarca pe colţul mesei sau pe pervazul ferestrei – o carte deschisă, o carte recentă pe care Charlotte o va citi în absenţa mea. Mă voi apleca deasupra paginilor şi privirea îmi va cădea pe rândurile acestea:

Într-adevăr, a fost dimineaţa cea mai blândă din iarna aceea. Era soare, ca în primele zile de aprilie. Promoroaca se topea şi iarba udă strălucea ca stropită de rouă… După ce îmi petrecusem singura dimineaţă revăzând o mulţime de lucruri, cu o melancolie mereu crescândă, sub norii de iarnă – uitasem de grădina aceea veche şi de bolta de viţă, la umbra căreia se hotărâse viaţa mea… Să trăiesc după chipul acelei frumuseţi, asta aş fi vrut să ştiu să fac. Limpezimea acestei ţări, transparenţa, profunzimea şi miracolul îmbinării apei, pietrei şi luminii, iată singura cunoaştere, prima morală. Armonia aceasta nu e iluzorie. Este reală şi, în faţa ei, simt necesitatea cuvântului…

4

Tinerii logodnici în ajunul nunţii sau oamenii care tocmai s-au mutat simt probabil fericita dispariţie a cotidianului. Parcă acele câteva zile festive sau dezordinea voioasă a instalării vor dura mereu, devenind însăşi materia uşoară şi spumoasă a vieţii lor.

Într-o beţie asemănătoare îmi trăiam eu ultimele săptămâni de aşteptare. Mi-am părăsit cămăruţa, am închiriat un apartament, pe care ştiam că nu-l puteam plăti decât timp de patru sau cinci luni. Puţin îmi păsa. Din încăperea în care urma să trăiască Charlotte se vedea întinderea gri-albăstruie a acoperişurilor care reflectau cerul de aprilie… M-am împrumutat cât am putut, am cumpărat mobilă, perdele, covor şi toate mărunţişurile menajere de care mă lipsisem întotdeauna în vechea mea locuinţă. De altfel, apartamentul rămânea gol, eu dormeam pe o saltea. Doar viitoarea cameră a bunicii avea acum un aer locuibil.

Şi, cu cât era mai aproape luna mai, cu atât sporeau inconştienţa aceea fericită, nebunia aceea cheltuitoare. Am început să cumpăr de la negustorii de antichităţi mici obiecte vechi care, potrivit ideii mele, aveau să-i dea suflet acelei camere cu înfăţişarea prea obişnuită. În prăvălia unui anticar, am găsit o lampă de masă. A aprins-o ca să-mi facă o demonstraţie, eu mi-am imaginat chipul Charlottei la lumina acelui abajur. Nu mai puteam să plec fără lampă. Am umplut etajera cu volume vechi, cu cotor de piele, cu reviste ilustrate de la începutul secolului. În fiecare seară, pe masa rotundă ce trona în mijlocul încăperii decorate, îmi etalam trofeele: o jumătate de duzină de pahare, un

burduf vechi, un teanc de cânţi poştale de altădată…

Degeaba îmi spuneam că Charlotte n-o să vrea niciodată să părăsească Saranza pentru mai multă vreme şi mai ales mormântul lui Fiodor şi că s-ar fi simţit la fel de bine într-un hotel ca şi în muzeul acela improvizat, eu nu mă mai puteam opri din cumpărat şi din aranjat. Chiar dacă este iniţiat în magia memoriei, a artei de a recrea clipa pierdută, omul rămâne legat, înainte de toate, de fetişurile materiale ale trecutului: ca un scamator care, după ce a dobândit, prin voia Domnului, un dar de taumaturg, îi preferă îndemânarea degetelor sale şi valizele cu fund dublu, care au avantajul că nu-i tulbură bunul simt.

Iar adevărata magie, ştiam, avea să se arate în reflexul albăstrui al acoperişurilor, în fragilitatea aeriană a liniilor de la fereastra pe care Charlotte o va deschide a doua zi după sosire, dis-de-dimineaţă. Şi în sonoritatea primelor cuvinte franţuzeşti schimbate cu cineva la un colţ de stradă…

Într-una dintre ultimele seri de aşteptare, m-am surprins rugându-mă… Nu, nu era o rugăciune în toată regula. Nu învăţasem niciodată nici măcar una, fiindcă crescusem la lumina demistificatoare a unui ateism militant şi aproape religios prin cruciada lui neobosită împotriva lui Dumnezeu. Nu, era mai degrabă o implorare diletantă şi confuză al cărei destinatar rămânea necunoscut. Pomenindu-mă în delictul flagrant al acelui act neobişnuit, m-am grăbit să-l iau în derâdere. M-am gândit că, dată fiind impietatea vieţii mele trecute, aş fi putut să exclam ca şi marinarul dintr-o povestire de Voltaire: „De patru ori am călcat pe crucifix în patru călătorii în Japonia!” M-am numit păgân, idolatru. Totuşi, ironiile acelea nu au întrerupt vagul murmur interior pe care îl desluşisem în adâncul sufletului meu. Tonul lui avea ceva copilăresc. Parcă i-aş fi

propus un târg interlocutorului meu anonim: să mai trăiesc doar douăzeci de ani, ba chiar cincisprezece, bine, fie, doar zece, numai să fie posibile revederea aceea, clipele acelea regăsite…

M-am ridicat, am împins uşa încăperii de alături. În penumbra unei nopţi de primăvară, camera veghea, însufleţită de o aşteptare discretă. Chiar şi evantaiul vechi, deşi cumpărat abia de două zile, stătea parcă de ani de zile pe măsuţa joasă, în paloarea nocturnă a geamurilor.

Era o zi fericită. Una dintre zilele gri şi leneşe, rătăcite în toiul sărbătorilor de la începutul lunii mai. Dimineaţa, am bătut în perete un cuier mare, în antreu. Puteai să-ţi agăţi acolo cel puţin vreo zece haine. Nici măcar nu m-am întrebat dacă vara o să avem nevoie de el.

Fereastra Charlottei rămânea deschisă. În prezent, printre suprafeţele argintii ale acoperişurilor, se vedeau ici şi colo primele pâlcuri luminoase de verdeaţă. În cursul dimineţii, am mai adăugat un scurt fragment la *Însemnările* mele. Mi-am amintit că, într-o zi, la Saranza, Charlotte îmi vorbise despre viaţa ei la Paris după primul război mondial. Îmi spunea că perioada aceea de după război, care devenea, fără ca cineva să poată ghici, perioada-dintre-cele-două-războaie, avea în atmosfera ei ceva profund fals. O falsă jubilare, o uitare prea uşuratică. Asta îi amintea, curios, de reclamele pe care le citise în ziare în timpul războiului: „Încălziţi-vă fără cărbune!” şi ţi se explica cum puteai folosi „ghemotoace de hârtie”. Sau: „Gospodine, fierbeţi rufele fără foc!” Şi chiar: „Gospodine, economisiţi: fiertura fără fierbere…!”. Charlotte spera că, întorcându-se în Franţa cu Albertine, pe care se ducea să o întâlnească în Siberia, avea să regăsească Franţa de dinainte de război…

Notând acele gânduri, îmi spuneam că, în curând, voi putea să-i pun atâtea întrebări

Charlottei, să precizez o mulţime de amănunte, să aflu, de pildă, cine era domnul în frac de pe una dintre fotografiile noastre de familie şi de ce fusese decupată cu grijă o jumătate din poza aceea. Şi cine era femeia în pufoaică, a cărei prezenţă printre personajele din Belle Époque mă mirase odinioară.

Ieşind la sfârşitul după-amiezii, am găsit un plic în cutia mea poştală. De culoare crem, purta antetul Prefecturii de Poliţie. Oprit în mijlocul trotuarului, mi-a trebuit mult timp ca să-l deschid, rupându-l stângaci…

Ochii înţeleg mai iute decât mintea, mai cu seamă când e vorba de o veste pe care ea nu vrea să o înţeleagă. În acel scurt moment de nehotărâre, privirea încearcă să sfarme implacabila înlănţuire a cuvintelor, ca şi cum ar putea modifica mesajul înainte ca gândul să vrea să-i prindă înţelesul.

Literele mi-au săltat în faţa ochilor, împresurându-mă cu frânturi de cuvinte, cu bucăţi de fraze. Apoi, cu greu, s-a impus cuvântul esenţial, tipărit în caractere groase, spaţiate, ca pentru a fi scandate: INACCEPTABILITATE.

Şi, contopindu-se cu zvâcnetul sângelui meu la tâmple, au urmat formulele explicative: „Situaţia dumneavoastră nu corespunde.", „într-adevăr, nu îndepliniţi…". Am rămas cel puţin un sfert de ceas nemişcat, cu privirea aţintită pe scrisoare. În cele din urmă, am început să merg drept înainte, uitând unde trebuia să mă duc.

Nu mă gândeam la Charlotte. Ceea ce-mi făcea rău în primele clipe era amintirea vizitei mele la doctor: da, aplecarea aceea absurdă până la pământ şi zelul meu îmi păreau, acum de două ori inutile şi umilitoare.

Numai când m-am întors acasă am devenit într-adevăr conştient de ceea ce mi se întâmpla. Mi-am agăţat haina în cuier. Dincolo de uşa din fund, am văzut camera Charlottei… Aşadar nu Timpul (oh, cât trebuie să te fereşti de majuscule!)

era cel care ameninţa să compromită planul meu, ci decizia unui modest funcţionar, prin câteva fraze pe o singură pagină dactilografiată. Un om pe care nu-l voi cunoaşte niciodată, şi care nu mă cunoştea decât prin intermediul chestionarelor.

A doua zi, am înaintat un recurs. „Un recurs graţios” potrivit corespondentului meu. Nu mai redactasem niciodată o scrisoare atât de fals personală, atât de stupid arogantă şi totodată rugătoare.

Nu mai înregistrasem curgerea zilelor. Mai, iunie, iulie. Exista doar apartamentul acela, pe care îl umplusem cu obiecte vechi şi cu senzaţii de odinioară, muzeul acela dezafectat, al cărui conservator inutil eram. Şi absenţa celei pe care o aşteptam. Cât despre *Însemnări*, nu le mai adăugasem niciuna din ziua refuzului. Ştiam că însăşi natura acelui manuscris depindea de revederea aceea a noastră, pe care, totuşi, o speram posibilă.

Şi, adesea, în timpul acelor luni, am visat unul şi acelaşi vis, care mă trezea în plină noapte. O femeie într-un palton lung, întunecat, intra într-un orăşel de frontieră într-o dimineaţă de iarnă liniştită.

Există un joc vechi. Alegi un adjectiv care exprimă o însuşire extremă: „abominabil”, de pildă. Apoi îi găseşti un sinonim care, fiind foarte apropiat, exprimă aceeaşi calitate uşor atenuată: „oribil”, dacă vrei. Termenul următor va repeta această imperceptibilă atenuare: „groaznic”. Şi aşa mai departe, coborând de fiecare dată o treaptă minusculă în calitatea anunţată: „penibil”, „intolerabil”, „dezagreabil”… Pentru a ajunge în sfârşit doar la „rău” şi, trecând prin „mediocru”, „mediu”, „oarecare”, să începi să urci din nou panta cu „modest”, „satisfăcător”, „acceptabil”, „convenabil”, „agreabil”, „bun”, şi să ajungi, după

vreo zece cuvinte, până la „remarcabil”, „excelent”, „sublim”.

Veştile pe care le-am primit din Saranza la începutul lunii august suferiseră, parcă, o transformare asemănătoare. Căci, transmise mai întâi lui Alex Bond (îi lăsase Charlottei numărul lui de telefon de la Moscova), veştile acelea şi pachetul care le însoţea călătoriseră multă vreme trecând de la o persoană la alta. De câte ori erau încredinţate cuiva, sensul lor tragic se diminua, emoţia se estompa. Şi un necunoscut m-a anunţat la telefon pe un ton aproape jovial:

— Ştiţi, mi s-a dat un pacheţel pentru dumneavoastră. Este din partea... nu ştiu cine era, în sfârşit, ruda dumneavoastră a decedat… În Rusia. Eraţi probabil deja la curent. Da, v-a transmis testamentul dumneavoastră, hi, hi…

Voise să spună, glumind, „moştenirea dumneavoastră”. Din greşeală, printr-o „scăpare verbală” pe care o constatam adesea la „ruşii noi” a căror engleză devenea principala limbă folosită, a vorbit despre „testament”.

L-am aşteptat îndelung în holul unuia dintre cele mai bune hoteluri pariziene. Vidul îngheţat al oglinzilor, de ambele părţi ale fotoliilor, corespundea perfect neantului care îmi împânzea privirea, gândirea.

Necunoscutul a ieşit din ascensor poftind-o înainte pe o femeie blondă, înaltă, strălucitoare, al cărei zâmbet se adresa parcă tuturor şi nimănui. Erau urmaţi de un alt bărbat foarte lat în umeri.

— Val Grig, a spus necunoscutul, strângându-mi mâna, şi mi i-a prezentat pe cei care îl însoţeau, precizând: „Nestatornica mea interpretă, credinciosul meu *bodyguard*”.

Ştiam că n-am să pot evita invitaţia la bar. Să-l ascult pe Val Grig avea să fie un mod de a-i mulţumi pentru serviciul făcut. Avea nevoie de mine pentru a gusta din plin şi confortul acelui hotel şi noua sa calitate de „*businessman*

internaţional” şi frumuseţea „nestatornicei interprete”. Vorbea despre succesele lui şi despre dezastrul rusesc fără să-şi dea seama, poate, că involuntar, se stabilea o năstruşnică relaţie de cauză şi efect între cele două subiecte. Interpreta, care, cu siguranţă, auzise toate astea de mai multe ori, parcă dormea cu ochii deschişi. Garda de corp, ca pentru a-şi justifica prezenţa, privea insistent persoanele care intrau şi ieşeau. „Ar fi mai uşor, m-am gândit eu brusc, să le explic unor marţieni ceea ce simt – decât celor trei…”

Am deschis pachetul în metrou. O carte de vizită a lui Alex Bond a alunecat jos. Erau câteva cuvinte de condoleanţe, scuze (Taiwan, Canada…) pentru că nu-mi putuse înmâna personal pachetul. Dar, mai ales, data morţii Charlottei. Nouă septembrie anul trecut!

Nu mai urmăream succesiunea staţiilor, revenindu-mi în fire numai la capătul liniei. Septembrie, anul trecut. Alex Bond se dusese la Saranza în august, cu un an în urmă. Câteva săptămâni mai târziu, îmi depuneam cererea de naturalizare. Poate chiar în momentul în care Charlotte se prăpădea. Şi toate demersurile mele, toate proiectele mele, toate lunile acelea de aşteptare se situau după viaţa ei. În afara vieţii ei. Fără nicio legătură posibilă cu viaţa aceea încheiată… Pachetul fusese păstrat de o vecină, apoi, abia primăvara, i-a fost înmânat lui Bond. Pe hârtia groasă de ambalaj erau câteva cuvinte scrise de mâna Charlottei: „Vă rog să-i transmiteţi plicul acesta lui Alexei Bondarcenko, care va avea amabilitatea să-l înmâneze nepotului meu”.

Am luat din nou metroul la capătul liniei. Deschizând plicul, îmi spuneam cu o uşurare îndurerată că, în cele din urmă, nu decizia funcţionarului fusese cea care îmi zădărnicise planul. Ci timpul. Un timp înzestrat cu o ironie scrâşnită şi care, prin jocurile şi incoerenţele lui, ne reaminteşte de puterea lui absolută.

Plicul nu conţinea altceva decât vreo douăzeci de pagini scrise cu mâna, prinse cu o agrafă. Mă aşteptam să citesc o scrisoare de adio, de aceea nu pricepeam de ce era atât de lungă, ştiind cât de puţin îi plăceau Charlottei formulele solemne şi efuziunile verbale. Nu mă puteam hotărî să încep o lectură neîntreruptă, am frunzărit primele pagini, fără să întâlnesc undeva formule de genul „Când vei citi aceste rânduri, eu nu voi mai fi”, de care mă temeam atâta.

De altfel, scrisoarea, de la bun început, nu se adresa parcă nimănui. Trecând rapid de la un rând la altul, de la un alineat la celălalt, am înţeles oarecum că era vorba de o întâmplare fără nicio legătură cu viaţa noastră de la Saranza, cu Franţa-Atlantida noastră şi cu sfârşitul acela, căruia Charlotte ar fi putut să mă facă să-i ghicesc iminenţa…

Am ieşit din metrou şi, fără să intenţionez să urc imediat, mi-am continuat lectura distrat, aşezându-mă pe o bancă, într-un parc. Acum vedeam că istorisirea Charlottei nu ne privea. Ea transcria, cu scrisul ei fin şi precis, viaţa unei femei. Neatent, probabil că am sărit peste locul în care bunica îmi explica unde se cunoscuseră. De altfel, puţin îmi păsa de asta. Căci viaţa povestită de ea nu era decât un destin de femeie în plus, unul dintre destinele tragice de pe vremea lui Stalin, care ne răscoleau când eram tineri şi a căror durere se tocise de atunci. Femeia aceea, fiica unui chiabur, cunoscuse încă de copil exilul în mlaştinile Siberiei occidentale. Apoi, după război, acuzată de „propagandă anti-colhoznică”, se pomenise într-un lagăr. Parcurgeam paginile acelea ca pe ale unei cărţi ştiute pe de rost. Lagărul, cedrii pe care îi doborau prizonierii, cufundându-se în zăpadă până la brâu, cruzimea zilnică, banală a gardienilor, bolile, moartea. Şi dragostea cu sila, sub ameninţarea unei arme sau a unei norme de lucru inumane, şi dragostea cumpărată cu o sticlă

de alcool… Copilul adus pe lume de femeia aceea executa pedeapsa mamei, aşa era legea. În „lagărul de femei”, exista o baracă aparte prevăzută pentru naşterile acelea. Femeia murise, călcată de un tractor, cu câteva luni înainte de amnistia dezgheţului. Copilul urma să împlinească doi ani şi jumătate…

Ploaia m-a alungat de pe bancă. Am ascuns scrisoarea Charlottei sub haină, am alergat spre casa *noastră*. Povestirea întreruptă îmi părea foarte tipică: la primele semne de liberalizare, toţi ruşii începuseră să-şi scoată din străfundurile memoriei trecutul cenzurat. Şi nu înţelegeau că Istoria nu avea nevoie de acele nenumărate gulaguri mărunte; îi ajungea unul singur, monumental şi considerat clasic. Charlotte, trimiţându-mi mărturiile ei, fusese probabil captivată, ca şi ceilalţi, de beţia cuvântului descătuşat. Zădărnicia mişcătoare a pachetului mi-a făcut rău. Am măsurat din nou nepăsarea dispreţuitoare a timpului. Femeia aceea închisă cu copilul ei palpita la hotarul uitării definitive, dăinuind doar prin paginile acelea manuscrise. Şi chiar şi Charlotte?

Am împins uşa. Un curent de aer a mişcat cu un pocnet surd canaturile unei ferestre deschise. M-am dus să o închid în camera bunicii…

M-am gândit la viaţa ei. O viaţă care lega între ele epoci atât de diferite: începutul secolului, epoca aceea aproape arhaică, aproape la fel de legendară ca şi domnia lui Napoleon, şi sfârşitul secolului nostru, sfârşitul mileniului. Toate revoluţiile, războaiele, utopiile eşuate şi teroarea izbutită. Ea îi distilase esenţa în durerile şi în bucuriile zilelor sale. Şi densitatea aceea palpabilă a trăirii avea să se cufunde în curând în uitare. Ca şi gulagul minuscul al prizonierei şi al copilului ei.

Am rămas o clipă la fereastra Charlottei. Îmi imaginasem, de-a lungul mai multor săptămâni, privirea ei aţintită asupra priveliştii aceleia…

Seara, mai mult ca să am conştiinţa împăcată, m-am hotărât să citesc până la capăt paginile Charlottei. Iarăşi am dat de femeia închisă, de atrocităţile din lagăr şi de copilul care adusese în lumea aceea aspră şi murdară câteva clipe senine… Charlotte scria că reuşise să obţină aprobarea de a merge la spitalul în care murea femeia aceea…

Deodată, pagina pe care o ţineam în mână s-a transformat într-o foaie subţire de argint. Da, m-a orbit cu o lucire metalică, scoţând parcă un sunet rece, ascuţit. Un rând a strălucit: aşa cum îţi răneşte ochii filamentul unui bec. Scrisoarea era scrisă în ruseşte, iar Charlotte trecea la franceză numai în rândul acela, ca şi cum nu ar mai fi fost sigură de rusa ei. Sau ca şi cum franceza, franceza aceea dintr-o altă epocă, trebuia să-mi permită o oarecare detaşare faţă de ceea ce avea să-mi spună:

„Femeia aceea, care se numea Maria Stepanovna Dolina, era mama ta. Ea a vrut să nu ţi se spună nimic cât mai multă vreme…"

Un plic mic era prins cu o agrafă de ultima pagină. L-am deschis. Era o fotografie pe care am recunoscut-o numaidecât: o femeie în pufoaică, cu o şapcă mare rusească cu clapele lăsate în jos. Pe un dreptunghi mic de pânză albă, cusut lângă şirul de nasturi – un număr. În braţele ei un copilaş înfăşurat într-o gogoaşă de lână…

Noaptea, am regăsit în minte imaginea pe care o crezusem întotdeauna un fel de reminiscenţă prenatală, venită de la strămoşii mei francezi, şi de care, în copilărie, eram foarte mândru. Vedeam în ea dovada francităţii mele ereditare. Era ziua aceea de toamnă însorită, la marginea unei păduri, cu o invizibilă prezenţă feminină, cu un aer foarte curat şi cu funigei unduind prin spaţiul acela luminos… Acum înţelegeam că pădurea aceea era, de fapt, taigaua nesfârşită şi că fermecătoarea vară a fetelor bătrâne avea să piară într-o iarnă siberiană care dura nouă luni. Funigeii argintii şi uşori din iluzia

mea franceză nu erau decât nişte şiruri de sârmă ghimpată nouă, care nu avusese timp să ruginească. Mă plimbam cu mama pe teritoriul „lagărului de femei”… Era prima mea amintire din copilărie.

Două zile mai târziu, am părăsit apartamentul acela. Proprietarul venise în ajun şi căzusem la învoială: îi lăsasem toate mobilele şi obiectele vechi pe care le adunasem timp de câteva luni…

Am dormit puţin. La ora patru, eram deja treaz. Mi-am pregătit rucsacul, gândindu-mă să plec chiar în ziua aceea în peregrinările mele obişnuite. Înainte de a pleca, am aruncat o ultimă privire în camera Charlottei. În lumina cenuşie a dimineţii, liniştea ei nu-mi mai amintea de un muzeu. Nu, nu mai părea nelocuită. Am ezitat o clipă, apoi am înşfăcat un volum vechi, pus pe pervazul ferestrei, şi am ieşit.

Străzile erau pustii, aburite de somn. Perspectivele lor păreau să se contureze pe măsură ce înaintam spre ele.

Mă gândeam la *Însemnările* pe care le duceam în rucsac. În seara aceea sau a doua zi, îmi spuneam eu, voi adăuga noul fragment, care îmi venise în minte în noaptea ce trecuse. Eram la Saranza, în ultima mea vară la bunica… În ziua aceea, în loc să o luăm pe cărarea care ne ducea prin stepă, Charlotte a pornit pe sub copacii din păduricea înţesată de material de război, numită de localnici „Stalinka”. O urmasem cu un pas nehotărât: potrivit zvonurilor, în hăţişurile din Stalinka puteai să dai peste o mină… Charlotte se oprise în mijlocul unei poieni largi şi murmurase: „Priveşte!” Văzusem trei sau patru plante identice care ne ajungeau până la genunchi. Frunze mari, dinţate, vrejuri care se agăţau de nişte beţe subţiri, înfipte în pământ. Arţari minusculi? Arbuşti tineri de coacăz negru? Nu înţelegeam bucuria misterioasă a Charlottei.

— Este o viţă de vie, una adevărată, îmi spusese ea în cele din urmă.

— Ah! Bine…

Dezvăluirea aceea nu îmi sporea curiozitatea. În mintea mea, nu puteam să leg planta aceea modestă de cultul pe care îl nutrea pentru vin patria bunicii mele. Rămăseserăm câteva minute în inima Stalinkăi, în faţa plantaţiei secrete a Charlottei.

Amintindu-mi de viţa aceea, am simţit o durere aproape insuportabilă şi, totodată, o bucurie profundă. O bucurie care-mi păruse la început ruşinoasă. Charlotte murise şi, în locul Stalinkăi, conform spuselor lui Alex Bond, fusese construit un stadion. Nu putea exista o dovadă mai palpabilă a dispariţiei totale, definitive. Dar bucuria era mai puternică. Izvora din clipa aceea trăită în mijlocul unui luminiş, în bătaia vântului de stepă, în tăcerea senină a acelei femei stând în faţa a patru arbuşti, sub frunzele cărora ghiceam acum ciorchini fragezi.

Din mers, mă uitam din când în când la fotografia femeii în pufoaică. De-acum înţelegeam ce le dădea trăsăturilor ei o asemănare îndepărtată cu persoanele din albumele familiei mele adoptive. Era un zâmbet uşor, ivit graţie formulei magice a Charlottei – „petite pomme”! Da, femeia fotografiată lângă gardul unui lagăr rostise cu siguranţă, în sinea ei, silabele acelea enigmatice… Mă opream o secundă, îi priveam ochii. „Va trebui să mă obişnuiesc cu ideea că femeia aceasta, mai tânără decât mine, este mama mea”, îmi spuneam eu atunci.

Puneam fotografia la loc, porneam din nou. Şi, când mă gândeam la Charlotte, prezenţa ei pe străzile acelea aţipite avea evidenţa, discretă şi spontană, a vieţii înseşi.

Îmi mai lipseau doar cuvintele care puteau să o spună.

Andrei Makine între Orient şi Occident

Considerat iniţial scriitor rus şi încadrat pripit în literatura Europei de Est, Andreï Makine este asimilat ca romancier francez abia la cinci ani după debut, în 1995, după imensul succes internaţional al celui de-al patrulea roman, *Testamentul francez*, multipremiat şi tradus prompt în peste treizeci de limbi. De altfel, autorul însuşi a fost constrâns de împrejurări să contribuie la confuzia iniţială, prezentându-şi primele două cărţi, după o tentativă eşuată de publicare, ca traduceri din rusă în franceză, pentru a le mări şansele de editare. La mai bine de un secol, se repetă astfel şi, în acelaşi timp, altfel, din cu totul alte motive, faimoasa mistificare literară a lui Mérimée cu *Teatrul lui Clara Gazul*. De fapt, şi titlurile primelor romane par să justifice catalogarea lor ca opere din Europa de Est, întâiul, *Fiica unui erou al Uniunii Sovietice*, publicat în 1990, numind explicit defuncta Uniune Sovietică. Din doi în doi ani apar apoi *Confesiunea unui stegar destituit* (1992) şi *Pe vremea fluviului Amur* (1994), urmat, doar după un an, de *Testamentul francez,* al cărui titlu indică aparent o tematică nouă. După consacrarea datorată acestui roman încununat cu cele mai prestigioase premii literare franceze – Goncourt, Medicis şi Goncourt des Lycéens, apoi cu premiul internaţional al criticii Ruffino-Antico Fattore –, ritmul apariţiilor editoriale makiniene se modifică: următorul, *Crima Olgăi Arbelina*, deşi început cu un an înainte de *Testamentul francez*, este publicat de autor abia după încă trei ani, în ianuarie 1998, pe când ultimele două opere se succedă rapid, la interval de un an: *Recviem pentru Est* (2000) şi

Muzica unei vieţi (2001), căreia i se decernează, la numai două luni după apariţie, Grand Prix RTL/Lire, marele premiu al cititorilor.

Într-un interviu acordat revistei *Lire* în vara anului 2000, Makine declară că firul roşu care leagă toate romanele sale este raportarea identică la temporalitate şi la moarte. De fapt, liantul este mult mai complex, o altă constantă esenţială fiind căutarea identitară, la care se adaugă, de la bun început, tema exilului şi paralela dintre două lumi foarte diferite, îndelung despărţite de Cortina de Fier: Europa de Est şi Occidentul, sau, mai degrabă, Uniunea Sovietică, prezentată ca epicentru al barbariei forţei opresive, şi Franţa, ca epicentru al libertăţii, democraţiei şi spiritualităţii europene, al civilizaţiei europene. O confruntare lucidă, lipsită de vehemenţă, marcată de puternica nostalgie a dialogului fertil de odinioară dintre aceste lumi. Paralela este extinsă apoi la Orient şi Occident, Rusia sovietică fiind definită de Makine în a treia carte, *Pe vremea fluviului Amur* (al cărei titlu ambivalent, amputat, depoetizat în traducerea românească, evocă, în original, prin „Amour", o dată cu spaţiul geografic al marelui fluviu, şi perioada răscolitoare a primelor iubiri), prin metafora *balansierului* care oscilează mereu nehotărât între Orient şi Occident, între pasivitatea, resemnarea vegetală a Orientului în faţa forţei brutale, opresive, mutilante, distrugătoare, dezlănţuită atât la nivelul Statului cât şi al individului şi iniţiativa, dinamismul, libertatea de gândire, de expresie şi de acţiune a Occidentului.

În *Muzica unei vieţi*, Rusia e zugrăvită printr-o altă metaforă, *sala de aşteptare* din gara îngheţată a unui orăşel din Ural, pierdută în imensitatea spaţiului, în noapte şi viscol, la hotarul dintre Orient şi Occident, în care timpul nu are niciun preţ, o lume pestriţă aşteptând la nesfârşit, resemnată, pasivă, fatalistă, venirea probabilă a

unui tren, fără nicio pretenţie de viaţă confortabilă şi civilizată.

Rusia este o prezenţă vie în romanele lui Makine, predominantă în primele trei, echilibrată de Franţa-Atlantida şi de Franţa actuală în *Testamentul francez*, obsesivă in *Crima Olgăi Arbelina*, contrabalansată, în *Recviem pentru Est*, de Statele Unite, de „noua veche Europă”, cu frontiere tot mai permeabile (mai ales de Germania, Anglia, Italia şi Franţa contemporană), de extinderea focarelor de război în Africa (Angola, Etiopia) şi Asia (Afganistan, Yemen) şi revenită în prim-plan în *Muzica unei vieţi*. Cea dintâi referinţă explicită apare deja la începutul romanului *Fiica unui erou al Uniunii Sovietice,* în descrierea unui câmp de luptă din cel de-al doilea război mondial, situat „undeva în inima sfâşiată a Rusiei”, referinţă ambivalenţă, evocând o rană fizică şi spirituală a organului vital. Imediat „Rusia” este denumită „Uniunea Sovietică”, căpătând astfel o dimensiune politică şi devenind referinţă istorică.

Primele patru romane evocă îndeosebi Rusia postbelică, Rusia Sovietică din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Dar înfăţişarea predilectă a actualităţii se îmbină cu o traversare discontinuă a întregului secol XX, mai ales în *Testamentul francez* şi în *Crima Olgăi Arbelina*, punând în evidenţă impactul mutilant sau distrugător al Istoriei (definit insistent ca viol) asupra individului, asupra vieţii lui particulare, asupra fiinţei lui intime. *Recviem pentru Est*, cartea cea mai ancorată în actualitate, cu toate că aduce în prim-plan Rusia post-comunistă a ultimului deceniu, „imperiul destrămat”, „imperiul defunct”, în contextul luptei cu Statele Unite pentru sferele de influenţă şi pieţele de desfacere, al rivalităţii tot mai exacerbate a serviciilor secrete ale celor două mari puteri, evocă în zigzag şi tragica istorie a Rusiei postrevoluţionare, reliefând cumplitele

epurări staliniste (prezente fugitiv, dar constant, şi în celelalte romane), care vor inspira *Muzica unei vieţi*.

Dacă primul roman prezintă insistent Rusia Sovietelor ca pe un „imens imperiu”, al doilea, *Confesiunea unui stegar destituit*, recurge explicit la imaginea *gulagului* înţesat cu sârmă ghimpată şi miradoare, reliefată şi în *Pe vremea fluviului Amur*, iar în *Testamentul francez*, Rusia este când „enormul imperiu”, când „planeta zăpezilor”, fiind prezentată şi în *Recviem pentru Est* ca un „neant înzăpezit”. Totuşi, deşi opune democraţiei liberale a Franţei sau a Occidentului, în general, forţa opresivă a Uniunii Sovietice, Makine nu idealizează niciodată Rusia prerevoluţionară, Rusia ţaristă apărând ca o autocraţie de tip asiatic, oriental, în ciuda vechii şi constantei ei francofilii.

În *Crima Olgăi Arbelina*, Makine amplifică şi nuanţează evocarea Rusiei prerevoluţionare, o Rusie marcată de nihilism, de o mascaradă iresponsabilă ce îmbină cu o dezinvoltură inconştientă petrecerile şi discursurile revoluţionare demagogice, desfrâul şi politica, nihilismul şi anarhia, precipitând prăbuşirea imperiului ţarist. *Recviem pentru Est* reia paralela dintre barbarie şi civilizaţie, însă aici barbaria desemnează în primul rând cumplita anormalitate a vieţilor celor exilaţi în propria lor ţară de regimul sovietic, fiind opusă nu doar civilizaţiei occidentale, ci şi civilizaţiei ruseşti din interiorul Uniunii Sovietice. *Muzica unei vieţi* aprofundează, într-un registru demn de rigoarea clasicismului francez, această dublă paralelă, infirmând, prin complexitatea eroilor unei patetice poveşti de dragoste, celebra formulă simplificatoare „Homo sovieticus” a lui Zinoviev, care anihilează nedrept, într-o masă uniformă şi servilă, diversitatea culturală, psihologică şi socială a sovieticilor.

Într-un interviu acordat Editurii Gallimard în 1997, după publicarea *Testamentului francez* în

colecţia sa de buzunar „Folio”, Makine îi reproşează criticii de întâmpinare perspectiva limitată a imaginarului occidental, pentru care Rusia este ori un infern ori un paradis, subliniind că romanele sale încearcă să redea ambivalenţa universului rusesc, în care infernul şi paradisul sunt complementare şi indisociabile.

Occidentul se conturează în primul roman al lui Makine fără a ocupa prim-planul scenei şi fără a căpăta o dimensiune politică. Deja este sinonim cu *Pământul Făgăduinţei*, însă doar sub forma unei tentaţii esenţialmente materiale, căreia i se adaugă, totuşi, fascinaţia diversităţii multicolore, atât de vesele, atât de pline de viaţă în raport cu cenuşiul monoton care defineşte arhitectura Moscovei şi totodată viaţa cotidiană a ruşilor. Pământul Făgăduinţei apare, aşadar, pentru sovietici ca un paradis al societăţii de consum, ale cărui avantaje sunt sporite pentru aşa-zisul logodnic al Oliei (fiica lui Ivan Demidov, erou al Uniunii Sovietice) de măiestria tehnicilor erotice, componentă marginală, ironizată aici, dar dezvoltată când liric, când comic în *Pe vremea fluviului Amur*, roman al educaţiei sentimentale şi europene, şi în *Testamentul francez*.

În *Confesiunea unui stegar destituit*, Occidentul, extrapolat, de la început, explicit, la Statele Unite şi Australia, devine spaţiul exilului rusesc, păstrându-şi dimensiunea de Pământ al Făgăduinţei care, de acum înainte, nu oferă doar un confort material, ci şi o libertate mult visată odinioară şi, în sfârşit, trăită. Numai că această libertate este însoţită de izolare, singurătate, indiferenţa semenilor şi de nostalgia frumuseţii naturii ruseşti, a farmecului captivant al Siberiei, a somptuozităţii arhitecturii norilor cerului nordic, a valorilor morale şi spirituale din universul familial, a iluziilor din copilărie şi adolescenţă, a veneraţiei sovieticilor pentru carte şi scriitor, aşadar de un profund sentiment al dublului exil.

Pe vremea fluviului Amur aprofundează şi nuanţează paralela dintre Orient şi Occident. Mesagerii Occidentului sunt aici Transsiberianul, trenul aproape legendar care traversează aceste două lumi fără să le unească, misterioasa şi eleganta călătoare occidentală ce întrupează feminitatea sofisticată şi erotismul, şampania, rafinata băutură prin excelenţă franţuzească, gustată pentru prima oară în vechea izbă siberiană a bunicului lui Outkine şi, mai ales, actorul Belmondo. În filmele franţuzeşti proiectate la Nerlug, în străfundul Siberiei extrem-orientale, Belmondo încarnează totodată Scriitorul şi personajele cărţilor sale: Luptătorul (devenit Samurai în varianta siberiană, orientală) sau, uneori, Cascadorul, Poetul şi Amantul, care reia explicit mitul occidental al lui Don Juan, transplantându-l într-un context oriental, asiatic.

„Belmondomania" declanşată de filmele lui duce la o schimbare neprevăzută a mentalităţii diferitelor generaţii de spectatori siberieni, care îşi redescoperă încetul cu încetul individualitatea, curajul de a-şi reface viaţa, reuşind să învingă spaima difuză ce le marca existenţa, ajungând în cele din urmă la o adevărată descătuşare. Iar protagoniştilor romanului, cei trei prieteni siberieni aflaţi la hotarul dintre copilărie şi adolescenţă, Belmondo le dezvăluie frumuseţea fizică a omului, acţiunea ajunsă o permanentă autoafirmare, autodepăşire, estetica actului gratuit, dezinvoltura, spiritul ludic şi mai ales cel critic, într-un cuvânt parodia, chintesenţa spiritului eliberator, precum şi o viaţă cotidiană depolitizată, o existenţă *în sine* a individului, neaservită unui iluzoriu viitor luminos. Acest Occident, nu de mult „Terra incognita", revelează şi un nebănuit rafinament erotic şi sentimental, componentă ispititoare a unei arte de a trăi. Hotărârea fermă a lui Dimitri, naratorul, unul din cei trei tineri siberieni, de a emigra în Occident pentru a nu fi înghiţit de resemnarea

mută a Orientului, se datorează educaţiei lui europene prin filmele lui Belmondo, prin lecturile franţuzeşti cu Olga, bătrâna intelectuală francofilă, şi, nu în ultimul rând, prin limba franceză învăţată cu ea sau, mimetic, la cinema, „singura limbă adevărată a Occidentului”. Totodată, Dimitri este sedus de „teribila tentaţie occidentală a cuvântului”: „«ceea ce nu este spus nu există!», îmi sufla această voce ispititoare. (...) Visam cuvinte de dragoste. Visam cuvinte”. Până şi fuga aventuroasă a cazacilor ce întemeiaseră satul natal al eroilor cărţii înspre Extremul Orient, singura poartă rămasă deschisă spre Occident, este prezentată, încă de la început, prin două întrebări retorice, ca un şiretlic „al unui admirator neglijat” al Occidentului, „al unui îndrăgostit surghiunit”. Chiar dacă cel de-al treilea roman al lui Makine accentuează latura erotică a tentaţiei Occidentului, deja se conturează tot mai pregnant o dimensiune poetică ce va deveni fundamentală în *Testamentul francez*.

Căutare identitară, căutare proustiană a timpului pierdut şi roman al exilului, *Testamentul francez* începe cu evocarea primei copilării, reconstituind cele dintâi amintiri, numite de narator „preştiinţa prenatală”, pentru a insista apoi îndelung, ca Nabokov, asupra ambiguităţii dureroase a trecerii de la copilărie la adolescenţă, asupra unui „între-două-vârste”, în contextul singular al unui „între-două-limbi” – franceza şi rusa, al unui „între-două-lumi” – Franţa şi Uniunea Sovietică postbelică. Franţa copilăriei lui Alioşa, naratorul devenit intre timp „scriitor-emigrant rus”, este o Franţă misterioasă şi mitică, „Franţa-Atlantida”, având ca mesageră pe Charlotte Lemonnier, bunica dinspre mamă a naratorului, „franţuzoaica rătăcită în imensitatea înzăpezită a Rusiei”.

Instalată pe înserat cu nepoţii în balconul ei plin de flori, luminat de surâsul melancolic al

chipului unei bacante Art Nouveau – un balcon evocând covorul zburător din poveştile orientale –, Charlotte, occidentala născută o dată cu secolul al XX-lea şi exilată forţat în Rusia, luptă, prin istorisirile ei, ca o nouă Şeherezadă, împotriva timpului şi a morţii, reînviind Franţa, Parisul şi Neuilly-ul copilăriei şi tinereţii sale şi a unchiului ei Vincent, ziarist mort prematur în primul război mondial, care i-a transmis pasiunea lui de a surprinde instantanee din realitate, de a fixa frumuseţea sau ciudăţenia unei clipe – pasiune devenită o adevărată moştenire de familie, un prim testament francez, valorificat ulterior şi de scriitorul-emigrant rus.

Franţa bunicii, ţara ei natală, îi uimeşte pe copilul Alioşa şi pe sora lui prin maiestatea arhitecturii sale, prin luxul şi somptuozitatea interioarelor, prin eleganţa toaletelor şi coafurilor, prin misterul feminităţii, întrezărite încă din fragedă copilărie, graţie vocabulelor magice „petite pomme”, care, printr-o vrajă misterioasă, transfigurează realitatea, fie ea banală sau chiar dramatică, prin cultul iubirii trăite fără ipocrizie, în plenitudinea ei sentimentală şi senzuală, şi prin rafinamentul, considerat la început bizar, apoi fabulos, al gastronomiei. Dar descoperirea libertăţii şi a noncoformismului francezilor, revelaţia democraţiei franceze – pusă apăsat în paralel cu autocraţia rusă – sunt cele mai tulburătoare, mai misterioase, mai de neînţeles pentru cei doi copii din Uniunea Sovietică.

Parisul Second Empire sau Belle Époque, Neuilly-ul şi Parisul începutului de secol XX sau din şi de după primul război mondial, o Franţă îndepărtată şi inaccesibilă ca o galaxie, o Atlantidă „înghiţită de timp”, reînvie treptat, într-o complexitate crescândă, într-o „gamă sonoră, colorată, înmiresmată”, printr-un du-te-vino neîncetat, pus explicit sub semnul lui Nerval, de la realitate la vis, de la visarea cu ochii deschişi la

realitate, prin vraja limbii franceze ce pare să fie „cheia Franţei-Atlantida”.

Totuşi, într-o primă etapă, Alioşa nu izbuteşte să definească identitatea Franţei, în ciuda numeroaselor şi diverselor cunoştinţe acumulate treptat, care, însumate, descriu lacunar o Franţă neînsufleţită, semănând mai degrabă cu o colecţie de amator. Abia spre sfârşitul copilăriei începe să înţeleagă chintesenţa franceză ce îi apare ca o inegalabilă artă de a trăi, îmbinând armonios o existenţă ordonată, carteziană, cu spiritul de frondă, sensibilitatea şi senzualitatea rafinată, dar şi excentricităţile cele mai pitoreşti.

Cuvântul poetic şi nu doar mânuirea francezei, „limba strămaternă”, „idiomul familial”, devenit apoi „limba uimirii”, e cel care izbuteşte, în cele din urmă, să acceadă la chintesenţa franceză, percepută acum ca „o pătrunzătoare armonie a vizibilului”. Alioşa îşi descoperă astfel şi vocaţia de povestitor, moştenită inconştient de la Charlotte, un alt testament, de data aceasta ambivalent, francez sau occidental şi totodată oriental. „Francitatea” moştenită de la Charlotte şi cultivată de ea neobosit, trăită de Alioşa la începutul adolescenţei ca o sursă de marginalizare, nu mai rivalizează, graţie literaturii franceze, în primul rând graţie poeziei lui Baudelaire, cu „rusitatea” lui, resimţită iniţial ca ispită a violenţei şi a exceselor, apoi ca o tentaţie gregară, o voluptate confortabilă a colectivismului şi a resemnării. De acum înainte, Alioşa îşi asumă dubla identitate culturală şi încearcă „să inventeze o limbă capabilă să spună indicibilul” şi să regăsească Franţa.

Ultima parte a romanului confruntă Franţa-Atlantida, Franţa Charlottei, Franţa mitică a începutului secolului al XX-lea, renăscută din memoria bunicii şi din cărţi, cu Franţa reală a sfârşitului de secol, Franţa actuală ce riscă s-o anihileze pe prima. Exilul lui Alioşa este mai întâi

o rătăcire prin Occident, zugrăvită explicit ca „o călătorie dinspre un nicăieri înspre un altundeva”. Dar, după stabilirea la Paris, descoperirea întâmplătoare a unei plăcuţe marcând nivelul apei în timpul inundaţiilor din 1910, descrise odinioară în articolele lui de ziarist de unchiul Vincent şi apoi de istorisirile Charlottei, reînvie Franţa bunicii, care învinge timpul, redevenind realitate, relevând constantele civilizaţiei franceze, păstrate şi transmise din generaţie în generaţie, moştenire culturală pe care naratorul-scriitor o va împărtăşi, la rândul său, prin cartea *Charlotte Lemonnier. Însemnări biografice*, consacrată bunicii, „emigranta prin excelenţă”.

Scrisoarea din plicul de la Charlotte, înmânat la Paris de Val Grig, prosperul om de afaceri, nelipsit din capitalele occidentale, „rusul nou” zămislit de Rusia postcomunistă, îi dezvăluie lui Alioşa că ea este doar bunica lui adoptivă. Aşadar, biologic, identitatea lui, altădată răscolitor conflictuală, este integral rusească. Dar Charlotte i-a grefat definitiv o identitate culturală franceză, l-a îmbogăţit spiritual printr-un testament francez. Această grefă din sufletul naratorului a dat roade, ca viţa de vie franţuzească sădită în păduricea Stalinka, pustiită de război ca Rusia şi ruşii. O viţă de vie reală şi simbolică, în stare să rodească printre hăţişurile de sârmă ghimpată, pe terenul cel mai arid, cel mai impropriu, cel mai marcat de Istorie.

În *Crima Olgăi Arbelina*, care, printre altele, este şi un roman al emigraţiei ruseşti, acţiunea se petrece pentru prima oară în Franţa. Dar, paradoxal, evocarea intermitentă, apoi obsesivă, a Rusiei ţariste prerevoluţionare şi a Rusiei Sovietice postrevoluţionare şi postbelice este preponderentă.

Franţa apare esenţialmente ca Pământ al Făgăduinţei, ca spaţiu al exilului. Libertatea de care se bucură aici emigranţii ruşi, sosiţi după tragedia Revoluţiei din Octombrie şi a războiului

civil, este aproape neverosimilă pentru ei. Se instalează unde doresc sau unde îşi găsesc un rost, reuşind uneori să-şi refacă viaţa. Deşi trăieşte separat, aproape izolată de francezi, adesea cufundată iremediabil în trecut, comunitatea rusească are propria ei biserică ortodoxă, într-o ţară majoritar catolică, chiar cimitir ortodox, şi sărbătoreşte în voie atât Crăciunul şi Anul Nou occidental, cât şi pe cel ortodox. Lucrul cel mai preţios şi mai neaşteptat oferit de democraţia franceză este, aşadar, recunoaşterea firească a diferenţei, a identităţii străine, care nu este asimilată forţat, respectul alterităţii, într-un cuvânt, toleranţa.

Presupusa crimă a Olgăi Arbelina are loc în iulie 1947, la puţin timp după al doilea război mondial, într-o Franţă marcată inevitabil de penurie alimentară, criză energetică etc. Dacă în aceeaşi perioadă, evocată mai ales în primul roman, în Uniunea Sovietică foametea face ravagii ucigaşe, ducând, ca în anii '20 sau în timpul blocadei Leningradului, până la canibalism sau necrofagie, în Franţa, chiar în contextul procesului de la Nürnberg şi al inechitabilelor reglări de conturi din timpul tragicelor epurări, criza este gestionată cu grijă, atenuată printr-o organizare responsabilă şi transparentă (se publică şi se afişează consecvent orarul întreruperilor de curent, se reglementează mersul trenurilor), care le permite oamenilor să-şi facă viaţa suportabilă, să revină la normalitate. Sunt redefinite până şi posibilităţile de recreere, reluându-se, la doi ani după război, Turul Franţei, revenindu-se la organizarea, e drept, încă modestă a concediului. Astfel, este salvată *continuitatea*, este transmisă o constantă a artei de a trăi, componentă definitorie a identităţii franceze.

Makine reia problema identitară ridicată spre sfârşitul *Testamentului francez*, unde Alex Bond, nesăţiosul om de afaceri rus, americanizat ridicol,

îşi pune întrebări neliniştite asupra „francităţii” Parisului, asupra viitorului Franţei şi al Europei occidentale, „albe”, din ce în ce mai asaltate de străini exilaţi în căutarea unui azil politic sau a unei vieţi mai bune. De altfel, topografia subiectivă a lui Alioşa, care ar vrea să-i redea Charlottei, în mult-visatul periplu franţuzesc, Parisul copilăriei şi tinereţii ei, are multe pete albe reprezentând cartierele pariziene actuale, cartiere multietnice, locuite de imigranţi de toate rasele, de toate culorile, în care nu se mai aude niciun cuvânt franţuzesc. Alex Bond încearcă să găsească un răspuns, neizbutind să conchidă dacă este vorba de dispariţia inevitabilă a identităţii franceze şi de sfârşitul Europei civilizate, invadate de „noii barbari”, printre care şi slavii, deci de „declinul Occidentului”, sau de o renaştere a Europei occidentale prin infuzia vitală salutară venită din Europa de Est şi din Orient.

Dacă, spre deosebire de Alex Bond, naratorul din *Testamentul francez* îşi afirmă încrederea în perenitatea valorilor civilizaţiei franceze şi în „adevărata literatură”, rămasă pentru el „vraja prin care un cuvânt, o strofă, un verset ne transportau într-o clipă veşnică de frumuseţe”, în *Crima Olgăi Arbelina* (ca şi în *Confesiunea unui stegar destituit*, în *Recviem pentru Est* sau în *Muzica unei vieţi*), accentul se deplasează spre valorile umaniste universale: dragostea, prietenia, solidaritatea, respectul pentru om, cărora li se adaugă o pledoarie pentru democraţie şi toleranţă, singurele capabile să stăvilească nihilismul, anarhia ucigaşă, totalitarismul, să ofere un confort moral şi un sens relativ existenţei omeneşti.

Născut în Siberia, la Krasnoiarsk, în 1957 şi emigrat în Occident în 1987, apoi stabilit în Franţa, la Paris, Andreï Makine a trăit intens „experienţa fabuloasă” (şi, pentru el, deosebit de fertilă) a

trecerii din Asia în Europa, descrisă tulburător în *Muzica unei vieţi*.

European convins, francofil şi francofon ca Puşkin şi Turgheniev, critic, ca şi Tolstoi, al superficialităţii, frivolităţii saloanelor mondene franţuzeşti, dar, în plus, şi al intelighenţiei pariziene oportuniste, avide de notorietate şi de bani, Andreï Makine, deşi foarte tânăr, a devenit, prin gravitatea – atât de rusească – şi actualitatea temelor abordate, prin pledoaria pentru valorile spirituale, prin diversitatea structurilor narative, împrumutate din literatura franceză a Epocii Luminilor şi din cea orientală, prin frumuseţea imaginilor occidentale şi orientale, prin stilul poetic şi insolita osmoză dintre rusă şi franceză, şi, nu în ultimul rând, prin vraja muzicalităţii ultimelor patru romane (atribuită rusei de François Nourrissier, preşedintele Academiei Goncourt, iar de Makine francezei), unul dintre cei mai originali, mai profunzi şi mai renumiţi scriitori francezi contemporani.

Plasându-l pe Andreï Makine alături de Hector Bianciotti, scriitor francez născut într-o familie de emigranţi italieni din Argentina, exilat la sfârşitul adolescenţei în Italia, stabilit ulterior în Franţa, şi primit nu de mult în Academia Franceză, precum şi alături de Michel del Castillo, de origine franco-spaniolă, născut la Madrid, refugiat la douăzeci şi doi de ani din Spania franchistă în Franţa, patria lui spirituală, şi devenit scriitor francez marcant, încununat cu nenumărate premii literare franceze şi germane, Anne Pons, într-un articol publicat în 1996 în revista *Le Point* afirmă cu îndreptăţire: „Nu atât despre ţara lor de origine sau despre familia lor ne vorbesc aceşti romancieri, cât despre mutaţia care îi ajută să regăsească «misterioasa consonanţă a clipelor veşnice»”.

Virginia Baciu

Notes

[←1]

Ilustre împărate, fiu al lui Alexandru al III-lea,
O Franţă-n sărbătoare la a ta venire,
Prin vocea-mi te salută-n a Zeilor grăire,
Căci doar poetul poate a-i tutui pe regi (n.tr.).

[←2]

Doar Dumneavoastră, Doamnă, puteaţi, alăturea de el,
Acestei sărbători să-i daţi suprema frumuseţe,
O, Majestatea Voastră, permiteţi să salut
A graţiei Dumneavoastră divină blândeţe! (n.tr.)

[←3]

Iată Parisul! Ovaţii pentru voi
Urcă din tot oraşul vesel şi pavoazat
Ce-uneşte în palate şi-n umile lăcaşuri
Al nostru şi al vostru stindard tricolor…

Sub plopii ei de aur, cu frumoasele-i maluri,
Sena vă aduce al poporului zumzet bucuros,
Nobili Oaspeţi, prin ochii şi inimile noastre,
Franţa vă salută cu forţele ei vii.

Căci Forţa va-mplini lucrările alese
Ale păcii, iar acest pod ce astăzi aruncă-un arc imens,
De la un veac ce moare la cel care se naşte
E-nfăptuit să lege popoarele în timp…

Înainte de-a purcede pe acest mal istoric,
De inima ta bună răspunde inimilor franceze,
Cugetă adânc, visează în faţa-acestui pod,
Ce Franţa îl închină tatălui tău, Alexandru.

Fii tare şi-omenos precum al tău tată,
Păstrează-n teacă sabia-ţi ilustru încercată,
Şi, paşnic războinic rezemat în sabie,
Ţarule, te uită la globul rotit de mâna ta.

Împărătescu-ţi gest îl ţine-n echilibru,
Iar braţul tău puternic nu a ostenit,
O dată cu Imperiul, ai moştenit onoarea
De-a fi cucerit dragostea unui popor liber (n.tr.).

[←4]

Pe cer, în depărtare, Domul strălucitor
Păstrează astăzi încă eroi de odinioară
Când ruşii şi francezii, privind în viitor.
Sângele-şi îmbinară-n turnir fără de ură (n.tr.).

[←5]

O ţară frumoasă, întinsă cât o lume,
Al cărei orizont pare nemărginit,
O ţară-ndepărtată, cu sufletul bogat,
Cu un trecut măreţ, un viitor strălucit.

Blondă, blondă ca spicele, albă, albă ca zăpada,
Cu fii, soldaţi sau şefi, mergând cu un pas sigur,
O soartă clementă să-i ocrotească veşnic
Recoltele de aur pe-un sol virgin şi pur (n.tr.).

[←6]

O, Doamne, ce veste bună,
Ce bucurie ne umple inimile,
În sfârşit se nărui citadela în care sclavul geme de durere!
Un popor îşi ridică fruntea
Al dreptului stindard purtându-l!
Prieteni, e zi de sărbătoare,
Pe palatele noastre înălţaţi steagurile! (n.tr.)

[←7]

Salut, salut vouă
Popor şi soldaţi din Rusia!
Salut, salut vouă,
Căci voi vă salvaţi Patria!
Salut, glorie şi onor,
Dumei care, suverană,
Mâine, spre fericirea voastră,
Pe veci vă va sfărâma lanţurile. (n.tr.)

[←8]

Da, Tatăl tău a legat c-un legământ fratern
Franţa şi Rusia-n aceeaşi speranţă,
Ţarule, ascultă astăzi Rusia şi Franţa
Binecuvântând, cu al tău nume, sfântul nume patern! (n.tr.).

[←9]

Cu caractere chirilice în original (n.tr.).

[←10]

Dreptatea celui mai puternic e întotdeauna mai tare (n.tr.).

[←11]

— ... e întotdeauna CEA mai tare (n.tr.).

[←12]

— O să vă arătăm numaidecât… (n.tr.).

[←13]

O arie există, o ştiu şi pentru ea
Aş da orice Rossini ori Mozart orice Weber,
O arie prea veche, prea tristă, prea funebră
Suind cu farmec tainic doar la urechea mea...

Gérard de Nerval, Poesii, Ed. Univers, Bucureşti, 1979, traducere de Leonid Dimov (n.tr.).

[←14]

Ratafia – lichior de casă aromat, preparat din diverse ingrediente (petale de flori, fructe, tulpini ş.a.) macerate în alcool cu zahăr sau din zaţ de cafea amestecat cu must (n.tr.).

[←15]

Paillard (fr.) = desfrânat, destrăbălat (n.tr.).

[←16]

Or, simt de câte ori auzu-mi înfioară
Cu două veacuri inima-mi c-a-ntinerit: –
Sub Ludovic al treisprezecelea suntem: văd afară
Verde peisaj, mai galben acum în asfinţit.

Văd un castel de ţiglă şi colţ de piatră caldă,
Cu vitrele vopsite în purpurii culori,
Încins cu parcuri mari, o apă care-i scaldă,
Picioarele la poale şi curge printre flori.

O doamnă stă apoi, la o fereastră-naltă,
Blondă, cu negri ochi, în portu-i boieresc,
Pe care am văzut-o, se poate, într-o-altă
Viaţă… – Şi de care acum îmi amintesc.

Gérard de Nerval, *Poesii*, Ed. Univers, Bucureşti 1979, traducere de Leonid Dimov (n.tr.).

[←17]

Pince-nez – lornion care se fixează pe nas cu un arc (n.tr.).

[←18]

În cele patru colţuri ale patului
Câte un buchet de viorele… (n.tr.).

[←19]

Acolo vom dormi
Până la sfârşitul lumii… (n.tr.).

[←20]

Când, cu ochii închişi, într-o seară caldă de toamnă
Respir mireasma sânului tău drăgăstos,
Văd întinse alene preafericite maluri
Orbite de văpăile-unui soare monoton… (n.tr.).

[←21]

Prie-Dieu (fr.) – scăunel scund pentru rugăciune. (n.tr.).

[←22]

Sirventès (fr.) – poem satiric sau moral, inspirat, de obicei, din actualitatea politică (n.tr.).

Table of Contents

Table of Contents